

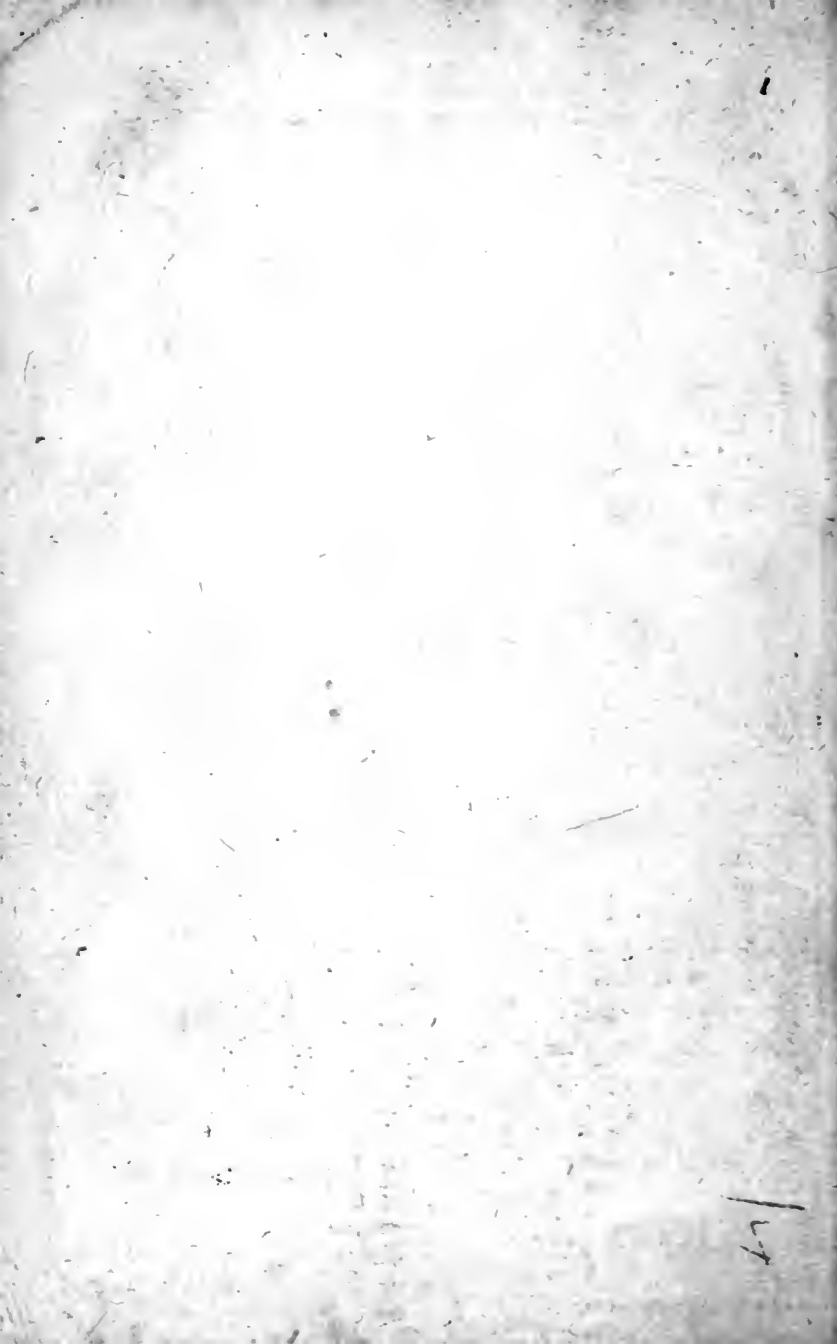
MAGNANIMITER CRUCEM SUSTINE

GEORGE KENYON
of Peel Esq.

6
2-6

7 $\frac{1}{2}$

Joshua Ireland
sch. Johan.
Rantabg

Samuelis Pufendorf

ELEMENTORUM

Jurisprudentiæ

UNIVERSALIS

Libri II.

Una cum

APPENDICE

DE

SPHÆRA MORALI,

& Indicibus.

Editio Novissima & Emendatissima.

CANTABRIGIÆ,

Ex Officina Joann. Hayes, Celeberrimæ Academiæ
Typographi. 1672.

7 Impensis Joann. Creed, Bibliopolæ Cantab.

ELIUM ENTORIUM

THE BASIS

JURISPRUDENCE

ENGLISH JURISPRUDENCE
A HISTORY OF THE
LAW

SERENISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO
DOMINO

CAROLO LUDOVICO
COMITI PALATINO AD
RHENUM, SACRI ROMA-
NI IMPERII ARCHITHE-
SAURARIO ET PRINCI-
PI ELECTORI, DUCI BA-
VARIÆ, &c. DOMINO, ME-
O CLEMENTISSIMO.

*SERENISSIME PRINCEPS
ELECTOR, DOMINE CLE-
MENTISSIME,*

Udax sane facinus hic liber ag-
greditur, qui nulla genii sui fi-
ducia ad tantum Principem
viam adfectat, & ultro oculos
istos in se convertere non veretur, ad quo-
rum fulgorem non possunt non rubore suf-
fundi, qui suæ se tenuitatis conscientia
metiuntur. Et poterat quibusdam mode-
stius videri, minus augustum nomen tan-
tillo operi præscribere, ni constaret, sub-
limes istas mentes eo blandius multis allu-

bescere

bescere, quo simplicius eosdem ipsarum
æstimasse humanitatem perspiciunt. Facit
nobilitata Tua in literas, earumq; cultor-
es benevolentia, **SERENISSIME**
PRINCEPS, ut vel conatum dunta-
xat aliquem circa easdem præ se tulisse,
commendationis instar apud Te habere
credamus; & cum magnitudinem Tuam
religiosa veneratione prosequamur, eandē
tamē exigua isthæc donaria in sui diminu-
tionem accepturam nulli metuamus. Scili-
cet fastigii Tui splendorem auges potius,
quam delibas, quod ad ista mediocrium ho-
minum studia aliquando Te demittis; nec
eo minus nobilitas sua Soli illibata persistit,
qui depressis quoq; terrarum lucis suæ usu-
ram indulgere non dedignatur. Qualem alii
operose effigiant magni Principis imagi-
nem, eam in Te felicissime expressam co-
minus contemplari licet. Demissum per tot
Heroës sanguinem, & à summa proximam
dignitatem, quæq; alia in unicam laudum
materiã apud illos exposita sunt, quos cæca
velut fata istuc loci protrusisse videntur, in
Te recte pro alienis ducere possumus, pro-
priis circumfluente opibus. **Ultro Majori-**
bus

bus Tuis quod imputes, habes, qui per Te non sui tantum seculi decora fuere: & usq; adeo facile est Tibi apud fortunam nomen Tuum dispungere, ut ipsa in ære Tuo sit futura, siquidem pro cujusq; meritis bona sua dispensare cordi ipsi foret. Ex Te ipso Tua Tibi surgit gloria. Animus sublimis, erectus, ipsi fortunæ metuendus, perspicax præterea, divini humaniq; juris intelligentissimus, & qui, si quisquam alius, per se Principis mensuram impleat. Hic est, quem præprimis in Te seculum admiratur, & inter ornamenta sua ambitiose ostentat. Idem tamen ubi Principis satisfecit muneri, ad amœna quoq; studiorum divertitur, & vigorem istum per omne genus Sapientiæ felicissime circumfert. Non poteras sanctiore voluptate negotium Tuum distinguere, nec aliter tam nobilis animi otiosæ horæ collocari debent. Invenis heic, quam sincera veneratione Tui similibus memoria colatur ab illis, quæ nullus amplius ex adulatione fructus: & dum mutos illos audis vidésque, alienis opus habere auribus oculisq; desinis, quibus distorte sæpenumero Principibus

res repræsentantur. Sed & ut apud Tuos
ista floreat studia, non minus præsidio
quam exemplo efficis. Quassa Sapientiæ
delubra liberalissime instauras, & ne ad eo-
rum splendorem aliquid desit, præsentiam
quoq; Tuam iis indulgere tuo fastigio non
inferius judicas. Addis animum tanto ho-
nore timidis Musis, nec fortuna ipsis sua
displicere amplius potest, postquam tanti
Patroni favor tam familiariter istis sese dis-
pensat. Mihi quoq; inusitata isthæc huma-
nitas persuasit, ut in Tuam magnitudinem
me non peccaturum autumarim, si hoc li-
belli qua decet veneratione Tibi offerre
auderem. In quo cum principia omnis
juris pro modulo ingenii explicare sim co-
natus, vel ipso argumento molliorem ei-
dem apud Te aditum auguror, quo fiden-
tius Themis intimam Principum admissio-
nem suo sibi jure sollicitat.

S E R E N I T A T I S T H Æ

Lugduni Batavorum Kal.

Sept. An. clō Idō clx.

devotissimus

SAMUEL PUFENDORF.

PRÆFATIO.

Scientiam juris & aequi, quæ non unius civitatis legibus absolvitur, sed quæ quorumvis hominum erga se invicem officia reguntur, pro eo ac ipsius necessitas & dignitas postulabat, non usq; adeo excultam hæcenus dedere, qui universa studium sapientia ipso nomine venditarunt. Inter ejus rei præcipuas causas & hæc videtur fuisse, quod communis hæcenus eruditæ sedes per persuasio, firmam atq; fallere nesciam certitudinem rebus moralibus per naturam suam decesse, & quæcunque circa easdem cognoscantur, probabili duntaxat opinione constare. Unde factum, ut suspenso fere brachio excolerent, quæ tam lubrico inniti fundamento credebant, & plausibilis heic negligentibus excusatio suppetebat, certis demonstrationibus ista haudquaquam contineri, sed crassa duntaxat Minerva posse tractari. Quam quidem excusationem adhi-

*

+

bere

P R Æ F A T I O.

bere eo minus vulgo pudor fuit, quod ipse
 Aristoteles, qui, nescio quo velut fatali fa-
 vore, humani fastigium ingenii plerisq;
 hæctenus superare visus fuit, eandem tan-
 quam superbum emblemam, frontispicio operis
 sui moralis præfixisset. Enimvero præter-
 quam quod prorsus absurdum videtur, ho-
 minibus certam negari scientiam circa illa,
 quæ opere exprimenda per auctoritatem Crea-
 toris ipsis fuere injuncta; cum tamen fir-
 miter atq; perspicue liceat cognoscere, quæ
 impune ignorantur; totum isthunc errorem
 hæctenus tam pertinaciter aluit prava trium
 solummodo aut quatuor verborum ex Ari-
 stotele interpretatio, quæ ubi genuino suo
 sensui restitueris, etiam per Stagirensia de-
 creta Furi inter scientias, quas vocant, de-
 monstrativas nomen suum profiteri licebit.
 Nam quæ iste dixerat de demonstratione,
 ex qua vera ac firma scientia resultat, ea
 hoc modo fuere explicata, ut illi inter mora-
 lia locus negaretur, ideo quod hæc essent entia
 contingencia à causis liberis producta. Sed
 revera isthic loci subjectum demonstratio-
 nis notat essatum seu propositionem, (nequa-
 quã autem subjectum in propositione demon-
 stra-

P R Æ F A T I O.

strativa, predicato contradistinctum,) que demonstranda est, i. e. in qua necessaria predicati cum subjecto connexio ostendenda est per principium aliquod seu effatum generalius, quod rationem istius connexionis contineat. Unde ad demonstrationem sufficit, si res vel actio aliqua habeat attributum, cujus cum subjecto necessariam connexionem ex axioma aliquo indubio mediate aut immediate demonstrare liceat, sive ipsa actio vel res à necessariis causis dependeat sive non. Adeoq; quemadmodum ridiculum foret, si quis in disciplina aliqua demonstrare velit, v. g. Sejum heic & nunc furari, Titium latrocinari; ita nemo cordatus negare ausit, quin, ubi ponamus Sejum furari, Titium latrocinari, possit demonstrari, eosdem in legem nature peccare; saltem ut quis ea de re non minus certus sit, ac de eo, quod in disciplinis, omnium confessione scientiarum certitudine gaudentibus, ad nauseam inculcatur, hominem esse risibilem; quia est rationalis, & passerem esse unum, verum, bonum, quia est ens. Que omnia non ita pridem peculiari libro perspicue admodum & solide ostēdit V. C. L. Dn. Erhardus Weigelius,

P R Æ F A T I O.

gelius, in Academia Ienensi Mathematicum Professor, amicus meus honorandus. Qui idem primus me hortatus est, ut in isto genere quid conarer, & cujus ingenium in nonnullis facem mihi utilissime prætulit. Eum porro laborem eo cupidius suscepi, quod & peculiari adfectu in istud studiorum genus propenderem, ac opera pretium videretur indicasse, quæ circa isthanc materiam traduntur, haudquaquam omnia vacillantibus opinionibus constare, sed liquido satis ex certis primisq; principiis fluere. Cæterum quod ad methodum libri attinet, ipsa equidem ratio satis ostendit, tradituro disciplinam aliquam initio explicandum esse, quidnam intelligatur per illas res, de quibus est acturus; deinde circumspicienda certa principia, ex quibus effata necessario vera circa easdem res deducantur. Unde quævis disciplina tribus absolvi debet partibus, quarum una Definitiones, altera Principia, & tertia Propositiones seu Conclusiones ex principiis derivatas complectatur; quibus si opus videatur, quarta addenda, in quam conjiciantur, quorum certitudo liquido non adparet. Quæ enim de differentia methodi

syn-

P R Æ F A T I O.

Synthetica & analytica vulgo feruntur, inania sunt. Verum nobis visum fuit Propositionibus peculiarem librum non attribueret; sed quamq; earum statim definitionibus aut principiis, ex quibus præcipue dependebat, subnectere; cum nescio quæ auiditas isthanc disciplinam deformatura videatur, si in minutas velut discerpta partes ad instar scientiarum mathematicarum proponatur. Sed & illud heic monendum fuit, multa nos desumpsisse ex mirando illo opere de Jure belli & pacis Viri Incomparabilis Hugonis Grotii. Qui cum partem duntaxat jurisprudentiæ universalis tractare visus sit, ita tamen plerasque ejus partes attigit, ut nihil fere in hoc genere scribi possit, quin iste tanquam autor aut testis occurrat. Nec parum debere nos profiteremur Thomæ Hobbes, cujus hypothesis in libro de Cive etsi quid profani sapiat; pleraque tamen cætera satis arguta ac sana. Quos heic velut in universum allegasse volumus, in ipso autem opere, quoties eorundem expressa fuit sententia, ipsos nominare supersedimus, quia præter tædia crebræ citationis, rationes eorum potius quam autoritatem

tem

P R Æ F A T I O.

*tem secuti sumus. Nam quando ab iisdem
atque aliis veritatis studium dissentire nos
subegit, nomina eorum ideo dissimulavimus,
ne magnorum virorum naves vellicando
gloriolam captare velle videremur. Et stul-
tum semper judicavimus, cum ipse te ho-
minem noris ab erroribus haudquidquam
immunem, aspera in alios censura reliquos
ad paria tibi reponenda irritare. Cujus
modestiae eo certiores nobis apud cordatos
favorem pollicemur, quo frequentius inter
humanitatis studia professos est, alios non
sine verborum contumelia inhumane inse-
ctari.*

I N D E X

INDEX DEFINITIONUM, AXIOMATUM ET OBSER- VATIONUM.

Def. 1.

Actiones humanæ dicuntur actiones hominis volun-
tariæ in vita communi cum imputatione suorum
effectuum spectatæ. P. 1

Def. 2.

Objectum actionum moralium dicitur omne id circa
quod illæ versantur. P. 5

Def. 3.

Status est ens suppositivum morale, in quo objecta
moralia positiva, & potissimum personæ dicuntur
esse. P. 7

Def. 4.

Persona moralis est persona spectata cum statu suo, quem
habet in vita communi. P. 19

Def. 5.

Res moralis est res spectata cum respectu pertinentiæ ad
personas. P. 23

Def. 6.

Titulus est attributum morale, quo designantur discrimina
personarum in vita communi secundum existi-
mationem ac statum. P. 61

Def. 7.

Potestas est potentia moralis activa, qua persona aliqua
legitime & cum effectu morali potest edere actionem
voluntariam. P. 62

Def.

I N D E X D E F.

Def. 8.

Jus est potentia moralis activa, personæ competens ad aliquid ab altero necessario habendum. p. 66

Def. 9.

Existimatio est valor personarum in vita communi, secundum quam aptæ sunt cum aliis personis exæquari aut comparari, eisque vel antehaberi, vel postponi. p. 69

Def. 10.

Pretium est quantitas moralis seu valor mercium aut rerum, & actionum homini bonarum vita communi, secundum quod aptæ sunt invicem comparari. p. 72

Def. 11.

Principia actionis humanæ sunt à quibus oritur & dependet, quibusque perficitur actio humana. p. 76

Def. 12.

Obligatio est qualitas moralis operativa. qua quis præstare aut admittere vel pati tenetur aliquid. p. 80

Def. 13.

Lex est decretum, quo superior sibi subjectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas dirigat. p. 168

Def. 14.

Potestas est potentia moralis activa, qua persona aliqua legitime & cum effectu morali directo potest edere actionem. p. 194

Def. 15.

Affectiones actionis voluntariæ sunt modi, quibus illa certa ratione denominatur aut determinatur. p. 197

Def. 16.

Actio bona est, quæ cum lege congruit; Mala, quæ ab eadem discrepat. p. 199

Def.

INDEX AXIOM.

Def. 17.

Actio justa est, quæ ex prozressi recte adplicatur ad personam, cui illa debetur. P. 203

Def. 18.

Quantitas actionum moralium est modus æstimativus, quo illæ dicuntur quantæ. P. 210

Def. 19.

Effectus actionis moralis dicitur id, quod ab ea produ-
citur. P. 230

Def. 20.

Meritum est qualitas moralis æstimativa in hominem ex actione indebita resultans, secundum quam illi debetur bonum æquipollens ab eo, in cujus gratiam ista actio fuit suscepta. P. 238

Def. 21.

Demeritum est qualitas moralis æstimativa, ex actione mala in hominem resultans, qua tenetur pensare damnum alteri ista datum. P. 233

Axiom. 1.

Quilibet actio ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, potest ipsi imputari. *Et contra*: Id quod neq; in se neq; in sua causa penes aliquem fuit, non potest ipsi imputari, (scilicet ex debito, bene tamen ex gratia imputanti, si fuerit bonum aliquod.) P. 243

Axiom. 2.

Quilibet potest sibi subjecto efficaciter, seu cum obligatione præstandi injungere ea, ad quæ sua in ipsum potestas sese extendit. P. 254

Observa.

INDEX OBSERV.

Observ. 1.

Homo de rebus adprehensis vi intellectus recte judicare potest. P. 257

Observ. 2.

Homo ex principio interno potest se movere ad actionem aliquam suscipiendam vel omittendam. P. 265

Observ. 3.

Homo per naturam destinatus est ad agendam vitam socialem cum hominibus. P. 273

Observ. 4.

Homini ita curam sui agendam recta ratio dicitur, ut ne societas humana turbetur. P. 280

Observ. 5.

Ad vitam hominis socialem servandam non sola lex naturæ immediate sufficit, sed, ut in particularibus societatibus imperia quoque constituentur, necessum est. P. 322

Appendix ad Def. 18. in qua explicatur Sphæra Moralis. P. 226

SAMU-

SAMUELIS PUFENDORFII
ELEMENTORUM
JURISPRUDENTIÆ
UNIVERSALIS

Liber Primus.

DEFINITIO I.

Actiones humanæ dicuntur actiones hominis voluntariæ in vita communi cum imputatione suorum effectuum spectatæ.

- I. Actionis voluntariæ, quæ & moralis.
- II. Materiale.
- III. Fundamentale.
- IV. Formale.

- V. Quod est ens positivum.
- VI. Actionum divisio.
- VII. Actio naturalis.
- VIII. Oeconomia libri primi.

§. I.

Ocamus actiones voluntarias illas actiones in hominis facultate positas, quæ a voluntate velut à causa libera dependent ità, ut citra ipsius determinationem, ab actibus ejusdem elicitis prævia cognitione intellectus perfectam, non fierent; & quidem prout illæ spectantur non in suis naturalibus, sed quatenus à voluntatis decreto fiunt. Actio quippe voluntaria duo involvit; unum

A

est

est quasi materiale, quod est exercitium in se spectatum; alterum quasi formale, quod est dependentia exercitii à decreto voluntatis, & ratio velut proæretica, qua actio ut à voluntate decreta concipitur. Ipsum exercitium seorsim & in se spectatum, distinctionis gratia, actio voluntatis potius, aut à voluntate proveniens, quam voluntaria dicitur. Enimverò actio voluntatis ulterius consideratur vel in se & absolute, prout est motus aliquis Physicus, prævio voluntatis decreto susceptus; vel reflexive, quatenus effectus ejus homini imputatur. Quam reflexionem complexæ actiones voluntariæ speciali vocis usu dicuntur *humana*. Et quoniam imputatio potissimum respicit inclinationes animorum & vitæ consuetudines, quæ *morum* appellatione proprie veniunt, factum inde est, ut ipsæ actiones humanæ synecdochica ratione *morales* sint appellaræ.

§ 2. Actionis igitur humanæ seu moralis essentia in hisce tribus consistit, quorum unum est quasi materiale, alterum fundamentale, tertium formale. Materiale est motus aliquis physicus potentiæ physice, puta locomotivæ, appetitus sensitivi, sensuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium adprehensionis, (nam judicium ex qualitate objecti ita necessario dependet, ut circa istud voluntatis directioni non sit locus;) immo etiam ipsius voluntatis actus, in esse suo naturali consideratus, i.e. prout præcise spectatur ut effectus aliquis per potentiam à natura inditam, quæ talem productus. Nec non privatio motus alicujus physici, quem motum homo vel in se, vel in sua causa producere poterat. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa objecta, productæ per antegressas actiones voluntarias. Ut & actus illi seu solennitates, certis ceremoniis humana voluntate introductis constantes, quæ ex mero hominum arbitrio effectus aliquis moralis signatur. Neque tantum actiones mear, tali modo sese habentes, possunt esse materiale actionum mearum moralium; sed etiam

tiam hujusmodi actiones, actionumque privationes aliorum hominum, quæ à voluntate mea possunt dirigi. Immo & actiones brutorum, vegetabilium & rerum inanimatarum, quæ sunt capaces directionis à voluntate mea procedentis. Sic in ipsa lege divina Domino imputatur damnum à bove cornipeta datum, quem talem ipse norat. Sic ipse vinitor tenetur, quando per illius negligentiam vitis omnem sæcunditatem in sarmenta effuderit. Et ignis voracitatem luit, qui supposuit. Ersi circa isthæc omnia, ut aliorum actiones pro nostris censeriqueant, necesse est apud nos aut actionis alicujus debite intermissionem, aut actionem quampiam, absque qua altera contingere non poterat, intervenisse. Quin & materiale actionum moralium possunt esse admissiones seu receptiones actionum alterius; quæ quidem in esse suo naturali consideratæ passiones sunt; accedente tamen imputativitate, quæ ex eo oritur, quod prohiberi seu arceri potuerint, pro actionibus censentur.

S. 3. Fundamentale actionis moralis est ratio proæretica, qua motus ille physicus ut à decreto voluntatis productus intelligitur. Quæ quidem ratio proæretica præsupponit aut includit facultatem hominis, in qua positum sit, illos motus produci vel intermitteri.

S. 4. Formale actionis moralis consistit in imputatione seu potius in imputativitate, qua effectus actionis voluntariæ agenti potest imputari, sive ipsum agens effectum physice produxerit, sive per alios eum produci fecerit. A qua quidem actionis formalitate ipsum etiam agens moralitatis denominationem participat, & *causa moralis* appellatur. Unde facile intelligitur, causæ moralis proprie ac stricte loquendo formalem rationem in imputatione, sed terminaliter spectata, consistere, eamque nihil aliud esse, quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus est, eo quod effectum ut fieret sive ex toto sive ex parte causaverit (significantius Germanice *verursachet*;) ejusque autor exti-

terit; atque inde, si quid boni fuerit; ipsi acceptum sit ferendum, si quid mali, eidem adscribendum, ipsúmque adeo agens pro effectu quasi stare, deque eo respondere teneatur.

§ 5. Cæterum formale actionis humanæ, i.e. imputativitas formæ positivæ rationem habet ex qua radicaliter affectiones illæ, proprietates & consecutiva, de quibus heic est agendum, resultant. Unde moralis actio ens positivum (in genere moralium non naturalium) dici potest, sive materiale sit motus physicus, sive privatio talis motus. Ad esse enim entium positivorum in genere moralium sufficit, si ponant aliquid, ex quo veræ affectiones resultent in eodem genere; cum, ut non entis nullæ sunt affectiones; ita cui certæ ac positivæ competunt affectiones, non ens simpliciter dici haudquâquam possit. Quæ sint illæ affectiones, infra declarabitur.

§ 6. Distinguuntur autem heic actiones morales potissimum. 1. Ratione causæ in *immediatas*, quas quis ipse per se produxit; & *mediatas*, quas per alium produci fecit. 2. Ratione ipsius actus in *puras* & *mixtas*. Puræ sunt, quæ motu quodam alicujus potentiæ certa ratione ad objectum applicato absolvuntur. Uti sunt, agnitio DEI ejusque celebratio, exhibitio honoris ac venerationis, obsequium, dilectio, averfatio, consolatio, laudatio, vituperatio, &c. quorum effectus consistit in eo, quod objectum ex actione certo modo afficiatur aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. Aliæ vero sunt quasi mixtæ, quæ commodi quid aut incommodi realis alicujus personæ aut rebus adferunt, quales sunt v.g. donatio, commodatio furtum, cædes, &c. quarum effectus potissimum consistit in aliquo opere realiter alterius personam aut res juvante vel lædente. 3. Ratione objecti varie de quibus infra.

§ 7. Moralibus actionibus contradistinguuntur *actiones naturales*, seu actiones quarumcunque potentiarum, quatenus

quatenus considerantur in esse suo naturali, tanquam motus producti à potentiis, quæ per naturam insunt circa respectum tum ad decretum voluntatis, tum ad imputativitatem, adeoque præciso moralitatis tum fundamento tum ratione formali. Et tales sunt actiones non tantum potentiarum necessariarum, quæ positis omnibus ad agendum requisitis non possunt non agere; verum etiam liberarum, quæ positis omnibus ad agendum requisitis possunt agere vel non agere, siquidem considerentur modo jam dicto. Inter quas tamen hoc discriminis est, quod illæ in se & immediate non sunt capaces fundamenti moralitatis, hæ vero sunt.

§. 8. Possunt autem actiones morales considerari vel in genere vel in specie. In genere secundum, 1. *Objectum*. 2. *Principia*. 3. *Affectiones*. 4. *Effectus*.

DEFINITIO II.

Objectum actionum moralium dicitur omne id, circa quod illæ versantur.

I. *Objecti moralitas ex Impositione*. | II. *Divisio*.

§. 1. **P**articipat inde moralitatis denominationem ipsum hoc objectum, atque sub hoc respectu consideratum ipsum quoque morale dicitur. De quo in genere notandum, quod ipsius moralitas dependeat ex *impositione*, i. e. ex determinatione agentium liberorum qua talium, quæ vel ex mero arbitrio, vel ex aliqua congruentia naturæ rei cum imposita moralitate, inita quoque mutua conventionione, tacita vel expressa, rebus ac personis, moralitatem imposuerunt, utque ea certi effectus sequerentur constituere. Id quod etiam ad mo-

ralitatem ipsarum actionum applicari potest. Ubi tamen hoc probe notandum quod quando actioni alicui naturaliter moralitas inesse dicitur, non hoc ita sit intelligendum, quasi moralitas ex principiis physicis rei, aut ipsa natura actionis in se resultet; sed quod ea non ex arbitraria hominum impositione originem ducat, verum ex dispositione ipsius **D E I**, qui hominis naturam ita formavit ut certæ actiones ipsi necessario congruerent vel non congruerent. At vero, ut hac & non alia ratione hominem formaret, in mero ipsius arbitrio situm fuit. Quod si actionum, quæ naturaliter honestæ aut turpes audiunt, moralitas ex ipsarum natura in se oriretur, ac non ex arbitrio Creatoris, ad quod tamen natura creaturæ rationalis fuit attemperata, nulla posset ratio reddi, cur certi actus hominibus morales sint, qui brutis tales non sunt. Sic etiam, qui status hominis dicitur naturalis, revera est ex impositione, non tamen arbitraria hominum, sed ipsius Creatoris, ad eum homines in ipsa creatione destinantis.

S. 2. Est autem actionum moralium objectum aliud *suppositivum*, aliud *positivum* saltem moraliter. Illud vocatur *status*; hoc communiter in *Personas* & *Res* dividitur.

DEFINITIO III.

Status est ens suppositivum morale, in quo objecta moralia positiva, & potissimum personæ dicuntur esse.

I. Status analogia cum spatio.	VIII. Status adventitii particulares.
II. Status ubicativus naturalis.	IX. Status ex loco.
III. Quando incipiat.	X. Admonitio circa vocabula statuum.
IV. An possit jus irrevocabile queri ei, qui nondum est in re, um natura?	XI. Obligationes certū status generis comitantes ex diversis principiis possunt derivari.
V. Pax.	XII. Status quanticativus.
VI. Bellum.	
VII. Libertas, servitus.	

§. 1. **S**Tatus dicitur ens suppositivum, quia rebus moralibus positivis velut substernitur, ut in eo suam, quam habent, moralem existentiam quasi ponant, & actiones suas atque effectus exerant. atque ita analogiam quandam habet cum spatio, quod itidem rebus naturalibus velut supponitur, ut in eo suam, quam habent, naturalem existentiam ponant, & motus suos physicos exercent. Quanquam in eo differat à spatio, quod hoc sit quoddam substantiæ genus, immobile & extensum primo ac per se, quod etiam remotis ipsis rebus naturalibus existat: status vero, (ut & omnes res morales formaliter consideratæ, & qua tales,) qualitatis & attributi duntaxat rationem obtineat, ita ut remotis rebus physicis existentiam suam tueri nequaquam possit.

§. 2. Dividi autem potest status [ad analogiam spatii in *Ubicativum* & *Quanticativum*. Ille est, qui involvit respectum ad aliquod ubi morale, ac considerari potest vel *indeterminate* vel *determinate*. Indeterminate con-

sideratus est vel *Naturalis* vel *Adventitius*. Naturalem hominis statum, cum peculiari vocabulo careat, tantisper vocabimus *Humanitatem*, seu vitam humanam, quæ est illa conditio, in qua quilibet homo, eo ipso quod homo est, constituitur. Eaque involvit obligationem servandi legem naturæ tum adversus seipsum, tum adversus alios homines, atque cum illis socialiter vivendi; uti etiam jus abs quovis homine fruendi officia ex jure naturæ debita, ac cætera usurpandi privilegia, quæ universim humanam comitantur vitam; ut & capacitatem peculiaria sibi inter homines jura adquirendi. Cui contrariatur status seu vita brutorum, quæ nullo invicem juris vinculo nexa sunt, ita ut citra injuriam, quæcunque potuerint aut voluerint, etiam per vim sibi mutuo inferant.

§. 3. Ista igitur, quam diximus, obligatio, ut & jura, cum statum hominis naturalem comitentur, non incongrue hoc loco inquiritur in terminos hujus status, quando scilicet is initium ac finem capiat. Illud recte videtur statui quando aliquis vere homo dici potest, etiamsi adhuc desint illæ perfectiones, quæ non nisi post aliquem temporis tractum hominem sequuntur; adeoque quando vivere & sentire incipit, etsi nondum visceribus maternis sit egressus. Obligatio porro cum ad sui implerionem requirat intellectum sui & ejus, quod agitur, non nisi tunc efficaciam suam exserit, quando homo actiones suas ad normam aliquam conferre, & eas inter se discernere novit. Jura vero, quæ in aliis, rationis usu jam gaudentibus obligationem aliquid præstandi inferunt, & prodesse possunt etiam ignorantibus quid geratur, statim atque homo quis esse incipit, vim suam proferunt. Ude sine dubio injuriam facit, qui aliquid testamento relictum, aut alio titulo tributum eripit illi, qui adhuc in utero est, etiamsi fors intra primos conceptionis dies jus istud illi accreverit; adeoque post ad ductus recte illud vindicare poterit. Ac sufficit tunc ipsum

sum testari, invito id sibi illatum, quando per ætatem commode id significare potest; præsertim cum ejus dissensio semper debuerit præsumi. Quemadmodum injuriam mihi statim intulit, qui rem meam absente me abstulit aut corrupit, licet ego post intervallum demum reversus de damno resciscam. Injuria autem corpori infantis inferri nequit, nisi jam corpus actu habuerit, aut materiam ita dispositam, ut ea læsa formando inde corpori noxa oriatur. Unde si quis matrem injuste violaverit, ita ut infans debilis aliquo membro inde nascatur, putamus hunc ad ultimum isti injuriarum actionem posse intendere, nisi is ignorantiam efficacem probare possit. At vero cum informe semen intra primos conceptionis dies neque homo neque corpus humanum proprie dici queat, arbitramur, si quis efficiat, ut istud corrumpatur atque elidatur, in semen illud injuriam dici non posse: etsi revera in legem naturæ peccet, societati humanæ membrum intercipiendo; & injuriam faciat civitati, quam cive, parentibusque, quos prole sperata spoliatur.

S. 4. Ulterius vero quæritur, an etiam alicui, antequam omnino in rerum natura extiterit, jus adquiri possit per alium, cum hoc effectu, ut si ab aliquo alienetur, aut quocunque modo intervertatur, deinceps natus quasi de injuria sibi illata queri, & restitutionem in integrum postulare queat? Nos sepositis fictionibus juris civilis, per quas in quibusdam casibus eorum, qui nondum sunt, personam lex sustinet, arbitramur, non posse illi, qui nondum est, jus aliquod quæri, nisi mediate per alium jam existentem, per quem istud in deinceps nasciturum derivetur; ita tamen, ut jus illud effectum non habeat in ordine ad nasciturum, nisi postquam ipse natus est. Idque contingit, quando aliquid alicui adquiritur vel traditur, cum hoc habendi modo obtinendum, ut illud ad successores quoque suos demittat. Ubi tamen discrimen aliquod deprehenditur. Quædam enim ita conferuntur in alterum, ut conferentis nihil intersit, utrum

utrum ad posteros alterius res ista perveniat, an non; et si quantum ad ipsum, facultatem habeat is, cui quid confertur, id ad posteros transmittendi. Quædam autem ira conferuntur, ut conferens in modum habendi à se determinatum jus sibi aliquod retineat, ita ut iste citra ipsius consensum mutari nequeat. Utrovis modo possideatur aliquid ab nondum nati antecessore ad ipsum transmittendum, si quocunque modo intercipiatur aut alienetur antequam nascatur, deinceps nascituro haudquam injuria fit, nisi saltem prætensionem ad id per modum hæreditatis ipsi reliquerit. Nam priori casu, quia res cum modo habendi plene est penes possessorem, siquidem ille eam alienaverit, aut quacunque ratione factum sit, ut ea non amplius sit ipsius, omne prorsus ejusdem jus extinguitur; adeoque non potest in nondum natum derivari, qui ad talia majorum suorum bona nullum potest jus prætere, nisi quod ipsi jam existenti ab iisdem velut de manu in manum traditur. Posteriori autem casu, cum penes eum, qui alteri rem aliquam contulit, potestas adhuc sit circa modum habendi, sane nihil agit possessor in præjudicium successorum, si rem istam alienet, aut quocunque modo subductam pro derelicto habeat, nisi conferens consentiat. Adeoque si populus alicui regnum contulerit, in sobole ex se procreata semper continuandum, nihil ager Rex, si invito populo id alienet; nec iste parentis actus proli etiam nondum natæ fraudi esse potest, siquidem populus modo habendi regnum semel constituto inhærere velit. Quod si autem id fiat consensu utriusque, tam qui rem possidet, quam cujus est de modo habendi disponere, illud jus itidem prorsus extinguitur, antequam ad post nascituros perveniat. Nec populus habendi modum mutans hisce injuriam facit. Nam non horum, sed sui ipsius causa jus sibi circa modum habendi reservavit; adeoque nemini heic præter sibi ipsi jus quæsitivum aut retinuit, quo si se abdicet, aut illud mutet, nemo præterea querendi causam

ſam habet. Ex quibus patet, quomodo decidenda ſpinofa alias quaëſtio; an nondum natis jus ſuum tacite per derelictionem majorum decedere poſſit? Finitur autem ſtatus humanus per mortem naturalem, poſt quam quaë exuviis & fama præſtatur, reverentia & honor, ſuperſtitium potiſſimum cauſa exhibetur. Quæ præterea de ſtatu hominum poſt mortem ex religione Chriſtiana credimus, ex Sacris Scripturis petantur.

S. 5. Statui hominis naturali ſubordinatur, & ex eo immediate profluit *Pax*. Ad hanc enim cum quolibet homine colendam quilibet eo ipſo, quod homo eſt, obligatur, quamdiu cura propriæ ſalutis ob injurias aliorum eam abrumpi non ſuadet. Eſt autem pax vel *universalis* vel *particularis*. Illa ſeſe extendit in quolibet homines jure naturæ adverſum nos utentes; & conſiſtit potiſſimum in hoc, ut nemo alterum injuſte lædat, & ſi quaë fors controverſiæ inciderunt, per mutuam tranſactionem aut per arbitros componi curet. Hæc pax ſola legis naturæ obligatione ſtat. ac niſi eo ipſo in unum corpus aut ſocietatem paciſcentes coëant, pacto aut foederibus eam muniri inutile eſt. Nam per-ejuſmodi pactum nihil ſuperadditur obligationi legis naturæ neque ætior ea fit, ac pari injuria violatur heic homo, ſive pactum interceſſerit, ſive non. Abhorret quoq; à conſuetudine hominum tale pactum inire, cujus capita ſeu conditiones nihil aliud contineant, quam meram non violationem immediatam juris naturæ. In quolibet enim pacto pro conditione ſeu capite ponitur aliquid, quod alter alias jure naturæ à me poſtulare non poterat, adeoque quod non perfecte ex jure naturæ ipſi ego debebam; uti nec ad pactum cum altero ineundum eodem jure adſtringor: eſſi conſequenter & poſito conſenſu meo circa præſtandam alteri rem alias indebitam me obligem, quod non velim violare legem illam naturæ, quaë pacta ſervari jubet. Nam quemadmodum, qui alteri ſua miniſteria addicit, haudquaquam pro capitibus

pacti

pacti expresse & immediate constituit, se non fore ad-
 versus ipsum v.g. proditorem, furem, nebulonem, &c.
 etiamsi consequenter ista pacto involvantur; ita erubescenda esset pactio, si quis alteri ad nihil aliud se obstringeret, quam se non violaturum adversus ipsum pacem universalem, i.e. se non usurum erga illum jure in bestias solito usurpari. Fœdera autem amicitiae, quae vocant, paci universali aliquid superaddunt. Plus enim sane debemus amico quam cuivis alteri homini, qua tali, non hosti. Pacta porro illa seu instrumenta & tractatus, quibus ex statu belli ad pacem duntaxat universalem pervenitur, nil aliud continent, quam publicam contestationem, à bello utrinque cessandi, & conditiones ab utraque parte aut alterutra implendas, siquidem arma deponi debeant; quibus factis post ex sola legis naturae obligatione pax universalis profluit. Pax particularis est vel *interna* vel *externa*. Illa est inter eos, qui in unum corpus seu societatem coivere, quando praestant id, cujus causa societas est instituta, nec per vim repugnant potestati, quam societas jure in illos exercet. Hanc pacem non quaelibet vis usurpata turbat, sed illa duntaxat, quam non adhibitum iri in pacto societatis incundae cautum fuit. Sic v.g. in civitate pax interna non turbatur, quando Magistratus facinorosos vi coercet ac plectit; sed tum demum bellum existit intestinum, quando alii istos per vim poenae eximere, & Magistratui jus suum usurpanti resistere conantur. Pax particularis externa est, quae colitur cum aliis societatibus, peculiaribus sancita & munita fœderibus. (valia sunt, post fœdus amicitiae, fœdus commercii, ut liceat in aliorum fines ire, agere, negotiari, res rationeque contrahere, mercaturam ultrò citroque exercere, eodem circa isthaec cum civibus jure frui, &c. Nam ut alterum in terris meis negotiari permittam, non requiritur ex lege naturae, praesertim si vel periculum aliquod mihi inde immineat, vel lucrum decedat; adeoque pacto ea commerciorum libertas est
 quae-

quærenda. Item fœdera societatis & auxilii mutui, idque vel contra invadentes duntaxat, vel contra quemlibet, etiam quem nos invadimus. Hæc pax rumpitur, quando vel una pars vi adhibita alteri quid inferre conatur, quod altera vi repellit, vel quando injuria jam illata vi vindicatur.

§. 6. Enimvero cum obligatio jus naturæ adversus alterum usurpandi cesserit, ubi alter idem adversus me non usurpat, (de quo libro II. pluribus agimus,) inde velut subsidiarius homini status emergit *Bellum*, quando salus nostra non nisi per vim expediri potest. Hic status etsi interdum necessario est subeundus, quando scilicet ob perversitatem hominum, pacificas rationes respicientium, jus nostrum tueri aut consequi non nisi per arma possumus; naturalis tamen modus ad jus suum perveniendi proprie dici nequit, eo quod ad eum usurpandum natura homines directe non destinavit, sed duntaxat in defectu commodioris medii ad id confugere indulgit. Dividi autem potest bellum ad modum pacis in *universale* & *particulare*. Illud est immediatum consecutarium status belluarum, quando nemo adversus alterum ullum usurpat jus, sed sola vi ab omnibus res geritur. Qualis status hominum futurus erat, ni per legem naturæ ad societatem invicem colendam essent obligati. Bellum particulare est vel *interorum* vel *externum*. Illud est inter eos, qui in unam societatem particularem coiverunt, ubi rupto societatis vinculo armis in se invicem insurgunt. Quale bellum, ubi intra primam velut effervescentiam, & citra operosum utrinque apparatus deflagrat, *seditio* dicitur. Ubi à subditis in Principem arma injuste capiuntur, *rebellio* est. In democratiis autem & aristocratiis ubi in partes hostiliter invicem agentes discedunt populus & proceres, *bellum civile* proprie vocari solet. Bellum externum est inter eos, qui eadem civitate non continentur. Hoc dividi communiter solet in *solemne* & *minus solemne*. Illud etiam

etiam vocatur justum ex jure gentium, (ea vocabuli significatione, qua justus exercitus opponitur incompositæ alicui manui prædonum,) & est, quod geritur auctoritate summæ potestatis civilis præcedente indictione; cujus non iste est finis, ut hosti spatium sit parandi sese ad resistendum, sed ut constet, non privato paucorum ausu, sed publice bellum geri, adeoque hostis sciat, cum quo sibi res sit futura. Cætera, quæ talibus destituuntur requisitis bella minus solemnia sunt. Ast ubi nulla auctoritate publica citra indictionem & justam causam per clandestinos incursum & incompositum agmen alii invaduntur, *latrocinium* appellatur.

§. 7. Jcti porro Romani latissimos & generalissimos status hominum, (scilicet prout in Rep. Romana aut ejus simili homines spectabantur,) faciebant *libertatem* & *servitutem*. Horum natura ut accuratius cognoscatur, sciendum, libertatem communiter concipi ut statum, in quo sit facultas aliquid ex proprio arbitrio agendi: servitutem contra ut statum, in quo sit necessitas ex alterius voluntate res gerendi: facultatem autem agendi constringentium impedimentorum duo esse genera: physica, ut vincula, compedes, carcer, custodia; & moralia, ut obligatio, lex, imperium, potestas. His positis apparet, libertatem esse vel *omnimodam* vel *limitatam*. Illa est, quæ neque naturalibus neque moralibus impedimentis circumscribitur. Tali libertate neminem absolute præter DEUM gaudere credimus. Inter homines autem summo libertatis gradu fruuntur, qui legibus civilibus sunt exempti, seu qui summa in civitatibus potestate gaudent. Hi enim, etsi imperio Divino legique naturæ subjecti, nullius tamen imperium hominis agnoscunt, nec abs quoquam, quamdiu tales, per modum pœnæ coerceri possunt. Libertatis limitatæ complures dantur species ac gradus. Peculiari vocis significatione, libertas illis tribuitur, qui in Aristocratia, ac potissimum qui in Democratia vivunt. Communiter

ter autem libertas notat statum illorum, qui tantum civitati serviunt, non etiam concivi; quibus pro arbitrio licet adplicare actiones suas quascunque, circa quas à legibus communibus nihil est dispositum. Quæ libertas eo magis coarctatur, quo pluribus quis obligationibus particularibus tenetur. Sic sui qui juris est in civitate, nec alteri determinatam ministeriorum suorum addixit partem, laxiori utique fruitur libertate, quam qui est sub potestate patris aut tutorum, aut qui concivi operas suas locavit, vel honestiores seu notionales, vel viliores seu physicas; sub quorum posteriori genere apud nos veniunt mercenarii & famuli. Servitus vero communiter est, quando quis actiones, circa quas à legibus communibus nihil dispositum, non solum ex alterius arbitrio, sed etiam in solidum ad ipsius usam adplicare tenetur, ita ut directe ex propriis actionibus in ipsum nihil redundet extrinsecæ utilitatis, nisi quantum alter gratuito voluerit. Cui accedit, quod hi in civitate caput non habere intelligantur, ac rerum nomine, non personarum, censeantur. In talem servitutem quondam vulgo, & apud quasdam gentes hodièque, rediguntur bello capti, temperamento quodam humanitatis & sævitæ, ut, qui jure occidi poterant, pro usu vitæ perpetua capientibus ministeria præstarent. In hos nonnullæ civitates Dominis jus vitæ & necis relinquebant, eo quod non iniquum videretur, quæ semel sub ipsorum potestate fuerat, vitam deinceps quoque esse. Eundem statum subeunt ex istis nati, & qui sponte eo descendunt. Nonnullis etiam in pœnæ locum servitus imponitur. Ultimum autem servitutis gradum experiuntur, qui vinculis quoque physicis cohibentur, ut sunt, in ergastula, in carceres, ad remos dati, qui compedibus onerati, aut parietum objectu clausi opus facere coguntur. Cæterum quod Jcti dicunt, jure naturali omnes homines ab initio liberos natos, id intelligendum est ἀποφαικῶ, non σερντικῶς, uti quidam loquun-

loquuntur, i.e. per juris naturalis præceptum nemini absolute, & citra præcedens ipsius factum libertas est adempta; idem tamen jus nequaquam prohibuit, quo minus quis certa de causa in servitutem abstrahi possit. Actu autem ipso status servitutis, ejusque conditiones ex arbitrio hominum sunt introductæ. Quod autem vulgo Philosophi quosdam homines, tardioris nempe qui sunt ingenii, & ad seiplos regendos haud idonei, servos natura vocant; non ita est intelligendum, quasi ejusmodi homines per naturam in statu servitutis constituentur, aut necessario in eum sint abstrahendi, ita ut contra naturam fiat, si liberi maneant: sed quod ipsorum ingenia à natura ita sint formata, ut servitutem æquo animo ferre queant, ac bona libertatis non capiant, nec iis uti commode nōrint.

§. 8. Porro qui in civitatibus, potissimum Christianis, degunt, in triplicem vulgo statum dispescuntur, *Ecclesiasticum*, *Politicum* & *Oeconomicum*. Priores duo vocantur *publici*, eo quod ordinarie homines auctoritate societatis civilis, aut eorum, per quos illa gubernatur, qua talium, in iis constituentur; ac tendant immediate & directe ad commodum societatis, qua talis. Posterior vocatur *privatus*, eo quod dependeat ex proprio cujusque arbitrio, ac immediate & directe tendat ad commodum singulorum; qua talium. In statu Politico publica auctoritate tractantur res civilem hominum societatem qua talem directe spectantes. Ecclesiasticus vindicat sibi cultum divinum peculiariter exercendum ad felicitatem societatis. Nam etiamsi singulorum quoque salutem personæ Ecclesiasticæ curent; tamen quod peculiaris istis status fuit adsignatus, ob bonum societatis seu publicum factum est. Status Oeconomicus tractat res in vita communi usum habentes ad utilitatem singulorum qua talium. Horum commune velut seminarium est status

status *Scholasticus*, in quo ingenia liberali cultura imbuuntur. - In singulis complures occurrunt particulares status, quos cuius ad suam classem redigere in proclivi erit. Determinate consideratus status est vel *honorificus*, vel *minus talis*. Illum communiter vocamus *officium*; & est, in quo quis ad alterius utilitatem aliquid efficere tenetur opera potissimum notionali cum aliqua dignitate: hunc *servitium*, in quo quis citra dignitatem quid in alterius utilitatem opera potissimum physica prestare tenetur.

§. 9. Statum etiam adfert peculiarem vel solus locus, in quo aliquis degit, vel conditio, sub qua degit. Qui enim in solo patrio, vel in quo sedem fortunarum fixit, agit: jure pleno loci fruens, *civis* dicitur; qui semipieno, *incola*; qui minus stabilem & temporariam sedem alicubi locavit, *inquilinus*. Qui in solo alieno commorandi duntaxat ad breve tempus causa versatur, *peregrinus* audit, cujus status *peregrinitas*.

§. 10. In genere autem hoc adinonendum, quod tum ob inopiam vocabulorum, tum ob incuriam Philosophorum circa entia moralia, una eademque voce frequenter cogamur exprimere & statum, & attributum ac qualitatem statui propriam. Quæ tamen revera distincta sunt, ac diverso modo concipiuntur. Sic v. g. libertas pro statu concipitur ad analogiam spatii, pro facultate agendi ad modum qualitatis activæ. Sic nobilitas alias notat statum, alias attributum personæ, quod ad modum qualitatis patibilis concipitur.

§. 11. Sed nec illud prætereundum, quemadmodum complures status in una persona possunt concurrere; ita obligationes, quæ statum aliquem comitantur, posse ex diversis principiis per partes derivari. Unde haud statim ille, qui obligationes ex uno aliquo principio fluentes colligit, reliquis prætermittis, ejusmodi format statum, cui præter eas, quarum ipse meminit, nullæ sint

sint adhærere obligationes aut debeant. Sic qui ex solis Scripturis Sacris partes officii sacerdotum colligit, haudquaquam negat, ad illa quoque obeunda eosdem obligari, quæ ex constitutionibus Ecclesiasticis singularum civitatum requiruntur. Sic & nos, qui heic ea duntaxat hominis officia attendimus, quorum necessitas ex lumine rationis colligi potest, nequaquam per tendimus, ejusmodi statum hominum unquam fuisse, aut esse debuisse, in quo solæ istæ obligationes ipsi com peterent.

S. 12. *Status quandicatiois* est, qui respectum involvit ad quando seu tempus moraliter considera tum; ac dividi potest, 1. In *junioratum* & *senio ratum*. Quorum uterque dicitur vel in respectu ad durationem existentia in vita humana, vocaturque *æ tas*, cujus gradus infantia, pueritia, adolescentia, ju ventus, ætas virilis, senectâ, ætas decrepita; vel in respectu ad durationem in statu aliquo adventitio, ut tyrocinium, veteranismus, status emeritorum, &c. Ad priorem classem fortasse etiam referri potest primoge nitura, quando aliquis non habet ante se fratres ex e odem parente natos. 2. In *majorennitatem*, quando quis censetur habilis ad res proprio Marte admini strandas; & *minorennitatem*, cum quis tutore aut cura tore opus habet. Cujus status termini apud diversos po pulos variant.

DEFINITIO IV.

Persona moralis est persona spectata cum statu suo, quem habet in vita communi.

I. <i>Personarum moralium seorsim consideratarum varias. Personæ publicæ.</i> II. <i>Personæ privatæ.</i>	III. <i>Ex plurium personarum conjunctione fit persona composita seu societas.</i> IV. <i>Ejus divisio.</i>

S. 1. **G**eneralissima hæc est personæ moralis definitio. Alias persona, apud JCtos præmissis, illa dicitur, quæ caput, i.e. libertatem personalem habet; quo significato mancipia inter res referuntur. Cæterum considerari possunt personæ morales vel *seorsim* vel *conjunctim*. Seorsim consideratæ pro discrimine statuum sunt vel *Publicæ*, quæ in statu publico: & *privatæ*, quæ in privato versantur. Personæ publicæ sunt vel *Ecclesiasticæ* vel *Politicae*. Hæ sunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter principales quidam summa cum potestate Remp. regunt, ut sunt Imperatores, Reges, Principes, aut quocunque nomine veniant, penes quos est summum imperium; quidam potestate à majestate delegata partem aliquam imperii exercent, quos generali vocabulo Magistratus vocant. Horum nomina in diversis Rebusp. diversa. Minus principales sunt, qui Principibus aut Magistratibus operam sine imperio locant, quos inter infimum occupant subsellium apparitores, lictores, & denique carnifices. Horum conversationem, etsi nulla infamia juris notatorum, honestiores paulo homines vulgo averfantur; idque potissimum, quod ministeriis illorum cum atrocitate &

ditate aliqua conjunctis plerunque mores ipsorum sciant respondere, aut quod non nisi viles animæ ad istud vitæ genus se sponte adplicent. In bello Magistratibus respondent Duces superiores & inferiores. His subsunt milites gregarii, qui etiam inter personas publicas referuntur, quia per summam potestatem civilem immediate aut mediate autorantur ad armâ pro Rep. gerenda; quod fieri intelligitur, quando sacramento adiguntur, aut peculiari jussu superiorum ad actus bellicos exercendos amandantur. Peculiaris quoque species personarum politicarum potest constitui, quas dicere possis *representativas*, quæ potestate & auctoritate agendi ab aliquo instructæ, hujus vice apud alium negotia eodem cum effectu expediunt, ac si ab ipso essent confecta; ut sunt Legati, Vicarii, Plenipotentarii, item Syndici. Istorum instar inter personas privatas tutores & curatores gerunt. Personarum Ecclesiasticarum varietatem cuivis, prout religioni alicui innotuit fuerit, cognoscere in proclivierit. Nec Scholasticæ fugere eruditum possunt.

§. 2. Privatarum personarum distinctiones desumuntur, 1. *Ex sexu*, unde est, mas, foemina, hermaphroditus. Isthæc etsi proprium in physicis locum obtineant, huc tamen pertinent ob moralem aliquem respectum, quatenus in vita civili aliter tractantur. Nam & infra dignitatem iræ virilis plerasque foeminas ducimus, & minoris ipsorum convicia facimus, quam virorum, nec tanti ipsorum judicia ac testimonia æstimamus, nec ad munia publica, licet cætera capaces, ordinarie admittimus. Hermaphroditum autem velut monstrum naturæ averfamur. 2. *Ex statu morali quandicativo*, unde aliter agitur cum juvene, aliter cum sene; & aliud senem decet, quod non decet juvenem, & contra. Sic alia quoque auctoritas senis, alia juvenis. 3. *Ex situ morali in civitate*. Hinc enim alius civis, alius inquilinus, alius incola, alius peregrinus. Qui uti diverso modo obli-

obligantur civitati; ita quoque circa distributionem bonorum & impositionem onerum non eodem modo æstimantur. 4. *Ex situ morali in familia.* Unde est Maritus, Uxor, Pater, Liberi, Dominus, Servus qui sunt membra velut ordinaria, quibus extra ordinem interdum accedit Hospes. 5. *Ex stirpe.* Unde est nobilis, isque vel illustri vel minus illustri familia ortus; vel plebeius, quorum in diversis civitatibus varia discrimina. 6. *Ex arte,* cui quis peculiariter operam adplicuit, quæ est vel liberalis, vel illiberalis. Huc pertinent mercatores, qui mutandis mercibus quæstum faciunt, quorum agmen institores claudunt. Item queis agri, plantarumque aut brutorum cura geritur; ut sunt rustici, vinitores, hortulani, pastores, &c.

§. 3. Conjunctim consideratæ personæ constituunt *Societatem* seu concilium, quando plures personæ ita inter se uniantur, ut tum voluntas tum actio ipsorum pro unica actione aut voluntate, non pro pluribus, censeatur. Idque tunc fieri intelligitur, quando singuli in societatem coeuntes voluntatem suam unius alicujus, qui sit societatis caput, voluntati, vel toti concilio ita subjiciunt, ut pro sua voluntate & actione velint agnoscere & haberi, quicquid iste, aut major pars societatis circa res societatem spectantes decreverit aut egerit. Unde est, quod cum antea, quicquid plures voluerint aut egerint, pro totidem voluntatibus & actionibus habeatur, quot personæ physicæ ibi numerantur; in societatem conjunctis una voluntas tribuatur, quæque ab illis qua talibus proficiscitur actio non multorum, sed unius judicetur, etiam si complura individua physica ad eam concurrerint. Inde etiam ejusmodi societas jura ac bona peculiariter nanciscitur, quæ handquaquam à singulis, qua talibus, sibi queant vindicari. Ubi id quoque observandum, quemadmodum personæ singulæ manent eadem, etsi successu temporis per

varias particularum accessiones & decessiones corpus insignes mutationes subierit; sic per particularem individuorum successionem non aliam fieri societatem, sed eandem manere, nisi uno tempore ejusmodi mutatio ingruat, quæ prioris corporis seu societatis rationem prorsus tollat.

§. 4. Societates porro seu personas morales compositas ad modum personarum singularium dividere possumus, in *publicas* & *privatas*. Illæ iterum sunt vel *sacra* & *Ecclesiastica*, vel *politica*. Inter sacras quædam sunt *generales*, ut Ecclesia Catholica, item Ecclesiæ particulares, vel certis regionum ac civitatum terminis comprehensæ, vel publicis confessionum formulis distinctæ: quædam *speciales*, ut Concilium Oecumenicum, Nationale aut Provinciale, Synodus Diocesana, Consistorium, Capitulum, Presbyterium. Societas politica itidem est vel *universalis*, ut civitas, quæ in diversos species, puta Monarchiam, Aristocratiam & Democratiam dispescitur, prout summum imperium est vel penes unum, vel penes concilium paucorum aut universorum: vel *particularis*, ut Senatus, Scabinatus, tribus, &c. Eandem divisionem societas Scholastica admittit. *Societas sagata* dicitur exercitus, cujus partes sunt legio, turma, cohors, decuria, manipulus, &c. *Societates privatae* non solum sunt familiæ, sed etiam in civitatibus quæ vocantur collegia mercatorum, opificumq; & similia. Quæ sigillatim heic exsequi longum foret. Nobis summa tantum fastigia rerum perstrinxisse sufficiat.

DEFINITIO V.

Res moralis est res spectata cum respectu pertinentiæ ad personas.

I. <i>Respectus pertinentiæ rerum quatuorplex ?</i>	XV. <i>Origo proprietatis.</i>
II. <i>Dominium eminens, directum vulgare & utile.</i>	XVI. <i>Modus acquirendi originarius occupatio.</i>
III. <i>Dominium plenum, diminutum.</i>	XVII. <i>à primo Domino res in posteros quomodo transferri ?</i>
IV. <i>Quid proprium, quid commune.</i>	XVIII. <i>Quomodo bona in filios dividenda ?</i>
V. <i>Propria bona societatum.</i>	XIX. <i>Modi acquirendi lucrosi.</i>
VI. <i>An à rebus innoxie utilitatis civitas externos possit excludere ?</i>	XX. <i>Onerosi.</i>
VII. <i>An mare proprietatis capax ?</i>	XXI. <i>Incrementa & fructus rei adquiruntur domino.</i>
VIII. <i>Mare litoribus propinquis proprium est.</i>	XXII. <i>Species materiam sequatur, an hæc illam ?</i>
IX. <i>Oceani vasta videntur à gentibus pro derelictis habitata.</i>	XXIII. <i>Modi acquirendi spurii.</i>
X. <i>Navigatio & commercia in Oceano quomodo libera ?</i>	XXIV. <i>An vitium acquisitionis tollatur per tempus ?</i>
XI. <i>Possessio proprietatis completum.</i>	XXV. <i>An idem in tertium transeat ?</i>
XII. <i>Origo domini in res ex jure divino.</i>	XXVI. <i>Proprietas quomodo amittatur, ubi de testamentis.</i>
XIII. <i>Dominium hominis in bruta quantum ex jure divino.</i>	XXVII. <i>Furor non tollit proprietatem rerum.</i>
XIV. <i>Quantum ex jure nature</i>	XXVIII. <i>Res nullius; earum differentie.</i>
	XXIX. <i>Res corporalis.</i>
	XXX. <i>Incorporalis.</i>

§. 1. **R**espectus pertinentiæ, indeterminate & precise consideratus, prout est ratio formalis rerum moralium, est vel affirmativus, vel negativus. Ille terminatur ad proprietatem & communitatem, unde res morales dicuntur *propria* vel *communes*: hic uniformis

mis quasi est, & neutralitatis rationem induit, unde res morales dicuntur *nullius*. *Determinate* autem consideratus respectus ille pertinentiæ, *meum* & *tuum* constituit. Materialiter porro & in se spectatæ res distinguuntur in *corporales* & *incorporales*.

§. 2. In tres communiter species, quas modos habendi vocare possis, dominium dividunt; *eminens* puta, directum *vulgare* & *utile*. Priori denotatur potestas illa, quæ civitati aut ejus capiti competit in res civium ad utilitatem publicam. Cujus hic est effectus, ut vim domini vulgaris efficaciter restringere possit, prout è bono publico visum fuerit. Dominio vulgari privati bona sua possident, circa quæ plenam disponendi facultatem habent, nisi quatenus à potestate eminenti ea restringitur. Ubi si ususfructus sit penes alium, vocatur dominium directum, quale habet dominus fundi in emphiteusini dati. Dominium denique utile in illa habere bona dicimur, quorum ususfructus duntaxat est penes nos, directum dominium penes alios; ut quæ tanquam emphiteusini possidemus.

§. 3. Est autem dominium vel *plenum* vel *diminutum*. Illud, quando eidem tam proprietatis rei, quam ejus ususfructus actu competit. Quo modo possidentur non tantum, in quæ eminentis nobis dominium est, conjunctum cum vulgari; quemadmodum interdum Principi aut populo regio aliqua acquiritur cum omnimoda proprietate, in cujus partes deinde singulis dominium diminutum traditur: sed & in quæ vulgare duntaxat, abs quo ususfructus non est separatus, nisi forte ad tempus, per modum beneficii revocabilis. Diminutum dominium est, quando vel ususfructus rei meæ ad alterum spectat, vel contra ususfructus rei alterius hæreditario jure mihi competit. Quo posteriori modo haberi volunt regna non patrimonialia, ab initio per consensum populi delata, & in hæredes transmittenda. Modum enim habendi diminutum arguit, quod propria Regum auctoritate

ritate citra consensum populi tota aut pars eorum vendi, testamento cuilibet relinqui, donatione aut alio modo alienari nequeant. Quo ipso tamen haudquaquam vis imperii imminuitur, quippe cum sola alienandi istius potestas sit sublata, quæ in se ad facultatem imperandi nihil facit. Diminuto etiam modo habetur res, cujus dominium qualecunque certo temporis spatio circumscribitur, quo elapso expiret. Ex quibus obiter apparet, quænam limitatio sit addenda vulgaræ illi JCorum regulæ; Res sua non potest alicui fieri magis sua; ex qua concludunt, neque pignus, neque depositum, neque emptionem, neque locationem rei suæ posse consistere, item, inutile esse legatum, si quis rem legatarii ipsi legaverit, item, neminem rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulari. Scilicet nisi fors modus habendi diminutus in pleniorē evehatur; quod fit, si v. g. quod feudum fuit, in posterum tanquam absolutas & independens principatus possideri incipiat.

S. 4. Quæ igitur res tanquam *proprie* ad nos pertinent, siue modo vulgari, siue eminenti etiam, (qua ratione civitates aut earum capita bona sua possident,) iis pro arbitrio nostro frui, & quosvis alios inde arcere possumus, nisi per pacta conventa, jus singulare superveniens quæsierint, ac eodem modo, dum nostræ sunt, alterius in solidum esse nequeunt. *Eodem modo*, inquam; nam & nihil impedit, & usitatissimum est, eandem rem pro diversis habendi modis ad diversos spectare. Sic in eundem fundum civitas dominium habet eminens domini fundi directum, emphyteuta utile. Additur quoque *in solidum*. Nam & plures eandem rem eodem habendi modo tenere possunt, non tamen in solidum, sed pro rata quisque parte. Quod contingit in iis bonis, quæ indivisim possidentur à pluribus, eodem domini genere circa eandem rem occurrentibus. Quales res vocantur *communes*, quæ scilicet ad plures eodem

eodem domini genere indivisim pertinent. Communitas enim à proprietate differt non quoad modum aut vim domini, (idem quippe pluribus in rem communem juris, quod uni in propriam, & uti proprietatis rei alicujus ad unum spectantis, quorumvis aliorum jus in eam rem excludit; ita quoque à re communi excluduntur omnes alii, qui sunt extra illos, quibus res dicitur communis :) sed quoad pertinentiæ terminum duntaxat, quod res propria ad unam personam, communis ad plures spectet. Quorum cum nullus jus in rem obtineat, velut in totam se extendens, sed quod in partem duntaxat rei valeat, patet sane, unum non posse suo jure de tota ista re disponere, sed pro rata tantum; ac si de tota re aliquid sit statuendum, singulorum, ad quos ea spectat, consensum & auctoritatem requiri.

§. 5. Cæterum propria sunt non solum, quæ ad personas singulares pertinent, sed & quæ ad personas morales conjunctas seu societates quales. Hæ enim uti unum quoddam sunt; ita sua quoque sibi habent bona & jura propria quæ, in solidum aut partem eorum, non modo nemo extra societatem, sed ne ipsa quidem sub societate comprehensa membra, quatenus non ut tota societas concipiuntur, velut propria sibi vindicare possunt tali proprietatis modo, quo societas gaudet. Sunt autem res ad societatem publicam seu civitatem pertinentes in triplici potissimum differentia. In quasdam enim civitas dominium duntaxat eminens usurpat, vulgare autem singulis reliquit aut assignavit. Ut sunt, territoria, provinciæ, urbes, pagi, agri, &c. item quævis res privatorum, quæ quidem à singulis per partes modo domini vulgari possidentur, ita tamen ut in ea civitas dominium eminens obtineat. Cujus vis in hisce sese exserit, quod singuli iis de rebus imposita tributa aut vectigalia solvere teneantur, immo totas publicis concedere usibus, siquidem salus Reip. id poposcerit. A quibusdam autem omne penitus singulorum, qua tali-

um, dominium civitas exclusit, ac sibi in solidum earundem dispositionem atque usurpationem reservavit; ut sunt, reditus publici, vestigalia, ærarium, fiscus, & similia. Quarundam denique usum civibus indivisim reliquit, dominium autem vulgare nemini peculiariter adsignavit. Et hæc alias *publicorum* nomine veniunt, circa quorum usum, siquidem quoad easdem partes singulis simul non sufficiant, ille potior est, qui prior usum occupavit. Sic v.g. quem quisque locum in theatro occupavit, eum jure retinet contra tardius venientem, nisi fors de talibus peculiariter fuerit dispositum. In hoc genere sunt ædes publicæ, loca publica, fora, theatra, plateæ, &c. item, maria flumina, lacus publici, quorum usus cuilibet civi conceditur. Quo etiam pertinent res sacræ, ut templa, uten. lia sacræ, ornamenta & reditus templorum & similia. Nam ista non sunt nullius, sed revera ad civitatem pertinent, nec prorsus humanæ potestati aut usibus eximuntur. Vocantur autem sacræ à fine, cui à civitate destinantur, nempe ut exercitio cultus divini peculiariter inserviant, donec circa ipsa aliter fuerit dispositum. Inde est quod, premente Remp. necessitate, si alia media non suppetant, possit civitas v g. conflare calices & cætera utensilia aut ornamenta sacræ, vendere campanas, usurpare reditus templorum, &c. citra obligationem similia deinceps restituendi, eodem jure, quo potest aggredi pecuniam in ærario sanctiore sitam, aut privatis agrum publicum vendere. Nisi quod jus illud extrema duntaxat necessitate ingruente sit usurpandum, ne suspicio irreverentiæ erga Numen apud vulgum incuratur. Quæ hæctenus de bonis civitatis dicta sunt, etiam ad bona cæterarum societatum, quæ civitates non constituunt, per analogiam possunt applicari.

§. 6. Hæc tamen ulterius notandum circa res civitatis, quod quædam ita sint comparatæ, ut citra detrimentum istius earum usus vel omnimodus, vel restrictus,

Stus, etiam exterius quibusvis non-hostibus promiscue patere queat. Quæ res etiam innoxie utilitatis vocantur; ut sunt, aqua profluens, flumina, freta, maria, viæ regie, &c. quorum usurpationem itineris faciendi causa facultas commerciorum ad externos populos obeundorum includit. Harum rerum usum cum communiter civitates cultiores promiscue extraneis non-hostibus permittant, inde quidam autumarunt, omni eos proprietate carere, ac legem naturæ omnino illarum proprietatem interdiceret, & illimitatum earundem usum omnibus concedendum præcipere; adeoque jus naturæ violare, qui vindicata sibi earum proprietate ipsarum usum exteris restrictiorem facere, aut omnino occludere voluerint. Enimvero istos falli certum est. Ac de viis quidem publicis constat, posse prohibere territorii dominos, ne quis exterus omnino illac transeat, aut transitum non nisi certa lege, certove onere indulgere. Cum enim istis territorii proprietatem nemo denegat, cujus pars viæ publicæ sunt, patet quoque iisdem competere jus de viis disponendi, adeoque earum usum, siquidem ita expedire videatur, aliis interdicens. Etsi eo jure, quamdiu intra innoxiam utilitatem usus iste subsistit, ob communem hominum inter se obligationem non sit utendum, qua quilibet cujuslibet necessitates, quantum citra fraudem suam fieri potest, sublevare tenetur. Nec tamen nisi extrema necessitas ejusmodi viæ usum sibi per vim adserendi potestatem facit; cum contra, si æquale omnium in eam jus esset, quacunque quis de causa uti ipsa prohibitus, justam belli causam haberet. Inde recte & jure suo Dido Ænæ socios hospitio arenæ prohibuit, donec constaret, ab ipsis novellæ civitati nullum imminere periculum. Sic non injuste Edomitæ Israelitis, indemnitate verbo duntaxat spondentibus, transitum per regionem suam ex metu non improbabili denegabant, ita ut hi molesta ambage fines ipsorum legere cogerentur. Iisdem quoque Israelitis adversus Si-

honem

honem & Ogum Reges Amozorum justam bellandi causam non dabant denegatio transitus per ditiones suas, sed quod ipsis præter fas cum exercitu extra fines suos obviam procederent, & ad pugnam eosdem lacefferent. Nam heic ad extraordinarium DE I jussu confugere non est necesse, uti in istis bellis, quæ Cananæos ea gens invasit. Ea enim alias injustissima fuissent, nisi peculiare DE I mandatum Judæos autorasset, peccatis licet vehementer contaminatas excidio dare gentes, quæ nulla tamen injuria istorum in se arma provocaverant.

§. 7. An vero mare quoque proprietatis sit capax, à clarissimis nostro seculo ingeniis acriter fuit disceptatum, his aientibus, illis negantibus. Quorum nullius tamen existimationem inique quis læsisse censendus est, si civitatis quemque suæ commodum magis, quam veritatis partibus nullis obnoxia studium ante oculos habuisse dixerit. Nos perspicue & solide controversiam istam expediri posse arbitramur, si heic supponamus, (quod paulo post latius ostendetur,) dominium hominis in res ut sit licitum ex lege divina positiva, oriri ex concessione DE I, qua hominem totius orbis dominum constituit. Qua in concessione, privilegii non præcepti rationem habente, cum æque piscium maris, quam animalium terrestrium expressa fiat mentio, in quæ dominium intelligi non potest, nisi simul sit jus elementum, quod inhabitant, prout ejusdem admittit natura, usurpandi; ex hac sane parte nihil impedit, quo minus homines dominium maris sibi queant arrogare. Idem dominium ut sit licitum ex jure naturæ, facit indigentia & necessitas hominis, qui cum citra usurpationem & consumptionem aliarum rerum vitam tolerare nequeat, potestatem quoque ad ea usurpanda & consumenda habere intelligitur. Isti indigentia cum mare quoque aliquatenus mederi queat, nec heic quidquam obstabit, quo minus illius usus quoscunque potest homo sibi vindicet,

dicet, postquam ipse terrestre animal in alieno elemento versari didicit. Sed id dominium ut actu adquiratur, & effectus suos tam in ordine ad res ipsas, quam adversus cæteros homines obtineat, necesse est, ut comparatum sit modo aliquo inter homines recepto, qui iuppomat aut involvat pactum, quo cæteri homines sua in rem illam præensione renunciassent intelliguntur. Concessum igitur fuit hominibus ex lege naturali & divina, ac in ipsorum arbitrio positum, utrum maris quoque sicuti terræ dominium usurpare, an vero id pro derelicto habere velint. Quæ enim de fluiditate maris, capacitate & sufficientia ad usus omnium, ut & de terminorum incertitudine obijciuntur, in jocularia plerunque diæria abeunt: ac nihil proprietati ista officere, ab aliis dudum fuit ostensum. Ac bene observandum, effectus proprietatis clarius aut obscurius sese exserere prout id substantia rei physica admittit; nec tamen proprietatem statim expirare, etiam si usus ipsius ab uno aliquo minus commode velut ambiri posse videatur. Inde sufficit ad hoc, ut mare aut ejus pars alicujus propria dici possit, si jus iste habeat usus ipsius ita in solidum sibi vindicandi, ut nisi alii eisdem ab ipso per modum beneficii agnoscere velint, jure eos inde arcere queat; licet ipsius custodiam & velut exclusivam possessionem ipsius laxitas difficilem, exuberantissimus vero usus prope supervacuum reddant.

§. 8. Huc igitur potissima redit controversia; Angentes utri per partes terram, sic mare quoque sibi proprium fecerint? An vero id in universum, vel quasdam ejus partes tacito consensu pro derelictis habuerint? Cui expediendæ utile est considerare, quosnam usus mare mortalibus præbeat ita comparatos, ut si promiscue omnibus pateant, civitatis alicujus conditio deterior sit futura. Inde enim in proclivi erit judicare, quænam maris partes occupatæ & propriæ, quænam pro derelictis censendæ sint. Seposito igitur aquandi & lavandi

vandi usu, qui nec magni est, nec nisi litorum accolis patet, duo potissimum deprehenduntur, ob quæ in propinquo sibi mari cæteros promiscue versari populus aliquis citra detrimentum suum pati non possit; piscatio & munimentum regionis. Piscatio etsi in mari longe uberior, quam in fluminibus aut lacubus; manifestum tamen est, eam accolis maris maligniorem fieri, aut ex parte exhauriri posse, si diversæ gentes propter litora alicujus regionis piscari velint. Idem vero mare cum munimenti quoque, sed ancipitis, vicem terris præster, quo uti terrestria itinera abrumpuntur, ita navigiis patulus præbetur accessus; patet sane, haudquaquam expedire populis maritimis, ut cuilibet mare regionibus ipsorum prætentum promiscue citra cautionem de non offendendo navigare liceat: non magis, quam ut cuivis concedatur per fossas urbium aut vallum transeundo viæ compendia sectari. Præsumitur ergo, quemlibet populum maritimum in mare terris suis prætentum tale sibi reservare dominium voluisse, quod sufficeret ad hoc, ne ex propius accedentibus navigiis aliquid sibi periculi posset intentari. Inde est, quod cum alias usus itineris maritimi innoxie profusus sit & inexhaustæ utilitatis; quales res cuiquam denegare aut imputare, nisi aliud id suaserit, summæ inhumanitatis foret: tamen ob jam dictam rationem munimenti populus aliquis recte possit prohibere, ne quis exterorum intra certum spatium litoribus ipsius appropinquet, nisi per antegressam denunciationem consensu populi istius impetrato, aut certo signo amici accessus aut transitus dato. Quantum autem spatium maris ejusmodi vicem munimenti obtineat, cujus respectu à populo aliquo in illud dominium usurpetur, non ita accurate determinari in universum potest, sed ex consuetudine apud singulos populos recepta cognoscendum. Quod si vero sinus aut fretum inter duos sese populos infundat, eorum imperia in medio freti aut sinus terminari intelliguntur,

tur; nisi alterutri ex pacto aut consensu alterius in totum istud æquor dominium sit acquisitum. Unde patet, imperium in sinum maris ordinariè obtinere illum populum vel populos, quorum terris iste ambitur. Sic Romani, cum omnes Regiones mari mediterraneo aditus obtinerent, quin in idem tale imperium habuerint, aut recte usurpare potuerint, ut quasvis exterorum naves per fretum Gaditanum ingressu prohibere quiverint, dubitare non licet.

§. 9. Enimvero non tam de his maris partibus, quam de vasto illo Oceano disceptatur. Quem licet sua latitudo proprietatis non absolute reddat incapacem; negari tamen non potest, inutilem fere ejus possessionem futuram, siue ille ad unam duntaxat populum spectaret, siue ad plures. Nam neque immensa illa æquora commode piscationem admittunt, aut hæc operæ pretium reddit; nec remotæ nimis à terris partes Oceani munimenta amplius censentur. Nec enim adeo meticulosam crediderim nationem, quæ suæ securitatis interesse putet, ne navis extera v.g. ultra ducentesimum à litoribus suis milliare naviget; adeoque ea de causa iter isthac cuiquam interdicerè haud poterit, modo ne intra illud spatium, ex quo efficaciter periculum potest intentari, accedat. Unde non magis audiendi forent v.g. Hispani aut Lusitani, si ex hoc capite Anglis aut Batavis navigationem ad Indias vellent interdicerè, quam v.g. Colonienses, ne quis Spiræ Rhenum transmittat. Quod si vero omnino Oceanum totum ob navigationis commoditatem sub dominio esse expediret, tunc sane non unus aut alter populus istum sibi, exclusis cæteris omnibus, vindicare posset, sed quotquot Oceanum accolunt populi pro suæ quisque regionis proportionè ad ejus possessionem concurrere deberet, nisi si quis forte jure suo cesserit, & id in alterum contulerit. Talis divisio Oceani inter gentes cum nunquam facta legatur, fieri quoque eam inutile sit; recte judicatur,

catur, Oceanum, si litoribus propinquas partes excipias, gentes, quantum ad proprietatem, habuisse pro derelicto; ita tamen, ne quis populus sibi soli ejus usum arrogare possit. Nec ideo quisquam in eum peculiare sibi jus præ cæteris tribuere debet, ideo quod primus eum transmiserit; non magis quam Amalfitani ab usu acus magneticæ alios possunt excludere, eo quod civis ipsorum princeps eam ostendisse perhibeatur.

§. 10. Ex quibus patet, navigationem & commercia quorumlibet populorum Oceani accolarum cum quibuslibet itidem Oceani accolis, respectu tertii, invicem esse libera; ac iniquo cæteras gentes non prolio premere, qui ea solis sibi vindicant, nisi ex ipsorum consensu tale sibi jus quaesiverint. Ubi tamen observandum, quemadmodum Princeps jure prohibere potest, ne merces in sua ditioe natæ aut factæ ab exteris exportentur, nisi pacto aut liberali illius concessione eam sibi facultatem paraverint; quale tamen pactum inire, aut quam gratiam de jure naturæ nemini indulgere tenetur, nisi si quem forte extrema urgeat necessitas, citra commercia cum ipso perituum: ita si v.g. populus Europæus regionem quandam Africæ aut Indiarum suam fecerit eo modo, qui inter gentes dominium inducere solet, recte eum, si videatur, omnem aditum ad illam aliis posse interdiceret, vel non nisi sub certa conditione aut certo onere eum permittere. At vero nullo juris colore unus populus alteri non hosti interdiceret præsumit, ne per Oceanum ad tertium populum ipsi non hostem commerciorum exercendorum causa commeat, ex ista duntaxat ratione, quod suo inde lucro aliquid decedat, nisi forte tertius alterum populum ceteris de causis velit excludere. Nec obstat, quod sola illa gens duntaxat, etiam per longum temporis spatium eo negotiandi causa commearit. Nisi enim hic populus alteri ad se accedendi facultatem peculiariter concesserit

cum exclusione cæterorum omnium, non magis hic per prioritatem suam reliquos jure inde prohibere poterit, quam qui prior ab œnopola vinum emit, ne alii quoque ibidem emant.

§. 11. Porro ultimum velut complementum proprietatis, & quo posito actualiter illa effectus suos plene exercere incipit est *possessio*, qua quis rem aliquam per se se aut alium ipsius nomine actu adprehendit atque occupavit, prout rei id natura patitur, & ita habet in sua potestate, ut dominii vires actu exercere, & de ea disponere queat. Hæc initium suum capit ab adprehensione corporali, quæ ut effectum aliquem producat, non solum in ipso qui adprehendit intentio debet esse, isthoc actu rei possessionem capeffendi, sed etiam ita est ea instituenda, ut cæteri præsumere possint, illo fine eandem fuisse susceptam. Fieri autem intelligitur apprehensio non solum quando corpus ad rem applicatur, sed sæpe etiam per signum aliquod ad id destinatum, quale est, acceptio clavium, quando v.g. aliquis ædes emit, aut merces in horreo repositas, & similia. Duplex porro deprehenditur possessio; *legitima*, quando in rem, quam tenemus, jus nobis existit, observatis quoque in eadem apprehendenda requisitis, si quæ fors à legibus positivis præscribuntur; & *illegitima*, quando nullum quis, aut non sufficiens jus obtinet in illam rem, quam in potestatem suam redegit.

Hæc iterum est vel *quieta*, quando nemo quaecumque jus possessoris in dubium vocavit; & *irrequieta*, quando idem jus protestationibus aut aliis modis in controversiam fuit adductum. Qualemcunque autem possessionem in civitatibus ille semper effectus sequitur, ut res possessoris videatur, donec de contrario manifeste constiterit. Per quam præsumptionem etsi interdum illegitimus quoque possessor sublevetur, deficientibus dominum argumentis vim probandi habentibus in foro civili, ubi non nisi per exteriora signa in rei veritatem pene-

penetrare datur; in universum tamen illud recipi publici boni intererat, quod alias ex cuiusque libidine quilibet circa probandum possessionum suarum titulum fatigari posset. Quæ tamen præsumptio inter eos, qui solo jure naturæ inter se utuntur, non valet, quamdiu nulli se arbitro aut judici subjiciant, quia isti juris sui firmitatem nemini tertio adprobare tenentur. Hinc possessoris conditio in foro civili semper melior est quam peritoris, quippe cum illi non incumbat nisi nuda probatio possessionis, quæ evidentissima & facillima; hic autem ad probationem juris teneatur, quæ longe intricatior & difficilior, manente quoque interim dominio & usu rei apud possidentem, donec peritionis suæ jura judicibus adprobaverit. Ex quo patet etiam ratio vulgati illius J. C. torum Romanorum; minus est actionem habere, quam rem. Scilicet etiam si firmis fundatum probationibus jus habeas ad rem quæ ab altero possidetur, adeoque res illa aliquatenus tua censei possit: tamen præterquam quod usu rei tantisper carere cogeris, in civitate quidem labor tibi incumbet judici jus tuum demonstrandi, qui si forte corruptus injustam tulerit sententiam, adquiescendum utique erit; inter eos autem qui solo naturæ invicem jure utuntur, ancipiti Martis aleæ lis committenda. Contra quæ alteri perfecte debemus, etsi quamdiu ea nondum solvimus, inter bona nostra adhuc aliquatenus locum obtineant, revera tamen nostra non sunt. Sic eum qui mille aureos habet, totidem autem debet, nihil habere; qui autem plus debet, quam habet, minus quam nihil habere hand absurde dixeris. Unde lucem capit illud obæratu cuiuspiam: Aliquam multis valentis opus est, ut nihil habeam.

§. 12. Proximum igitur est, ut dispiciamus de origine proprietatis, modisque acquirendi communioribus. Ubi initio quidem illud ex Sacris Scripturis supponimus, concedente ac volente Numine factum fuisse, ut homo proprietatem sibi & dominium in res non inanimatas

matas solum, sed etiam animatas assereret. Terra enim nascencia expresse homini in alimentum, quod citra consumptionem eorundem fieri nequit, assignata legimus. Nec minus in animantia aëre, terris, aut aquis habitantia imperium homini **D E U S** concessit. Quæ concessio, uti jam supra innuimus, non habet vim præcepti, sed indulgentiam duntaxat privilegii quo quis uti, quousque libet, potest, nec ad omnimodum ejusdem exercitium tenetur. Alias enim in legem divinam peccaret homo, si vel animal quoddam, v.g. avem, piscem, aut feram liberam dimitteret aut occasionem eam in potestatem redigendi negligeret; quod nemo sanus dixerit

§. 13. Ista porro concessio dominii in animantia an infinitam homini potestatem largiatur, ita ut ista etiam ob usus non necessarios occidere possit, ex ipsa dominii natura non satis apparet. Nec enim hoc licentiam impune & pro lubidine necandi involvit; nec parcam fuisse divinam in se indulgentiam queri potuissent homines aut necessitatibus suis maligne prospectum, etiam si potestas in vitam animantium denegata iisdem fuisset. Quippe cum opera eorum in excolenda terra, eorundem fructus alias ipsis inutiles, puta lac, pars ovorum, lana, &c. sufficere hominibus ad vitam tolerandam potuissent. Nec statim ex eo, quod in signum cultus divini immolare ea jussit **D E U S**, homo in escam eadem pro lubitu vertendi accepit potestatem. Potest enim homini aliquid ex peculiari **D E I** jussu licere, quod alias ipsi haudquaquam erat licitum. Enimvero quia nusquam **D E U M** eadem istam animantium in hominis vitium improbasse, sed potius certas circa eandem leges tulisse deprehendimus, recte eam ipsius voluntati non adversari concludimus.

§. 14. Quod si vero merum jus naturæ consulimus, id sane cum hominibus vitam tuendam commendet, quæ sine usurpatione & consumptione saltem vegetabilium

lium conservari nequit; indulgisse utique intelligitur ea usurpare & consumere, sine quibus vitam homo tueri haud valet. Præsertim cum pleraque eorum citra ipsius operam aut non nascitura fuerint, aut etiam absque hominum consumptione alias citra ullius usum sint peritura. Idem de inanimatis animantium foetibus plerisque judicandum, puta, pilis, lana, lacte, ovis, item ad speciei propagationem non necessariis. Ast vero licentia animalibus mortem per vim inferendi, eaque in cibum convertendi, ex mero jure naturæ non ita liquido apparet. Quæ causa est cur antiquorum Philosophorum non pauci cædes istas improbaverint. Cur enim vitam ab eodem Creatore datam homo superflue voluntatis causa eripiat innoxio animanti? Præsertim cum ne leonum quidem, aut luporum, aliorumque carnivorarum exemplis belluarum sese excusare queat. Has enim ita natura formavit, ut non nisi cruento victu tolerare vitam queant, & terrestres refugiant cibos; quod in homine secus est. Nec sane alia de causa fabulam illam suam de metempsychosi Pythagoram finxisse crediderim, quam ut isthoc velut terriculamento suos à cædibus animantium absterreret, verentes scilicet, ne in porcina aut bubula cognatas carnes violarent. Ac in propatulo est, truculentiam hominum primitus animantium cædibus velut irritatam aut duratam, post in ipsos homines prorupisse; & queis pro delectamento erat innoxias feras conficere, proximum erat in imbecilliores homines & injuriis patentes ferrum stringere. Præcipua igitur ratio defendendi cædes bestiarum ex jure naturæ hæc videtur esse, quod nullum hominibus illisque jus nullaque obligatio invicem intercedat, nec etiam per naturam intercedere debeat; eo quod hæ obligationis ex pacto oriundæ, quæ vinculum est juris pluribus communis, non sint capacia, saltem adversus homines. Ex quo defectu juris communis sequitur status belli inter eos, qui se mutuo lædere possunt, & pro-

babilibus de causis velle posse intelliguntur. Quo in statu cuique facultas est, alteri quicum ipsi bellum, quæcunque velit & possit, inferendi. Et hic quidem status in immanibus belluis clare elucescit, quæ ubique occasio datur, non in alia duntaxat bruta, sed in ipsos etiam homines sæviunt; queis si quis ab hominibus parci velit, deteriore hos conditione, quam illas, esse postulet. Cicures autem bestię usibus sese hominum præbent non ex aliqua obligatione; sed vel illecebri victus captæ, vel vi coercitæ, quam ubi remove- ris, mox in libertatem suam abibunt, nonnullæ etiam in ipsum hominem insurgent. Nec illud nihil ad rem facere videtur, quod, cum alias innocuæ istæ bestię aliarum rapacium prædæ atque laniensæ sint expositæ, melior potius quam deterior illarum redditur conditio per hoc, quod homines tantum sibi in eas potestatis asseruerunt; quippe qui & de pabulo ipsis velut in compensationem prospiciunt, & contra incursus belluarum easdem defendunt.

§. 15. Cæterum jus naturæ uti homini potestatem concessit sibi vindicandi & usurpandi ad vitam necessaria; quæ potestas etiam ad ea extenditur, quæ quocunque modo usum aliquem præbent, modo non jus aliquod in re usurpanda, vel in tertio aliquo existens ad- versetur: ita modum potestatis, ejusque intensiorem & extensionem arbitrio ac dispositioni hominum reliquit; scilicet an certis, an vero nullis limitibus eam circumscribere; item an cuilibet in quælibet, aut certam duntaxat rerum partem eam velint competere, an vero suam cuilibet assignare portionem, qua contentus in reliqua nihil sibi juris queat tribuere. Etsi pax & tranquillitas humani generis, quam jus naturæ præpri- mis intendit, haud obscure innuant quidam heic ab hominibus constitui naturæ sit quam convenientissimum. Nam ut cuilibet in quælibet æqua potestas pateat, seu ut quælibet res cujuslibet usui ac dispositioni sit expo-

exposita, vel, quod eodem recidit, ut omnia omnibus sint communia, pax humani generis, saltem post ejus multiplicationem non admittit. Paratissima quippe belli occasio duorum pluriúmve circa eandem rem concurrens appetitus aut indigentia, ac nemo ferre velit, in rem ipsius cura productam alterum tantundem, quantum ipse, sibi juris velle adferere; ut cætera incommoda sicco tranfiliam pede. Id igitur suadebat natura, ut ob conservandam pacem de iis rebus, ex quarum promiscua usurpatione probabiliter lites erant orituræ, cuique certi quid assignaretur, in quod alter nihil sibi juris vindicare posset. De reliquis, quorum usus inexhaustus, in mero hominum arbitrio per naturam, quid disponere placeat, fuit relictum. Nec vero talis unquam status extitit, saltem postquam in plures familias homines discessere, ut omnia essent omnibus communia. Nam quæ Poëtæ de aureo seculo fabulantur, vel de statu hominis in Paradiso sunt detorta, vel liberalitatem & humanitatem priscorum hominum innuunt, qua cuivis indigenti rerum suarum usum largiter indulserunt. Quæ ratione hodiè que amicorum omnia communia dicimus. Nec tam solícite campum signari limite necesse erat, cum ejusdem laxitas hominum paucitati abunde sufficeret. Huc denique summa dictorum redit, res concessu DEI & nullo in natura sua repugante obstaculo velut sese præbentes, urgente etiã necessitate, primum sibi hominem vindicasse; quas multiplicatis post hominibus divisim possideri à singulis per partes cum exclusione cæterorum natura suasit, ad evitanda excommunicatione oritura incommoda: quarum actualis divisio singulis certæ rerum portionis dominium conferens pactis hominum tacitis aut expressis est firmata: adeoque proprietatem, quatenus infert divisionem rerum in plures dominos exclusivos aliorum suasit natura, actualiter autem pacta hominum constituerunt.

§. 16. Ex dictis apparet, si merum jus naturæ spectemus, primis rerum dominis solam suffecisse *occupationem*. Cum enim nullum jus impediret, quo minus res tam animatas quam inanimatas in usus suos dicaret homo, nihil reliquum erat, quam ut actu eas sibi vindicaret. Iste modus hodieque locum habet in iis rebus, quæ ducuntur pro derelictis, i.e. quæ vel nemo unquam sibi asserere voluit, vel quæ prior dominus abjecit, aut casu aliquo amisit citra animum recuperandi. Qui animus præsumitur ex verbis & ex factis; pura, quando res abjicitur, nisi fors temporum causa, & ut iterum requiratur id factum; aut quando quis sciens cum altero rem olim suam possidente, tanquam cum domino de eadem contrahit. Idem quoque ex non-factis intelligitur, scilicet quando quis ex nulla probabili causa intermittit, quod ad recuperandam rem illam commode facere poterat. Quo minus autem ad ejusmodi res alii quoque homines velut ad communem hæreditatem concurrere possint, in causa est, quod jus in res per modum hæreditatis in alterum transituras velut per manus non interruptum à priori domino ejusdem voluntate expressa aut præsumpta tradatur: in hisce autem rebus vel nullius omnino jus actu extiterit, vel à priori domino in alterum non derivatum omnino expiraverit, ut nemo in id jus sibi peculiariter asserere queat, nisi qui de integro peculiariter id quæsierit. Cum enim à primis relictam hominibus hæreditatem posteri cernerent, præter principale pactum, quo quilibet hæredum, accepta sua portione, prætensionem in cætera renunciavit, aliud quoque pactum tacite inivisse censeri debent ut, cum ipsi universalem velut orbis hæreditatem adierint, quidquid expresse alicui tunc non fuisset assignarum, saltem per modum universitatis id in posterum prius occupanti cederet. Quale pactum ad evitandas lites deinceps aliàs oborituras necessario intelligendum est. Et si per occupationem haudquaquam vindicari possint ab uno aliquo

res, quæ tacito gentium consensu ita pro derelictis sunt habitæ, ut ne quis eas sibi proprias citra earundem indultum tribuere posset; quod de vasto Oceano à litoribus remoto supra dicebamus. Solo igitur occupationis titulo, si concessionem DEI removeas, potestatem in res omnes accepit primus homo, nec ullo præterea opus fuit, quippe cum nemo extaret, cujus jus ipsi impedimento esse posset. Nec eo minus in omnes res dominium ipse adquisivit, quod actu possessionem omnium rerum capeßere, eâque ad utrum suum adplicare nequiverit. Sufficit enim, ut dum aliquam rerum partem corpore apprehendit, cæteras animo complexus fuerit, easdem quoque adprehensurus, cum usus tulerit. Uti qui unum duntaxat conclave palatii intravit, totum occupasse, ac in rebus per universitatem ad aliquem devolutis, qui partes aliquas duntaxat adprehendit, universalium possessionem cepisse judicatur. Atque idem jus suffecisset, etiamsi plures simul homines à DEO fuissent creati. Pactum enim, quod tunc circa divisionem rerum ob servandam concordiam inire necessum habuissent, novum titulum aut jus ipsis non dedisset, sed commune duntaxat jus certis limitibus circumscripsisset, ac ratam cuique partem assignasset. Quippe cum tale pactum circa res jus aliquod in easdem omnino præsupponat.

S. 17. Abs primo homine dominium illud in res variis titulis derivatum in posteros & conservatum fuit: ita tamen, ut in isto fuerit indivisum & ex omni parte il libatum atque irrestrictum; in his autem propter pluralitatem eorum, qui æquali jure gaudebant, haudquam unus in totam hæreditatem potuerit succedere, sed in plures partes res fuerint dividendæ. Ac cum multiplicati post homines in civitates discesserint, penes has fuit effectus proprietatis determinare, certis que includere limitibus; puta, ne certam rei speciem cuilibet usui cuiusvis adhibere liceret, item, ut ne cuilibet eo quo vellet modo res suas alienare concederetur, & similia.

milia. Eorum porro titulorum, queis à primo homine in posteros qua tales derivatæ fuerunt res, potissimum duo sunt: *Donatio à vivo facta*, & *in defuncti jus successio*, seu hæreditatis aditio, eaque vel ex testamento, vel ex intestato. Partem bonorum à vivo adhuc patre in liberos transfusam satis patet ex longævitate primorum hominum, quæ tanto temporis spatio sine peculio vixisse filios credere nos non sinit, & ipsa historię sacrę fides reclamat. Abelem enim & Cainum de suo sacrificasse DEO legimus. Sic postquam deinceps totius terrę dominium ad Noachum rediisset, in tres ipsum filios tres orbis partes distribuiffe, probabiliter traditur.

§. 18. Circa hanc autem donationem & velut assignationem peculii observandum, non necessum fuisse, ut pater uni liberorum præcise tantundem attribueret, quantum alteri, nec peccasse in legem naturæ, si uni plus, alteri minus dederit, modo huic dederit quod necessitatibus ipsius posset sufficere. Etsi posterorum hujus, prout probabiliter eorum multitudo conjici poterat, rationem duci par fuerit, ne post per vim indigentię suæ prospicere necessum haberent. Alias non nisi ad necessaria liberis suppeditanda parentes natura perfecte obligat. De reliquis autem uti commodissimum quidem est invidiæ inter liberos prohibendæ, si inter æquales & æqualiter meritos liberos æqualia pater distribuierit; ita recte nihilominus in multis civitatibus potuit constitui, ut ad servandum familiarum splendorem pleraque bonorum primogenito solicedant, nec filix, utpote in alias familias transeuntes æqualiter cum filiis de quibusvis bonis participant. Nec sane cæteris liberis fit injuria, si uni aut alteri parens eximii quid præ istis, ob certas in ipso causas, aut ob solam animi peculiarem propensionem tribuerit. Idem quoque circa testamenta valet. Nec de jure naturæ querela inofficiosi testamenti locum habet, nisi ubi non ex præcedente delicto ne necessaria quidem

quidem filio pater legavit. Filiis enim in bona parentum, durante adhuc ipsorum jure, non jus, sed aptitudo duntaxat competit, saltem quantum ad necessariam eorum sustentationem requiritur, quæ aptitudo eundem cum jure effectum habet, quando necessitas urget; qualis hoc in casu datur, quippe cum alias ipsi sit pereundum, aut vitæ misere toleranda. Potest igitur tali ratione præteritus filius vel judicio repetere à cæteris cohæredibus suam portionem, si in civitate extiterit, aut vi, si extra eandem. Quod si vero ex intestato est succedendum, sine dubio, qui æquali cognatione defunctum attingunt, æquales quoque partes de illius bonis capiunt, ubi positivæ leges diversum quid non statuunt. Pro æqualibus autem & illa habentur, quæ quis pro sua portione ipse consensu cæterorum elegit, aut à cohæredibus assignata approbavit, aut sorte accepit, etiamsi fors reliquis portionibus in se pretio paria non fuerint.

§. 19. Sunt præterea modi complures, quibus res ab uno ad alterum transit non tanquam in hæredem suum, qui commode dividi possunt in modos seu titulos *lucrativos*, & *onerosos*. Inter illos est Donatio, quando alteri ex mera liberalitate aliquid, quod absque iniquitate omitti poterat, citra stipulationem alterius rei aut operæ velut necessario exhibendæ datur. Ejus species sunt Eleemosynæ seu stipes, quæ in pauperes & calamitosos distribuuntur. Huc pertinent etiam præmia, quando alicui quid datur intuitu quidem præcedentis operis, sed non velut in compensationem mercenariam, verum tanquam ex libera quadam munificentia, ad ornandam ipsius virtutem, & eandem, cæterorumque, ulterius excitandam. Tali modo transeunt quoque Hæreditates quævis sive ex testamento sive ex intestato. Quibus tamen vix annumerare possis Fideicommissa, & quæ cum his cognationem habent, puta quando hæreditas tota in certos usus à testatore designatos est impendenda.

His

His enim proprie non acquiritur aliquid, sed non nisi mandati onus, iisdem in alio transferendis, suscipitur. Ubi notandum, quemadmodum de jure naturæ nemo tenetur adire hæreditatem quæ debitis eam superantibus est onerata; ita de eodem jure, si adierit non tenetur de suo supplere, qua hæreditas non pertingit. At ubi leges civiles in hæredem omnia testatoris debita solvenda devolvunt, non ex testamento & voluntate defuncti, sed ex proprio consensu ad ea tenebitur. Etsi in jure Romano servus obrati domini necessarius fiebat hæres, non ut de suo quidquam impendere cogeretur, sed ut auctoris sub suo nomine factæ ignominiam sustineret, in cujus compensationem libertate fruebatur. Sub hac classe veniunt quoque Legata, quando alicui non tanquam primario hæredi certa bonorum portio testamento relinquitur. Item Dotes, quæ ex causa matrimonii ad virum per uxorem deveniunt; ut & donationes propter nuptias, quæ à ponso in sponsam conferuntur, & similia. Tali quoque modo acquiruntur, quæ pro derelictis à priori domino habita à primo inventore occupantur. Sub quo censu thesauri, è naufragio in litus ejecta, in itinere & alibi amissa hætenus comprehenduntur, siquidem priori domino desit animus recuperandi. Alias enim etsi improvise casu aliquo rei meæ possessio aliquantisper interrupta sit; non tamen jus mihi in eam perit, nisi neglectu inquirendi, aut alia ratione, e usdem velut abdicationem significavero. Unde bene consulunt conscientiæ suæ, qui inventionem ejusmodi rei quam à domino pro derelicto habitam ex certis circumstantiis colligere non possunt, publice promulgari curant. Quod maxime locum habet in rebus per jacturam aut naufragium, vel in itinere amissis. In thesauri autem inventionem id adeo necessarium non est. Quem enim quis in proprio effoderit solo, eum tantisper recte poterit retinere, donec alius se legitimum ejus dominum probaverit, causasque probabiles occultationis

nis & dissimulationis ad id usque tempus attulerit. Nam abs quo ager vel domus ad præsentem dominum rei inventorem pervenit, non præsumitur sciens reliquisse in eo abs se repositum thesaurum, cum agrum vel domum alienaret; uti nec ille, qui in alieno solo tale quid inscio domino occultaverit, rei suæ vindicandæ occasionem amisisse, ubi probabilis metus erat, ne in alterius manus illa perveniret. At vero qui in alieno solo thesaurum offenderit omnino id saltem domino fundi indicare tenetur. Ad hunc enim res solo ipsius contentas pertinere communiter præsumitur. De quibus tamen rebus leges positivæ diversis in locis diversa statuunt. Lucroso denique titulo acquiritur præda, quam de rebus hostium præter stipendium milites indultu Ducis agunt. Alias enim ad principaliter belligerantes pertinet, quidquid bello capitur, quibus etiam incumbit de præda pensare, quidquid ante bellum aut in eo suis damni ab hoste illatum fuit. Milites autem stipendiis suis, aut quæ illorum vicem suppleant contenti esse debent; si quid de præda ipsis conceditur, liberalitati Ducis imputabunt.

§. 20. At vero oneroso titulo parantur militibus stipendia, aut quæ in illorum locum adsignantur. Ut & omnia illa, quæ per pacta onerosa aut contractus nobis accedunt, puta, pretio, re æquipollenti, labore aut opera parta, etiamsi non omne profus lucrum heic abfuerit. Sic oneroso utique titulo rem faciunt mercatores, etsi merces pluris vendant, quam ipsi emerunt. Lucro enim respondere censentur labores & pericula advehendi & tractandi merces. Qua ratione etiam usura pecuniarum in fœnore locatarum huc pertinet, scilicet quia illæ dum alterius ului commodantur, præter periculum pereundi, ad alios ipsi usus fructuose impendi nequeunt. Immo & pecunia vel res sponsonibus, urnis, quas vocant, fortunæ, aut quovis ludo partæ. Nam & circa ista omnia contractus intercedit, & æquali periculo

res vel pecunia mea, quam alterius, fuit exposita. Quamvis ejusmodi contractus alicubi leges civiles omnino prohibuerint, aut judiciorum subsidia contra eos, qui illis stare nolunt, denegaverint. Nec minus cum onere adquirunt Principes, quæ ex redditibus imperii fiscus in personas aut familiam ipsorum impendenda accipit. Ea enim dantur in qualemcunque compensationem curarum & laborum pro Rep. suscipiendorum. De cæteris autem redditibus, quæ in publicos usus impenduntur, non nisi administratio & distributio ipsis est relicta, adeoque ea ipsis adquiri, cum in ærarium inferuntur, proprie non dicuntur. Sub hanc classem veniunt & ea, quæ bello justo hostibus extorquentur. Etsi enim, qui mihi justam bellandi causam dat, jus quoque quantum in se det omnia ipsius occupandi, quamvis fors longe damnum ab ipso datum excedentia, (uti alicubi ostendetur,) adeoque posita justa bellandi causa ad ejus res mihi acquirendas præter occupationem nihil amplius requiratur; quia tamen, præterquam quod in compensationem accepti damni imputantur, ista occupatio non potest fieri sine impensis, periculis & laboribus, ut raceam ancipitem Martis aleam, onerosæ ejusmodi res transire censentur. In bello autem nostræ fiunt res hostium, mobiles quidem, quando intra præsidia nostra fuerunt adducta; immobiles autem, etiamsi ad tempus sub nostra potestate teneantur, non nisi tunc, quando ita à nobis sunt occupatæ, ut pro tempore hostibus ad eas accessus non pateat. Quæ tamen earundem possessio demum obtinetur, quando vel hostes penitus sunt deleti aut dissipati, vel pacto quoque sua in eas præensione cesserunt. Hæc porro notandum, si inter res hosti ereptas fuerint quædam tertio cuiquam itidem bello extortæ, siquidem hic earum persecutionem intermiserit, atque secundo quietam possessionem reliquerit, non posse eum ab ultimo occupatore res illas repetere. In rem enim justo ablatam bello omne simul jus amisisse

se intelligor. Idem contingit, quando jus meum in rem quoquo modo ereptam ipse expirare patior neglectu recuperationis aut saltem protestationis de injuria, vel transactione cum ereptore. Nec obligatio restituendi rem injuste ablatam ab ereptore in ultimum occupatorem transit, eo quod ista obligatio in persona illius hæreat, nequaquam autem rem comitetur, quam primus possessor jam pro derelicto habuit. Quod si vero primus possessor jus suum conservavit, recte poterit rem ab ultimo occupatore reperere, ita tamen, ut ipsi pro labore in recuperanda ea exhausto satisfacere teneatur.

§. 21. Hi sunt fere modi, quibus vel per universitatem, vel tanquam singulæ res adquiruntur, uti pro tempore in rerum natura existunt. Ille præterea modus adquirendi quam maxime naturalis est, ut rei nostræ incrementa & fructus naturales & artificiales seu industriæ, & quævis ejusdem in melius ejectiones nobis accedant. Qui quidem modusquam latissime patet, & omnium fere frequentissimus juxta ac fecundissimus est, utpote cum pleræque res aut incrementa naturalia capiant, ejusque generis fructus producant; aut per industriam humanam meliora, auctiora & fructuosiora queant reddi. Sunt autem incrementa fructusque rerum vel mere naturales, vel mere artificiales, vel mixti. Ad primam classem referri possunt arbores plantæque aliæ citra culturam hominum è terra enascentes, earumque fructus ad sui productionem labore & industria hominum non indigentes. Cui accensere quoque possis Alluvionem hætenus, quod citra operam humanam fiat, adjungente vi fluminis partem soli aliunde derivatam, & quidem tacitis incrementis, alterius fundo. Eam domino fundi accedere intelligitur ea maxime de causa, quod nemo certo possit demonstrare, heic & non alibi partes de suo fundo detractas fuisse adjectas: item quicquid adpositum, de suo solum agro, & non aliunde esse. Tertiæ classi

classi subjiciuntur illa incrementa & fructus, in quibus tam operatio naturæ, quam industria & opera hominum concurrunt. Uti sunt quælibet segetes cultura hominum promotæ, arbores quæ per insitionem silvestrem naturam exuunt, earumque fructus. Item foetus fructusque animalium, quæ ab hominibus aluntur, vel quorum foetus fructusve citra humanam operam aut non producuntur, aut eadem sunt sustentandi. Voco autem fructus animalium lac, lanam, pilos, plumas, dentes & cornua caduca, & similia. Secundæ classi attribui- mus illas res quæ per solertiam humanam induunt formam certis usibus aptam, uti sunt omnia fere circa quæ opificum & artificum occupatur industria, quæ rudia velut naturæ beneficia in expeditissimos vitæ humanæ usus concinnare suevit.

§. 22. Heic quoque non incommode subjicitur, quod alias inter Jurisconsultos disceptari solet, de confectione speciei ex materia aliena, forma artificialis sequatur materiam, an hæc illam? Quam controversiam etsi lex civilis pro imperio dirimere potuit, distinguendo inter species, quæ ad priorem formam reduci possunt, & quæ non possunt, ita ut in illis forma cedat materiæ, in his contra: tamen jus naturæ solum sequentibus dispiciendum, utrum quis industriam suam in elaboranda materia aliena posuerit vel ex errore, vel ex præsumpta probabiliter voluntate domini materiæ; an vero ex dolo & cum intentione materiam hac ratione intervertendi? & deinde materia an artis pretium pluris sit? Qui enim sciens dolo malo materiæ meæ novam induxit formam, ut eam hac ratione interverteret, is nec in materiam quid juris adquisivit, nec magis à me laboris sui mercedem postulare potest, quam perfossor parietum, quod operose novum ostium in ædes meas fuerit molitus. Quod si per errorem non ex supina prorsus incuria contractum id fecerit, siquidem alias ea materia aliunde facile possit reparari, vel domino non adeo fuerit necessaria, aut cæ-
teroquin

teroquin venalem eam habuerit, adhuc optio est penes dominum, utrum accepto pretio materiæ rem ipsi relinquere, an soluta operæ mercede eam ipse retinere velit. Nam absurdum foret, errorem alterius in rem meam invito me jus posse generare, quod juri meo præponderet, præprimis ubi opera ipsius materiæ pretium non excedit. Sic cur is, qui ex olivis, uvis aut frumento meo per errorem velut ex suis oleum, vinum, aut panes presserit vel coxerit, validius quam ego jus habeat? aut cur illi potius quam mihi oprandi sit prærogativa? præsertim ubi, quod sæpe contingit, ejusmodi rebus carere nec possumus nec volumus. At vero ubi materiæ pretium ad formam nullam fere proportionem habet, uti fit in tabulis pictis, automatis ex materia minus pretiosa, v.g. ære, ferro, lignis confectis, omnino æquitas postulat, ut accepto pretio materiæ dominus rem artifici cedat, quippe cum ejusmodi materiæ ita fere sint comparatæ, ut restituto pretio nihil domino damni emergat. At quæ ex voluntate probabiliter præsumpta heic fuere facta, perinde valent, ac si expressa domini voluntas affuisset. Sic v.g. si ex ære alterius, quod alias venale prostabat, statuat confecturo, aut aliud quidpiam, postquam probabilem attulero rationem, cur ipso inscio rem suam usurpaverim, ac pretium obrulerim, non potest me jure cogere, ut eam rem ipsi relinquam. Ubi vero quis in alieno solo ædes struxerit, frumentum sparserit, arbores plantaverit, nihil inde in solum juris acquirit, nec dominum soli adigere potest, ut omnino materiæ ac laboris mercedem solvat, quippe cum ejusmodi casus fere non nisi ex supina & crassa incuria contingere queat. Et ædificium quidem, qui struxit, diruere iterum, & materiam tollere, sibi que vindicare potest; ita tamen, ut si ea structura solum deterius sit factum, id sarcire teneatur. Arborem autem segetemque haudquaquam ita auferre, sibi que retinere potest, eo quod ex solo alimenta tra-

hant, & dominus impeditus fuerit, quo minus sua in istorum locum fuerint posita. Si tamen ab altero dolus abfuerit, æquum est dominum soli tantum ipsi restituere, quantum ex alterius arbore vel segete solum suum melius fuerit redditum.

§. 23. Restat, ut de modis acquirendi spuriis discipiamus, qui ad duo præcipua capita possunt revocari, *Vim & Fraudem*, quando scilicet aliquis, legitima potestate destitutus, alteri vel vi extorquet, vel per fraudem & clanculum subducit id, in quod ipsi nullum jus competit, ita ut alterius jus lædatur. Ubi duo notanda, 1. Sæpenumero fieri, ut quis in rem aliquam, quæ penes alterum est, jus habeat, puta, quando ipsi eadem vel tantundem debetur; qui tamen in civitatibus non recte judicatur ad eam pervenisse, quando privato ausu per vim aut clam sibi eam vindicat. In his enim constitutum est, ut nemo civium id, quod sibi debetur, privata autoritate invito concivi extorqueat, sed subsidio Magistratus utatur. Et si mero jure naturæ quovis modo id, quod mihi debetur, adferere mihi possim ab eo, qui sponte id tribuere renuit. Et inde vim heic in civitate adhibens, non furti aut raptus crimen, sed violatæ pacis & concussionis admittit. 2. In alterius bona alicui posse esse jus vel perfectum & velut anceps, vel quasi *μονόπλευρον*. Illud est, quando revera ex actu aliquo præcedente in rem quampiam mihi jus est questitum, ita ut alteri quoque sit obligatio eam mihi tribuendi. Hoc est, quando ego quidem citra injuriam rem aliquam mihi vindicare possim, ita tamen, ut in altero non sit obligatio eam mihi tribuendi. Id quod contingit in bello, ubi ille, abs quo injuria proficiscitur, non nisi damnum originarium & inde pullulans, quod dedit, restituere tenetur: Quia tamen idem quantum in se, communionem juris cum altero rupit, læsioque potestatem concessit in se, & sua in infinitum, (uti inferius explicabitur,) læsus citra injuriam alterius bona quantacunque

cunque quovis modo sibi vindicare potest, etsi alter nequaquam teneatur ea ipsi sponte offerre aut concedere, scilicet illa, quæ supra damnum abs se datum sunt. Prorsus ut inter duos, qui mutuo consensu in pugnam descenderunt, uterque alteri plagas inferendi potestatem habet, neuter vero se ictum intentanti sponte præbere tenetur. Iste modus acquirendi etsi cum injuria non sit conjunctus, adeoque illegitimus simpliciter non sit pronunciandus; non tamen ulterius natura ejus usum indulget, quam belli, quod subsidiaria velut ratione, ubi pace uti non licet, securitati hominum succenturiatur.

S. 24. Speciatim autem modorum acquirendi spuriorum varia dantur nomina. Sub priori classe censentur rapina, latrocinium, piratica, abactus, &c. sub posteriori furtum, peculatus, sacrilegium, & quævis defraudatio in contractibus. Enimvero illud altioris est indaginis, an vitium quod tei adhæret ex spurio acquirendi modo non possit corrigi per subsequens factum, vel etiam solo temporis tractu? Et num etiam vitium adhuc maneat, quando ad tertium bono titulo pervenit? Ubi illud certum est, quamdiu res injuste erepta apud primum ereptorem permanserit, vitium semper illi adhærescere, quamdiu à priori domino non fuerit deletum, quantocunque temporis spatio eam possederit. Solum enim tempus in se neque vitium tollere, neque novum jus producere potest, quippe quo duntaxat continuatur vitium aut jus, quod initio adfuit. Moribus autem gentium introductæ & in plerisque civitatibus receptæ fuerunt usucapiones & præscriptiones, quarum vi intra certum temporis spatium, bono titulo, bonæque fide paritæ, & quiete possessa res tali jure possideri judicatur, ut tertii prætentio, alias legitima, locum amplius non habeat. Idque tum quia nemo præsumitur rem suam tamdiu apud alterum sciens voluisse permanere, cum commodè eam vindicare posset, nulla saltem contesta-

tione juris sui facta, per quam integrum jus servatur, nisi ipse eam pro derelicto haberet, & alterius possessionem approbaret; ac digna videbatur istius rei jactura tam dissoluta negligentia: tum ut litium infinita seges suffocaretur, quas excitari necessum foret, quando tanto post tempore à quarto aut quinto possessore, qui ad eam rem justo, ac fors oneroso quoque titulo pervenit, eadem repeteretur; præsertim cum plurimi casus incidere possint, quibus hic impediatur, quo minus ab ereptore damni sui refusionem obtinere queat. Nec obstat, quod res mea non possit sine facto meo in alterum transferri, aut quod nemo alterius jactura locupletari debeat. Nam heic non-factum, id est, supina negligentia circa vindicias sui juris habetur pro facto, nec pro jactura æstimatur, quam sibi quis inferri ipse voluit. Voluntas autem heic ex tam diuturno silentio præsumitur. Inde in conscientia quoque tutus est, qui rem usucepit. Nam ante tempus usucapionis bona fide possedit, quod supponitur; post autem, si in civitate vivat à lege quoque civili id ipsi adjudicatur, quæ prioris domini prætensionem prorsus extinguit; id quod inter illos, qui civitate eadem non comprehenduntur, ipsa naturalis æquitas præstat. Porroui jure naturæ, qui damnum alteri vi aut dolo dedit, ad sarcendum id tenetur; ita, cum quilibet suo juri possit cedere, vitium rei expirat, cessatque obligatio restituendi apud eum, qui damnum dedit, quando is, cui datum est, id condonat alteri sponte, nec metu ulterioris mali aut molestiæ, seu, ut vulgo loquuntur, ad redimendam vexam; & quidem ut alteri facultas sit rem suam recuperandi, si velit, & ereptori voluntas rem repetitam vi non defendendi. Nec interest, utrum ista condonatio expresse fiat, an tacite, scilicet dissimulando, & cum commode possis controversiam non movendo, vel per insigne temporis spatium nulla edendo signa, ac si in rem illam adhuc aliquid juris velis prætere. Inde si v.g. is cui quid ereptum est

decedat,

decedat, & cum cætera bona sua expresse designata ad hæredestransmitteret, rei ereptæ nullam fecit mentionem, videtur eam pro derelicta habere, adeoque hæredes à præfenti possessore eam repetere nequeunt. Ut tamen tacita ista condonatio conscientix satisfaciatur, omnino requiri videtur, ut priori domino quocunque modo innotescat, possessorem ad restituendam rem paratum esse, si ipse eam reposcatur.

§. 25. Quod si vero erepta injuste res bono titulo pervenerit ad tertium, qui alterum injustum ejus possessorem efficaciter ignoraverit; (nam qui sciens v.g. rem furtivam emerit, vitium acquisitionis in se quoque derivat, adeoque ad restituendum tenetur, & is, cui res erepta, eam vindicare eodem modo, quo ab ereptore potest;) ubi cui ea subtracta fuit in ipsam forte incidit, queritur, utrum statim rei suæ manus possit injicere, & tertium istum possessorem ad exhibendam eam lite pulsare, relicta huic actione de faciundo damno adversus eum, qui vitiosam ejusmodi rem alteri alienaverit: an vero omisso possessore tertio ereptor ipsi sit invadendus, ut rem restituat vel in pretio, vel in natura, transactione cum possessore tertio instituta? Ubi etsi multis in locis leges positivæ illi faveant, cui res erepta, manusque injectionem in rem, ubicunque inventa fuerit, concedant; merum tamen jus naturæ sequentibus probe dispiciendum, an per aliquam negligentiam ignorantia circa vitium rei istius fuerit contracta, an vero minus. Quod si enim tertius possessor non modo nihil de vitio rei percepit, sed etiam neque ex conditione rei, neque venditoris probabiliter id suspicari potuit, puta, quando publica est præsumptio, talem hominem tales res bono posse titulo possidere; non videtur ipsum immediate esse conveniendum, sed ereptori soli negotium facessendum. Cum enim iste modo communiter recepto rem istam adquisiverit, nec vitium nosse potuerit, nulla adparet ratio, quare ipse vel dicta re ci-

tra compensationem spoliari debeat, vel onere pensationem damni à venditore suo extorquendi gravari potius, quam alter, qui rem suam persequitur. Vitiositas enim acquisitionis in talem possessorem cum effectu aliquo non transit; eo quod ejusmodi vitia rebus adhærentia, & ex iis in personas resultantes obligationes in tertiam personam derivari nequeant citra ipsius factum aut omissionem culpabilem, qualis hoc in casu non datur. Ast vero aliter sese res habet, ubi vel rei vel personæ conditio probabilem suspicionem gignit, rem istam vitiose partam; vel si interdictum sit, ne quis à talibus personis quid emat; qualia edicta non raro in bello circa milites promulgantur. Heic enim culpa intermissæ inquisitionis debitæ circa rem, nullam ipsi exceptionem relinquit, quo minus prior dominus ad rem suam via, qua fieri potest, brevissima perveniat.

S. 26. Amittimus autem proprietatem & jus in res, quando eas vel pro derelictis habemus, vel quacunque ratione alienamus seu in alterum transferimus. Id quot modis contingat, ex modis acquirendi facile est colligere. Quandocunque enim alter legitimo modo acquirit, quod nostrum fuit, aut nos quacunque ratione jus nostrum in rem irrevocabiliter in alterum transferimus, tunc nostra esse ea res desinit. Per mortem autem, etsi quis inter homines esse desinat, ac eo ipso in personas & res omne ipsius jus expiret; quia tamen inconveniens videbatur, quæ quis per omnem vitam tanto labore acquisivisset, ipso defuncto pro derelictis haberi, ita ut cuilibet ea sibi vindicandi facultas esset; moribus gentium introductum, ut etiam illa bona, quæ quis, dum in vivis erat, nondum in alterum transtulisset aut alienasset, ad eum pervenirent, quem defunctus voluerit. Voluntas ista est vel expressa, vel præsumpta. Hæc locum habet in successibus ab intestato, ubi quis sine testamento decessit. Tunc enim præsumptio volun-

luntatis defuncti ordinarie illis favet, qui sanguine ipsum proxime attingunt, inter quos proximus quisque validissimum habere jus intelligitur. Expressa autem defuncti voluntas percipitur ex testamento, codicillis, aut quocunque nomine ultimæ illæ dispositiones veniant, quibus alienantur res in eventum mortis, ante eam revocabiliter, retento interim pleno, quod antea adfuit, in rem jure. Unde harum non est hic effectus, ut statim atque per signa sunt conceptæ & expressæ, proprietas rerum ad hæredem transeat, ususfructus autem ad vitam penes testatorem resideat, sed ut omne dominium penes hunc maneat, jus autem hæredis à morte demum hujus initium capiat. Cujus rei evidens est indicium, quod etiam post conditum testamentum res alienare, imo prorsus hæredes juxta ac testamentum mutare testator queat, prius scripto hærede nequidquam ringente. Cæterum etsi naturalis æquitas & ordinarius adfectus, (qui tamen non facit, ut irritum sit, quiddam contra est factum,) suadebat, ut quis bona sua liberis potius suis aut cognatis relinquat, quam alienis, nisi insigni vitio isti indignos sese reddiderint: tamen cum tanquam naturale debitum nihil à parentibus requiratur, quam ut liberos pro facultatibus bene educari curent, quousque ipsi bene sibi prospicere queant; in arbitrio situm est cujuslibet, remota legum civilium dispositione, quid præter istud debitum liberis, & quid omnino cognatis de bonis suis velit relinquere. De quo ut eo liquidius constaret, pleræque leges civiles certa solemnities adhiberi jusserunt, quibus non adparentibus testamentum foret irritum, eo quod non præsumatur, eam revera ipsius fuisse voluntatem, quam non eo modo expresserit, quo tantum valere posse sciebat. Etsi vero leges civiles definire possint, quid & quibus relinquere quis debeat; ipsæ tamen querelæ inofficiosi testamenti non tam in dubium revocant, an testator potestatem habuerit pro arbitrio de suis rebus disponendi, quam pe-

tunt à judice, ut inspiciantur rationes, quæ moverint defunctum, quod contra communem inclinationem aliquid voluerit, ut si deprehendatur per subreptionem & fraudes aliorum potestate sua abusum, bona per publicam auctoritatem iis attribuantur, ad quos alias pervenissent, siquidem rationem magis in consilium quam inconsultos adfectus adhibuisset. Nec illud simpliciter verum est, liberorum causa parentes omnia acquirere. Nam primario sui ipsius causa quisque acquirit; quæ autem propriis necessitudinibus supersunt, ea demum illorum esse vult, qui ipsi sunt carissimi, quales ordinarie liberi & cognati proximi habentur. Id vero facile intelligitur, quod cui bona modo habendi diminuto tenentur, non possit aliquid disponere in fraudem illius, cui jus aliquod eminentius aut prius in bonis istis fuit, ex vulgari axiomate, quod nemo plus juris in alterum possit conferre, quam ipse habeat. Inde in testamentis non solum nihil valide potest disponi, quod sit contra leges civitatis, sed etiam ea, quæ à testatore ex contractibus aut alio capite aliis debentur, prius detrahenda sunt de ipsius bonis, antequam ad hæredes aliquid perveniat. Cæteris enim creditoribus omnibus prius jus fuit quæsitum, quam hæredi, cujus jus demum à morte testatoris incipit. Adeoque non plus quis ad hæredem transmittere intelligitur, quam mortis tempore ipsi superest detracto eo, quod ad dissolvenda debita opus est. Sunt tamen Respublicæ in quibus de bonis duntaxat per industriam propriam partis, non vero de avitis disponere testamento licet. Alibi etiam nulla civibus testamenti factio est, sed ex intestato ad proximos sanguine omnia devolvuntur.

§. 27. At vero per defectum rationis, puta per ætatem puerilem aut subsequenter furorem, proprie & ex necessitate aliqua juris naturalis dominium non tollitur. Res enim, quæ dominio subsunt, pleræque necessitatibus corporis inserviunt, quæ cum istos non minus

minus, quam rationis cōpotes urgeant, absurdum foret, conditionem ætatis aut morbum ad id adimendum ipsis aliquid valere, quod ob concomitantem acquirendi impotentiam pretiosius ipsis factum fuit. Verum quia defectus rationis prohibet, quo minus rebus suis bene uti possint, per humanitatem plerisque in locis leges civiles administrationem bonorum aliis commendavere, ita ut non domini rationis impotes, sed curatores efficaciter de illis possent disponere, ne sua imprudentia & per aliorum fraudes bonis everterentur. Incongruum quippe videbatur illos alienare quid posse, qui quid agatur intelligere, adeoque consentire nequeunt; nec specie fraudis caret à tali quid accipere, in quo recte consulta voluntas dandi non præsumitur. Ac rei quoque publicæ interest, ne quis re sua male utatur. Quæ ratio fecit, ut curatura per illos quoque annos extenderetur, qui jam rerum intellectum habent, sed ob affectuum vehementiam à rem custodiendam parum idonei deprehenduntur.

§. 28. Res nullius sunt, quæ ad nullum hominem pertinent, & in quæ nemini aliquod peculiare jus in præsens præ cæteris competit. Harum quædam profus sunt incapaces proprietatis, & ab hominum commercio exclusæ; nempe illæ, quarum natura omnem possessionem & apprehensionem corporalem ab hominibus factam respuit, & quæ nullum actum admittunt, ex quo peculiare alicui jus præ cæteris possit enasci. Quam in classem haud ita simpliciter referenda arbitramur aërem, ventum, calorem & lumen solis, quatenus in circumfuso nobis aëre, aut circumjecto spatio hærent. Cum enim hæ res, quemadmodum cæteræ, ex una spatii parte in aliud transferri per homines nequeant, (quo respectu, scilicet separatim, in commercium non veniunt) sane etiam velut spatio inhærentia sub æstimationem cadere possunt, adeoque quantum ad proprietatem de natura spatii participant. Inde quem spatio
meo

meo excludere possum, consequenter etiam arcere queo, ne aere, vento, calore & lumine solis in spatio meo existente fruatur. Sic non inusitatum imputare alteri clementiam aëris, comoditatem venti & solis; qua fundus, quem ipsi loco aut vendo, gaudet; item, quod per meum spatium in alterius ædes vento aut lumini solis iter velut relinquam, cum alias luminibus ipsius obstruere possem. Quædam autem res in præsens quidem sunt nullius, quæ tamen alias per naturam capacia sunt proprietatis, eamque actu subeunt, quando ab aliquo occupantur. Ut sunt illæ, quas populi, cum cæteras sibi proprias vindicarent, pro derelictis habere. Inter quas tamen nonnullas uni alicui personæ aut populo per occupationem proprias fieri noluerunt, sed semper nullius ut essent tacite convenerunt, quod supra de partibus Oceani à litore longe remotis dicebamus. Cæteræ autem cuilibet occupanti cedunt. Tales fuerunt, ex mente veterum Istorum Romanorum, pisces, volucres, feræ bestiarum, quas etiam in alieno fundo capere licebat, etsi dominus fundi posset venandi aut aucupandi causa ingredi volentem aditu prohibere. Et hæc, semel per occupationem propriæ factæ, iterum nullius fiebant, & in libertatem abibant, quando hominum effugerant custodiam. Eodem referebant apes, columbas, pavones, feræ mansuefactas, ubi aufugissent, & consuetudinem redeundi exuissent. Item res in bello expositas prædæ, missilia, thesauros, in litus ejecta, & si quæ forte sunt alia. Enimvero de multis istorum populi hodie aliter disposuerunt: quædam etiam quasi pro derelictis fuerunt habita respectu duntaxat eorum, quos eadem civitas aut societas comprehendebat, à quorum participatione qui extra civitatem aut societatem erant, excludebantur; quod de præda, missilibus, aliisque quibusdam certum est. Quis enim credat, Romanos exteris quoque prædas agere ex urbibus in direptionem à se datis concessisse? Quanquam isthæc minus

minus accurate inter res nullius referantur, cum revera sint civitatis, aut eorum, à quibus conceduntur, qui per modum donationis illa attribuunt eadem aut istorum signa primum adprehendentibus. Sub rebus etiam nullius illæ veniunt quæ à priori domino habentur pro delictis, dum vel consulto eas projicit, & suas amplius esse non vult, ita ut in neminem peculiariter jus suum transferat; vel casu quodam amissas recuperare negligit. Unde apparet his non accenseri, quæ levandæ navis causa projiciuntur, aut nave fracta mari hausta in littus expelluntur; item quæ iter facientibus excidunt. In hæc enim dominis jus durat, quamdiu iis animus ea iterum investigandi manet. Nec talia inventientibus de jure naturæ plus debetur, quam quanti opera ea colligendi & asservandi est. Ac nescio quid piraticum sapiunt leges civiles, quæ naufragorum bona etiam à dominis agnita fisco aut ad littus habitantibus vindicant.

§. 29. *Res corporalis* est substantia extensa cum modo morali considerata; quæ distinguitur communiter in *mobilem* & *immobilem*. Mobilia sunt quæ solo non firmata de loco in locum transportari possunt, ut pecunia, vestes, pecora, utensilia, &c. Inter immobilia primum est spatium, quod & in sua natura ac primo est immobile; idque dividi potest in commune & proprium. Commune spatium dicuntur loca publica, puta, fora, theatra, templa, viæ militares, &c. Proprium est, quod areæ possessoris perpendiculariter imminet aut substernitur tam sursum, quam deorsum. Quoniam autem areæ globi terrestris sphericam habent convexitatem, lineas perpendiculares in centro terræ deorsum concurrere, sursum autem divergendo in infinitum excurrere quivis intelligit. Inde uti supra solum meum attollere mihi liceret ædificium, si fieri posset, etiam ultra cælum lunare, nisi fors Selenitarum fines obstarent; ita deorsum ad centrum terræ duntaxat, etiamsi ulterius progredi possibile foret, fodiendo pervenire liceret. Nam quod

ultra

ultra centrum est respectu nostri, ad antipodes nostros spectat. In quibusdam tamen locis leges positivæ non privatis fundorum dominis, sed fisco adjudicant, quod infra tantam aræ profunditatem invenitur, quanta vomere attingi nequit. Utrobique tamen lineæ perpendiculares ab aræ meæ perimetro sursum deorsum ductæ, bene sunt observandæ. Ut enim vicinus non potest excitare structuram aræ meæ imminens, etsi solo meo non innitatur, sed tignis ex domo sua transversim emissis sustentetur; ita vicissim mihi spatii mei superficiem pyramidalem à lateribus ædificando egredi non licet, nisi fors speciali pacto de eo sit conventum. Spatio tanquam immobili primo succedit terræ substantia naturalis, fundi nomine heic veniens. Telluri structuræ ad terram firmatæ cum omnibus quæ clavis firmantur. Huc referri possunt non tantum molendina alata quorum fundamenta solo firmiter affixa manent, licet ad occursum venti ipsum ædificium versus omnes plagas horizontales circumduci queat; sed etiam molendina navalia, quæ vocant, quæ etsi loci mutationem admittant, ut tamen usus eorum obtineatur necessum est ad terram ancoris aut palis firmentur. Nec eo fine extruuntur, ut in motu sint, quemadmodum naves, sed ut consistant. Etsi heic leges positivæ aut consuetudines locorum variant, ut & circa naves, quas, etsi eo fine extructas, ut in motu sint, ac proprie vehiculorum non ædium præbentes usum, inter immobilia alicubi referunt.

S. 30. *Res incorporalis*, quæ est modus instar subjecti cum respectu pertinentiæ consideratus, dividi potest in *qualitativam* & *quantitativam*. Illuc pertinent potissimum *tituli*, *potestates* seu *potentiæ* morales, *jura*, *aptitudines*, & si quæ sunt alia. Huc spectat *Valor*, qui est tum personarum, diciturq; *existimatio*; tum rerum & actionum, earumq; homini vel bonarum, diciturq; *pretium*; vel malarum, qui proprio vocabulo caret, nisi si quis eum ad analogiam demeriti velit vocare *depretium*.

DEFINITIO VI.

Titulus est attributum morale, quo designantur discrimina personarum in vita communi secundum existimationem ac statum.

1. *Titulorum differentia ; effectus.*

§. 1. **T**ituli sunt in duplici potissimum differentia. Quidam directe notant intensionem existimationis personarum in vita communi, earumve qualitates peculiâres, statum autem connotant & subinnuunt, clarius vel obscurius, prout iste titulus uni vel pluribus statibus adsignari sœvit. Quorum uberrimam segetem hoc seculo apud quasdam nationes enatam heic congerere rædio est. Quidam autem directe denotant statum aut situm in statu, indirecte autem connotant intensionem existimationis, quæ statui & officio isti solet adhærere. Ut sunt quævis nomina personarum moralium quæ heic spectantur non tam in se, quatenus sunt notiones intellectui alterius statum & officium alicujus personæ repræsentantes ; quam quatenus ex impositione hominum alicujus personæ jura, potestatem atque munus denotant. Inde non est de nihilo, quod interdum magno ardore tituli inter homines propugnantur, eo quod titulo denegato, denegari etiam alicui intelligantur status, potestas, jus atque officium, quæ iste titulus exprimere aut connotare solet.

DEFINITIO VII.

Potestas est potentia moralis activa, qua persona aliqua legitime & cum effectu morali potest edere actionem voluntariam.

I. Potestas perfecta, imperfecta.	} obiecti, ubi de Imperio.
II. Personalis, communicabilis.	
III. Potestatis divisio ratione	IV. Potestas in res alienas.
	V. Effectus potestatis.

S: 1. **P**otestas, prout heic consideranda venit, est vel perfecta vel imperfecta. Illa est, cujus exercitium qui per vim atque illegitime impedit, (quod fit, quando ista potestas ab ipsius voluntate non dependet) injuriam facit, quæ læso adversus ipsam actionem in foro humano dat; cujus vicem subit bellum inter eos, qui communi judici non subjiciuntur, nisi unus alteri tanquam supremo judici subjiciatur. Hæc est, cujus exercitio si quis illegitime & per vim fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen ut non habeat actionem in foro humano, nisi forte, quod juri deest, casus necessitatis suppleverit. Sic v. g. qui per vim meum me fundum ingredi prohibet, injuriam facit, quæ mihi adversus illum actionem dat. At qui mihi per fundum suum iter innoxium denegat, quod alio loco non nisi per molestas ambages querendum, inhumane quidem facit; haudquaquam tamen ideo actionem in foro humano intendere ipsi queo. Nisi quod v. g. instante à tergo hoste etiam per obstantis stragem, ut vitam meam servem, evadere mihi liceat. Illa etiam jus ad agendum; hæc aptitudo vocari potest.

§. 2. Deinde potestas est vel *personalis*, vel *communicabilis*. Illa est, quam quis in alterum legitime transferre non potest. In qua ipsa tamen nonnullæ differentiæ occurrunt. Quædam enim potestates ita arcte cum persona sunt conjunctæ, ut earum actus per aliam personam recte exerceri omnino nequeant. Talis est potestas mariti in corpus uxoris, quam per vicarium obire leges haudquaquam admittent. Quædam autem, etsi in alium transferri à nobis nequeant, actus aliis ad exercendum delegari possunt, ita tamen, ut omnem auctoritatem ab eo habeant, in quo potestas radicaliter hæret. Quædam denique in alium quidem à nobis indirecte possunt transferri, dum iis ipsi in ejus nos gratiam abdicamus, easque velut in manus ipsius resignamus: ita tamen, ut auctoritate superioris ea translatio sit confirmanda. Ex hoc genere erat potestas patria juxta antiquas leges Romanas, quam, licet naturaliter ex generatione, actu personali incommunicabili, oriundam, pater in alium transferre poterat, dum abdicata sua potestate alteri adoptandum tradit filium. Quæ adoptio tamen Prætoris aut populi auctoritate erat confirmanda, abs qua unice vim suam mutuabatur. In civitate enim nemo privatus jus vitæ necisque in liberum hominem alteri dare potest, nisi is, qui jura majestatis obtinet, autor fiat. Potestas communicabilis est, quam quis in alterum legitime, & quidem propria auctoritate transferre potest.

§. 3. Cæterum plerasque potestates pro ratione objecti ad quatuor potissimum species revocare licet. Respiciunt enim illæ vel *personas* vel *res*, & utraque *proprias*, vel *alienas*. Potestas in personas actionesque proprias *libertas* dicitur: de qua ex supra dictis, ubi de statibus egimus, intelligi potest. Potestas in res proprias *dominium* vocatur, de quo itidem supra explicatum. Potestas in personas alienas *imperium*

imperium nuncupatur, quo alteri quid legitime & efficaciter injungi præstandum potest, i. e. ut alteri sit obligatio non resistendi jussu aut idem non detrectandi. Est autem imperium vel *absolutum* vel *restrictum*. Illud est, cujus actus neque à tertio quocumque superiore irriti possunt reddi, neque ab ipsis, quibus imperatur, recusari ex jure aliquo per pactum in collatione imperii initum quæsito aut retento. Hoc est, ubi alterutrum horum aut utrumque fieri potest. Duplici enim modo alicujus imperium restrictionem admittit, vel quando ab eo, qui superius imperium habet, imperantis vis coercetur, aut parentes obligatione certa jussa capeffendi solvuntur: vel quando illi, qui alicui imperium in se dederunt, pacto expresse sibi reservarunt, quod non velint in quibusdam rebus ejus jussis obligari. Qualis restrictio naturæ haudquidquam repugnat. Cum enim ipsi, cui imperium datur, nullum alias in se jus competat, adeoque mero meo arbitrio habeat, quidquid in me potestatis obtinet, patet sane penes me situm esse, quousque imperium ejus in me admittere velim. Etsi restrictiones eas haudquaquam tales esse oporteat, quæ finem imperii evertant, & id prorsus ad nihilum reducant, aut quæ pactum inter imperantem & parentem inutile reddant. Non autem intelliguntur parentes jussa quædam imperantis recusandi habere potestatem, nisi vel ad arbitros aut judicem provocare liceat, vel inter se concilium coire, ubi de imperantis facto cognoscendi jus habeant; de quo alibi plura. Deinde imperium est vel *privatum* vel *publicum*. Illud est, quod competit personis ut privatis in usum singulorum qua talium. Hujus species sunt potestas patria, potestas herilis seu dominorum in servos, potestas maritorum in uxores, præceptorum in discipulos, tutorum in pupillos, &c. Imperium publicum est, quod competit per-

sonis

sonis ut publicis in usum societatis civilis. Hoc imperium si sit summum in civitate, adjunctam habet potestatem, quam vocant, *eminentem* in personas & res subditorum, validiorem quibusvis juribus singulorum, exercendam tamen non nisi salutis publicæ causa.

S. 4. Per potestatem denique in res alienas innuimus jura illa, quæ ex concessione domini, vel ex pacto alicui in res alterius fuere quæsitæ; proprietate rei penes dominum remanente. Quo pertinet usufructus, qui est jus seu potestas alienis rebus utendi fruendi, salva earum substantia. Quem constitui posse in quibuslibet rebus utilibus, præterquam quæ ipso usu consumuntur, seu quorum usus consistit in abusu, tralatitium est. Huc spectant servitutes prædiorum urbanorum & rusticorum, quarum hæc communiter numerantur iter, actus, via, aquæductus, haustus aquæ, pecoris ad aquam appulsus, jus pascendi, &c. illæ, jus tigni immittendi, derivandi stillicidium, prohibendi ne vicinus ædes altius tollat, & similia, de quibus, qui jus Romanum commentariis illustrarunt, consulendi.

S. 5. Effectus potestatis est, ut alteri adferatur obligatio aliquid exsequendi, & actiones ex ejusdem vi exercitæ admittendi vel non impediendi, & ut valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quæ antea aberat.

DEFINITIO VIII.

Jus est potentia moralis activa, personæ competens ad aliquid ab altero necessario habendum.

I. *Vocabuli ambiguitas.*
 II. *Jus perfectum.*
 III. *Hæreditas quale jus.*

IV. *Jura mixta.*
 V. *Jus imperfectum.*

S. 1. **P**Ræter illas significaciones, qua vocabulum juris usurpatur pro lege, & complexu seu systemate legum homogenearum, ut & pro sententia judiciali seu sententia legum factis adplicata, v.g. quando Prærorem jus dicere, aut Jctum de jure respondere dicimus: frequentissimum est, ut sumatur pro qualitate illa morali, qua recte vel personis imperamus, vel res tenemus, aut qua eadem nobis debentur. Sic communiter juris nomine venit potestas tam in personas, quam in res nostras aut alienas; & quæ res spectat, peculiariter jus in re dicitur. Circa quæ vocabula tamen hoc discriminis videtur observari, quod potestas magis insinuet actualem præsentiam dictæ qualitatis in res vel personas, obscurius autem connotet, ac fere in medio relinquat modum, quo quis ea sit potitus. Jus autem proprie & perspicue indicat, recte eam fuisse adquisitam, & jam recte quoque obtineri: Quia autem jam dictæ qualitatis species pleræque peculiaribus gaudent nominibus, quibus ea qualitas, qua res aliqua nobis debetur, caret, volumus hanc peculiariter heic juris nomine insignire; ita tamen. ut haudquaquam velimus teneri, id vocabulum intra has angustias semper accipere.

S. 2. Est autem jus vel *perfectum* vel *imperfectum*. Illud qui læserit, injuriam facit, quæ læso in foro humano actionem

actionem adversus lædentem dat. Huic exadversum respondet obligatio perfecta in eo, abs quo id, quod nobis debetur, est perventurum. Quem ideo, ubi sponte id implere renuit, actione apud judicem intentata, aut ubi huic locus non est, vi compellere possum. Ejusmodi jura quando nondum satis clare sunt deducta, aut ab illo, quem spectant, in dubium vocantur, vulgo prætensiones audiunt.

§. 3. Sub censum porro jurium revocari quoque solet *hæreditas*, vocabulo non pro rebus, sed pro certo modo pertinentiæ accepto. Ubi notandum, quod hæreditas, vita functo eo, à quo descendit, pleni vim juris obtineat adversus omnes, qui quocunq; modo temporariam earum possessionem aut administrationem habent. Morte enim domini jus plenum ad bona in hæredem devolvitur, sive is ex testamento & voluntate istius hæres sit, sive ex legibus civitatis. Ast quamdiu testator adhuc in vivis est, hæredi, quacunq; ratione in successionem vocetur, nondum aliquod jus comperit, quod adversus istum valeat, eumq; prohibere possit, quo minus, non obstante voluntate semel significata pro lubitu adhuc circa bona queat disponere. Nisi forte leges civiles bona omnia, aut certam eorundem partem ad certas personas omnino devolvi jubeant, nec liberam testamenti factionem concedant; quemadmodum in quibusdam civitatibus de nullis bonis, in aliis non nisi de bonis industria propria acquisitis testandi potestas est concessa. Quo in casu proxime ad efficaciam juris hæreditas etiam ante domini mortem accedit, adeo ut huic non liceat insignem bonorum suorum partem in alterum quavis ratione transferre in fraudem necessarii hæredis.

§. 4. Solent vero communiter multa venire sub censum jurium, quæ, si accurate velimus loqui, compositum quid sunt ex potestate ac jure proprie dictis, involventia simul aut supponentia obligationem, honorem, aut simile quid. Ex isto genere est civitas seu jus civi-

ratis. Hæc enim complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus istius civitatis membris peculiare, & jus fruendi commodis illi propriis, supponens obligationem erga eandem civitatem. Sic & dignitates civiles; puta nobilitas, ejusq; gradus, item honores literatorum, complectuntur potestatem exercendi certos actus isti dignitati proprias, & jus commodis ejusdem ordinis fruendi, quibus insuper honor quidam & intensio existimationis adhæret.

§. 5. Jus autem imperfectum, quod nonnullis aptitudo vocatur, est; quando alicui ab altero quid debetur, ita ut, si illud deneget, inique quidem faciat, haudquaquam tamen læsus accipiat injuriam, quæ ipsi adversus lædentem actionem pariat; nec vi adserere sibi istud possit, nisi ubi necessitas aliam expediendæ salutis rationem non admittit. Competit autem nobis aptitudo duntaxat ad omnia illa, quæ alii nobis debent ex aliqua obligatione imperfecta, de qua inferius pluribus erit agendum. Sic neque ad beneficia danda alterum cogere, neque ingratitude actionem alteri intendere possum, etsi revera peccet, qui benefaciendi aliis occasionem negligit, aut pro acceptis beneficiis quam commode posset gratiam non refert. Illud autem sæpe quoque contingit, ut aliquis recte quidem admittere possit quid ab altero tributum, ita tamen ut neque huic obligatio id tribuendi, neque illi jus perfectum ad istud habendum sit, sed nuda duntaxatabilitas. Sic v.g. ubi plures æque idonei munus aliquod ambiunt, quorum nulli præ altero peculiare aliquod jus ad illud competit; is cui id conferendi potestas est, pro lubitu quem velit eligere potest, nulla querendi causa relicta iis, qui repulsam ferunt.

DEFINITIO IX.

Existimatio est valor personarum in vita communi, secundum quam aptæ sunt cum aliis personis exæquari aut comparari, eisq; vel antehaberi, vel postponi.

I. *Existimatio simplex.* | II. *Intensiva.*

S. I. **E**Xistimatio personarum in vita communi est vel *simplex* vel *intensiva*. Illa consideratur vel extra civitates, vel intra easdem. Existimatio simplex hominis extra civitatem in hoc consistit, ut habeatur pro tali, cum quo tanquam cum homine legis naturæ observante agi queat. Unde patet, hac existimatione defici, quicumq; adversus quoslibet homines, aut saltem illos, qui extra ipsorum consortia sunt, communiter eadem qua in bestias licentia utuntur. Ut sunt integre civitates, si quæ dantur, quibus omnes exteri promiscue hostes habentur, præprimis si ipsi hos sponte insectentur. Item piratæ, prædones, latrones, sicarii, manicularii, & ejusdem farinae alii; quibus, nisi vitam istam rapacem abdicatum eant, ab aliis non magis parci convenit, quam lupis aut aliis truculentis belluis; nec humanitatis officia ipsis exhibenda, quippe queis ad nocendum aliis roborantur; nec fiduciæ quid in fide, quam ipsi dederunt, locandum, cujus apud alios opinionem vitæ ipsorum atrocitas elidit. Existimatio autem simplex intra civitatem est, qua quis pro membro saltem vulgari, eoq; integro civitatis reputatur, seu qui non juxta leges & statuta pro vitioso civitatis membro fuit declaratus. Et ista quivis liberi atq; honesti homines, seu infamia juris non notati gaudent. Hæc porro in civitate deficit vel ex mero statu, vel ex delicto. Illud fit in mancipiis,

quæ pro personis civilibus non reputantur, seu quæ caput civile non habere intelliguntur. Hæc enim v. g. Romæ quondam pro nullis fuisse habita, adeóq; existimatione civili caruisse, inde satis elucet, quod nihil proprii habuerint. nec sibi adquisiverint; quod impune à dominis quidvis inferri ipsis potuerit; alieno autem, qui noxam ipsis intulerit, ex lege Aquilia actio intentata fuerit, tanquam si pecus alterius læsisset; quod nulla cognatio servilis, nec cohabitatio ipsorum pro matrimonio fuerit reputata, prorsus ut inter bestias; quod testimoniis etiam juratorum pro tribunali nihil fidei fuerit tributum, & quæ sunt ejus generis alia. Ex antegresso autem delicto existimatio illa deficit, quando quis juxta leges ob certum delicti genus (nam omnia delicta civiliter existimationem non extinguunt;) infamia notatur; idq; vel ut vita quoq; naturali simul expellatur, vel civitate prorsus ejiciatur, vel in hac quidem retineatur, non tamen velut membrum integrum, sed tanquam infectum, ut qui domicilio quidem civitatis, & communi legum tutela gaudeat, à muniis tamen publicis ac honestis societatibus exclusus, ac conversationi etiam singulorum non sordidorum fastiditus. Talem infamiam illi solum irrogare queunt, penes quos legum est executio. Privatorum autem judicio nemo taliter infamis redditur, priusquam coram competenti tribunali id fuerit declaratum. Multo minus autem propter intermissum aliquem actum, solo privatorum ausu citra auctoritatem Magistratus receptum infamiae veræ quid adhærere potest, non magis, quam isti propria auctoritate civitatis jura alicui efficaciter tribuere queunt. Ejusdem enim potestatis est vitam velut civilem dare, & mortem civilem inferre.

§. 2. Existimatio intensiva est, secundum quam personæ civiliter æque honestæ sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero adsunt, queis aliorum animi ad exhibendum honorem permoveri solent. Est autem honor, qui intensioni existimationis respondet, proprie

significatio iudicii nostri de præstantia alterius: adeoq; revera honor est non in honorato, sed in honorante. Et si metonymica quadam ratione ipsa quoq; existimatio, seu id quod honorem meretur, eo vocabulo insigniatur, & peculiariter certi status, quos honor comitari solet; quod ordinarie illis duntaxat conferantur, qui alios præstantia antecellunt. Eadem existimatio, quatenus in aliis opinionem peculiaris prudentiæ ac sapientiæ circa determinationem rerum practicarum, aut veritatum theoreticarum gignit, *Autoritas* dicitur. Quatenus autem innuit cognitionem istius præstantiæ inter plures late diffusam, *Claritas* est. *Quæ* quis non incongrue ad analogiam paritabilium qualitatum naturalium, paribiles qualitates morales dixerit, eo quod, ut istæ sensus, ita hæc certa ratione animum afficere intelligantur. Solet autem existimatio alicujus potissimum intendi ex rebus præclare gestis, ac vita ad leges accuratius acta; ex bonis, quæ vocantur animi, quo apud imperitos non parum quoq; bona corporis & fortunæ faciunt; ex conditione status, prout is præ cæteris est conspicuus & splendidus; ex situ morali in statu, puta an quis sit primus in collegio eodem, an ultimus; ex conditione muneris, prout nobilibus illud absolvitur functionibus; ex ætate, quippe quod usus & prudentia à seris venire annis judicentur; deniq; ex genere seu stirpe, eo quod communiter aliquid ex virtute majorum in posteros propagari credatur, & quæ sunt alia, quæ heic æstimantur.

DEFINITIO X.

Pretium est quantitas moralis seu valor mercium aut rerum, & actionum homini bonarum in vita communi, secundum quod aptæ sunt invicem comparari.

I. In imponendo pretio quid spectetur?

II. Pretia rerum incorporalium,

& actionum.

III. Pretium vulgare & emittens, ubi de pecunia.

§. I. **F**undamentum pretii in rebus maxime naturale estabilitas exhibendi usum aliquem in vita communi. Unde res prorsus inutiles nullius pretii vulgo dicere consuevimus. Definitur autem usus alicujus rei non ex eo duntaxat, quod illa ad vitam nostram conservandam aut delectandam revera faciat, sed etiam, quod vel sola quorundam hominum opinione voluptatem aut ornatum aliquem adferat. Qualibus rebus enorme plerunque pretium luxuria hominum & libido imposuit. In comparatione autem rerum ad se invicem ratione pretii varia solent spectari. Heic enim usque adeo necessitas rei aut nobilitas usus primas semper non obtinet, ut potius non sine singulari providentia naturæ ea queis vita nostra carere nequit, pretii sint vilioris, eo quod uberem earum proventum natura effundat. Facit igitur huc præprimis raritas, quæ non parum commendatur, ubi ex locis longe remotis res adferuntur, in quas frequenter hominum adfectus vehementer rapitur. Ea enim plerique homines præcipue æstimant, quæ cum paucis habitura sunt communia: contra vile est, quidquid inter cujusvis supellestem cernitur. De-

terminate porro pretium vulgo cognoscitur ex usu seu consuetudine, i.e. vulgo tanti res æstimatur, quantum pro ea communiter offerri aut dari solet. Quod vix est, ut non habeat aliquam latitudinem, intra quam plus minúsve exigi possit, nisi ubi lex pretium rei in puncto constituit. In communi autem pretio ratio solet haberi laborum & expensarum, quas mercatores faciunt. Possunt & quædam esse accidentia rei æstimabilia, ob quæ licite supra aut infra commune pretium ematur vendaturve, puta, ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in alterius gratiam ematur vendaturve, alioquin non emenda aut vendenda; quæ ipsa accidentia ei, qui cum ea de re contrahitur, indicari solent, rectèque imputari possunt. Id quoque lucrum cessans aut ad crescens potest computari, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur. Dies enim est pars pretii, & plus est statim aliquid dare, quam post tempus; quippe cum interea exinde fructus capi potuisset. Nec in loco nihil momenti est positum, ubi merx exhibetur, vel pretium solvitur. Nam eadem res in diversis locis diversè æstimatur; nec pecuniæ valor aut fænus idem ubique; ac diversæ in diversis locis protrajicienda pecunia usuræ. Contingere autem frequenter solet, pretium alicujus rei subito mutari, seu intendi vel remitti, idque ex copia aut paucitate ementium, pecuniæ, mercium, ob instantem pacem aut bellum, & similes casus.

§. 2. Sunt autem sua pretia non rebus duntaxat corporalibus, sed etiam incorporalibus, ipsisque actionibus hominum, quatenus illæ aliis utilitatem quampiam aut delectationem possunt adferre. De quibus tamen notandum, quasdam per leges divinas aut humanas extra commercium humanum positas, adeo ut homines illis pretium constituere, ac ob pretium eas invicem exhibere ac præstare non debeant.

Quo

Quo ex genere sunt actiones illæ sacræ, quæ effectus aliquis supernaturalis ex voluntate & instituto divino est adsignatus, puta remissio peccatorum ac poenæ peccatis debitæ per absolutionem sacerdotalem, applicatio beneficiorum spiritualium per exhibitionem sacramentorum, & similia, quæ si quis pro pretio alteri præstet, Simoniam committere dicitur. Sic judex, quam gratis administrare debet justitiam, pretio recte non potest vendere. Sic non recte pretio locat operam suam tollendo homini sicarius aut veneficus, concubitus suos meretrix, stylum suum, qui mendacia in aliorum fraudem disseminat fidem suam, qui per juriis aliorum injustas causas sublevatum, aut justas subversum it, & hujus farinae alii. Porro actionum utilium aut delectabilium pretia æstimari solent pro actionis aut operæ necessitate, utilitate, difficultate, subtilitate, artificum aut operariorum frequentia vel raritate; locatorum copia aut infrequentia, opulentia vel tenuitate. In incorporalibus utilitas ac splendor potissimum spectantur. Rerum autem omnium tam corporalium, quam incorporalium pretia peculiariter lege aut consuetudine, aut per conventionem paciscentium determinantur.

§. 3. Dividi vero pretium potest in *vulgare* & *eminens*. Illud est quod quibuscunque rebus in commercium venientibus ex fundamentis jam dictis inest. Extra istud aliud ignorabant pretium homines, antequam pecuniæ usus introduceretur, & adhuc quidam barbari ignorant. Inde talium commercia simplici duntaxat rerum permutatione constabant, nec operas invicem, nisi pro re, locare aut conducere poterant. Enimvero parum commoda erat ista ratio contractuum inter homines expediendorum. Nec enim cuilibet in proclivi est ejusmodi possidere res, quas alter cum suis mutare velit, aut quæ alterius rei æquipolleant; & in civitatibus, ubi variis cives
statibus

statibus distinguuntur, complura hominum genera dari
 necesse est, quæ cum ista permutatione vitam omnino
 non tueri, vel ægre admodum possunt. Hinc inculca &
 simplex fuit vita civilis, quamdiu ea rerum permutatio
 sola obrinuit; & qui hodièq; ea uruntur, à cultiorum
 moribus nationum abhorrent. Consideratis igitur per-
 mutationum incommodis pleræq; gentes inter se conve-
 nerunt, pretium quoddam velut eminent certæ rei im-
 ponere, ad quam cæterarum pretia rerum exigentur,
 & in qua velut eminenter eadem continerentur; adeo ut
 cum quavis re illa commutari, & ad commercia exercen-
 da, contractusq; quosvis expediendos commode adhiberi
 posset. Cui rei aptissima fuere iudicata metallorum no-
 bilitiora, aurum, argentum & æs, utpote materia non ni-
 mis obvia, durabilis, nec mole inhabilis; etsi alias quoq;
 materias huic usui destinare civitas possit, à civibus loco
 pecuniæ usurpandas. Ea metalla certo pondere constan-
 tia, ac certis figuris insignita numi vocantur, quibus de-
 terminatum valorem imponunt rectores civitatum, vel
 mutua uisurpantium conventio. Quam tamen cæteræ res
 ex raritate aut copia subeunt pretii intensiorem aut re-
 missionem, ipsa quoq; pecunia non omnino effugit, numo
 ex eadem materia, eodem pondere facto nunc plus nunc
 minus valente; etsi ista mutatio nec ita repentina, nec
 ita frequens, ut aliarum rerum sit. Ex dictis obiter quoq;
 explicari potest controversia veterum Istorum Roma-
 norum circa pretium, ex quibus Sabinus & Cassius affir-
 mabant, etiam cæteris rebus præter pecuniam inesse
 pretium, adeoq; permutationem sub emptione & vendi-
 tione comprehendebant. Quorum utrumq; Proculus &
 Nerva negabant, eò quod alias explicari non posset, per-
 mutatis rebus, quæ videatur venisse, & quæ pretii no-
 mine data fuisse. Utramq; enim venisse & pretii nomine
 datam absurdum videri. Enimvero utraq; sententia cer-
 to modo stare potest. Prior quidem, si dicamus emptio-
 nem fieri pretio vulgari vel eminenti; pretium autem in

per-

permutatione videri rem, quæ ab illo datur, à quo contractus incipit. Hic enim emptor videtur, qui pro sua re aliquid sibi concedi postulat. Posterior autem, si illa duntaxat emptio dicitur, in qua pretium eminens intercedit

DEFINITIO XI.

Principia actionis humanæ sunt à quibus oritur & dependet, quibusque perficitur actio humana.

I. Principiorum divisio.

II. Quid finis?

III. Quid occasio?

IV. Quid jussio, consilium?

V. Medium?

VI. Quid habitus?

§. 1. Principia actionis sunt vel *disponentia*, à quibus duntaxat inchoatur, vel *efficientia* & *decernentia*, quibus in actum deducitur actio humana. *Disponentia*; 1. *moventia*, tum *indirecte*, idq; vel naturaliter, ut *finis*, vel moraliter, ut *occasio*: tum *directe*, & itidem vel naturaliter, ut *affectus*, vel moraliter, idq; extrinsece, ut *persuasio*, *jussio*, *incitatio*, vel intrinsece, ut *obligatio*; 2. *Dirigentia*, vel moraliter ut *lex*, vel naturaliter, ut *intellectus*. 3. *Fuvariantia*, ut *media*, quæ sunt naturalia, ut potentia naturalis, & quæ heic sese potissimum exferit *virtus locomotiva*: vel moralia, ut *potestas*. *Efficientia* seu *decernentia* sunt causæ proximæ à quibus esse suum habet actio humana, & sunt talia vel simpliciter, ut *voluntas*, cujus respectus ad principium morale dirigens dicitur *obedientia*: vel cum inclinatione, ut *habitus*.

§. 2. Finis est bonum aliquod, quod ob seipsum appetitur, seu quod in seipso habet aliquid, cujus obtinendi causa actio suscipiatur. Estq; *ultimus* vel *intermedius*.

Hujus

Hujus maxima deprehenditur varietas. Ille dicitur summum bonum, quod est vel *imaginarium*, seu quod corrupto hominum judicio tale videtur, ut voluptas corporis, divitiæ, honor, potentia, fama, &c. vel *verum* & rationi congruum; ut voluptas & adquiescentia animi, ex virtutum exercitio, & contemplatione rerum resultans. Cui opponitur summum malum, quod iterum est vel *imaginarium*, ut paupertas, morbi, servitus, contemptus, &c. vel *verum*, ut inquietudo & anxietas animi ex vitiorum exercitio & ignorantia rerum orta. Adsignatur autem inter principia princeps finis locus, eo quod illum ante cognosci & æstimari necesse sit quam ad actionem edendam sese moveat agens rationale, à cujus natura abhorret, in vacuum velut tendere, i.e. sine præfixo fine aliquid suscipere.

S. 3. *Occasio* est, qua offertur alicui à facultate naturali instructo, loco & tempore commodo objectum actionis alicujus. Ut enim quis dicatur occasionem quid agendi habere, requiritur potissimum; 1. Ut objectum actionis sit præsens, aut facili negotio possit comparari. 2. Ut adsit commodus locus, ubi ab aliis non possimus in actione impediri, aut post actionem incommodo aliquo affici. 3. Ut adsit commodum tempus, quo non sint obeunda negotia magis necessaria, & quo nos atque alii, qui ad actionem concurrunt, sint commode dispositi. 4. Ut adsit facultas naturalis seu vis agendi. Ubi tamen notandum, quod vulgari sermone interdum illi quoque occasio esse dicatur, cui priora tria duntaxat adsunt, etsi à viribus agendi destituatur. Verum cum frustra sint cætera ubi hæc deficit, vocabis istam occasionem imperfectam. Habet se autem occasio ad suscipiendas actiones tam bonas quam malas efficacissimi instar stimuli, ut nimis quam vere vulgo jactetur, occasionem facere furem.

S. 4. *Jussio* est, qua alicui ex vi imperii significatur, quam ipse actionem obire debeat. Ejusmodi actio ex jussu suscepta uti illius, qui jussui alterius est obnoxius,
 obli-

obligationem adversus jubentem implet; ita, siquidem neq; jubens fines suæ potestatis, neq; alter fines jussi excesserit, proprie & directe effectus suos non in executorem, sed in jubentem velut reflectit, adeoq; non isti, sed huic primario illa imputatur. Verum cui in alterum nihil potestatis competit, ut pro imperio cum ipso agere possit, non nisi suadendi aut dissuadendi facultas est relicta, qua per adductas rationes, & explicata rei natura atq; effectibus alterum ad aliquid suscipiendum permovere, aut ab eodem revocare nititur. At si quem destinationis jam certum, aut in actionem jam expeditum confirmamus, vel retrahimus, incitare & deterrere dicimur. Etsi autem consiliis & incitationibus vis obligandi haudquaquam insit, adeoq; qui aures ipsis præbuerit, cum libere ea admittat omnino suam, non alterius exerceat actionem: cum tamen magna illis vis, dextre adhibitis præsertim, insit, ut alii actionem suscipiant vel intermittant, aut in suscepta confirmentur vel debilitentur, inde sualoribus quoq; & incitatoribus ex parte effectus actionis imputatur.

§. 5. Medium adhibetur ab agente ad obtinendum aliquem finem, quando voluntas motu suo immediate non potest efficere, ut finis aliquis agenti, aut agens fini velut adpropinquet. De quo observanda isthæc regula: qui dat jus ad finem, censetur etiam jus dare ad illa media, sine quibus finis obtineri nequit; alias enim nihil fuisset actum. Ex quo consequitur; si media sint illicita aut impossibilia, non meteneri ad istum finem, qui & quatenus sine illis obtineri nequit. Inde est, quod non sint facienda mala, ut eveniant bona; eo quod ad bonum istud obligatus nemo censetur, ad quod citra peccatum pervenire non datur. Inter media autem naturalia præcipuum est facultas locomotiva, qua homo corpus suum de loco in locum transferre, ac certorum membrorum situm partialem mutare, aliisque rebus motum imprimere potest. Hæc voluntati paret serviliter, i.e. ut nunquam detrectare possit ipsius jussa, quin ea quantum in

se exequatur nisi vel ipsa membra intrinseco aut extrinseco impedimento constringantur, aut objectum non sit proportionatum; ut ab ipsa motus isti queat imprimi.

§. 6. De affectibus, intellectu & voluntate in posteriori libro erit agendi locus. Heic duntaxat circa voluntatem notandum. quod illa vocetur habitus, quatenus est confirmata & facilitata ad expedite versandum circa objectum morale cum difficultate abstinendi, seu vehementi in illud inclinatione. Taliter disposita voluntas statim objecto præsente in istud fertur tanto cum impetu, ut ægre se queat abstinere. Atq; attenditur hic habitus maxime circa quasvis actiones morales, idq; ideo, quia præcipue ex præresi agentis actionis bonitas & malitia mensuratur, quæ præresis communiter vix plena fuisse censetur, nisi ex habitu quis egerit. Inde quoque is demum, qui ex habitu bene agit, boni viri, qui male, mali nomen sortitur; non qui semel aut bis fortuito impetu, aut quia commode aliter non poterat, boni quid, vel per incogitantiam aut affectuum violentiam mali quid egit. Peculiariter autem virtutum nomine veniunt illi habitus, quibus ita componitur animus, ut circa objecta ipsum moventia ex præscripto rectæ rationis sese gerat. Id porro præscribit ratio, ut neq; boni neq; mali species animo objecta ipsum perturbatum tranquillitate sua excutiat. Quemadmodum contra vitio laborare dicimus, cujus animus per speciem objecti, asperi aut jucundi, ita commovetur, ut tranquillitas ipsius violentis velut fluctibus exagitata interrumpatur. Obligatio, Lex & Potestas prolixiorum disquisitionem requirunt.

DEFINITIO XII.

Obligatio est qualitas moralis operativa, qua quis præstare aut admittere vel pati tenetur aliquid.

<p>I. Obligatio connata, adventitia,
 II. Æqualitatis, inæqualitatis,
 III. Perfecta, imperfecta,
 IV. Perpetua, temporaria,
 V. Mutua, non-mutua;
 VI. Perfecte mutua, imperfecte mutua; ubi de obligationibus Principum adversus subditos.
 VII. Obligatio ex promissis gratuitis qualis in promittente.
 VIII. Promissio quotuplex?
 IX. Promissa valida concipienda per verba de præsentibus.
 X. Inuito nihil valide promittitur.
 XI. Promissio pura, conditionalis.
 XII. Obligationes perfecte mutue seu pacta quomodo mutua fient fide?
 XIII. Quid de pactis semipleris judicandum?
 XIV. Efficacia ex jure civili quænam?
 XV. Obligationes etiã solo nature jure possunt contineri.
 XVI. Unde istarum validitas?
 XVII. Sibi ipsi nemo obligatur
 XVIII. Obligationes contrahende utrinq; requirunt consensum.
 XIX. De errore in pactis,</p> | <p>XX. Cui quis se possit obligare?
 XXI. An illi fides servanda, qui ad paciscendum vi injusta me adigit?
 XXII. Pacta inter hostes an valida?
 XXIII. De pactis tacitis.
 XXIV. De votis.
 XXV. An quis actu suo aliquem tertio possit obligare?
 XXVI. Pacta societatum.
 XXVII. Qualibus pactis societates constituantur?
 XXVIII. Quænam obligationes ex pactis rectorum civitatis in subditos redundent?
 XXIX. An pacto vel delicto civis teneatur concivis vel rector civitatis: ubi de æquitate repræsaliarũ.
 XXX. Obligationes an transeant de persona in personam?
 XXXI. An fœderibus antecessoris teneatur successor?
 XXXII. Impossibile nulla est obligatio.
 XXXIII. An possit quis se obligare ad perferendam mortem?
 XXXIV. Turpium non est obligatio.
 XXXV. An quis teneaturolvere mercedem pro præstita opera turpi?
 XXXVI. De</p> |
|--|--|

- XXXVI. De alienis non possumus pacisci.
 XXXVII. Concurrentes obligationes quomodo sibi invicem cedant?
 XXXVIII. De Instrumentis patrum.
 XXXIX. Furamenti usus.
 XL. Per solam Numen juratur.
 XLI. Furamentum accessorium duntaxat obligationis est.
 XLII. Furamentum in quo attemperandum ad sensum jurantis, in quo ad sensum deferentis?
 XLIII. Pignora.
 XLIV. Obsides; an in hos seviendum, violato pacto?
 XLV. Obsides an à civitate reete possint inter hostium iras destitui?
 XLVI. Alia circa obsides quaestiones.

- XLVII. Fidejussorum obligatio qualis?
 XLVIII. An in delictis locum habeant?
 XLIX. Quomodo tollatur obligatio?
 L. Utrum victor obligationes ad victum spectantes possit tollere?
 LI. Pacta publica seu foedera.
 LII. De sponsione Caudina & Numantina.
 LIII. Pacta bellica.
 LIV. Pacta privata seu contractus, iug; vel benefici;
 LV. Vel onerosi; in quibus aequalitas requiritur.
 LVI. Eorum species.
 LVII. De usura.
 LVIII. Societas.
 LIX. Pacta quibus in incertum casum consentitur.

S, I. **C**ongruit cum hac definitione illa communis Juratorum, qua obligationem definiunt per vinculum juris, quo necessitate adstringimur alicujus rei praestandae. Injicitur enim per illam velut frænum quoddam morale nostrae agendi libertati ut in diversam, quam quo illa ducit partem, tendere recte nequeamus; etsi nullius obligationis efficacia naturalis sit, naturalem voluntatis nostrae libertatem ita stringendi, ut saltem de facto in alia abire non possit. Dividi autem potest obligatio ratione originis in *connatam* & *adventitiam*. Illa est, quae cunctis hominibus eo ipso, quod tales sunt, cum ipsa statim nativitate adest; plene sese exserens, quam primum per ætatem ejus vim intelligere, actionesque suas per rationem temperare posse ceperint. Qua in classe censetur obligatio illa omnium hominum adversus Deum, tanquam supremum Domi-

num hujus universi, cujus vi tenemur ad agnoscendum & venerandum ipsius imperium, & observandas leges ab ipso nobis datas. Item obligatio omnium hominum adversus quoslibet homines quæ tales, per quam invicem jus naturæ usurpare, socialémq; vitam agere debent. Adventitiæ obligationes sunt, quæ jam natis sponte accersuntur, vel imperio superioris aut lege injunguntur.

§. 2. Deinde obligatio ratione subjectorum est vel *æqualitatis* vel *inequalitatis*. Obligationem inæqualitatis vocamus, quæ illum, cui ex ista aliquid à nobis debetur, superiorem nobis constituit, ac potestatem seu imperium aliquod in nos infert. Qualis est subjectio, seu obligatio illa, quæ quis ab altero pro imperio injuncta præstare tenetur. Quæ dividi potest in universalem, qua quilibet homo Deo obsequia præstare tenetur, & particularem, qua certi homines certis hominibus sunt obnoxii. Quæ iterum est vel publica, qua quis publico alicujus imperio est subjectus: vel privata, qua sub privato alicujus imperio constituimur. Utraque est vel limitata, ut subjectio uxoralis, filialis tutoria, mercenaria, &c. vel illimitata, ut subjectio qua cives civitati tenentur, & servitus personalis perfecta, qua quis actiones suas utiles prorsus ad alterius usum & arbitrium applicare tenetur. Quarum utraq; tamen obligationi adversus Deum, posterior etiam obligationi adversus civitatem cedit, ubi utriq; simul satisfieri nequit.

§. 3. Ratione autem efficacix, quam exserit in societate humana, obligatio est *perfecta* vel *imperfecta*. Illa est, cui in altero, ad quem ea spectat, respondet jus perfectum, unde illi actio adversum nos in foro humano datur; hæc est, cui in altero, ad quem ea spectat jus imperfectum duntaxat respondet, unde illi actio adversum nos in foro humano non datur. Quod qua ratione contingat, paulo post explicabimus.

§. 4. Porro quoad durationem quædam obligationes sunt *perpetuæ*, quædam *temporariæ*. Illæ non possunt
solli,

tolli, quamdiu personæ, quibus inhærent, existunt; qualis est obligatio connata adversus DEUM, & quolibet homines qua tales, quam exuere homo nequit, quamdiu homo. Etsi enim, quando alius adversus me jus naturæ non exercet, nec ipse idem adversus eundem exercere teneat, sed vi, adeoque belli jure cum ipso agere queam; idque quia ea obligatio est mutua, quæ ubi ex una parte abrumptur, alteram non amplius stringit, qua ratione obligationis illius exercitium, saltem circa pleraque juris naturæ præcepta, queis officia alteri præstanda præscribuntur, suspenditur: (quod libro II. latius ostendemus:) id tamen manet perpetuum, ut quamprimum propriæ salutis ratio admittit, iterum cum eo ad jus naturæ exercendum, pacemque colendam parati esse debeamus. Quæ est natura omnium obligationum ex præceptis seu legibus affirmativis resultantium, ut ad exercitium suorum actuum semper paratos esse jubeant, quoties occasio illos exercendi suppetit; ab eorundem vero exercitio cessent, quando vel objectum ad eos recipiendos non adest, vel mala dispositione laborat, aut quando arctior obligatio laxiori locum non relinquit. Quemadmodum heic cura propriæ salutis haud me permittit rationem habere salutis ejus, qui meam injuste impetivit. Ex adventitiis autem obligationibus debitum honoris & gratitudinis liberorum adversus parentes huc potest referri hæctenus, quod ordinarie non cesset, quamdiu hi in vivis sunt. Etsi videatur casus posse dari, quibus ista obligatio penitus expiret. Scilicet, quando parentes infantis nati curam, nulla urgente necessitate, abjiciunt, & omni ope humana destitutum exponunt: aut cum deinceps educationem ejus turpiter negligunt, vel alias infenso animo salutem ipsius eversum eunt. Obligatio enim ista liberorum ex lege gratitudinis potissimum profluit, quæ antegressa beneficia respicit. Atqui nec nudum illum generandi actum impurare soboli parentes possunt, quippe in quo vix aliud

quam suam voluptatem quærunt: nec mater, licet in gestatione ac partu magnis molestiis exhaustis, beneficium dedisse videri potest, si in lucem protulit, ut abjiceret, aut neglecta educatione fœdos contrahere inores pateretur. Et debitum gratiæ referendæ illi videor remittere, apud quem acerbitate injuriarum beneficiorum gratiam meorum ipse delere nitôr. Vinculum vero matrimoniale ex lege divina positiva hoc tantum peculiare habet, quod, essentia pacti conjugalis non violata, utriusq; conjugis consensu dissolvi, uti cæteræ obligationes temporariæ, nequeat. Alias enim hoc commune habet cum reliquis pactis ut si essentiale caput istius sit violatum ab una parte, nec altera eo amplius stare tenetur. In hoc autem istud consistit, ut maritus uxori, & uxor marito, ac isthæc præterea nemini corporis sui copiam faciat. Id ubi violatum fuerit, etiam divina lex divortii licentiam concedit. Temporariæ obligationes sunt, quæ tolli possunt, vivis adhuc personis, quibus in hærent. Quod quibus modis fiat, infra exponetur.

§. 5. Quantum ad respectum obligationum, quo sibi invicem respondent, attinet, obligatio est vel *mutua* vel *non-mutua*. Hæc est, quando una quidem persona alteri quid præstare tenetur, ita tamen, ut in altero illo, cui quid debetur, nulla insit obligatio isti respondens, & ad æquipollens quid præstandum adstringens. Talis est obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic absolutam debent obedientiam, ipse vero nulla ratione iisdem ad aliquid pro ea obedientia præstandum tanquam ex vi obligationis extrinsece adventientis tenetur. Nam quæcunq; ipse hominibus præstat, ex gratuita ipsius benevolentia proficiuntur. Ex obligationibus autem, quæ inter homines utrinq; versantur, nulla hujus generis esse videtur. Idq; quod naturali hominum inter se æqualitati repugnet, unum obligari alteri, ut hic isti nulla prorsus ratione iterum obligetur. Equidem ut omnes homines quoad status adventitios

titios & potestatem actu essent æquales, natura haudquaquam intendit, dum sociali hominem vitæ destinat quæ cum omnimoda ista æqualitate nequidquam stare potest. Quia tamen actualis hominum inæqualitas inter se, puta, ut Cajus sit superior, Titus inferior, ut Seius sit Princeps, Sempronius subditus, ex conventionem hominum mutua, legibusq; positivis est; non potest præsumi, unum voluisse alteri se obstringere, ut alter ipsi iterum nulla ratione, saltem alia obligationis specie, obstringeretur. Adde quod societas existere non possit, ni omnes ac singuli mutuo inter se vinculo colligentur.

§. 6. Obligatio mutua est, cui alia respondet obligatio in illa persona, cui quid ex ista debetur. Hæc iterum est vel *imperfecte mutua*, vel *perfecte mutua*. Illa est, cui quidem in altero respondet obligatio, sed diversi generis; ut, si ad perfectam obligationem imperfecta duntaxat referatur. Quod contingit ex duplici potissimum causa: vel quando personarum, quas inter deprehenditur obligatio, tanta est inæqualitas adventitia, ut una in alteram summum habeat imperium: vel quando una persona alteram æquali secum obligatione ipsa non vult adstringere. Prius evenit circa obligationes, quæ Principi absoluto cum subditis, vel civitati cum cive intercedunt. Quarum natura est ejusmodi, ut in cive quidem, aut subdito sit obligatio perfecta, in Principe autem & civitate duntaxat imperfecta. Equidem sunt, qui dicant, omnino non posse obligari Principem absolutum subdito, aut civitatem civi, eo quod subditi vel cives hoc ipso, quod tales sunt, voluntatem suam in voluntatem Principis aut civitatis resolvant, ita ut istorum voluntas in hujus voluntate comprehendatur, adeoque eadem cum illa sit. Jam autem neminem sibi ipsi posse obligari, quia cum idem sit obligatus & obligans; obligans autem obligatum possit liberare, frustra sit sibi obligari, cum liberare seipsum possit suo arbitrio, & qui

hoc potest, actu jam liber sit. Enimvero ratio isthæc, alias acuta sane, nihil aliud concludit, quam Principem absolutum qua talem cum subditis non posse contrahere obligationem efficacem in foro humano circa modum imperii, ut scilicet ipse Princeps absolutus maneat: Nequaquam autem, quod neq; ad bene gerendum imperium, neq; si quid præterea fors pactus est, ullo modo teneri possit. Istud ut liquidius percipiatur, observandum, quod qui sese Principi aut civitati ita subdit, ut summum huic in ipsum imperium competat, hoc ipso agnoscat in eo potestatem pro arbitrio de salute publica, in qua etiam singulorum salus continetur, statuendi, ita ut circa eam nihil sibi potestatis reservet. Inde non potest dari casus, ut peculiarem aliquam obligationem circa ea, quæ proprie summum imperium, ejusq; exercitium concernunt, Princeps cum subdito contrahere queat. Implicat enim, summum habere, absolutumq; imperium, & obligationem peculiarem, & quæ inter homines actionem det, inire cum subditis circa modum exercendi summum imperium. Nam si cui Principi ejusmodi obligatio insit cum hoc effectu, ut à civibus actio illi queat intendi, aut coactio adferri, omnino talem summum non habere imperium adparet. Obligatio igitur, quæ inter principem & subditos est circa res ad summum imperium pertinentes ita se habet, ut subditis quidem perfecta insit obligatio jussa Principis capeffendi, utq; in detrectantes Principi actio competat, & potestas in ordinem eos redigendi. Principi vero, eo ipso dum talem se fert, obligatio inest salutem publicam curandi eo quo promisit modo, sed imperfecta duntaxat. Scilicet quæ tantum stringat ex vi legis divinæ & naturalis, non autem tanquam ex vi legis alicujus civilis, quippe cum neq; forum inter homines detur, ubi ejusmodi Principi actio possit intendi, nec ipsis subditis competat potestas de actibus Principis cognoscendi & judicandi. Adeoq; obligatur Princeps subditis circa
exerc-

exercitium summi imperii, sed ita, ut si minus recte eo utatur, in *D E U M* quidem, tanquam vindicem legis naturæ peccet; ob defectum tamen fori humani, & inhabilitatem actorum subditis actio adversus ipsum competere nequeat, si vel maxime juramento quoq; fidem suam obstrinxerit. Sic etiam si parte aliqua summæ potestatis sese Princeps abdicet, seu ea se non usurum promittat; tamen nisi vel illam potestatem in alterius manus resignet cum hoc effectu, ut iste jus habeat contra quosvis, etiam ipsum Principem, vi istam tuendi, ac quosvis eam turbaturos reprimendi; vel concilio Procerum aut populi facultatem det, si contra faciat in ordinem ipsum redigendi; in legem quidem naturæ peccabit, si illam iterum usurpet, quo minus tamen id faciat, à subditis prohiberi non potest, ac validi erunt actus, qui hoc casu de facto suscipiuntur. Nam ut aliquid in civitate effectus juris civilis habeat, in solo arbitrio summæ potestatis situm est. Nec minus, si Principi cum subdito aliud quid negotii intercedat, quod ex vi summi imperii non pendeat, puta, si à subdito pecunias mutuo sumat, aut alicujus operas conducatur, obligatio est imperfecta. Idq; non tam ex vi dominii eminentis, etiam in hoc jus subdito ex pacto cum ipso imperante quæsitum, sese extendentis qua ipsam hanc obligationem, si ex bono publico sibi videatur, tollere possit; (nam id remisisse in ejusmodi casu ex ipsa negotii natura intelligitur, ne nihil inter ipsos actum sit;) quam ob defectum fori, & imperii superioris inter homines. Quod si tamen Principes, uti frequenter contingit, in ejusmodi rebus subditis adversum se actionem concedant in proprio tribunali, ista actio non est ex vi juris civilis, sed æquitatis naturalis; quasi cognita sua obligatione non possit, quod debet, non velle præstare; adeoq; isthac actione non id quæritur, ut Princeps cogatur ad præstandum debitum, sed ut subditus liquido ostendat, Principem ad id ipsi præstandum sese obligasse. Idem

judicandum de obligationibus inter parentem & liberos, dominum & servum circa illas res, ubi absolutam istis potestatem leges civiles relinquunt, nec actionem his adversus illos in foro civili concedunt. Sic v. g. si Dominus certum præmium servo promiserit pro extraordinario aliquo opere, & quod non contineatur sub objecto obligationis, quæ ex natura status fuit, si istud non solvat, in legem naturæ peccat; verum cum lex civilis nullum heic servo subsidium ferat, in foro humano adversus Dominum actionem non habebit. Quod autem leges Romanæ pronunciant, inutilem esse stipulationem, si is, qui juri tuo est subjectus, abs te stipuletur, aut tu ab eo: addita ratione, quia nemo sibi ipsi potest obligari, aut secum ipse agere; Dominum autem & servum, patrem & filium in iis quæ juris sunt, & Domino ac patri acquiri possunt; vice unius personæ fungi; ex eo non consequitur, inter patrem & filium, Dominum & servum nullam esse obligationem saltem naturalem. Sed de civili duntaxat obligatione sermo est, quæ ideo inter illos circa ejusmodi res non poterat nasci, quia filio in patrem istæ leges heic actionem negabant; nec filio familias (præterquam quæ peculiaris legum favor largitus fuerat,) aut servo proprii quid erat, nisi quod peculii istius liberalitas concesserat, quo si opus fors habebat, jure id suo auferre poterat; adeóq; frustra erat, per stipulationem ad ea sibi jus quærere.

§. 7. Altero modo obligatio imperfecte mutua emergit, quando quis, dum se ad quid præstandum alteri obligat, hunc eodem modo sibi vicissim obligari non postulat. Id quod contingit potissimum circa promissiones gratuitas. Dum enim alteri quid promitto obligationem id præstandi ipse contraho, quæ alteri actionem contra me etiam apud Prætorem dat, ubi stipulationes jure civili sunt sancitæ. Nec minus, ubi solo naturali jure istæ valent, promissorem postulare promissum queo, eo modo, quo ea, ad quæ ex sola naturæ lege jus habeo, saltem
ubi

ubi fraude & per ludibrium promissorem tergiversari adparet, atq; ego in promisso rationes meas fundarim, & exinde detrimenti quid ceperim. Æqualis tamen non est promissoris ad præstandum promissum, & alterius ad gratitudinem ostendendam obligatio; etiamsi promissio quoq; solo naturæ jure stet, nec ex lege civili actionem pariat. Ratio est, quia dum quis gratis quid promittit, eo significat, se non velle de æquipollente quapiam re velut ex debito præstanda alterum adpellare, eaque de causa ad alterius gratitudinem actiones suas non format, nec, si ea deficiat, detrimenti quid aut ludibrii patitur, uti ille, qui promissori tanquam bono viro fidem habuit, & consilia sua ad ejus promissa direxit. Inde cum de jure naturæ ab eo, qui promissis suis me fefellit, saltem id, quod exinde detrimenti cepi, recte possim exigere; haudquaquam idem juris habeo, si spes de alterius gratitudine concepta me fefellerit; eo quod, uti jam dictum, ipsam quantum in me obligationem illi remiserim, eamq; in solidum ipsius humanitati reliquerim.

§. 8. Cæterum ut recte intelligatur natura & effectus promissionis, sciendum est, tres constitui gradus loquendi de rebus bonis in alterum conferendis, quæ nostræ sunt potestatis aut fore putantur; nempe adsertionem nudam, promissionem imperfectam & perfectam. Adsertio nuda est, quando explicamus animum nostrum de futuro, qui nunc est, citra obligationem in illa voluntate perseverandi: v.g. si dicam alicui, si post mensem idem m. hi esset futurus animus, qui nunc est, equo à me donareri. Ejusmodi adsertionis nullus est effectus. Nam nec ullam adfert obligationem in ea voluntate perseverandi, & elapso dicto tempore, vel adparente alia conditione adjecta, integrum ipsi prorsus est, valide jam promittere, aut præstare rem significatam velit, an minus. Promissio imperfecta est, qua quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid alteri gratuito præstandum, cum signo sufficiente ad indicandam

dam perseverandi necessitatem ita tamen, ut illi, cui promissio fit, nullum adhuc jus proprium conferatur rem promissam exigendi. Id quod potissimum contingere videtur, quando is, cui quid promittitur, in promittentem nullam habet actionem in foro humano ob imperium istius in se : ut si Dominus servo, pater filio, Princeps subdito promittat. Item quando in civitatibus, ubi stipulationes jure civili sunt sancitæ, quædam formula aut solemnitas lege præscripta in promissione fuit prætermissa ; ubi promissor ex naturali quidem æquitate promissum servare tenetur, actione tamen civili ob defectum solemnitatis ad id compelli non potest. Quo etiam referunt promissionem ita conceptam : v.g. ego propositum habeo dandi tibi centum aureos, ac peto à te, ut mihi credas. Nam hoc casu priorem proprie nullam jus in alterum conferre, & teneri ad id præstandum magis ex regula veracitatis, quam justitiæ. Promissio denique perfecta est, qua quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri præstandum cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem, ita ut etiam jus ad rem promissam alteri conferatur.

§. 9. Notandum autem circa promissa, jus ad rem promissam in alterum transferri duntaxat per verba de præsentem aut præterito, non autem per verba de futuro ; nisi forte ad verba alia quoq; concurrant signa, quæ declarent, promissorem de futuro loquentem verba sua ad præsentem & perfectam juris translationem valere velle. Alias enim, si quis dicat v.g. cras promittam seu donabo, aperte significat, se non donasse. Toto itaq; hodie jus immotum manet, ut & crastino die ac deinceps, nisi interea actu dederit. Cum enim ejusmodi promissione donationis gratiæ nullum bonum sit acquisitum vel acquirendum, non censetur plene adhuc voluntatem suam determinasse, aut jus in alium transferre velle, quamdiu adhuc in futuro loquitur, eo quod interea vel

affectus

affectus ipſius mutari queat, vel caſus intervenire, cur
 re ſua commode carere non poſſit, vel deniq; ratio pro-
 mittendi in altero expirare. Adeóq; quamdiu jus de
 præſenti non transfert (rei enim traditio præſens non
 requiritur,) deliberare adhuc, & poteſtatem volunta-
 tis mutandæ ſibi reſervare intelligitur. Quemadmo-
 dum in teſtamento hæcquaquam jus de præſenti in hæ-
 redem teſtator transfert, ſed ſemper hanc clauſulam ad-
 jeciſſe cenſetur: h c hæres meus eſto, niſi antequam
 moriar, voluntatem mutavero. Eſt levitatis incurrat
 notam, qui inani ejuſmodi ſpe alios nequidquam lætat.
 At vero qui ita loquitur, v.g. do vel dedi, habendum
 cras, ſignificat, ſe hodie dare jus cras rem habendi, ſeu,
 ſe hodie jus alicujus rei in alterum transferre, cujus tra-
 ditio craſtina die fieri debeat. Nec obſtat, quod com-
 muni loquendi conſuetudine omnes fere promiſſiones
 verbis futurum tempus notantibus, ſi grammaticam
 verborum formam ſpectes, exprimentur. Id enim ideo
 fieri conſuevit, quia traditio rei promiſſæ plerumq; poſt
 intervallum ſequitur, immo vix promiſſio dici queat, ubi
 eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipſa
 exhibetur; (quippe cum heic vel nullam fuiſſe obliga-
 tionem vel ſtatim atq; fuit contracta iterum expiraſſe
 videatur,) & vero tum demum ſe homines habere rem
 aliquam communiter dicant, quando ejus poſſeſſionem
 ſunt adepti. Adeóq; talium verborum, ſicubi in pro-
 miſſione perfecta occurrant, v.g. intra VI. dies C.
 aureos tibi dabo: eorum proprie hic eſt ſenſus; jam
 tibi jus do habendi & exigendi à me dicto tempore C.
 aureos ſimúlq; me obſtringo quod præfixo ſpatio e-
 lapſo eos tibi ſim traditurus. Unde adparet, verba fu-
 turi temporis in promiſſionibus, ac præprimis vocabu-
 lum dandi, reſpicere vel obligationem adhuc con-
 trahendam, quibus neque res ipſa neque jus ad
 rem transfertur; vel traditionem rei deinceps faci-
 endam, in quam jus jam transfertur aut tranſlatum
 fuit,

fuit, quæ perfectioni promissionis nihil obstat.

§. 10. Requiritur porro ad promissum perfectum non solum voluntas promittentis, sed etiam ejus cui fit promissio. Nam ubi hæc deest, seu ubi alter rem acceptare renuit, etiamsi juratus id promiserim, jus in rem meam integrum penes me manet; eo quod invito rem meam obtrudere nolui, & pro conditione supposui, siquidem id ipsi accipere placeret. Haudquaquam autem juri meo simpliciter renunciare, aut in quemlibet conferre, seu pro derelicto habere volui, quod recusanti obtuli. In solo enim isto causa fuit, quæ ad dandum me permovit, in cæteris non item. Quod si vero cum voluntate promittentis etiam alterius, cui quid promittitur, voluntas acceptando concurrerit, (quod etiam fieri intelligitur, si alter id antea sibi promitti petiit, nec id postea revocavit,) tunc simul ab illo in hunc jus ad rem promissam transisse intelligitur, adeoq; promissori promissum non repræsentare invito promissario fas amplius non est, eo quod isthoc modo, jus suum huic denegaretur, ac rationes istius conturbarentur, quæ, ut in sua fide fundaret, ipse promissor voluit.

§. 11. Est autem promissio vel *pura* seu absoluta, qua quis ad aliquid alteri gratuito præstandum sese obligat, citra suppositionem ullius rei, eventus aut facti: vel *conditionalis*, quæ supponit certam rem, factum aut eventum quoad nudam adessentiam, quo negato promissio nulla sit. Dico, quoad nudam adessentiam, i. e. ut nude supponatur, nos aliquid præstituros, si hoc vel illud extiterit, vel si hoc aut illud à quocunq; factum fuerit vel non fuerit. Alias enim si tale quid supponatur velut causa meritoria aut impetratoria promissi, aut si promissor à promissario expresse quid stipuletur, si vel maxime certus duntaxat acceptationis modus, aut recognitio id sit, pactum erit. Cæterum est obligatio promissionum conditionalium in pendente efficacia, donec de illius existentia vel non existentia promissori innotuerit.

erit. Illud ubi factum, purarum vim promissionum nanciscuntur: conditione vero non adparente, obligatio quoq; nulla est, quippe quæ ex ista suspendebatur. Sic si quis promiserit, se quid præstiturum, si alius quispiam consenserit, non prius tenebitur, quam de ejus voluntate constiterit. Quod si vero res nunc non est in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, promissio erit in pendente efficacia; quia tum promissio facta censeri debet sub conditione, si res in potestatem venerit. Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoq; sit potestativa, i.e. si in potestate promittentis sit, ut illa conditio veniat in potestatem, tenebitur promissor facere, quidquid æquum est, ut illa impleatur. Observandum porro, inutiles & nullas esse promissiones, quando conditio sub qua promittitur, posita est in mero nostro arbitrio. v.g. Servus meus tutor erit meorum liberorum cum mihi libertatem illi dare placuerit. Habebis à me X. aureos, quando mihi placuerit. Idem enim est ac si dixissem: Jam nihil dare tibi placet, sed quando placuerit, tum demum habebis, nec tamen me obstringo, ut id aliquando placiturum sit. Unde recte J.Cri Romani: quod in nostra potestate est, in casum conferri non oportet. Sic conditio quoq; impossibilis promissionem facit nullam; æquipollet enim negationi promissionis. Loci mentio in promissione adjecta tantum involvit temporis tractum, quoad commode perveniri queat ad locum, ubi promissum quis præstare recepit. Tempus autem certum adjectum facit, ut effectus obligationis non nisi illo elapso exseratur, seu ut, nisi præstituto die præsentem, peti non possit.

S. 12. Obligatio perfecte mutua est, quæ oritur ex conventionem duorum pluriúmve circa certas res vel actiones invicem præstandas, ita ut utrinq; ejusdem generis sit obligatio sese mutuo respiciens. Istiusmodi obligationes pactorum aut contractuum nomine solent venire;

nire, et si posteriori vocabulo illæ plerumque insigniantur. quæ versantur circa res & actiones in commercium venientes. Hæ portò, cum utrinq; respiciant res conventas, atq; rec. p.roc. am supponant fidem, facile patet, si una pars datam fidem violaverit, alteram quoq; non amplius teneri, adeoq; perfidum non esse, qui pactis non stat ab altero jam violatis. Insunt enim capita singula unius ejusdemq; conventionis alia aliis per modum conditionis, quasi expressum esset; hæc ita faciam, si & alter fecerit, quod pactus est: & quidem regulariter ita, ut si quidem idem pactum fors plura contineat capita, violato uno capite totum pactum dissolvatur, nisi peculiariter conventum sit, non minus valitura reliqua capita etiam si fortasse unum aut alterum fuerit violatum. Ubi tamen notandum, pleraq; conventiones ita conceptas, ut unus tempore prius suum præstare debeat, quam alter. Hæc et si prior sub hac conditione suum præstet, ut alter quoq; deinceps paria faciat; ejus tamen obligatio hæc tenus est absoluta, quod fide alterius confusus, antequam ejusdem portio exhibeatur, omnino suam teneatur implere, nisi fors post conventionem initam manifesta adpareant signa, alterum re accepta ipsum frustraturum. Ejus autem, qui posterior præstare debet, obligatio ita à prioris exhibitione dependet, ut ea non adparente statim illa expiret, & jus eidem enascatur istum, si velit, vi ad pactum implendum adigendi. Quod si autem successive & per partes res invicem sint exhibendæ, statim atq; unus in exhibendo debito pergere desinit, alter quoq; ad ulterius pergendum non amplius tenebitur.

S. 13. Quid autem fiet hoc casu de rebus jam ex parte præstitis? An ad ea quoq; uterq; perinde firmum jus habebit, ac si pactum plene executioni fuisset datum? Hæc censemus respiciendum esse, uter pactum semicompletum abruptat. Si enim alter conventionem metum initam prior violet, ego quidem ad partem rerum, quas

quas jam accepi, plenum jus retineo; alterum autem si velim possum cogere, ut vel reliqua pacti expleat, vel ejusdem æstimationem præstet; quod juris alter nequaquam adversum me habet. Locum enim obtinet tritum illud: Quoties per eum, cujus intererat conditionem impleri, fiat, quo minus ea impleatur, perinde habetur, ac si impleta conditio fuisset. Nec si postea pænitentia ductus pactum continuare velit, ipse id acceptare cogor; cum ejus violatio semel facta omni me obligatione ad idem pactum prorsus absolverit. Idem quoq; valet, si id quod ego accepi pluris sit, quam quod alteri præstiti; ubi nec ego id, quod rei meæ pretium excedit restituere teneor. Censetur enim mihi obligationem ipse remittere, neq; velle me ex isto pacto aliquid præterea præstare, qui istud prior violavit. Sic v.g. si quis operam meam in annum conducatur, mercede in antecessum soluta, post ante annum finitum citra meam me culpam dimiserit, non teneor de mercede ipsi restituere, quanti residui temporis opera erat.

§. 14. Oritur autem vis obligationum vel ex jure naturæ vel ex jure civili. Ac de posterioribus quidem extra controversiam est, quod efficacia earundem necessitatem adferendi ad præstandum utrinq; id de quo conventum est, ultimo sese resolvat in vim seu facultatem cogendi, quæ summam potestatem in civitate gerenti inhæret. Adeoq; quod ea, quæ ex obligationibus de jure civili legitimis debentur, necessario sint præstanda, causa in genere isto obligationum ultima est, quia ad id si nolint, à potestate civili coguntur. Hac enim ipsa de causa civitates plerasq; conventiones, queis alias ex jure naturæ vis obligandi inerat, suis quoq; legibus sanciverunt, atq; ex illis actionem paciscentibus dederunt, ut, siquidem ex reverentia adversus legem naturæ nollet quis præstare quod deberet, vi & imperio magistratus posset adigi. Nisi enim istæ inviolabiles servarentur, commercia inter cives & quæta societas stare

non poterat, nec satis prospectum paci videbatur, suæ quemq; heic conscientiæ relinquere, vulgus præsertim, cui languidus inest honesti sensus; ex quo tamen magna civitatum pars constat. Quanquam autem omnibus fere conventionibus, lege civili confirmatis, ex jure quoque divino obligandi vis insit, adeóq; etiamsi quis per subsidium judicis jure suo potiri nequeat. vel quod per imprudentiam in solemnibus formularum carminibus quid peccatum sit, vel quod judex iniquam sententiam ex male percepta causa aut ob affectum tulerit, aut omnino cognitionem à se removerit, alteri nihilominus ex jure naturæ obligatio maneat præstandi ea, de quibus fuit conventum: nequaquam tamen huic, cui injuria est facta, facultas relinquitur, per media jure naturæ alias concessa ad ea, quæ ex eodem jure debentur, perveniendi, puta per vim privatam aut bellum. Causa est, quod per subestitionem civilem singuli se abdicaverunt potestate aliter, quam per subsidium Magistratus exigendi ab invicis id, quod sibi saltem à concivibus debetur. Et hæc proprie locum habent, quando cives ejusdem Reip. inter se contraxerunt non solum ad formulam legum civilium, sed etiam ex solo jure naturæ. Nam neq; illa pacta, de quibus civilis lex nihil disponit, civibus ejusdem Reip. faciunt potestatem autoritate propria violatorem eorundem vi cogendi. Quod si autem diversarum Rerump. civibus res inter se sit, dispiciendum, an civitas aliqua peregrinis æque ac civibus jus velit ac soleat dicere, an non. Illud si est, actio ex lege civili competit adversus eum, qui conventis stare non vult, eaq; instituenda in civitate rei, siquidem hic tam quoad personam, quam quoad bona in ista in præsens degat. At si in alterius civitate vel quoad personam suam tanquam peregrinus fuerit, vel bona quædam sub eadem possederit, non opus habet actor in rei civitate actionem instituere sed in propria civitate dicam illi scribere potest, si reus præsens sit, vel petere, ut in bona illic existantia

istentia manum injicere liceat. Quilibet enim peregrinus, nisi si quos mores gentium peculiariter exceperunt, censetur agnoscere jurisdictionem & forum ejus civitatis, in qua diversatur, saltem quoad actus in ista civitate, aut cum ejusdem civibus exercitos. Quod si autem civitas aliqua peregrinis jus non soleat dicere, vel alias id solita certo alicui inique idem denegaverit, conventiones civium illius cum civibus diversæ Reipublicæ ex sola lege naturæ efficaciam habebunt, adeoq; ad vim adhibendam potestatem dabunt, quam in defectu actionis civis, & pacificæ jus naturæ indulsit. Ubi tamen illud observandum, quemadmodum Princeps non-meus, dum imploratus auxilium adversus subditum suum juri meo obtinendo denegat, seipsum injuriæ reum facit, adeoq; mihi dat potestatem jus meum non in primario tantum debitore, sed etiam in ipso persequendi: (si quam enim ipsi obedientiam in ejus territorio versans debui, ea cum loci mutatione expiravit:) sic me non posse privato ausu ad violenta media contra alterius Reip. civem aut Principem descendere, citra consensum meæ civitatis, sed ejus auxilium implorare juri meo adipiscendo debere; (ad quod ipsa, si commode possit, præstandum obligatur:) idq; quia ejusmodi privatorum controversiis civitates ipsæ bello possunt implicari. Nisi forte civitas citra sufficientem rationem me deferat, aut ipse satis eidem cavere possim, ex mea vi ad ipsam nihil incommodi redundaturum.

§. 15. Quinam autem obligandi vigor insit pactis solo naturæ jure coalitis, qualia sunt inter eos, qui communem judicem in foro humano non agnoscunt, aut de quibus jus civile nihil disponit, inter eruditos controversum est. Nonnulli enim statuerunt, eorundem efficaciam solo pudoris ac verecundiæ vinculo contineri, præsertim ubi nullum adhuc *πυλάγμα* intercessit; & ab alterutra parte nihil præstitum fuit; cæteris hanc sententiam tanquam omnium fidem fœderum enervantem

acriter insectantibus. Nobis non ita magnam habere res difficultatem videtur, si illud initio supponatur, homines à natura conditos esse, ut societatem inter se colant; nec quempiam alteri quid debere inferre, quod discordiis ac bellis præbere causam queat. Id quod potissimum fit, quando quis, cui nullum peculiare jus per pacta fuit quæsitum, alterum eodem secum jure frui non patitur, ac opera sua deteriore ipsius conditionem facit. Cum autem societas coli atq; conservari citra conventiones mutuas nequeat, & maxima ad irritandos ac in discordiam conjiciendos homines causa fit, ac citra dubium alterius conditionem deteriore reddat, si quis ab altero, cujus fidem pacto expressam securus fuerat, frustra habeatur: adparet sane, omnino jure naturæ homines ad servanda pacta obligari, & illa violantes in idem peccare. Idq; in illis pactis longe manifestissimum est, in quibus alteruter paciscentium id, de quo conventum fuerat, aut partem ejus jam præstitit. Ubi vero neutra ex parte adhuc quidquam est præstitum, etsi minus detrimenti capiatur, quam priori casu; (quemadmodum & ejusmodi pacta rebus adhuc integris utriusq; partis consensu facillime dislui possunt:) nihilominus tamen & heic in jus naturæ peccatur, si id de quo conventum fuit, non impleatur. Nam & illud justam mihi querelarum causam præbet, si rationes meæ, quas ego alterius fidei superstruxeram, isto fallente convellantur, aut si ludibrio saltem præter meritum ab illo afficiar. Nec alter, cui ex conventionem suam priori loco est præstandum, obligatione solvitur ex metu, ne si ipse, quod debeat, expleverit, ego posterior pacto non stem. Eo ipso enim, dum animo deliberato mecum contraxit, excepti omni huic renunciavit, quippe cum alias nihil inter nos fuisset actum; ac absurdum foret metum, qui impedire non poterat, ne pacisceretur, impedire, quo minus, de quo conventum est, præster. Imo si iste metus fidei prævaleret, nulla coire societas civilis aut servari posset,

posset, sed in perpetuo bello, adeoq; belluarum statu esset degendum. Qui enim in civitatem coeunt, eos utique fidem sibi habere oportet, quod hi quidem salutem publicam procurare, ceteri ipsi parere velint. Alias nunquam in unum corpus coalescerent, nisi, qui se alteri subjiciunt, imperatori fide data contenti ad obsequium sese componerent. Et magna ex parte commercia hominum inter se tolli necesse esset, si græca duntaxat fides locum inveniret, & oculatæ manus nil crederent, nisi quod viderent. Quod si tamen post pactum initum nova metus causa emergat, puta, quando alter manifesta indicia dederit voluntatis non præstandi ex sua parte quod debet, postquam ego meum implevi; nec ego citra cautionem meum ita temere præstare teneor. Cum enim ejusmodi pacta mutua constant fide, ubi ea ex una parte deficit, etiam altera absolvetur; & jam mihi obligationis meæ gratiam fecisse videtur, qui perfidiam suam in antecessum testatur. Debet autem illa metus justæ causa nova esse, & pactum sequi. Quæ enim antecessit, ipso pacto fuit sublata: Nec ea me causa absolvit, quæ pactum meum proprie non spectat, puta, si fidem aliis non servarit, aut alii interea mihi fidem fallant. Nam nec aliorum scelus fraudi tertio esse debet: & quemadmodum de eo queri nequeo qui meum mihi solvit, etiamsi aliis non solvat; ita quamdiu perfidiæ in me peculiariter exercendæ nullum edit signum, obligatione præstandi meum non solvor ideo, quod alios iste decepit. Potest enim firmam voluntatem mihi fidem servandi habere, qui eam compluribus aliis violavit.

§. 16. Enimvero ut obligationem hanc à seipso contractam homo, si fors voluntas utilitatis respectu aut per libidinem fuerit mutata, non negligat, sola fidei servatæ honestas & violatæ pudor, ac existimationis tuendæ cura, etsi non parum momenti obtinentes haud satis efficacitæ habere videntur; quod ex iisdem patet rationi-

bus, quibus inferius solam naturæ legem paci inter homines servandæ haud sufficere ostendemus. Necessè igitur est aliquid existere quod faciat, ne homo facile voluntatem semel expressam & devinctam mutare audeat, ac ut melius judicet eam servare, quam violare, etiamsi fors præsens utilitas contrarium suadere videatur. Talem autem effectum nihil habere deprehendimus, præter metum mali alicujus ob pacti violationem inferendi ab aliquo valentiore, adeo ut ultimo tandem obligationum efficacia à vi derivetur. Quæ vis est vel in ipso, cui injuria fit, vel in aliis hominibus, quibus cum fors perfido negotii quid esse potest, vel ad quos ejus perfidia saltem ob exemplum commune spectat, vel deniq; in summo universi gubernatore DEO. Quæ in ipso, quo cum pactum fuit initum, vis est, præsentissimam fere efficaciam habere suevit ad constringendos homines, ne à pacto discedant. Pleraq; enim pars mortalium eo est ingenio, ut oblata justa violentiam exserendi causa, (qualem violatio pactorum suggerit,) raro sibi temperent, quo minus cirra dilationem à perfido sumant poenas quam gravissimas. Nec reliqui homines pactorum violatori non sunt metuendi. Frequenter enim solet evenire, ut alii quacunq; de causa injuria affectum sublevatum eant, & conjunctis viribus perfidum invadant. Ac alii potentiores, quibus cum perfido quid negotii est, etiamsi efficacia pacti ipsorum cum hoc non suspendatur ab observatione pacti, quod huic est cum tertio, avide plerunq; gaudent arripere libidini suæ velandæ plausiblem prætextum, imbecilliorum injurias vindicare. Et communiter miseratio illos destituit, qui ea patiuntur, quæ alii exemplo ipsorum didicisse videri possunt. Denique nemo est mortalium, cujus incolumitas fide aliorum adversus se non contineatur. Quam si ipse pro ludibrio habet violasse, qua fronte, ut aliis id vinculum adversus se sit sacrosanctum, postulare potest? Usq; adeo illud securitatis humanæ Palladium communi conspiratione est

est tuendum, & quæ fors certo in casu perfidia lucrosior videtur, in universum damnosa existit. Enimvero ubi alicujus res in eo statu sunt positæ, ut nullum sibi hominem vehementer extimescendum judicet, quæ persuasio variis de causis etiam non valde potentibus subreperere suevit, superest metus DEI, supremi justitiæ vindicis, qui violatores legis naturæ non impune finit abire. Hæc vindicta Numinis etsi lento sæpe incedat pede, nec semper, qua ratione sese exeruerit, ab aliis possit deprehendi: quia tamen frequentia, eaque illustria occurrunt exempla perfidorum maximis mactatorum miseris, quas communiter omnes non-Athei in DEUM perfidiæ ultorem referunt, inde fit, ut metus Numinis ultimum tandem robur fidei humanæ addat. Ex quo obiter quoque adparet, quantopere rerum humanarum interest, atheismum non invalescere. Si enim DEUM munere justitiam administrandi dimoveris, omnis pactorum efficacia, ad quæ servanda unus paciscentium alterum vi non potest adigere, continuo expirabit, & propria quisque justitiam utilitate metietur. Et sane, si verum fateri volumus, remoto divinæ vindictæ metu, nulla sufficiens adparet ratio, quare id, ad quod alteri præstandum rebus meis sic ferentibus me obligaram, utilitatis ratione post conversa, omnino præstare tenear, siquidem nullum mihi ob id malum saltem reale abs homine quoquam sit pertimescendum.

§. 17. Quantum autem ad eos, quos inter obligatio intercedere potest, initio illud manifestum est, obligationem minimum duas requirere personas, nec posse aliquem sibi ipsi proprie loquendo obligari. Unde vulgares illæ JURIS REGULÆ: Cum debitor succedit creditori cessat debitum, seu confusione tollitur obligatio. Item, cum ex duabus personis una fit, irritus est contractus. Etsi enim communiter dicere soleamus, v. g. quemlibet teneri ad servandum seipsum; tamen obligatio illa homini inhxrens ipsum hominem eatenus duntaxat

taxat respicit, quatenus exercitium actionis ex illa pro-
 manantis in iplo terminari debet; proprie autem ad
 DEUM autorem legis naturæ refertur, tanquam il-
 lum, qui ejus obligationis exercitium exigere, & ejus-
 dem neglectum vindicare possit. Adeóq; hætenus dun-
 taxat homo seipsum curare tenetur, quatenus DEUS
 servus & societatis humanæ pars est. Inde quemadmo-
 dum quis servum suum recte plectere potest, si laboribus
 tolerandis seipsum debilem fecerit: ita civitas quoq; in
 civem recte animadvertit, qui inutile se membrum ci-
 vilitatis, seipsum mutilando, reddiderit. Cujus poenæ
 exemplum Romani in illis edidere, qui præciso pollice
 militiæ sese inhabiles faciebant. Alias naturæ obliga-
 tionis repugnat, aliquem sibi ipsi obligari. Cum enim
 obligatio expiret, quando alter, ad quem ea spectat, me
 liberare vult, si mihi ipsi obligatus fuerim, liber ero,
 quando voluero, adeóq; prorsus liber ero. Ne dicam,
 quod nulla ejusmodi obligationis sit futura utilitas, cum
 nec præstando quid alicui accedat, nec intermittendo
 decedat, quamdiu quis sibi ipsi quid dat aut denegat, a-
 deóq; nihil omnino agat. Et id locum habet etiam in
 personis moralibus compositis seu societatibus, quæ se-
 ipsas qua tales obligare nequeunt. Inde est, quod de-
 creta aut leges societatis alicujus à seipsa suis membris
 datæ, tantum membra societatis qua singula obligent,
 nequaquam autem societatem ipsam qua talem. Cujus
 rei ratio facile adparet. Nam v.g. in societate instar de-
 mocratix se habente, singuli socii, dum tales fiunt, sese
 obstringunt, quod velint leges & statuta plurium vel et-
 iam singulorum consensu adprobata observare; quo ip-
 so potestas universitati est, ipsos, si post nolint, vi ad id
 adigendi. Suffragio autem suo sociorum singuli qua ta-
 les sese immediate non obligant, quippe cum teneatur
 consensu plurium etiam qui diversa senserit; sed quate-
 nus cum suffragiis plurium coalescens in vim imperii
 pacto societatis fundamentalib; bit. Nequaquam autem
 ad

ad id se tota societas obligat, aut obligare etiam potest, quod velit isto decreto diutius teneri, quam sibi collibitum fuerit. Inde est, quod ejusmodi decreta societatum, quo spectant & leges civiles, ab iisdem quando-
cunque velint abrogari iterum queant. In pactis autem illis, queis societas constituitur, non societas sese obligat, sed singula membra qua talia mutuo sese adstringunt, quod in unum corpus morale coire velint.

§. 18. De cætero quilibet homo cuilibet homini potest obligari saltem naturaliter, si non civiliter. Quo sensu enim dicatur, Principem non posse obligari subdito, patrem filio, dominum servo, paulo ante est expositum. Præsupponitur autem tam in eo, qui obligationem contrahere debet, quam adversus quem ea dirigitur, inesse naturale requisitum ad obligationem contrahendam, aut eam ab altero admittendam, quod est facultas intelligendi vim obligationis, & rem circa quam obligatio contrahitur. Cum enim in obligatione jus alicui à me habendi in alterum transferatur, quem actum ideo valere æquum est, quod consensus meus, cuius interest, intervenerit; patet sane obligationes non posse sibi accersere, qui rem, de qua agitur, non intelligunt, adeoque in eam consentire nequeunt. Quales sunt infantes, quamdiu rationis usu destituuntur; item amentes & furiosi. Et si hi, quamdiu dilucidis intervallis furor distinguitur, valide se obligare queant, quemadmodum etiam nullum negotium recte gestum per subsequentem furorem perimitur. Ad hanc classem etiam referuntur, queis nimio potu mens loco mota est, qui siquidem eo ebrietatis processerint, ut quid agatur pro tempore non intelligant, recte obligationem non contraxisse censentur, etiamsi alter fors signa, consensum alias testantia, inter temulentiam ab ipsis elicuerit. Quod si autem discussa crapula idem adprobaverint, ex eo obligabuntur, quod sobrii egerunt, non quod ebrii. Nec sequitur, si delictum per ebrietatem commissum

missum potest imputari, obligationes quoq; per eandem posse contrahi. Nam illius ratio est, quod homini incumbit quasvis occasiones quantum potest vitare; quæ probabiliter in delictum possunt præcipitare: qualem ebrietatem esse nemo non novit. In hanc igitur dum consensus, etiam in ea consensisse censetur, quæ ex ebrietate consecutura erant. Quæ ratio ideo ad obligationes non potest extendi, quod cum ad eas actu contrahendas aut non contrahendas nemo teneatur, cavere quoq; non teneatur ejusmodi occasiones, quibus aliqua signa obligationem aliàs notantia ab eo possint elici, ipso rem non intelligente. Adeóq; cum ebrietas quantum ad obligationes contrahendas aut intermittendas ipsi non fuerit interdicta, ex consensione in hanc non potest præsumi, in obligationem quoq; consequenter ipsum consensisse: sed ejus firmitas pendet ex consensu, qui eo tempore, quo signa sunt edita, fuit. At vero iste consensus in ebrietate tali, quæ mentis usum penitus sopivit, nullus fuisse censetur, eo quod res, de qua agitur, non intelligitur. Quod autem minores, qui jam rationis usu gaudent, se nequeant obligare, siquidem ea obligatio oneri ipsis sit futura, ex lege naturæ non est, sed positivis duntaxat legibus introductum. Idq; quia ista ætas communiter prodiga, suarúmque rerum parum curiosa captatorum expilationibus est exposita: & quia animo flexilis, inconsultóq; impetu ferri solita, facile permoveri potest, ut in id consentiat, quod minime omnium rebus ipsius conducit. Qua de causa tutorum aut curatorum auspicio isti ut contraherent, eadem leges constituerunt.

§. 19. Hic ubi de consensu agitur, commode quoq; de *Errore in pactis* subjungitur; An scilicet, si falso rem aliquam supposuerim, cujus intuitu obligationem admiserim, ea de causa obligatio sit nulla? Quod affirmandum; idq; quia consensus fundabatur in præsumptione istius rei, quæ ubi secus sese habet, consensus omnino

nino nullus fuit, nullaq; obligatio: quippe cum quævis conditionalia cum conditione, cui superstruuntur, stent cadantque. Et hoc locum habet non solum, si error fuerit circa substantiam physicam rei, de qua pactum initur, sed etiam si circa qualitatem, quam peculiariter ante oculos habui, dum contraxi. Sic nullum est pactum, non solum quando v.g. ab altero Davum servum emi, quem Syrum credebam; sed etiam v.g. quando coquere non novit, quem ego ad eum potissimum usum comparare volebam, si scilicet talem me servum quære professus sum. Nam ejusmodi qualitas etsi ad substantiam physicam rei non pertinet, in pactis tamen sæpissime contingit, ut qualitas alicujus rei præprimis spectetur, ipsa autem ejusdem substantia non nisi in accessorii necessarii loco habeatur. Error igitur circa essentiam objecti, de quo contrahitur, qua talis, contingit, adeoq; pactum redditur irritum, quando istud quod ad contrahendum aliquem movit, falso fuit suppositum, si-ve id substantia physica rei sit, si-ve qualitas duntaxat. At vero vix errorem intervenisse dici potest, quando illud non adparet, quod pro conditione non fuit suppositum, expresse aut ex natura negotii. Tale enim ipso pacifcentium judicio ad contractus firmitatem nihil facere ducitur. Quod si vero quis negligens fuerit in re exploranda, & errore ejusmodi, quem evitare poterat discutendo, tenetur alteri damnum irritum ejusmodi promisso aut pacto datum sarcire. Enimvero ejusmodi errores frequentius in promissis, rarius in contractibus contingere possunt; quia heic res, de qua convenitur, una cum qualitatibus, quas contrahens ob oculos habet exprimi sigillatim debent, aut ex ipsa negotii natura, aliisve circumstantiis suppositæ intelliguntur. His enim incognitis sane in rem ipsam consentire contrahentes nequeunt. Quando igitur qualitates illæ expressæ aut præsumptæ in re conventa, postquam exhibita fuit, non adparent, proprie non ex errore meo contractus est irritus;

irritus; sed ex fraude aut imprudentia ejus, qui rem qualitatibus debitis defectam exhibuit. Quæ fraus facit, ut mihi à contractu recedere liceat, vel alterum ad defectum supplendum, damnúmque inde datum pensandum adigere. Idque locum habet non tantum, si paciscentes bonam fidem expresse invicem stipulati sunt aut sponderunt, puta, si inter absentes fuerit contractum, aut si rem ab emptore non perlustratam venditor tanquam legibus pacti respondentem tradiderit: sed etiam quando qualitarum istarum defectum alter post interval- lum demum deprehendit. Præcipuis ubi illæ exteriore adpectu, aut ab imperito artis deprehendi nequeant. At quando qualitatis alicujus defectus ab altero deprehensus fuit, & is nihilominus rem acceptat, in istum quoque defectum consensisse censetur, adeoque pactum ea de causa non redditur irritum.

§. 20. Obligare autem me possum, siquidem validior obligatio id non impediverit, cuicumque mea obligatio quovis modo innoxescere, aut qui eandem acceptare potest. Imo & illis, qui pro tempore eam intelligere nequeunt. Nulla enim ratio videtur obstare, quo minus se quis minorenni etiam citra tutoris auctoritatem valide obstringere queat, siquidem negotii natura, quo conditio ipsius melior redditur, nullam præsumendi ansam det, ipsum, intellecta re eandem repudiaturum. Nec si quæ forte in ipso deprehendantur vitia moralia impediunt, quo minus obligationi meæ admittendæ habilis sit. Nam multa vitia obligationem omnino non tangunt & quæ fors fidem suspectam possunt reddere, ipso contractu pro invalidis ad impediendam acquisitionem juris per obligationem factam judicantur, cum alias nihil inter ipsos ageretur, nisi istis exceptionibus renunciaretur. Alia autem ratio est, cur, quando in eodem negotio alter fidem adversum me non servat, nec ego amplius tenear. Quia omnia pacta pro fundamentali conditione supponunt invicem paciscentium fidem, quam

quam ubi unus abruperit, alter quoque statim eadem solvitur.

§. 21. An vero & illi obliget, qui scelere suo necessitatem mihi obrulit paciscendi, paulo difficilius est explicatu. Equidem proprie heic non quæritur de illis pactis, quæ v. g. cum latrone non quatenus tali ineuntur, quæ quo minus servanda sint vix dubitari potest. Et hoc sensu capiendi videntur, qui generaliter loquuntur, fidem latroni datam esse servandam. At vero aliter statuendum judicamus de illis pactis, ad quæ cum latrone ineunda vi ipsius injusta compellimur: v. g. an si latroni, ne vitam eripiat, nos soluturos quid polliceamur, ex violentia ejus in tutum subducti locum, id quod polliciti sumus præstare teneamur? De legibus equidem civilibus nullum est dubium quæ si pacta ejusmodi servari non vetant, saltem ut ea omnino servemus non compellunt; nec latroni actionem concedunt, quippe societatis civilis hosti, qui deprehensus velut nocens bellua è medio solet tolli. Nec naturalis heic obligatio videtur adesse. Cum enim de jure naturæ, qui per injustum metum quid alteri extorsit, id restituere teneatur, adeoq; ejusmodi latro tantum mihi de jure naturæ debeat pensare, quantum ipse per pactum tale mihi eripuit, per compensationem velut tolli obligatio intelligetur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat: ac stultum foret sponte, quod ob vim promissum fuit, solvere, postquam scilicet in tuta quis jam evasit loca, ac deinde damni sui compensationem vi ab eodem velle extorquere, præsertim cum eo ipso, quod promissum à me exigit, profiteatur, se damnum datum mihi nolle restituere. Nec magis videtur is teneri, qui in ejusmodi casu pro altore fidejubeat, etiamsi hic ex metu proprie sese non obliget. Nam cum fidejussio sit velut firmamentum accessorium pacti principalis, absurdum videtur, saltem de jure naturæ, accessorio plus efficaciam inesse, quam primario pacto, aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui
ejusdem

ejusdem obligationem, si iste eam non impleverit, suscepturum se promisit. Secus tamen videtur, si tertius obligationem propriam, & quæ non dependeat ab obligatione capti, aut eidem succenturietur, cum latrone contrahat. Huic enim neq; metus injustus est illatus, neq; exceptiones capti ipse mutuari potest, quod non hujus, sed proprio se nomine obligarit, nec suam obligationem illius obligationi, quæ nulla fuit, superstruxit. Quod si vero obsides dederit, aut de sociis quosdam in latronum potestate reliquerit captus, quoad promissa repræsententur, tenetur non ex pacto cum latronibus, sed ex eo, quod ipsi cum obsidibus intercedit. At vero si juramentum intervenerit, putamus captum teneri ad præstanda promissa; non quod ex eo latroni peculiare jus enascatur, quippe cum juramenta velut substantiæ obligationis, quantum ad eum, cui quid promittitur, nihil superaddant, nec ex iis in foro humano, saltem in hoc casu, peculiare jus nascatur; sed ob reverentiam divini Numinis, cujus misericordiæ, nisi promissum fervet, renunciavit. Ac præstat numorum jacturam facere, quam minus honorifice divinam majestatem habuisse.

§. 22. Id quoq; explicandum, an cum hoste qua tali obligationem possim contrahere, seu an pacta quæ cum hostibus ineuntur sint valida? Ea sunt duorum generum; versantur enim vel circa bellum finiendum mediate aut immediate, vel circa quasdam res præstandas durante statu belli: Illa quin de jure naturæ obligent dubium esse non potest. Cum enim bellum tantummodo velut extraordinarium modum inter se agendi hominibus natura indulgeat, & illud, quantum salus nostra fert, vitare, aut componere jubeat, id quod citra pacta fieri nequit; intelligitur utiq; eandem quoque adstringere ad servanda pacta, quæ istius finiendi causa ineuntur. Idq; mos gentium ob favorem & necessitatem pacis eo usq; extendit, ut in sancienda pace quoad justitiam belli susce-

suscepti plerunq; utraq; pars exæquetur, nec exceptio metus injuste illati ad ejusmodi pacta extendi permittatur; quod alias nullus finis aut modus bellorum ejusmodi, frequentium sane, esset futurus. Sub his comprehenditur fides data de securo accessu & recessu eorum, qui negotium pacis tractaturi sunt. Item pacta induciarum, quibus hostilitatis exercitium plene suspenditur, siquidem ad plenam pacem reducendam spectent. Quod fieri intelligitur, si expresse fuerit conventum, ut iis durantibus media pacis componendæ adhibeantur. E-nimvero secus videtur de illis pactis, quæ statum bellicum seu hostilitatem non tollunt, neq; ad eam tollendam spectant. Cum enim status belli quæ talis proprium agendi modum vim agnoscat quemadmodum pacis inter homines instrumentum fides, nulla omnino inter hostes obligatio, (quippe quæ fide stat,) de jure naturæ contrahi potest nisi utriq; contestentur, sese composito bello pacem amplexuros. Nec prodest significasse, se licentia hostilitatis heic non usurum. Implicat enim, postulare, ut alter fidem meam sequatur, quod in pactis fit, & nihilominus profiteri, se velle manere hostem, id est, qui quacunq; via ipsi nocere velit. Nec obstat, quod supra dicebamus, qui inter se contrahunt, eo ipso renunciassent exceptionibus, quæ ex alterius persona desumptæ metum facere possunt, ne alter fidem fallat. Isthæc enim præsumptio non potest locum habere inter eos, qui expresse adhuc hostilitatem profitentur inter se continuandam; ac potius præsumendum est eos fallere inter sese ejusmodi umbraticis pactationibus velle. Quin nec alteri, qui ejusmodi pacto decipitur, novum aliquod jus adversus decipientem oriri potest, quippe cum jam ipsa hostilitas adversus hostem jus in infinitum vim exerendi præbeat, saltem citra impediendum juris alicujus in ipso hoste existentis. Itaque si solum jus naturæ sequamur, nihil efficaciz ejusmodi pactis tribuemus, nisi quantum præsens rei conventæ exhibitio, aut expedi-

dita facultas fallenti paria reponendi ostenderit. Introduxit tamen mos gentium cultiorum, uti complura in favorem fortitudinis bellicæ; ita hoc quoque, ut talia pacta debeant valere, quæ ad statum belli tollendum non pertinent. Qualia sunt, induciæ paucorum dierum sepeliendis mortuis, pacta cum præfidiariis urbium sese dedentium, ad suos dimittendis cum facultate statim contra nos arma iterum gerendi, promissio de transitu certis personis hostilibus per præsidia nostra concedendo, & similia. Quemadmodum & ex eodem more proflexit, ut circa hostilitatem restringendam, & cum moderamine certo exercendam hostes valide conventionem inire possent; puta ut certa loca, tempora, personæq; hostilitati prorsus aut certo duntaxat mali genere eximerentur, item ut certa nocendi instrumenta non adhiberentur, &c. Expedire enim rebus humanis videbatur quædam velut commercia belli constituere, postquam per libidinem belligerandi non pauciores futuri erant, qui indigna passuri, quam qui facturi essent.

§. 23. Cæterum etsi ad contrahendam inter homines obligationem ordinariè requiratur, ut consensus pacifcentium utrinq; per signa usitata exprimatur: contingere tamen solet, ut pactum coëat, consensu in formulam pacti per signa non expresso, sed sola voluntate præsumpta ex negotii natura, quod inter eos intercedit. Etq; vocantur pacta tacita, quæ ita contrahuntur, ut vel principale negotium constituent, vel pacto expresso accedere, ac ex eodem fluere intelligantur. Ex priori genere sunt, v.g. si quis tanquam peregrinus in civitatem aliquam externos amice tractare solitam accedat; ille etsi nunquam expresse fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese accommodare legibus istius civitatis. Unde ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam tacite stipulatus est. Sic quando absentis negotia geruntur, pactum existit tacitum, quo postquam

unus

unus operam suam rebus alterius accommodavit, alter eam pensare cum sumptibus factis tenetur. Sic qui in diversorio ad mensam adsidet, etsi nullum cum hospite verbum circa pretium commutet, ex ipsa tamen rei natura ad id solvendum se obligasse intelligitur; quod notorium sit, nemini gratis heic cibum præberi. Ex posteriori genere sunt v.g. Si quis cum altero paciscatur de aditu in aliquem locum concedendo, etiam de reditu convenisse judicatur, etsi expresse de hoc mentio nunquam sit facta, quod alias priori pacto nihil actum fuisset. Sic qui pacto consentit, ut exteri in sua civitate merces emant, utiq; etiam consensisse intelligitur, ut easdem exportent. Quemadmodum etiam absurdum est v.g. vendere alicui agrum, non autem concedere velle, ut eundem isto in loco possideas, sed postulare, ut in alium locum ipsum transportes. Sic qui cubiculum in ædibus suis mihi locat, concessisse etiam judicatur usum earum partium, quibus carere nequimus, puta januæ & viarum, quæ ad illud ducunt hæctenus, ut foras prodire, ac redire liceat. In ejusmodi autem pactis tacitis ad id tenemur, quod communiter illi, qui circa talia expresse conveniunt, pacisci fuerunt.

§. 24. Porro cum in quibusvis obligationibus in eo, quem illæ spectant, seu cui jus aliquod iis quæritur, consensus requiratur acceptandi alterius obligationem, seu jus per hanc translatum, isq; vel proprius vel vicarius, expressus per signa animi sensum testantia, patet quid censendum sit de votis seu obligationibus sponte accersitis adversus **D E U M**. Scilicet non posse ea valide suscipi, nisi aut ipse **D E U S** revelaverit, se ea acceptaturum, aut aliquis sit constitutus, qui eorum cognitionem inter homines exerceat. Alias enim constare homini non potest, an **D E U S** velit ipsum obligari, an vero minus. Præsertim cum vota circa ejusmodi res debeant concipi, quæ **D E U S** per modum præcepti antea à nobis non exigebat, sed quæ in nostro erant arbitrio

bitrio positæ, facere an omittere vellemus. Nam & implicat, quod necessario alias faciendum erat, tanquam indebite factum alteri velle imputare; & constare nobis non potest nisi ex revelatione divina, actum aliquem neq; lege naturæ præscriptum, neq; aliàs à Deo præceptum, eidem gratum fore. Adeóq; vota suscipere, de quibus non constat ea Deo grata fore, inutile est; talia suscepta servare aut retractare licebit, prout cujusq; conscientiæ teneritas aut firmitas suadet. Illud autem clarum, adversus bruta hominæ non posse obligari, quippe cum quo nulla nobis juris communio, nec consensus & voluntatis per signa communicatio: Quod enim quis tenetur v.g. alterius equum curare, instruere, pascere, non lædere, &c. ea obligatio non ad pecus, sed ad hominem, qui illud possidet, refertur.

§. 25. Id quoq; heic expediendum, an quis suo actu aliquem tertio cuiquam obligare possit? Ubi distincte procedendum. Nam de eo dubium esse nequit, quin eum quis, in quem imperium obtinet, valide obligare possit, ut tertio cuiquam quid præstet, idq; ut ipsi ad illud habendum jus perfectum aut imperfectum quaeratur: Uti nec de eo, quod quis tertio obligari queat per alterum, qui legitime ejus negotia gerit, ita ut omne jus tertio quaeratur, non alteri: adeóq; si obligatio non impleatur, tertius duntaxat, non alter interveniens actionem nanciscatur. Illæ enim actiones nobismetipsis obligationem atq; actionem pariunt, ac pro nostris censentur, quæ pro nostris nos agnituros palam professi sumus. Quod si alicui autoritatem confero negotium meum gerendi sub formula generali, me rati habiturum, quidquid iste in eo statuerit, obligor istius actu; etiam si fors egerit aliquid præter arcana mandata, quæ in ea re ipsi sequenda soli tradidi. Nam priori instrumento tertio, cum quo contrahendum, me obligo de rati habendis illius gestis; secretis autem mandatis illum duntaxat obligo, ut sequatur mandatum meum, sibi non aliis

liis cognitum. Nisi forte manifesto adpareat, illum mala fide egisse, & per nefariam prævaricationem causam meam prodidisse. Tunc enim non videor illius gestis obligari, eo quod ista conditio in collata ipsi autoritate tacite supponatur, quatenus in ea re bona ipsum fide versari adpareat. Porro cum quisque præsumatur personis sub sua potestate constitutis injunxisse conditionem ipsius, si commode possint, meliorem reddere, ratio adparet, cur v.g. domino aut patri proficit, si servus aut filiusfamilias stipuletur, ne à patre vel domino petatur. Censentur enim tales autoritate patrisfamilias ad eòq; ejus vice pacisci. Quod idem in odiosis, seu quæ conditionem ipsius deteriozem reddunt, haudquaquam præsumitur. At vero ut ego extraneus alicui tertio, sub cujus potestate non sum, nec rebus ejus gerendis præficior, alterum obligem, sic ut nullum mihi quoq; jus ipse stipuler, fieri non potest. Nam nec mihi jus inde quaritur quod supponimus, nec tertio, qui actionem meam pro sua non agnoscit, adeòq; ex solo meo actu obligationem non acceptat, citra quod nullum ipsi jus potest nasci. Inde recte leges Romanæ inutiles declararunt stipulationes puras seu citra adjectionem pœnæ conceptas in usum tertii factas; ratione adjecta, quod stipulationes inventæ sint, ut unusquisq; adquirat sibi quod sua interest; cæterum si alii detur, nihil interesse stipulatori. At per stipulationem pœnalem v.g. nisi Sejus Titio det C. aureos, pœnæ loco mihi solvet L., saltem mihi, si non tertio, jus fuit acquisitum, adeo ut si prius non præstet, proprio nomine ad pœnam expressam agere queam, si vel maxime tertius ille suo nomine ad primariam summam agere non possit. Quod autem communiter Juri dicunt, testatorem obligare hæredem certa legata dare legatario impropria locutio est, exinde orta, quod hæredi omnia defuncti bona attributa finguntur cum conditione legatorum solvendorum, aut quia is primus pro possessore omnium bonorum sese ge-

rere solet. Revera autem legata immediate à testatore in legatarium transeunt; idq; exinde adparet, quod legatarius absq; interventu alicujus actus cum hærede contra ipsum ad exhibendum legatum agere possit, siquidem hic universorum bonorum possessione arrepta testatoris voluntatem exsequi nolit. Quid autem de ejusmodi pacto sentiendum, ubi v.g. duobus inter se litigantibus, duo plurésve, ad quos provocatum non fuit ab istis, inter se conveniant, quod sese arbitros velint offerre, certásq; concipiant leges, in quas isti pacem debeant facere, easdem recusantem pro hoste tractaturi? Ubi hoc quidem certum est, posse istos arbitrorum munus sibi arrogantes sese invicem tali conventionem valide obligare, ne aliter quam conventum fuit istorum sese bello immisceant, & reliquis potestatem fieri per vim secus facientem adigendi, ut pacto stet. Etsi hoc in istis arbitris necessario requiratur, ne ulla in ipsis sit peculiaris obligatio, alterutri bellantium auxilia præstandi. Nam ubi hæc adest, non potest se pro arbitro gerere, qui in partes descendit. At vero ut iidem litigantes decreto suo obligent, & in recusantem justam bellandi causam accipiant, id nulla ratione fieri potest. Nam, (quod supponitur,) litigantes in eos nunquam compromisere, aut ipsorum sese arbitrio subjecere, unde fortasse in decretantem insurgendi aliquis color sumi posset. Etsi hoc inter judicem & arbitrum interfit, quod ille sententiam suam litigantibus amplectendam pro imperio injungat, quæ facultas huic haudquidquam competit. Alterius autem nobis non subditi controversiam sibi decidendam sumere, sententiámq; suam ipsi sequendam velle obtrudere, est imperium usurpare, quod neq; jus naturæ, neq; consensus alterius aut pactum cum eodem nobis contulit. Tale imperium tantum abest, ut agnoscere alter teneatur, ut potius contra ejusmodi arbitros injuriarum agere possit, tanquam qui libertatem ipsius imminuere præsumant. At vero illud prorsus intolerabile

rabile est, si isti sententiam ferant, causa utrinq; nondum liquido perspecta atq; cognita, partiúmq; rationibus & excusationibus non auditis. Hos enim non paci componendæ incumbere, sed prætextum bello sese immiscendi quærere liquido adparet

§. 26. Observandum porro est, quod plures personæ, quamdiu in unam personam moralem compositam non coiverunt, quidquid agunt, aut quascunq; obligationes contrahunt, ut singuli agant & contrahant; adeo ut tot sint actiones & obligationes, quot sunt personæ. Unde etiamsi quis in aliqua multitudine extiterit, cum qua ipse in unum corpus morale non coaluit, in qua plerique, aut cæteri omnes aliquid agant aut contrahant, nec tamen ipse in id consenserit, aut alias de eodem participaverit, non fecisse censendus est. Adcoq; peregrinus non tenetur actibus aut obligationibus istius civitatis, in qua diversatur, contractis ab eadem, qua tali, quo ipse ibi fuit tempore, nisi ipse peculiariter ad eas concurrerit. At vero, quando plures personæ ejusmodi pactum singuli cum singulis ineunt, sese velle certum negotiorum suorum genus communiter cum illis curari, siquidem in unam aliquam formam ea expediendi consenserint, ac post forma aliqua communiter adprobata cum certis personis contraxerint circa administrandam curam communis rei: ea pacta vinculi instar sunt, quo omnes illi, qui ita contraxerunt unius personæ moralis rationem habent, seu familiæ, seu collegii, seu civitatis, aut quocunq; nomine veniant. Ex quo fit, ut quidquid ab illis, queis communis rei cura commissa, agitur aut contrahitur, in id omnes ista societate comprehensi consensisse, atq; obligationem exinde contraxisse intelligantur: ita tamen, ut omnes una obligatione teneantur, (non singuli peculiari aliqua) quæ easdem affectiones habet cum obligationibus inter singulos contractis, nisi si qua consensus gentium peculiare observationes circa illas introduxit.

§. 27. Duo itaq; pacta ad societatem ac præprimis civilem constituendam concurrunt, unum singulorum cum singulis, quod velint communi consilio res suas invicem junctas administrari; alterum, quod cum illis initur, quibus salutis communis cura cominitur. In priori necessario requiritur omnium & singulorum consensus, quem qui non exprimit, haudquaquam per pluralitatem votorum obligatur ad adjungendum sese cœtui isti, sed extra eam societatem manet. Est porro hoc pactum vel absolutum, quo quis absolute sese obstringit adherere cœtui illi, quæcunq; demum administrationis forma pluribus arriserit; vel pro conditione supponens, siquidem introducatur forma regiminis ipsi probata. Posteriori casu itidem singulorum consensus requiritur, quem qui non significat, pro membro societatis non habetur. Priori autem casu plurium consensus pro universis accipitur, adeoq; vi pacti prioris obligabitur per pluralitatem votorum, etiam cui forma gubernationis non arridet. Nam qui ita absolute cœtui alicui sese obligat, cum non possit postulare, ut reliqui omnes ipsius sententiam sequantur, censetur se obligasse ad ratiandum, quod maxima pars adprobaverit; cum alias nulla negotii expediendi ratio queat inveniri, & citra hoc pleraq; ejus generis pacta in nihilum sint casura. Inde in omnibus fere societatibus, quæ per plures administrantur, receptum est, ut plurium suffragia habeant vim universorum, etiamsi interdum contingat, pauciorum sententiam rei communi magis proficuum & decoram. Nam circa constitutiones ejusmodi universales, cum nullum fere inveniatur medium negotia expediendi, quod omni careat incommodo, sequendum est, quod ut plurimum expedit. Hinc imperitus admodum sit necesse est, qui ita velit arguere; cum naturæ conveniens sit, ut quod à prudentioribus profectum est, prævaleat ei, quod ab imprudentioribus profluxit, naturæ repugnare, ut sententia imprudentior plurium prævaleat sententiæ pruden-

prudenciori pauciorum, adeoq; ut illi hos queant obligare ad aliquid imprudencius suscipiendum. Multo autem absurdius erit, si id quoq; ad Monarchas extendatur, ac si imprudencioribus eorum pactis aut jussis subditi non obligarentur. Implicat enim, esse Monarcham, & subditis competere facultatem judicandi de actis ipsius, prudenter an secus suscepta sint, cum hoc effectu, ut si minus prudentia visa fuerint, iis non possunt obligari. Nec magis prius illud potest admitti. Quis enim iudicium feret, utra sententia prudentior? Non certe ipsæ dissidentes partes; nec enim illi horum iudicium accipient; & quotusquisque est, cui non sua magis quam aliena placeant? Ergo alterius iudicio erit standum, quod non minoribus implicitum est difficultatibus, cum ipsius quoq; arbitri prudentia aut integritas facile in controversiam vocari possit, ut ad hanc quoq; discutiendam alio arbitro opus sit, & sic in infinitum. Ne dicam, quod plerumq; istæ res ita sint comparatæ, ut commode ad arbitros extra societatem deferri nequeant. Commodissimum igitur visum, ejusmodi inire rationem, quæ nihil difficultatis aut obscuræ disceptationis haberet; qualis est numerus suffragantium; præsertim cum communiter præsumptio prudentiæ pro pluribus militet, saltem circa res communi hominum perspicaciæ expositas. Nec jus naturæ statim jubet irritas esse obligationes, quæ vel ab imprudencioribus, vel paulo imprudencius suscipiuntur. Cum enim tantum agatur de commodo aliquo aut incommodo circa bona fortunæ; (illud enim pactum proprie dicitur imprudenter inicum, quod incommodum aliquod bonis fortunæ infert;) potestas sane homini competit circa illa bona commodum aliquod negligendi vel incommodum admittendi, adeoque firmiter se per jus naturæ tali imprudencius suscepto pacto obligare poterit.

§. 28. Ut autem liquido possit judicari, quænam obligationes Rectorum societatis, & qua ratione singula

membra stringant, & quæ contra obligationes ex actibus membrorum in rectores aut ipsa membra redundant in antecessum tria sunt notanda. 1. Obligationes quasdam oriri ex conventionem seu pacto aliquo; quasdam ex delicto. 2. Inter pacta quædam terminari immediate & ultimato in persona velut singulari paciscentis; quædam autem mediate vel immediate in societatem ejusque res tendere, in iisq; efficaciam suam ultimato exerere. 3. In delicto esse vel reatum tendentem in personam delinquentis; vel obligationem ad restitutionem damni dati, quæ in bona delinquentis fertur. His suppositis adferimus. I. Obligationes ex pacto ultimato & immediate in persona alicujus terminato non stringunt alios præter ipsam personam paciscentem. Sic v.g. pactum matrimoniale immediate terminatur & ultimato in personis inter se contrahentibus, ideòq; alios haudquidquam stringet. Inde si Princeps alicui foeminae matrimonium promiserit, nemo ex tota civitate præter ipsum in uxorem eam ducere tenebitur. II. In delictis reatus non transit ad alias personas societate comprehensas, nisi ipsi efficaci consensu, auxilio aut alia ratione ad ea concurrerint. Ea enim quo minus fierent neq; in se, neq; in sua causa, penes alios fuit. Non in se, quod supponitur: neq; in sua causa, puta ex vi pacti, quo cum delincente in unum corpus morale coalescerunt. Pactum enim illud ex parte imperantis importat quidem obligationem ad prohibendum delicta membrorum societatis, quatenus ad conservationem pacis necessarium est, sed moraliter duntaxat, i. e. per promulgationem legum, comminationem poenarum, & decentem earundem executionem. Nequaquam autem ad physicam prohibitionem tenetur, i. e. ut facultatem physicam agendi ita constringat, ne omnino aliquid fieri queat. Id enim naturæ hominum adversatur, & vitæ humanæ rationem prorsus subvertit. Inde Princeps aut magistratus, si moralem non intermisit prohibitionem, nihil reatus

con-

contrahit ex eo, quod delictum à subdito vetere aut advena, seu qui in una civitate admissio facinore in alteram confugit fuerit commissum. Bene tamen, si super eo monitus & imploratus, quam commode poterat, quamq; bono publico expedire judicabat, poenam sumere neglexerit. Nullo autem modo subditus de alterius subditi delicto participat, nisi ipse ad illud quacumq; ratione concurrerit. Nam & facultas & obligatio prohibendi alterius delicta ex potestate in alterum seu imperio profluit, quod inter illos nullum est. Æqualitas enim facit, ne alter alterius facta præstare possit, quippe cum per eam effectus prohibitionis moralis in nihilum recidat, ut ex illis, quæ de lege dicemus, adparebit. Nec vero ex Principum delicto subditi reatum contrahunt, nisi ipsi ad illud quid directe contulerint. Nam neque pro præsentis statu id prohibere possunt aut debent, ne moraliter quidem; neq; ex pacto illo, quo talem illi potestatem contulerunt, ut ab ipsis non possit in ordinem redigi, reatus in eisdem redundat. Haudquam enim ipsi pacto illo eundem ad peccandum adstrinxerunt, aut impulerunt; multo minus autem, quam ante collatum in ipsum imperium velut in æqualem non habebant prohibendi peccata potestatem, post collatum imperium accepere. Hoc enim aperte implicat; quemadmodum & illud, potestatem inter Principem & subditos esse velut reciprocam, ut tam ille horum, quam hi illius delicta coercere possint aut debeant. Ex quibus patet, non posse plecti poena proprie dicta Magistratum pro delicto subditi, nisi in prohibendo illo quidquam, quod præstare debebat, intermiserit; neq; subditum pro delicto concivis aut ipsius Principis, nisi is ab initio aut ex post facto de eo participaverit. III. Obligationes ortæ ex pacto à Principe aut rectoribus societatis ut talibus inixæ, aut obligationes ex delicto eorundem, quantum ad restitutionem damni, universam societatem, singulâq; membra, (pro rata quodq; parte) stringunt.

Fundamentum hujus adferriõis petendum est ex pacto subditorum cum imperantibus. Qui enim alicui imperium, publicæq; salutis curam, ac de ea disponendi plenam committunt potestatem, eo ipso sese obligant, se pro sua quemq; parte collaturos, quod ille tanquam salutis publicæ necessarium aut utile ipsis injunxerit. Præsumuntur autem omnes obligationes, quas imperans cum aliis circa negotium aliquod publicum contrahit, spectare ad salutem publicam; imo qualescunq; sint, à subditis pro talibus agnosci debent, quippe quibus non competit facultas de mediis, ad salutem publicam ab imperante adhibitis, cognoscendi aut judicandi cum hoc effectu, ut obligatio ipsorum à proprio judicio suspendatur. Hoc enim omnino absolutum imperii jus, quod hæc supponimus, respicit. Inde claret, subditos ad solvenda quævis debita à Principibus boni publici causa contracta teneri. Quod autem æ eorundem privatum attinet, siquidem certos ipsi redditus pro impensis privatis habuerint, de jure naturæ non videntur subditi ad id solvendum directe & immediate teneri, & creditoribus actio non nisi in privata eorum bona competere. Consuetudine tamen inter gentes cum receptum sit, ut pro debitis Principum qualibuscunq; omnia bona subditorum sint obligata, in hæc quoq; manum injicere licebit; præprimis quia Principes subditorum viribus uti possint & soleant, ne privata etiam debita solvere cogantur. Quod si Princeps illas res ad quas alteri sese obligavit, non præstiterit, tenebitur populus non tantum ad primum debitum alteri solvendum, sed etiam ad emergens ex negata solutione damnum pensandum, etsi fors singuli negationem illam nunquam adprobaverint. Judicatur enim iridem civitatis bono suscepta, & in ejusdem incrementum cedere debiti retentio; quippe cum lucri instar habeat retinere, quod alias solvere tenebatur, ac quælibet singulorum civili societate comprehensorum bona certo modo inter civitatis quoq; bona censeantur.

Etsi

Etsi de culpa perfidiæ non participet, nisi qui peculiariter eam suam fecerit.

§. 29. At vero obligationes, quæ cives singuli cum concivibus aut alienis ineunt, reliquos cives aut rectores civitatis immediate non stringunt, nisi eas aliquo suo factio in se derivaverint. Ac ex obligationibus quidem civium singulorum inter se hac ratione in imperantem obligatio derivatur. Scilicet ubi alter quod debebat, sponte præstare renuerit, ac injuria affectus ea super re auxilium imperantis imploravit, tenetur hic ex officio quantum potest efficere, ut læsus ad jus suum perveniat. Quod ubi facere negligit, ipse ex jure naturæ obligatur læso damnum pensare. Enimvero ob vim imperii illa obligatio læso nullam dat facultatem in foro humano de illo debito ipsum conveniendi. Qua de causa neq; cæteri concives læso satisfactionem præstare tenentur, neq; ipse ullo titulo ab iis eandem postulare potest. Quippe cum cives inter se pactum iniverint, quod controversias suas tantum ad imperantes suos referre, suumq; jus eorundem auxilio persequi velint, atq; eorum judicio absolute se submiserint. Id quod extranei non fecerunt. Unde si civis extraneo quid debens id præstare detrectaverit, & læsus rectorum civitatis auxilium super ea re frustra imploraverit, non modo rectores civitatis, sed & consequenter tota civitas ad id damnum pensandum tenetur. Quippe cum pro lucro civitati imputetur, si quis concivis, alieno quod debet non solverit. Cæterum in ejusmodi casibus de jure naturæ Principes primario obligantur, consequenter autem cives singuli, & hi quidem non in universum debitum, sed pro rata quisq; parte; quemadmodum in societatem coeuntes ad ferenda ejusdem onera singuli sese non in solidum, sed pro rata duntaxat parte obligantur. Unde exteris injuria affectus primo quidem in Principe ejusq; bonis peculiaribus jus suum persequi debebat, nec ab uno aliquo, aut paucis civibus totum, in quo læsus fuerat, sed duntaxat quan-

quantam singulorum portio ferebat, exigere poterat. Enimvero quia difficillimum hac ratione exteris erat ad jus suum pervenire, more gentium introductum, ut pro debito civitatis aut capitis ejus vel originario vel in se derivato ex denegata aliis justitia, teneri & velut tacite oppignorari intelligerentur omnia bona corporalia & incorporalia eorum, qui tali societati aut capiti subsunt; idq; non tantum ut singuli pro rata tenerentur, sed etiam eventualiter in solidum, ita tamen ut à civitate sua ipsis restitui debeat, quod supra portionem suam solvere sunt coacti. Hinc extraneus, qui à civitate aliqua, sibi quod debetur, obtinere nequit, bonis quorumcunq; civium ejusdem civitatis debito suo æquipollentibus injicere manus potest. Quale jus usurpare necessitas adegit, quippe cum peculiaria Principum bona sæpe non tam facile in manus pervenire possint, quam privatorum, qui plures sunt; & solent membra alicujus societatis facilius à se invicem jus consequi, quam exteri, quorum exigua sæpe habetur ratio. Et commodum ex hac obligatione omnibus populis erat commune, ut qui nunc eo gravarentur, alio tempore indidem sublevari possent. Quod si quis tamen accurate rimari velit, ejus rei fundamenta in ipso quoq; pacto civitates constituyente, & consequenter in ipso naturæ jure deprehendet. Etsi enim, qui in civitates coeunt, haudquaquam vulgaria rerum dominia tollant aut confundant, seu communionem bonorum introducant; (id quod ubi factum esset, cum omnia, quæ quis ex pacto cum extraneo acquisivisset, immediate bonis publicis adcrevissent, sine dubio quoq; bona eadem tenerentur ex eo, quod alter in isto pacto sibi tanquam æquipollens stipulatus fuerat:) tamen cum omnia bona singulorum civium uni dominio eminenti sint subjecta, in unum quoq; hætenus coaluisse intelliguntur, quatenus ad conservationem societatis civilis faciunt: Inde est, quod is, penes quem est dominium eminens, i. e. qui summum imperium in civitate obtinet, possit imperare civibus,

civibus, quantum quisq; conferre debeat ad tolerandos sumptus publicos, aut ubi necessitas moram non fert, à paucis unde commodissimum est sumere quantum res poscit, post ab universis istis restituendum. Idem porro dominium cum etiam ad servanda singulorum bona sit institutum, quæ quo majora fuerint, eo facilius à singulis onera publica tolerantur, adeóq; quæcunq; bona ad istius civitatis membra perveniant, aliquatenus in singulorum commodum redundant: inde fit, ut singuli quoq; certo teneri modo possint ex obligatione quæ bona quæcunq; sub ista societate comprehensa sequitur. Quod contingit potissimum, quando extraneus aliquis via ordinaria id, quod sibi à membro aliquo civitatis alterius debetur, consequi non potest. Tunc enim favor ad debitum meum perveniendi jus mihi indulgere videtur ex quorumcunq; bonis de ista societate meum mihi vindicandi, cujus viribus ex singulorum conjunctione constantibus debitor meus tegitur. Quod idem consuetudo populorum adprobavit. Ex quibus fontibus jus representiarum derivandum est.

§. 30. Porro illud in universum notandum circa obligationes, quæ in res ejus, qui obligationem contrahit, tendunt, eas transire cum bonis in eum, qui originarii debitoris hæres est. Quales sunt obligationes, quæ versantur, circa præstandum alteri rem quampiam, quæ in commercium inter homines solet venire. In his enim præprimis alteri datur jus & actio ad bona ejus, qui se obligat, pro quantitate debiti. Inde est, quod cum hæres de antecessoris sui delictis non teneatur, de ejus tamen ære alieno possit conveniri, quippe cum prius creditori in ea bona jus competat quam hæredi. In societariis autem ac præprimis in civitate debita semper societati adhærent, donec solvantur; etsi singula membra fuerint mutata, immo etsi nemo fors de iis superstes sit, qui primo illud debitum contraxere; ac mutata licet forma accidentali civitatis, puta si ex monarchia facta fuerit

fuerit democratia, & contra. Omnes enim, qui illi se societati adjungunt, uti præsentia ejus bona ac deinceps acquirenda sibi stipulari, ita ad præsentia ejusdem onera toleranda se obligare intelliguntur. Unde qui jam civis fit, ad illud quoq; æs alienum pro rata solvendum tenetur, quod multis retro annis civitas contraxit. Et habent hoc civitates, ut & aliæ societates, ut licet singula membra alia aliis succedant, & mutantur, ipsæ tamen perpetuo eadem maneat, quamdiu communitalis nexum seriémq; retinent atq; unitatem. Quod si vero in civile bellum, adeóq; in duas partes discesserint cives, ibi certum est, quamdiu dissensio manet, unam partem non tangi obligatione ab altera parte contracta. At ubi dissidentes iterum in concordiam unámq; civitatem coiverint, dispiciendum, quænam pars Reip. instar retinuerit, quænam velut rebellium aut seditiosorum speciem habuerit. Illa omnia rite & tanquam ex legitima potestate gessisse censetur, alteriq; parti imponit necessitatem adprobandi res à se gestas, adeóq; post secessionem uniti iterum secedentes obligantur ad solvenda debita interim contracta etiam eo fine, ut ipsi in ordinem redigerentur. Quod in secedentibus locum non habet. Hi enim quidquid egerint ut privati agere censentur, adeóq; debita sua directe ad civitatem non devolvunt, nisi vel peculiariter fuerit conventum, vel ipsi per vim summam Reipubl. sibi adseruerint, reliquis devictis. At quando obscurum est, æquali partium dignitate, utra pars Reip. instar habeat, res dijudicanda erit, siquidem placidis componantur mediis, ex conventionibus, (ubi partium æqualitas æqualem faciendam suadet obligationem, ita ut utrorumq; debita omnes conjunctim solvant,) vel si ferro ac vi dissensionis finis imponatur, victoria ostendet, quænam pars pro Republica sit habenda. Quod si vero quis jure belli civitatem occuparit, illi nihilominus, quibus civitas ista ære alieno tuit obligata, siquidem extra civitatem eam sint

sunt constituti & non hostes fuerint occupantis, debita sua ab occupante ex bonis civitatis solvenda petere possunt. Nihil enim heic rationis est, cur tertio jus suum auferri debeat, quod in bonis civitatis istius fundatum à quocunq; possessore, in quantum ille validius jus non obtenderit, vindicari potest. At si creditor ista civitate comprehendatur, jus illud per victoriam victori ad crescet.

S. 31. Ex iisdem quoq; potest colligi fœdera quæ populus aliquis, in quo summa potestas est penes plures uno, in re realia uti vocant, seu continuo durare, etiamsi personæ Rempubl. administrantes fuerint mutata; quippe cum, uti jam dictum, quamvis personæ mutantur una semper eadẽmq; præsentium & præsentibus succedentium civitas censeatur. At vero an in Monarchia antecessoris fœderibus ad ipsius personam non expresse restrictis, teneatur successor, in quem summa potestas immediate pleno jure transmittitur, difficilius explicatu est. Ubi proprie non est quæstio de pacificationibus, neq; de ejusmodi pactis, quibus jus aliquod ab uno paciscentium in alterum fuit translatum, uti fit in donatione, venditione, & similibus contractibus. Nam per pacificationes antecessoræ injuriæ, quæ bello causam dedere, prorsus extinguuntur, conditionibus utrinq; expletis: & per ejusmodi pacta qui rem aliquam transfert, nihil omnino in ea juris sibi retinet. Unde successor neq; pacem ab antecessore factam, ni novæ emergat causa, tollere, neq; contractus aut donationes, nisi hæc fortasse jure aliquo invalidæ fuerint, retractare potest. Nec proprie dubium est de ejusmodi casu quando, impleto jam pacto ab uno, alter antequam suum quoq; præstiterit, mortuus fuerit, an successor æquipollens exhibere teneatur? Cum enim id, quod sub conditione retributionis præstitum fuit, in Reip. usum cesserit, aut saltem ea intentione fuerit exhibitum, patet sane, nisi paria reponantur, alteri jus in rem conditiona-

rōnaliter exhibitam remanere, adeóq; qui in imperium
 istius successit, ad restitutionem rei exhibitæ, aut ejus,
 quod velut æquipollens in fœdere fuit expressum teneri.
 Remanet igitur controversia duntaxat, an ex fœdere ab
 antecessore inito (circa res antea indebitas invicem
 præstandas,) in quo vel à neutro quidquam adhuc fuerit
 præstitum, vel quæ invicem exhibitæ sunt, æqualia fu-
 erint, successor quoq; obligetur, antequam proprio con-
 sensu se ad id adstrinxerit? Hæc aliis commodissimum
 videtur, ex ipsa fœderis formula rem decidere. Scilicet
 ut reale judicetur, si additum fuerit, ut sit perpetuum;
 si factum sit in bonum regni, aut cum ipso & successoribus,
 aut ad tempus definitum. Item ut ex materia ipsa
 conjectura fiat, ita ut favorabilia credantur esse realia,
 odiosa vero personalia. Enimvero ex natura ejusmodi
 obligationum accuratius inspecta patet, quid in univer-
 sum hæc sit definiendum. Certum igitur est, obliga-
 tiones primario stringere ipsas personas, quæ easdem
 contrahunt, aut quocunq; modo suas faciunt. Unde ex
 omnibus obligationibus de jure naturæ actio in personam
 resultat. Cæterum consequenter etiam ad res ipsius ob-
 ligatio fertur, ut scilicet manu iis injecta, quod ex ob-
 ligatione mihi debetur, acquirere possim. Adeóq; qui-
 libet se obligans intelligitur alteri potestatem dare, ut,
 siquidem ipse non præstet quod debet, ille in bona sua
 injicere manum queat. Idq; fit duplici respectu; vel
 quod res ipsius per id, quod alter jam præstitit, factæ
 sint auctiores; vel quod amore erga res suas possit adigi,
 ut prohibendæ illorum invasioni debitum præstet. Pri-
 or respectus facit, ut etiam extincta persona originaria
 obligatio in ipsius rebus hæreat, adeo ut licet bona illa ad
 hæredem sint devoluta, alter tamen possit ex iisdem sibi
 quod debetur vindicare. Alter vero respectus cum ipsa
 persona extinguitur, quippe cujus ratio in eo duntaxat
 fundata est, quod bonorum invasione alicui ægre fieri,
 adeóq; hoc modo ad præstanda debita adigi queat. Cum
 autem

autem in bonis Regis numeretur regnum, facile adparet, eo quem posuimus casu, defuncto Rege in regno haud amplius fundari obligationem, adeoq; qui in istud bonum succedit, saltem ex hac ratione antecessoris fœdere non teneri. Relinquitur ergo, ut antecessor ipse immediate & expresse obligationem suam in ipsum transfuderit. At vero manifestum est, non posse mihi ab altero obligationem injungi, quæ post ipsius quoq; mortem valeat, nisi in aliquem ex superstitionibus collata sit potestas eam obligationem à me exigendi, eumq; vel hominem, id quod in illis, qui summa potestate gaudent, locum habere non potest; vel *D E U M*, quod fit per juramentum. Ex quo concluditur, successorem non teneri fœderibus antecessoris dicto modo sese habentibus, antequam ipse proprio se consensu obliget, nisi antecessori jurato promiserit, fœderis istius observationem se continuaturum: etsi hac ratione non tam ex jure fœderato antecessoris sui competente, quam ob reverentiam divini Numinis obligatio valitura sit.

§. 32. Quantum ad materiam obligationum, possunt illæ contrahi circa quaslibet res, quæ nobis præstare facultas aut potestas est. Ubi enim quid intra vires meas situm est, de quo potestas disponendi mihi relicta, ibi nihil prohibet, quo minus ad id exhibendum alteri quodam necessitatis vinculo me adstringam. Ex quo consequitur, non posse aliquem efficaciter sese obligare circa rem, quæ supra vires ipsius posita, aut in potestate ejus sita non est, seu circa quam facultas naturalis aut moralis deficit. Ubi tamen circa prius notandum, posse fieri, ut obligatio de re pro præsentis tempore supra vires posita non omni careat efficacia, quando scilicet vel res ab altero paciscentium possibilis fuit credita, vel per propriam culpam quis effecit, ne à se præstari possit. Qui enim rem aliquam pactus fuit, quam possibilem putabat, post impossibilem deprehensam, tenetur utique quantum vires admittunt de eadem præstare, saltem ubi
 tempus

tempus ejus præstandi facultatem fors attulerit, aut quod deficit alia ratione pensare, puta æstimationem ejus offerendo, aut quod in mutua præstatione isti respondebat remittendo. Nam qui pactum cum altero de re quapiam init, primario quidem & directe spectat rem pacto expressam, indirecte autem aliud quoddam sibi bonum, quanti erat res pacto expressa. Ea quippe lege in pacto aliquis quid præstat, ut omnino utile sibi aliud adquirat. Intelligitur ergo, quando, quod expresse designavit, nequit adipisci, saltem æquipollens aliud sibi voluisse præstari, ne dum ipse damnum capit, alter lucrum faciat. Idq; locum habet, si non ex dolo impossibile quid fuit promissum. Quod si uterq; norit rem esse impossibilem, ac se id nosse invicem norint, lusisse tantummodo, adeoq; nihil contraxisse judicantur. Qui vero rem aliquam spondet, tempore pactiois possibilem, post impossibilem factam, siquidem id citra ipsius culpam contigerit, summum tamen conatum debet. At ubi per propriam culpam id accidit, pœnæ quoq; se obnoxium reddit. Sic qui improvise aliquo fortunæ casu solvendo non est, pro viribus quidem laborare tenetur ut debitum diluat, quantum potest, sumpro quoq; sibi ad eam rem temporis spatio; pœnæ tamen propterea non potest subjici. Sed qui culpa sua decoxit, præterquam quod ad summum solvendi conatum tenetur, pœnæ quoq; reum sese facit.

S. 33. Cæterum heic à nonnullis quæstio satis spinosa movetur: an quis se possit obligare ad præferenda mala firmitatem animi nostri communiter superantia? v.g. an quis possit obligari suo pacto mortem vel vulnera inferenti non resistere? Idq; negant ex hisce rationibus, quod ea mala non possit non aliquis ex necessitate quadam naturali fugere; ad impossibile autem neminem teneri. Idem quoq; deprehendi ex illis, qui ad supplicium ducuntur, qui satellitibus aut vinculis coërceantur; at ei qui pacto teneatur credi; ergo non videri illos pa-

ctis

Etis ad non resistendum satis obligatos esse. Inutile præterea esse tale pactum. Nam in civitate sufficere, si civitas pacto stipuletur, ne quis eum, de quo supplicium sumendam, defendat. Extra civitatem autem, cum tale pactum referatur ad aliud pactum, quod nisi impleatur, huic locus fiat; (v.g. hoc faciam; nisi fecero, spondeo me interficienti non repugnaturum;) itidem erit inutile. Nam si prius violaverit, jam in statum bellicum paciscentes fuere devoluti, per quem etiam posterius statim expirat. Deniq; pacto de non resistendo ejusmodi malo obligari nos duorum malorum præsentium eligere illud, quod majus malum videtur; nam mors certa majus malum est, quam pugna; atqui duorum malorum impossibile est non eligere minus. Ergo tali pacto teneremur ad impossibile, id quod naturæ pactorum repugnat. Quæ tamen ultima ratio vix admitti potest, quod ex ea inferri posse videatur, quarumlibet vim obligationum expirare, quoties quis judicaverit, deterius sibi esse obligatione stare, quam ab eadem recedere; qua ratione omnis efficacia obligationum ex proprio cujusq; arbitrio suspenderetur. Ne dicam, quod haudquaquam ad obligationem requiratur, ut illius violatio non possit interdum appetibilior videri, quam ejusdem impletio. Imo postquam præstabilius judicatum obligationem violare, ejusdem efficacia adhuc durat, scilicet ut alteri virtute ejusdem competat potestas vi ab illo jus suum vindicandi. Enimvero ex natura pactorum facile patet quid de hac quæstione sit judicandum. Pactorum enim vis ultimato huc redit, ut obligans obligatum recusantem promissa vi adigere queat, vel etiam malo ea de causa mediate aut immediate ipsum multare. De hoc malo citra reluctantiã admit-tendo pactum inire prorsus absurdum est. Nam cum obligationis nulla sit efficacia, nisi metu alicujus mali ex ejus violatione oriundi velut contineatur, dictum pactum iterum alio pacto pœnali esset firmandum, & hoc

iterum alio, & sic in infinitum. Et vero prorsus inutile est, eodem vinculi genere bis circa eandem rem aliquem velle stringere. Nam prius si ruptum fuerit, alterum quoq; statim cadit. Nulla ergo ratio est cur ad pœnam citra reluctantiam patiendum alter sit adstringendus. Inde quoq; est, quod nemo seipsum accusare aut deferre teneatur. Nam quæ reo admoventur tormenta, proprie accusationes non sunt neq; testimonia, sed eruendæ veritatis adminicula. Ideoq; non subjici solent quæstionibus, nisi de quorum facinoribus jam clara satis extant indicia; idq; quod communiter nolint aliquem condemnare judices, nisi ipse quoque agnoscat, injuriam sibi non fieri. Nec obligationi iuxta contravenisse judicandus est, qui per tormenta factum suum negavit, aut nihil omnino respondit. In juramentis autem purgatoriis, quæ instar tormenti moralis habentur, in causis non capitalibus ob reverentiam divini Numinis veritatem quis dissimulare non potest; etsi judex quantum in se illi, cui juramentum defert, optionem dare videatur, ut aut veritatem confiteatur, aliquod incommodum sibi allaturam, aut misericordiæ divinæ renunciet; quorum posterius tamen nemo facere præsumitur.

§. 34. Circa illas quoq; res obligationem contrahere nequimus, de quibus disponendi facultas moralis seu potestas nobis est adempta; quales sunt res legibus interdictæ. Qui enim lege alicui interdicit actionem aliquam, adimit sane potestatem ipsi eam suscipiendi, & consequenter facultatem de eadem præstanda alteri sese obligandi. Unde bis peccat, qui peccatum se aliquod commissurum pactus est, si id servet, etiamsi juramentum quoq; interposuerit. Ubi tamen notandum, quædam res legibus interdici, de quibus tamen, ubi actu fuerit contractum, obligatio non redditur irrita, etiamsi contrahentes ob id pœnæ alicui aut multæ plerunq; subjiciantur. Idq; fere solet contingere circa actus in se licitos,

licitos, sed in quibus circumstantiam aliquam jure civili duntaxat necessariam contrahentes neglexere: ubi licet fors ex jure civili irrita sit obligatio, ex jure tamen naturæ valebit. Sic & ex adverso multa, quæ contra officium aliquod legis naturæ aguntur, quia leges civiles de iisdem nihil constituunt, non statim irrita aut nulla habentur in foro humano, etsi contra legem naturæ peccetur; tam quando ad talia quis se obligat, quam quando eadem præstat.

§. 35. Porro quemadmodum indubium est, pactum circa rem illicitam non debere servari, & recte facere, qui antequam res ista illicita impleatur, resiliat: ita si factum illud turpe sit præstitum, quæritur, an quis teneatur, quam alter pro eo mercedem fuerat pactus, omnino solvere? Quod nonnulli affirmant, eo quod ipsa quidem merces ejusmodi aut promissum ante crimen labem in se habeat, ut mali illex, sed quæ cessare incipiat peracto crimine, ubi obligationis vis, quæ hætenus in pendentem fuerit efficacia, sese exerat; utpote quæ ab initio non intrinsecus defuit, sed ab accedente vitio fuit impedita. Verum nos putamus, uti jus naturæ ejusmodi pacta declaravit irrita: ita quoque idem non obligare paciscentes, ut pro præstita operâ turpi mercedem, de qua erat conventum, omnino persolvant. Nam hac ratione irrita foret prohibitio ista de pactis circa illicita non ineundis, si post factum præstitum jure naturæ validum esset pactum. Perinde enim foret, ac si diceretur; furtum non est faciendum, sed quod quis furatus est, recte potest retinere. Et si promissio mercedis labem habuit antequam impleretur, eo quod fuit mali illex, nec labe carebit scelere perfecto, quod peccati præmium, & ad ulteriora scelera invitatio sit. Quod si igitur quis sponte, sceleris intelligens turpitudinem, operam suam obtulit, & pro ea certam mercedem sibi stipulatus est, haudquaquam credas, juri naturæ esse curæ, ut ne hujus improbitas mercede careat. Quod

enim adferunt exemplum Judæ Thamari, quam meretricem putabat, promissam mercedem tanquam debitam persolvere volentis; ad id responderi potest, istic locorum concubitus soluti cum soluta licitos fuisse habitos, adeoq; valide circa illos saltem civiliter potuisse contrahi: Quod si vero quis aliquem aliàs à scelere abhorrentem promissis suis, aliisq; sollicitationibus corruperit, is sane tenetur ipsi saltem quantum pollicitus est præstare, non ex vi pacti, sed ex lege de sarciendo damno alteri dato. Sic v.g. qui virginem pactione matrimonii ad concubium pellexit, ducere eam tenetur, non tanquam in mercedem concubitus, sed in compensationem per suas illecebras diminuti pudoris. Habent tamen hunc effectum ejusmodi pacta, ut, quia utrinq; in ea fuit consensus, siquidem unus paciscentium ab altero vi ad id implendum adactus, aut ob idem non impletum malo affectus fuerit, non habeat justam ideo querendi causam, nec proprie injuriam passus censeatur; cum malum, cui quis sua culpa causam dedit, invito non accidere judicetur. Nam quo minus tutela legis naturæ, ne quis ad rem indebitam cogatur, neve ob rem indebitam non præstitam malo afficiatur, uti queat, ipse consensu suo effecit, ejusq; legis favori renunciavit, dum, quantum in se fuit, alteri tale quid abs se exigendi potestatem fecit. Non secus ac in civitatibus, ubi duella sunt prohibita, nec alterum jure possum provocare, nec ipse provocatus ab altero comparere teneor, etiam postquam semel id promiserim. Si quis tamen sponte in pugnam vetitam descenderit, ac vulnera ibi acceperit, neminem habet quem recte accuset præter seipsum, nec de injuria queri potest, aut vulnerantem damni pensationem postulare. Sic v.g. si duo contra interdictum legum civilium de hæreditate armis decernant, ut victori tota cedat, si hincam sibi vindicet, victo non fit injuria, de qua queri possit; nec judex in integrum restituere ipsum tenetur, sed utrumq; condigna pœna afficere potest;

rem

rem autem, de qua pugnatum, prout videtur, vel victori relinquere, vel omnino multæ loco auferre, nisi magis restitutio rei in integrum placeat.

§. 36. Præterea cum alienæ res & actiones sint extra potestatem nostram, facile patet, me circa eas cum altero contrahere non posse, ut actu meo alter jus ad illas adquirat. Quando vero ita cum altero contraho, v.g. me curaturum, ut tertius certam rem vel actionem ipsi exhibeat, ego obligor omnem operam moraliter possibilem impendere, ut ad eam rem exhibendam iste promoveatur; nequaquam autem alter exinde in rem tertii jus acquirit, aut ab isto velut sibi debitam ex ipsius obligatione postulare eam potest. Quod si autem ita paciscor, ut ni tertius præster, ipse ad eam rem aut multam certam solvendam tenear, manifestum est, si ab ipso obtinere id nequeam, me alteri satisfacere debere. Cui simile fere id quod legibus Romanis erat constitutum, ut si quis rem alienam legarit, quam talem sciebat, quia nemo præsumitur actionis suæ nullum voluisse effectum, hæres eam rem redimere cogeretur & præstare, aut si eam redimere nequiret, æstimationem ejus dare. At si quis nude duntaxat promittat, alterum daturum, nec seipsum obligat, nec alterum. Pro alienis tamen non reputantur res aut actiones eorum, in quos nobis est imperium, in quantum hoc sese extendit. De his enim ut de propriis efficaciter contrahere possum, adeo ut non ipse solum tenear pactum præstare; sed & alter, cujus factum vel rem spondeo, ex vi potestatis mihi in ipsum competentis ad repræsentandum promissum meum obligetur, ita ut non à me solum tanquam primario promissore, sed & ab altero illo, postquam mea ipsi voluntas innotuit, iste jus suum vindicare possit. Sed nec de meis rebus aut actionibus, in quæ jam alteri jus fuit acquisitum, cum tertio valide possum pacisci, nisi forte ille jure suo velit cedere. Nam qui prioribus pactis jus suum jam in alium transtulerat, ipse utiq; nullum amplius

plius tale jus reliquum habet, quod in tertium conferre possit. Ac nullo negotio omnia pacta isthac ratione eludi possent, inito alio, in quo contraria priori disponentur. Unde hoc in casu posterius pactum invalidum redditur per prius; vel potius prius ostendit, posterius esse nullum posse. Et hoc sensu accipiendum ritum illud; Qui prior tempore, potior jure: scilicet non quod ipsum tempus in se juris aliquid conferat, sed quia priori in rem istam jus jam aliquod fuit quæsitum, quod impedit, quo minus posteriori ad eandem rem jus adquiri potuerit. Ex eodem quoque fundamento est, quod ex Romanis legibus servus domino suo (præter obligationem illam generalem, quæ statum ipsius comitatur) non posset obligari; quippe cum jam ante omnes istius actiones utiles ac res essent sub potestate domini; sed nec alii cuiquam, quia non erat sui juris, sed alterius, adeoque de se tanquam de re aliena nihil disponere efficaciter poterat.

§. 37. Ex eodem quoque capite intelligendum est illud: Obligatio laxior cedit arctiori, quando utriusque simul satisfieri nequit. Scilicet quod ad unam rem magis obliger quam ad alteram, quando exercitium earundem simul obiri nequit, inde est, quod una persona, cui quid debeo, vel quæ obligationem mihi injunxit, potestatem in me habeat, quam altera vel omnino non habet, vel non æque efficacem. Inde quando quis sub alterius potestate constitutus sese ad aliquid præstandum tertio obligat, semper intelligitur hanc limitationem adjunxisse, aut adjungere debuisse, quatenus id fieri possit salva obligatione qua superiori obstringitur. Quod si autem neutri parti, cum qua pacifcor, plus potestatis in me, quam alteri, competit, illa obligatio prævalet, quæ tempore prior est; idque quia de actione vel re, quam jam alteri debeo, valide amplius disponere nequeo. Unde intelligitur, quomodo decidendæ sint quæstiones, quando quis duobus fœderatis est obstrin-

ctus,

Etus, si utriq; eodem tempore promissum polcant auxilium, quod simul præstari non potest, puta præsentiam ejus qui promisit, aut omnes copias certi generis, v. g. omnes naves, omnem equitatum, &c. utri potius auxilium ferendum? Heic enim antiquior fœderatus prævalet, eo quod in posteriori tantum obstrictæ intelligantur actiones, quæ à priori obligatione liberæ erant. Et hæc locum habent non tantum, quando fœderatis cum tertio res est, sed etiam, quando ipsis inter se, siquidem priori fœdere ne deinceps quidem fœderati futuri excipiantur. Ast ut quis utriq; quæ simul præstari possunt, exhibeat, ne hoc quidem prioris natura fœderis admittit. Implicat enim, eum, qui auxilia à me stipulatus est, liberratem mihi reliquisse, ut illi quoq; contra quem ipse meum auxilium impleret, auxilia itidem præstem. Hac enim ratione priori promissorum effectus auxiliorum in nihilum recideret; siquidem momenti nihil adferunt uni addita, si alteri tantundem addatur. Bene tamen heic justitia causæ consideranda est eorum, qui belligerantur. Cum enim nemo obligetur, ut injurias alterius foveat, patet sane, siquidem posteriori fœderato à priori injuria fiat, me illi quoque adversus hunc auxilia posse ferre, (nisi convenerit, ne adversus istum quacunque ratione auxilium ferre tenear;) quippe cum priori promissum auxilium justam causam supposuerit.

§. 38. Firmandis obligationibus ac præprimis pactis adduntur Instrumenta, Juramenta, Pignora, Obsides, Fidejussiones. Primum quod attinet, in obligationibus inter homines invicem contrahendis necesse est per signa voluntas exprimat; quippe cum actuum voluntatis, quamdiu signis non manifestantur, nullus inter homines invicem effectus esse possit. Sunt autem signa imperfectiora quidem gestus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum linguæ invicem non intelliguntur; perfectiora autem verba utriq; intelle-

Et. Hæc porro ut eo liquidius ac firmiter voluntatem exprimerent, institutum est, tum ut pactis majoris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam provocaretur, si fors pactum ipsum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, ut scripto comprehenderentur leges pacti. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero oblivioni aut perfidiæ haudquaquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter hac exceptione eluduntur, quod per precipitantiam, aut re non recte perspecta fuerint prolata, quam exceptionem scripta quoque excludunt, quippe quæ dum concipiuntur, clare admodum & non sine mora aliqua paciscentis animo rem subjiciunt, ut siquidem hæc adprobaverit, plene in rem ipsam consensisse omnino judicandus sit. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri scripta queunt, quam verba, in quibus particula aliqua captiose inserta, quæ per celeritatem pronuntiationis non animadvertebatur, totam rem evertere potest; cui incommodo scripta haudquaquam ita sunt subjecta. Cæterum etsi ab ejusmodi scriptis seu instrumentis pactorum obligatio in se haud pendeat, quippe quæ etiam sine illis contrahi queat, & quantum ad jus naturæ persistat, etiamsi fors illa casu quodam perierint: in foro tamen civili, cujus cognitio non nisi manifestissimis nititur signis, hæc instrumenta quam maxime attenduntur, & plus fidei, quam cuilibet alii indicio, istis tribuitur. Ac nisi illa produci queant, ordinarie actor rejicitur, nisi idoneis testibus probaverit, illa instrumenta casu quodam sibi periisse. Inde quoque est, quod si creditor obligationis instrumentum sciens restituerit, aut illud conscio debitore sciens abolerit, debitum ipsi condonasse censeatur. Nequaquam tamen, si quovis modo syngraphas debitor nanciscatur, puta, furto subtractas, aut alia ratione extortas, obligatione solutus erit, saltem de jure naturæ, etsi fors in foro civili actio expiret.

§. 39. Juramentum triplici potissimum fine adhiberi solet, vel ut negemus nos facinoris cujuscumque reos aut confcios, vel ut vera nos enunciatores de re nobis cognita confirmemus, vel ut ad aliquid præstandum nos adstringamus. Primum dicere possumus purgatorium, alterum testificatorium, tertium promissorium. Juramentum purgatorium deferri solet ab iis, queis poenam exigendi potestas est, aut qui accusare nos volunt quando aliqua quidem indicia facinoris nos notant, sed quæ tamen plenam probationem non faciunt, nec aliis indiciis aut testimoniis in rei veritatem penetrare datur. Ad tale autem juramentum adigi non possumus, nisi ab iis quibus poenam de nobis sumendi potestas competit, idque maxime, quia detrectans pro convicto & confesso habetur; reliquis licet postulantibus recte id denegare possumus, nisi fors actionem nobis intendentibus, quando commodius videtur hac ratione judicium declinare, quam causam cum periculo aut saltem molestia dicere. Haudquaquam tamen eo loco tale deferri solet juramentum, ubi veritatis confessionem supplicium capitis sequitur. Equidem uti nemo communiter præsumitur divinæ renunciare misericordiæ ad evitandum aliquod incommodum infra capitis periculum subsistens: ira paucis ea animi vis est, ut mortem oppetere malint, quam perjurium committere, præsertim cum post perjurium nequaquam ipsis interdicitur misericordiam divinam iterum sollicitare, nec spes præclusa sit, quo minus ea iterum exorari queat. Eadem fere circa juramentum testificatorium locum habent. Nam & hoc non nisi ab illis mihi injungi potest, qui imperium in me obtinent, reliquis id pro liberali officio imputare possum. Et idem in causis capitalibus acceptari non convenit ab illis, qui necessitudine quadam affectum vehementem generante iis junguntur, in quos testimonium est dicendum, quippe qui communiter gratiam post religionem habere judicantur.

§. 40. In universum autem juramentum est adsertio religiosa, qua misericordiæ divinæ renunciamus, aut divinam in nos pœnam deposcimus, nisi verum dicamus aut promissum præstemus. Hunc enim juramentorum sensum esse facile indicant formulæ usurpari solitæ; Ita me Deus adjuvet; Deus sit testis, & similes, quæ eodem fere recidunt. Nam cum superior puniendi jus habens testis advocatur, simul ab eodem perfidiæ ultio poscitur. Unde quæ ad talem sensum reduci nequeunt asseverationes, juramentorum rationem non habent. Ubi obiter quoq; expediri potest, quid sentiendum de more Veterum, qui eandem ac prope majorem vim juramenti per salutem, caput, vitam Principis, quam per Deum conceptistribuerunt. Id enim proprie non ideo factum, quod Principibus Numen aliquod inesse putarent, aut quod iram eorum sibi fallentibus precarentur; sed quia pleriq; videri volebant, magis Principum salutem quam propriam curare, adeoq; majori religione ducere iram Deorum in illorum, quam in proprium caput derivare. Sensus quippe ejusmodi juramentorum proprie hic fuit: ita salvum Principem opto, uti ego hoc faciam: id est, nisi hoc faxo, iratum Principi Deum precor. Unde patet, non sine ratione gravius quondam punitos per caput Principis pejerantes, quam per proprium. Nam hac ratione in propriam duntaxat personam perjurii vindictam derivare credebantur; isto autem modo etiam in Principem, cui publica quoq; salus innexa. Ex fine quoq; juramentorum eorundem sensus colligitur, qui est, ut homines ad enunciandum verum aut præstanda promissa eo firmiter adstringerentur metu divini Numinis, omnipotentis & omniscii, cujus iram, si scientes fallant per juramentum, in se invocant, ubi alias metus hominum minus efficax vinculum videbatur fidei; quorum vel vires effugere, vel scientiam se posse fallere sperabant. Nam ubi vel latere non potest, vel pœnam nostram non declinare violator pactorum, superfluum videtur

detur juramentum exigere. Etsi autem omnes non-a-
thei supponant, Deum violationem pactorum etiam ju-
ramento non confirmatorum vindicare: communis ta-
men est persuasio eaque non inanis, acerbius illum pu-
niri, qui iram Dei provocaverit, ac sponte sibi vi-
am ad ipsius misericordiam quantum in se fuit, perju-
rio præcluserit.

§. 41. Bene autem observandum, jusjurandum pro-
prie non producere novam obligationem, sed obligatio-
ni in se firmæ velut accessorium quoddam vinculum su-
pervenire. Semper enim supponitur aliquid, quod nisi
præstetur, juramento poena divina provocetur. At in-
eptum hoc esset, nisi illicitum foret non præstare illud,
quod supponitur, adeoque jam antea obligaremur. Hinc
est, quod illa pacta, quæ alias in se de jure naturæ alte-
ri nullum jus dant, ne id quidem præstent accedente ju-
ramento. Uti contingit illis, qui per metum injustum
causam juratæ promissioni dederunt. Non minus enim
manet talibus obligatio restituendi extortum vi promif-
sum cum juramento, quam citra juramentum, cujus
compensatione supra obligationem præstandi promissum
supra dicebamus. In honorem tamen divini Numinis
ejusmodi promissa servanda putamus. Cum enim ejus-
dem intuitu gravius effugeris malum, quam promissum
illud est, irreverens utiq; foret, postquam periculum
effugeris, tam proficuum Numinis invocationem velut
retractasse. Quin & circa res, de quibus in se obligari
non poteramus, ne accedente quidem juramento obliga-
mur; quales sunt res legibus perfectis interdictæ. Ab-
surdum enim est, invocare vindictam divinam, ni id
facias, quod si feceris, ab eodem Numine sis puniendus,
adeoque reverentia DEI velut in ipsius ignominiam
abuti. Ac introducta sunt juramenta, ut licitis ac bo-
nis actionibus inter homines firmitatem addant, non ut
sceleribus succenturiantur. Sic recte quoque dicunt, ju-
rata vota bonum aliquod morale majus impediencia esse
irrita,

irrita. Quale illud apud antiquos Judæos frequenter, quo jurabant, se nihil huic vel illi unquam benefacturos; quippe cum beneficentiam à Numine præceptam haudquidquam nobismetipsis interdicerere queamus. Idem de absolute impossibilitibus est clarum. Et si extra dubium sit, quin ita temere nominis divini religionem tractans graviter peccet. Simili ratione addita juramenta promissionem conditionatam non mutant in absolutam. Non minus enim, quod conditionem supposuit juramentum, cum conditione illa stat aut cadit, quam injuratum promissum. Sic quoq; si certum sit, eum qui juravit aliquod factum supposuisse, quod revera ita se non habet, ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum, non obligabit juramentum. At si dubium sit, an non etiam sine eo idem fuisset juraturus, standum erit promissis; quia ob reverentiam **D E I** quam simplicissima in juramenti interpretatio debet adhiberi. Similiter ex natura pactorum judicandum, an actus contra juramentum admissus sit duntaxat illicitus, an vero etiam irritus. Nisi enim jus suum in rem promittens juratus abdicaverit, & in alterum id promisso jurato transfulerit, si post in tertium id conferat, irritus non erit actus. Sic v.g. si quis juraverit, se certam rem alicui legaturum, postmodum autem tertio cuiquam eandem vendiderit, nequaquam irrita erit venditio, etsi iste perjurii labem contraxerit. Deniq; pro natura pacti aut promissi cui adjicitur, juramentum habebit efficaciam ex jure naturali aut civili. Nam illud in se non facit, ut promissum aut pactum alias in se ex solo jure naturæ valens, efficaciam juris civilis obtineat, nisi forte lex civilis circa quædam pacta peculiariter hanc ipsi vim assignaverit.

S. 42. Porro in juramenti formula illa, sub qua **D E U S** testis aut vindex invocatur, accommodanda est ad persuasionem seu religionem quam fovet ille, qui jurat. Nam nemo per **D E U M** se jurare putat alia
formu-

formula vel alio nomine, quam quod suæ ipsius, hoc est, (ex opinione jurantis) veræ religionis præceptis continetur. Inde qui per falsos Deos juraverit, quos ipse tamen pro veris putat, obligabitur; ac si pejeraverit, adversus verum Deum perjurii culpam admittit; quia sub quocunq; conceptu Numinis tamen notionem ante oculos habet, quo invocato si sciens fefellerit, in divinam majestatem, quantum in se, irreverens fuit. De cætero autem verba juramenti eo sensu capienda sunt ac valent, quo capere se profiteretur, cui juratur. Hujus enim præcipue, non jurantis causa juramentum præstat. Unde etsi haudquaquam obligetur, qui recitative duntaxat protulerit verba alicujus juramenti, quod de Cydippe Poëtæ tradunt: tamen si vel ita quis jurare velit, ut non obligetur, vel alio sensu in mente reservato, quam alter cui juratur verba accipiat, omnino obligabitur juramento. Idq; non tantum, quia ab hoc actu omnem cavillationem reverentia Numinis excludere debet; sed etiam quia alias tota ea res in nihilum recideret. Introducta enim juramenta hoc fine, ut quantum fieri posset, securus aliquis redderetur de alterius fide circa rem promissam aut veracitate circa responsum ad interrogata; qui finis prorsus evertitur, si isti exceptioni locus datur. Et necessitas illa, qua ejusmodi signa servandæ societatis causa inter homines fuere instituta, omnino requirebat, ut ad eum modum signa valerent, quo dijudicari possent ab iis, quorum causa adhibentur. At istud obtineri haudquidquam potest, si non ex sensu accipientis, sed ex tacita, eaque communi usui contraria proferentis interpretatione valeant.

S. 43. Pignora pactis adjici solent, quando vel fides ejus partis, quæ suum debitum ex pacto posteriori loco præstat, non satis certa videtur, vel ut molestia pro tribunali jus nostrum extorquendi supersedere possimus. Ideo etiam pignus communiter pretium debiti æquare
aut

aut superare suevit, ut siquidem fides alterius fefellerit, in promptu habeamus, unde debito nostro potiri queamus. Sunt autem pignora vel fructuosa vel sterilia. Illa fructu suo, quem interea ferunt, pensare possunt, quod nobis damni ex dilata solutione debiti emergit, adeoque non ita necessarium est, certum constitui terminum, intra quem nisi reluatur pignus, habenti proprium cedat, cum mora ipsi haud sit damnosa. Quod quia in sterilibus contra est, plerunq; in iis determinare sueverunt certum temporis spatium, quo elapso velut in solutum pignus vindicetur. Quod si id tamen non sit expressum, tractu temporis quantocunq; luitio pignoris non impeditur, nisi forte sufficientia emergant indicia, pro derelicto illud à domino habitum fuisse. Restituendum autem est pignus, quando dissolvitur debitum, antequam præterlapso termino in solutum ceciderit. Interea temporis, qui id accipit, non minorem isti quam rei suæ debet custodiam, quippe cum ipsius potissimum commodo fuerit datum. Et si quid detrimenti id capiat, aut prorsus pereat per ipsius dolum, aut defectum diligentiae saltem communis, ejusdem id periculo ac damno contingit.

§. 44. Obsides dari solent confirmandis pactis potissimum publicis, ubi itidem nuda fide non satis cautum nobis videtur; scilicet ut à pacto violando alter metu cohibeatur, ne in illos durius quid statuatur, quos in potestatem nobis tradidit. Præsertim cum non viles personæ, sed quæ à cæteris magni æstimentur, obsidum loco tradi soleant. Dantur autem vel ab una duntaxat parte, vel ab utraque. Hoc fit, quando vel utriusque partis æque interest convenita servari, vel utriq; par invicem nocendi facultas, vel deniq; in bello, quando non satis constat, serio res agatur, an simulato pacto insidiis locus quærat. Illud vero contingere fere solet, quando pars viribus inferior ad paciscendum durioribus conditionibus adigitur. Cæterum satis intricata alias quæ-
stio

stio circa obligationem obsidum, & quidnam in eos liceat, si non servatum sit, cujus causa dari fuere, commodissime hac ratione expediri posse videtur, si distinguatur inter id, quod ipsi citra injuriam pati queant, & quid ex lege naturæ recte ipsis inferatur. Cum enim ejusmodi pactis firmandis adjiciantur, quibus violatis bellum existit, satis patet, ruptis pactis obsides quoque non secus ac totam ipsorum civitatem in hostium abire numerum, in quos statuere licet, quidquid liber, saltem quantum ad defectum juris id impediens, quod in ipsis hostibus existat. Nam eo ipso dum hostes fiunt, nihil in ipsis juris remanet, quo minus extrema quæque ab eo, quem læsere, pati queant, uti inferius pluribus explicabimus. Accedit, quod eam ipsam licentiam, qui eos dederunt, videntur indulgisse. Traditio enim obsidum huc redit, se nihil recusare, quo minus in eosdem, quicquid libitum fuerit, statuatur, siquidem fidem non servari contigerit. Nec intra custodiam duntaxat hæc licentia consistit. Hanc enim arctiorem aut laxiorem, prout opus videtur, quamdiu tales sunt, etiam quando pactum servatur, eo ipso, quod traduntur, subeunt. Ad eoque ubi pacta violantur, ulterius procedi posse satis intelligitur, scilicet ad cruciatus & mortem, quæ post custodiam proxima sunt. Sic etiam quando utrinque obsides sunt dati, si unus paciscentium citra justam causam suos male tractaverit aut occiderit, injuriam alter non faciet; si eodem modo, quos apud se habet, tractaverit, idque ex nudo belli jure, non ex jure aliquo talionis. Etsi hoc communiter in ejusmodi factis allegari soleat, declinandæ inter homines crudelitatis famæ. Quippe cum talio habeatur ex consuetudine gentium, non solum quando ei personæ, quæ peccavit, malum quod ipsa fecit inferitur; sed etiam quando idem inferitur aliis de eodem corpore morali, qui præsertim sunt ejusdem conditionis. Nemo enim duriter tractatum censet hostem, in quem sua exempla statuuntur. At vero cum

ius naturæ mala, quæ hosti inferuntur, temperanda jubeat ad rationem pœnæ alias inter homines pacificos usurpari solitæ, quantum ratio belli, & necessitas nos ipsos defendendi & ad jus nostrum perveniendi admittit, facile patet, obsides innoxios violato pacto non posse recte occidi, aut alias crudeliter tractari, nisi forte ipsi quid morte dignum commiserint, aut in violationem pacti consenserint, eamque velut suo periculo fieri jusserint. Hoc enim casu quin capite quoq; plecti possint, extrâ dubitationem positum est.

§. 45. Cæterum heic non minus spinosa suboritur quæstio, an illi, qui obsidem dederunt, injuriam eidem faciant quem ista ratione hostium iræ objiciunt? Quam quæstionem volumus intellectam de iis, qui in obsides, quos dant, summum habent imperium. Nam si quis pro aliis, quam qui summum imperium in ipsum habent, se obsidem obtulerit, haud dubium est, quin cum istis pactum ineat, ne perfidia sua duriolem sibi conditionem concilient, adeóq; violatores pacti omnino obsidi injuriam facere. Hæc quæstio ex illa pendet, an is, qui summo imperio gaudet, potestatem habeat vitam subditi sui in periculum mortis præsens aut probabile exponere pro salute publica, & an subdito sit obligatio ejusmodi periculum, si jubeatur, subeundi? Quod affirmandum nobis videtur; Etsi sint, qui id negent ex ista ratione, quod solus Deus sibi in vitam dominium reservavit; nec hominem in vitam suam id juris habere, quod in res alias quæ in proprietatem veniunt, adeóq; id jus consensu expresso aut tacito à singulis ad civitatem non potuisse pervenire. Enimvero quod dicitur, homini in vitam suam non esse dominium ad eandem destruendam, hanc limitationem admittit, nisi pro salute plurium ea sit impendenda. Socialis enim natura hominis id non solum permittere, sed sæpe etiam suadere videtur, ut pauci suo interitu plurimorum salutem redimant. Inde cum frequenter; in bello comprimis, casus inci-

incidant, ut multitudo aliqua servari nequeat, nisi pauci pro illis pereant, in omnibus civitatibus ab iis, penes quos summum est imperium, eam usurpari potestatem videmus, ut exigente id salute univerforum aut plurium aliqui pauciores in præsens vitæ periculum mittantur, cum hoc effectu ut nisi paruerint, aut segnius periculo sese obtulerint, mortis poena ideo afficiantur. Quos mandata strenue exsequentes, & mortem intrepide subeuntes non probabile est tam communi consensu encomia merituos, si hoc ipso contra jus naturæ peccarent. Ex quo consequitur, quemadmodum in bello civitas paucos quosdam hosti ingruenti opponere potest cum probabili periculo mortis; ita si alter propter obsides quos habet, eos qui dederunt novis vexare injuriis instituat, ita ut magis expediat civitati obsidum jacturam facere, quam tales injurias admittere, omnino videtur civitatem recte posse obsides in probabili periculo mortis aut gravium incommodorum destituere, ut injurias istas abs se amoliat. Obsidibus autem, quod ipsi potissimum pro aliis periculo exponantur, non magis injuria fit, quam illis, qui peculiari Imperatoris jussu, qua pugna asperrima ingruit, hostibus opponuntur. Idem tamen haudquidquam adserendum judicamus, si illi, cui obsides dati sunt, injuria hac ratione fiat; puta si rel. Etis ipsi obsidibus à pacto, cui alias nullum ex jure naturæ vitium adhærebat, qui obsides dederunt, discedant. Non enim credendum est, corpus morale membro, quod summi imperii vinculo ipsi innexum est, necessitatem aliquod incommodum capitale, etsi non tanquam per modum poenæ, perpetiendi posse injungere ea de causa, ut alteri injuriam faciendi occasionem inveniat.

§. 46. Reliqua, quæ circa obsides disputantur, facilem habent explicationem. An Rege, qui fœdus fecit mortuo, obsides adhuc teneantur, ex iis est dijudicandum, quæ paulo ante de fœderibus reallibus & person-

sonalibus diximus. Nam si in successorem obligatio ex
 foedere immediate transit, omnino adhuc obses tenebitur;
 si aliter, libererit. Quod si quis obses datus sit tantum,
 ut alterum captivum redimat, eo mortuo non statim liberatur,
 si scilicet ea de causa datus sit, quod summam aliqua pecuniae
 capienti sit promissa. Cum enim hac ratione actionem in bona
 captivi captor adquisiverit, tamdiu obses tenebitur, quoad
 quod debetur ipsi ex bonis captivi sit persolutum. Alias si nihil
 praeter corpus istius spectavit captor, utiq; ipso mortuo liberatus
 erit obses. Si vero quis obsidem se dari passus sit, ut alias
 obses liberaretur, hoc mortuo liber erit, si in ipsius potissimum
 persona securitatem quaerere voluit alter; non autem si ipsi
 perinde est, quanam individua obsidum loco dentur, modo
 certus eorum numerus certae conditionis expleatur. Quod si
 contingat, uti apud antiquos non semel factum legimus, ut
 obses haeres & successor fiat ejus, qui ipsum dedit, postquam
 hic fato functus est, arbitramur obsidem non amplius teneri,
 etiamsi foedus istius morte non expiraverit. Hic enim casus
 tacite exceptus intelligitur, ut non esset amplius obses, si ipse
 in principalis debitoris personam transferit; ita tamen, ut
 alium pro se substituere debeat, si postulatum id fuerit. Fugere
 autem obsidi non licet, quamdiu civitas id, cujus causa datus
 fuit, implere vult. Verum ubi illa pactum jam abruptum, in
 captivum obses transit, cui fugiendi licentia est, nisi si ipse ut
 laxius haberetur, fidem de non fugiendo dederit. Sic recte
 quoq; illos fugisse obsides judicamus, qui ad successionem
 regni vocabantur, ob probabilem metum, ne ad iniquas
 condiciones adigerentur, si aperte dimitti postulassent. Deniq;
 cum odiosa sit obsidum obligatio, adeoq; strictam requirat
 interpretationem, in unam causam dati non poterunt in
 aliam retineri, si scilicet aliud quid sine obsidum
 accessione sit promissum. At si in alia causa fides violata
 sit, aut contractum debitum, retineri

tineri obses poterit non ut talis, sed ex illo capite, quod factum & debito civitatis omnes cives teneantur: nisi forte expresse conventum sit, ut omnino restituantur obsides, si id expletum fuerit, cujus causa dati fuerint, etiamsi deinceps ex alio capite controversiæ quid inter illos oriatur.

S. 47. Fidejussio est, quando per signa ostendimus, nos alterius obligationem in nos velle suscipere, ut si quidem ab illo non præstetur, à nobismetipsis sit implenda. Possunt autem fidejussiones interponi in quibuslibet pactis circa res & actiones versantibus, quæ pretio redimi possunt, cum hoc effectu, ut si qui principaliter se obligavit non præstet, quod debet, fidejussor teneatur id exsolvere, ita tamen, ut ad fidejussarium habeat regressum & actionem de sarciendo damno ipsius causa suscepto. Nec in privatis dumtaxat contractibus, sed & publicis in pactis inter eos, qui communem inter homines judicem non agnoscunt, fidejussores adhibentur; atque ii potissimum, quorum interventione pactum fuit initum. Quorum obligatio est talis, ut si quidem unus à pacto discesserit, teneantur alteri auxilium ferre, quo iste ad debitum præstandum iterum adigatur. Porro cum fidejussio sit accessio principalis obligationis, facile patet, fidejussorem non plus posse debere, quam debet is, pro quo obligatur. Et si juxta leges Romanas fidejussoris conditio certo modo durior erat, quam principalis debitoris; eo quod huic concedebatur per cessionem bonorum toto se debito, licet bonis majore, exsolvere, quod beneficium fidejussoribus non indulgebatur; quippe cum eo sine essent dati, ut si debitor bonis esset eversus, creditor omnino per fidejussores suum consequeretur. Enimvero jus naturæ, quod beneficium illud cessionis bonorum ignorat, quantum ad intensionem obligationis æquales eos facit. Bene tamen fieri potest, ut minus debeat fidejussor, puta, si se ad partem dumtaxat debiti præstandam obligavit, si pro pura promissi-

one cum conditione cavit, (ut autem pro conditionali promissione pure caveat, scilicet ut non addat & supponat conditionem, quam principalis debitor supponit, naturæ fidejussionis repugnat,) si post intervallum demum temporis soluturum se recepit, & si quæ sunt alia, quæ obligatio fit remissior.

§. 48. In delicto autem hætenus tantum fidejussiones possunt interponi, ut vel fidejussor promittat magistratui, cui delicti est persecutio, se damnum delicto datum sarciturum, vel caveat de reo sistendo; quæ interpositio solet fieri vel ut reus jam comprehensus carceris molestia liberetur, vel ne in absentem & indefensum tanquam convictum aliquid statuatur. Alias enim ut pœnam proprie dictam pro reo subeat vas, obligare se haudquidquam potest. Pœna enim inter homines est proprie malum aliquod molestum, quod infligitur intuitu malitiæ ejus, qui id commisit, eo fine, ut vel ipse delinquens emendetur, vel alii. Atqui neq; ipse vas deliquit, neq; actu fidejussionis reatum delicti in se derivavit. In eo enim nullum est crimen, velle, ut reus æquiore loco causam dicat, aut meliore sit conditione tantisper, donec in ipsum sententia feratur, consentiente præsertim Magistratu; aut promittere, se de multa pecuniaria reo dicta satisfacturum, ut & de eo, quanti Magistratus æstimaverit, quod facultas pœnæ sumendæ per fugam rei forte fuerit subtracta. Nec in tali fidejussore finis pœnæ potest obtineri, quo deficiente pœna non recte ab homine exigitur. Et non recte naturam pœnæ, ac officii sui obligationem circa eam exigendam intellexit, qui vadem fors aliquando affecit supplicio Magistratus, nisi ubi dolo ipsum egisse adparuerit, ut imperii publici vim hac ratione elusum iret. Quod si autem quis ob fidejussionem damni quid patiatur circa bona, proprie pœna non est, nec ex delicto directe obligatio oritur, (etsi hoc occasionem obligationi det,) sed ex proprio consensu. Ex quibus adparet, cum fidejussi-

jussionis effectus proprie terminetur in bonis fidejussoris, etiam ad hæredem ipsius transire obligationem. Et si ubi forte summa, pro qua obligatus fuit is, à quo hæreditas descendit, major sit, quam ipsa hæreditas, non teneatur pro ampliore summa, quam quantum ex hæreditate accepit, adeoque non supplere de suo, quod integræ summæ deest; nisi forte pro tota summa ipse denuo sese obligarit.

§. 49. Tolluntur obligationes non perpetuæ maxime naturaliter expletione ejus quod debetur; hoc enim si fiat, plene & directe effectum suum obligatio est consecuta. In iis autem rebus, quæ per alium recte possunt expediri, nihil interest ejus, quem obligatio spectat, utrum ipse, qui debet, id præstet, an alius vicem ejus obiens. Ubi fidejussor fuit interpositus, siquidem principalis debitor solverit, tam hic quam iste liberatur; at si fidejussor solverit, principalis quidem debitor à creditore liberatur, sed fidejussori contra debere incipit. Condonatione quoque tollitur obligatio, quando is, cui quid debetur, ipse nos onere præstandi solvit. Quod enim ex obligatione in ipsum translatum fuit jus, iterum ad nos redire per condonationem ab altero intelligitur; quemadmodum & ab initio obligatio non contrahitur, si alter, cui quid offertur, id respuerit. Ejus species ex legibus Romanis erat acceptilatio, quando vel imaginaria fit solutio, vel traditur apocha in eam formam, ac si revera solutum fuisset; idque ut eo melius probare quis possit se nihil amplius debere, si forte id in dubium vocetur. Quo refertur etiam, si quis, cujus interest aliquid præstari, impediatur, quo minus præstetur. Id enim itidem condonasse censetur, adeoque perinde habetur, ac si præstitum fuisset. Obligatione quoque liberor, si tertius eam, consentiente eo, cui debeo, tanquam propriam in se receperit. Expirat quoque obligatio, quando persona statum, in quo unice obligatio fundabatur, mutaverit, tam illa, in qua obligatio hæret,

quam in qua eadem terminatur. Sic Magistratus defensionem subditorum promittens non amplius tenetur, si munere suo abierit. Sic qui Magistratui obsequium promisit, non amplius tenetur, ubi subditus ipse esse, aut hic Magistratus defierit. At vero vim tollendi obligationem non habet ejusmodi mutatio in subjecto quæ licet fors tempore, quo illa contrahebatur, si adfuisset eandem impediisset, ac in præsens subjecto parum congruat; non tamen inhabile prorsus illud ad eam implendam reddit. Nam jus meum legitime in alium quæsitum haudquaquam perire potest, etsi id ipsi post minus commodum videatur, nisi illud ab initio pacto expresse tanquam conditio fuerit insertum. Sic populus aliquis absolute se Regi subjiciens, etiamsi post, ingenio mutato, alia reipublicæ forma commodior ipsi sit futura, haudquidquam obligatione adversus Regem solvitur. Contrario quoque consensu contrahentium multæ obligationes possunt dissolvi, præprimis si res adhuc sit integra, i.e. si nihil utriusque ex vi pacti fuerit præstitum. Unde si circa eandem rem cum eodem duo diversa pacta extiterint, prius erit irritum; quod ex posteriori satis constat, contrahentes priorem voluntatem mutasse: quemadmodum & in legibus positivis posterior lex priori contradictoria eidem derogat. Compensatione quoque tollitur obligatio, cum creditor debitori ex alio capite debet, puta si vel mea quædam res citra jus apud illum sit, aut si ex contractu vel promisso alio debeat, aut si damni quid dederit. Tunc enim, comparato invicem debito, id tantum, quo una summa excedit alteram, erit solvendum. Solo autem temporis tractu inconueniens est tolli obligationes, nisi quatenus ex illo signa condonationis possunt colligi. Inde nihili est ista obligatio: debebo tibi C. aureos per triennium, ita tamen ut neque interea temporis, neque elapsò illo spatio me eos poscere queas. Nam frustranea est obligatio, quæ nullum sortitur effectum, antequam expiret. Aliud

ud tamen est, si ita concipiam, nisi intra triennium petieris, nihil amplius debebo. Isthæc enim est promissio vere conditionalis, quæ non adparente conditione expirat.

§. 50. Heic quoq; illa est expedienda questio, utrum victor hostis victi jura possit tollere, ita ut obligationem, qua alter victo tenebatur, queat ipsi condonare? Quæ controversia quondam magna contentione fuit agitata, cum Thebani Thebalos debitum ab Alexandro ipsis condonatum everlis Thebis, post, restituto oppido, reposcerent. Qui in negativam concedunt, his utuntur argumentis. 1. Possè reposci, quod vi ablatum. 2. Jus belli in iis, quæ in judicium adducuntur nihil valere: quæ armis tolluntur, nisi armis non retineri. Itaque ubi illa valeant, ibi non esse judicem; ubi judex sit, nihil illa valere. 3. Bello parata non nisi bello possideri. 4. Non posse à victore donari jura, quia id demum victoris est, quod & quamdiu tenet. At jus in tabulis fuisse, quod incorporale est nec manu potest adprehendi. Aliam hæredis, aliam victoris esse conditionem. Ad illum jus, ad hunc res & corpora tantum transire. 5. Jus publici crediti non posse transire ad victorem; quia quod populus credidit, debetur omnibus, & quamdiu superest aliquis ex civibus, eum esse & censeri totius summæ creditorem. Jam vero non omnes Thebani fuerunt victoris Alexandri. 6. Si tabulæ concessæ sint, non ideo statim concessum videri, quod in tabulis continetur. Nam neq; jus in tabulis versari, sed ex tabulis peti juris probationem. Enimvero his argumentis haudquaquam ea vis inest, ut quod intendunt indubie conficiant. Nam 1. quod vi justa ablatum est, i. e. quod antea ex quacunq; obligatione perfecta debitum detrectanti debitori vi extortum fuit, haudquaquam reposci potest. Et consuetudine gentium vis in quolibet bello solemniter adhibita pro justa reputatur, adeo ut priori domino in ea nulla prætensio remaneat, postquam paci-

ficatio intervenerit. 2. Jus belli utiq; valet aliquid in
 iis, quæ in judicium trahuntur. Sane enim post fini-
 tum bellum, si de re, quam bello acquisivi, controver-
 sia mihi moveatur, sufficit mihi solum titulum
 bellicæ acquisitionis allegare, nisi fors peculiariter de
 eadem restituenda in pacificatione conventum, aut clare
 injustitia belli fuerit probata. 3. Bello justo parta vel
 maxime etiam in pace jure possidentur, præprimis post-
 quam pacto utrinq; pax est constituta: heic enim pos-
 sessoris manere intelliguntur, de quorum restitutione
 expresse non fuit conventum. 4. Circa acquisitionem
 incorporalium in bello notandum, quod quædam jura
 rebus ita adhæreant, ut ad quemcunq; possessorem sal-
 tem ex consuetudine gentium legitimum, simul transe-
 ant. Sic v.g. qui bello occupavit fretum, fluvium aut
 iter aliquod, ubi antehac transeuntes vestigal solvere
 consueverant, dubium non est, quin iste quoq; jus si-
 mul adquisiverit vestigal istud, quamdiu ea itinera pos-
 sidet, exigendi. At vero quando personam aliquam
 bello in potestatem redigo, haudquaquam adquireo jura
 istius personæ, quæ proprie & immediate in ipsa perso-
 na fundantur. v.g. Capto Rege non statim jus adquireo
 imperandi subditis ipsius: capto patre aut domino non
 statim adquireo jus in liberos & servos. Ratio est, quia
 ejusmodi jura consensu alterius personæ capto fuere quæ-
 sita, qui consensus in persona duntaxat capti fundatus
 erat. Unde cum ista quoq; in potestate victoris non sit,
 (quod suppono,) ab ipsius arbitrio dependet, utrum a-
 lii quam capto tale jus suo consensu dare velit. Præter-
 quam quod pleraq; hæc jura jam habeant, in quem
 transeant, si vel naturaliter vel civiliter, qui prius ea
 tenebat, perierit. At vero cum persona capta acqui-
 rere quoq; possim illa jura, quæ proprie & ultimo in
 ipsius rebus fundantur, ita tamen ut captus per consen-
 sum suum ea in me transferat; quem consensum in-
 tentatione gravioris mali eliciendi mihi facultas est. Sic
 quem-

quemadmodum alteri donare possum jus à debitore meo debitum exigendi cum hoc effectu, ut debitor id æque ipsi, quam antea mihi, solvere teneatur: Ita si captus consensu suo jus ad debitum suum in me transtulerit, utiq; debitor, quod capto debuerat, mihi debere incipit. Et hoc modo Alexander debitum illud sibi acquirere poterat, siquidem Thebas civitatem reliquisset adactis illis, ut jus suum in ipsum transferrent; & revera adquisivisse intelligitur, postquam citra ullius rei exceptionem Thebarum dominus factus erat. Qua ratione jus habebat id debitum à Theffalis exigendi, aut illud iidem condonandi. Quin & hoc facere poterat, ut Thebanos adigeret immediate debitum illud Theffalis remittere, quemadmodum aliquem bello possum adigere, ut præensione alicui suæ renunciaret. Unde Alexander, dum Theffalis debiti tabulas concedit, non tam hoc agebat, ne Thebanorum civitas, quam ipse debebat, aliquando debitum posset exigere, sed ut testaretur, quod ipse ex eo capite eosdem nihil esset posciturus. 5. Illud autem falsum, quamdiu aliquis superest civium, esse & censeri ipsum totius summæ creditorem, adeoq; habere idem jus, quod civitas habebat, exigendi quod huic debebatur. Qui singuli enim de dissipato aliquo ac penitus dissoluto civitatis corpore supersunt, haudquaquam jus civitatis sibi possunt adserere, cum ipsi nequaquam amplius eam civitatem constituent. Constat autem Alexandrum Thebanorum civitatem prorsus delevisse, adeo ut qui cladi superessent, nequaquam pro populo aliquo possent censeri. Et qui post Thebarum oppidum instaurarunt, novus prorsus fuere populus, qui si qua peculiaria veteres Thebani jura habuerant, nequaquam sibi vindicare ex solo loco potuerant, nisi de integro ea quaesivissent.

§. 51. Postquam de natura obligationum in universum vidimus, proximum est, ut de quibusdam pactis in specie aliquid subjiciamus. Possunt autem *pacta* dividi
in

in publica & privata. Pacta publica, quæ à civitatibus earumve capitibus sancjuntur circa negotia statum civitatis spectantia, serviunt vel *adstringendæ paci*, vel *tol- lendo* aut *suspendendo* vel alias *temperando bello*. Illa proprie vocantur *Fœdera*, quæ pro objecti ratione, de quo in iis fuit conventum, sunt vel *Amicitie*, quæ in genere mutua benevolentia, aut communia etiam humanitatis officia spondentur; fiuntq; potissimum inter eos, qui neq; beneficio neq; injuria antehac inter se cogniti fuerunt; etsi talia non satis proprie fœderum nomine veniant, cum ad talia officia jam antè lex naturæ omnes obliget: vel *Auxilii* invicem præstandi, idq; vel tantum, quando alteruter à tertio bello invaditur, vel etiam quando alium ipse bello petit, quorum illa *συνουχία*, hæc *συνουχία* vocantur. Ineuntur quoq; circa alias res, puta ne in confinio alterius alter arces extruat, ne alterius subditos fugitivos recipiat, ne iter hosti præbeat, & similia. Alia quoq; est divisio fœderum, qua distinguuntur in *aqualia*, & *inaequalia*. Illa sunt, quando ex vi fœderis paciscentes ratione dignitatis ex summo imperio resultantis æquales manent, ita ut una alteri tanquam superiori non reddatur obnoxia. Hæc verosunt, non quando partes viribus inter se dispares paciscuntur, sed quando ex vi pactionis alteri superioritas quædam confertur, ita ut una alterius majestatem comiter conservare, eiq; reverentiam quandam non reciprocam exhibere teneatur. Ex quibus quædam vim summi imperii imminuunt, ut si alter non possit sine alterius permisso tertio bellum facere; quædam non imminuunt, etiamsi oneribus quibusdam unam præ alterâ magis gravent.

§. 52. Est & alia species pactorum publicorum, quam *sponsionem* proprie vocant, quæ in hoc à fœdere differt; quod fœdus per summam potestatem aut ejus jussu feriat; sponsio autem est ubi qui à summa potestate mandatum ejus rei non habent, aliquid promittunt,

tunt, quod illam proprie tangit. Quæ ubi ipsis hæc conditio adjicitur, ut tum demum ratæ sint, quando à summa potestate adprobantur, nihil habent difficultatis. Sic etiam quando aliquis factum tertii promittat, ita ut vel tantummodo operam suam polliceatur ad ipsum persuadendum, vel etiam nisi id impetret, in se recipere obligationem spondeat, ad quid teneatur tam sponsor quam tertius, clare liquet. At si sponsiones sint absolutæ, spinosa admodum solet agitari controversia, an illæ quoq; Regem aut populum obligent? Quod etsi in thesi & citra peculiare circumstantias negandum sit; in hypothesi tamen, & quidem potissimum circa sponsiones Caudinam & Numantinam, quæ in hac materia exemplorum loco passim agitantur, ejusmodi nodi incidunt, qui rem valde ambiguam faciunt. Nobis id initio videtur dispiciendum, quantum isti sponsores ex vi sui imperii valide potuerint pacisci. Constat igitur Consules illos tali cum potestate ad gerendum bellum missos, ut pro arbitrio possent in hostem movere, cum eo manus conferere, & omnes actus exercere, quæ ad bellum illud ex more gentium gerendum aliquid facere ipsis viderentur, non expectatis ea super re Roma mandatis. Ex cujus imperii vi potestatem habuerunt inducias faciendi saltem ad tempus non ita longum, aut certe non longius, quam ipsi cum imperio ad exercitum erant futuri; item exercitum ex finibus hostium deducendi, & loca jam occupata restituendi, siquidem salus exercitus ita postulare. Præter hoc si nihil aliud spondederant Consules nullo sane juris colore pactum irritum à populo Romano fieri poterat. At certe illud directe in eorum potestate non erat, de tota velut præensione in illum populum transigere, i.e. plenam cum illis pacem & præterea foedera sancire. Enimvero quia consensum populi non præter rationem præsumperant Consules, cum tot millia civium alio modo servari non possent, & paciscendi potestatem hostes ipsis competere crediderant,

rant, & ex sua parte præstiterant aliquid, quo non ini- que redimi videbantur à Consulibus Romanis promissa, & quia id in commodum cedebat populi Romani: æ- quissimum sane erat, populum Romanum ab isto pacto non discedere. Præsertim cum hostes nihil aliud sibi essent stipulati, quam finem belli injusti; (quale sal- tem Numantinum fuerat, propria Romanorum confes- sione,) & ne Romanis servire cogerentur. Inde si ve- rum fateri volumus, unica & vera causa, cur ista spon- sione stare nollent Romani, fuit eorundem intoleranda ambitio, indignum judicantium id se experiri, quod ipsi aliis injustissime intulerant; i.e. ad pacem, ut ipsi judicabant, turpem adigi. Non igitur nisi color erat juris & inane ludibrium, negare se teneri pacto, quod insciis se initum foret & obligatione solutos se credi de- ditione Ducum. Si enim omnino pactum illud servare nolebant, tenebantur res restituere in illum statum, in quo ante sponsonem fuerant, i.e. totum exercitum de- dere. Nunc deditis duntaxat ducibus, servatq; exer- citu non magis juste se egisse gloriari possunt, quam Lacedemonii Phæbidam propter occupatam Cadmeam multantes, quam ipsi tamen nihilo secius retinebant. Omnino igitur Samnitibus & Numantinis jus erat non solum in ipsis ducibus & exercitu illo pacti violationem persequendi, sed & in toto populo Romano. Etsi post- quam nescio qua de causa pleriq; eruditorum Romanos tanquam justitiæ exemplar admirantur, causa apud corruptos per affectum judices cadunt miseri Samni- tes & Numantini, quos fortuna quoque antehac de- stituerat.

§. 53. Pacta in bello usitata vel *statum belli tollunt*, vel eundem *relinquunt*. Prioris generis pacta cum pro- prio vocabulo destituantur, pacis nomine communiter, aut pacificationis solent venire. In hac interdum con- sentius super eventu aliquo fundatur puta, quando illi victoria, cujus effectus jam antea fuere determinati, attribu-

attribuitur, cui vel fors faverit, vel à cujus parte fortuna pugnae inter binos, aut plures, vel integros quoque exercitus steterit, vel pro quo lecti arbitri pronunciaverint. Pacta quæ belli statum relinquunt, sunt Inducia, quæ actus bellici & hostiles ad certum tempus suspenduntur. Quo pertinent pacta de dando libero transitu certis personis, de captivorum redemptione, & si quæ sunt alia. De quibus quid juris naturæ sit, facile ex iis quæ alibi dicimus colligitur: cætera ab illis petantur, qui mores gentium scriptis illustrarunt.

§. 54. Pacta *privata* sunt, quæ à privatis qua talibus, aut circa res privatas ineuntur, & communiter nomine *Contractuum* veniunt. Hi dividi possunt in *beneficos*, & *onerosos*. Benefici ideo dicuntur, quod qui ex illis alteri quid præstat, non æquipollens sibi stipuletur, adeoque ab una tantum parte sint onerosi, etsi nec altera pars omni prorsus obligatione careat. Præcipui horum sunt, *commodatio*, *mutuum* (gratuitum,) *mandatum*, *depositum*. *Commodatio* est, quando res nostra gratuito conceditur utenda ad certum tempus sine translatione proprietatis, ut eadem & non alia ejusdem speciei reddatur. Hæc naturalis æquitas postulat, ut rei commodatæ custodiendæ exactissima diligentia præstetur, ne alteri sua benignitas damno sit. Unde si quid detrimenti ea ceperit supra id, quod ex usu à domino concessio necessario sequebatur, commodatarius id tenetur pensare; aut in simili specie vel in pretio eam restituere, si omnino perierit aut inutilis reddita fuerit, nisi omnino apud dominum quoque peritura fuisset. Id enim saltem commodans stipulari intelligitur, ne per suum officium re sua privetur. At vero *Mutuum* vocatur, quando alteri datur res numero, pondere, mensura constans, ut interposito tempore tantundem & specie idem recipiatur ejusdem qualitatis & bonitatis. Quod si autem commodans aut mutuo dans pro usu rei certam sibi mercedem stipuletur, in *contractus onerosos* istiusmodi *commodatio*

tio aut mutui datio transit. Mandatum vocatur, quando quis negotium aliquod licitum alteri consentienti gerendum vel efficiendum committit, alter vero id gratis suscipit. Hujus contractus apud Romanos magna erat religio, quod statuerent, in hujus sancta observatione magnum vitæ civilis situm esse adminiculum. Notandum autem heic, interdum alicui negotium gerendum committi præcise circumscriptis agendi terminis: interdum rem relinqui fidei & prudentiæ mandatarii. Priori modo si fines mandati quis excessisset, actionem mandati adversus mandantem non dabant leges Romanæ. In universum tamen æquum est, non solum, si quid ex præscripto mandati impensum est sarcire; (nam operam duntaxat, non sumptus promisit mandatarius:) sed etiam si quid fors præter mandati fines fuerit gestum, quod in usum mandantis cedit; ne ipsi suum in nos studium fraudi sit. Inde qui absentis negotia absq; expressa conventionne gesserat, ex legibus Romanis actionem habebat ad repetendam impensæ refusionem. Cum mandato similitudinem habent tutelæ, in quibus uti pupillus à tutore rationem administrationis potest petere: ita contra tutor refusionem ejus, quod in res pupilli impendit, & liberationem ab obligationibus pupilli causa contractis. Id quoq; facile patet, cum morte mandatarii expirare mandatum, nec obligationem id exsequendi ad hæredem transire. Quia cum illud fuerit gratuitum, adeoq; nihil inde ad bona mandatarii ab altero accesserit, bonis sane nulla inde adhæret obligatio, quæ in alium quoq; possessorem transfundatur. Mandati species est depositum, quando res mobilis retento dominio datur alicui gratis custodienda, ut eidem restituarur, quandocunq; libitum fuerit deponenti. Heic etsi leges Romanæ dolum duntaxat præstare jubent, non item culpam & negligentiam; idq; quia qui rem suam homini negligenti commisit, sibi ipsi damnium suum imputare debeat: tamen cum deponens

à depositario diligentiam saltem mediocrem stipularus intelligatur ex negotii natura, æquum est ipsum quoq; culpam saltem latam & leuem, si non levissimam præstare. Cum deposito cognationem habent Fideicommissa, quando quis bonorum suorum hæredem ita instituit aliquem, ut ea aut partem eorum alteri restituat. Quæ cum inveniri positivæ quædam Romanorum leges fecerint, eorum quoq; natura addiscenda ab iis, qui jus illud tractant.

§. 55. *Onerosi* contractus sunt, in quibus, quod ab una parte præstatur, ab altera æquipollenti aliquo est pensanda. Hi commode ad isthæc tria capita revocantur; *Do ut des, facio ut facias, do ut facias*, seu quod eodem recidit, *facio ut des*: distinctionem enim inter contractus nominatos & innominatos jus naturæ ignorat. Ex horum contractuum natura & fine facile intelligitur, in iis requiri æqualitatem simplicem ratione pretii inter res, quæ invicem permutantur, aut de quibus contrahitur. Eam enim ob causam ineuntur, ut pro re mea aliam æquipollentem accipiam, quam certis ex rationibus possidere malo quam alteram. Inde nemo pro re aut opera sua plus debet exigere, quam quanti illa est. Nec natura contractus admittit, ut quod alter plus æquo dat, puta ex dolo indicantis, donatum censeri debeat; adeoq; qui alterum in contractu defraudat, non potest lucrum suum injustum velut legitimare titulo præsumptæ donationis, sed ex jure naturæ omnino id, quod alter inde minus habet resarcire tenetur, nisi certo constiterit, alterum scivisse minoris rem esse, & sponte certis de causis plus dedisse puta splendoris causa. Id quod Magnatibus non infrequens est, qui sæpe ex dignitate sua credunt, largius pensare operam alicujus, quam quanti revera ea aliàs est, contractui liberalitate admitta. Quemadmodum contra operam suam, quæ forte majoris erat, minoris quis æstimare, si placuerit, potest, ut conductor id supplere haud teneatur. Immo etiam

etiamsi sine culpa partium deprehendatur inæqualitas, puta quod vitium latuerit, aut de pretio fuerit erratum, id quoq; resarciendum & demendum ei, qui plus habet, reddendumq; ei, qui minus habet; quia contractus ideo fuit susceptus, ut uterq; tantundem haberet. Et si ad evitandas litium multitudines, & incerta rerum pretia inter eos maxime, qui communem judicem non habent, communi gentium usu receptum, ut inæqualitas rerum, in quas consensum est, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia circa substantiam aut qualitates rei in actionibus exterioribus pro æqualitate censeatur. Leges autem Romanæ propter easdem causas non dant actionem nisi quis ultra dimidium justî pretii læsus fuerit. Nequaquam autem simpliciter admittendum, quod quidam tanquam indubitatum supponunt; (ad ostendendum, æqualitatem simplicem in justitia commutativa, quæ contractus hosce regit, non esse necessariam :) non fieri emptori injuriam, qui id voluit & petiit, si res nostras vendamus, quanti possumus. Nam id duntaxat verum est, si emptori, præter qualitates rei etiam de communi pretio constiterit, in quo, si id latitudinis alicujus capax sit, quin venditor ad id, quod in eo genere est summum, nitî possit, dubitari nequit. At vero ut emptori communis pretii ignaro, res longe supra idem pretium, de quo ipse percontari intelligitur, recte possit indicari, aut iste alias ad quodlibet pretium solvendum adigi, subtracta callide alterius emptionis copia, aut præsentî ipsius necessitati insultando, nemo adprobabit, nisi cui post quælecunq; lucrum omnia habentur. Quod si autem à contrahentibus consentiatur in pretium alicujus rei, cujus quantitas contrahentibus obscura à casu aut causis naturalibus dependeat, puta si quis pretio potestatem piscandi in magno fluvio alicui vendat, aut proventum speratum hortorum, vinearum, &c. pro æquali illud habebitur, in quod conventum fuit, etsi post vel uberior pretio illo,

vel

vel minor captura aut proventus fuerit. Quia cum res istæ insignem habeant latitudinem, spectari solet in iis, quod ordinarie solet obtingere; excessus & defectus casui imputantur, nec ex illis contractus firmitati quid decedit. Porro ut æqualitas hæc recte cognoscatur, & determinetur, indicare debent utrinque contrahentes, non tantum qualitates æstimabiles rei, de qua agitur, sed & privationes earundem seu vitia. Hæc enim quam maxime ad pretia rerum intendenda vel minuenda faciunt; Intelligendum tamen id de qualitatibus, quæ proprie rem in contractum venientem contingunt. Possunt enim aliæ quoque rem extrinsecus circumstare ad æstimationem rei quid facientes, quas indicari negotii naturæ non requirit, etsi fors ex alio capite, puta ex lege beneficentiæ aut humanitatis erant indicandæ. Ex quibus intelligitur, quid judicandum de casu illo circa mercatorem Rhodium, qui in penuria annonæ frumentum Rhodium advectum magno vendiderat, dissimulato plures naves mox adfore. Nam ista sane dissimulatio non facit, ut contractus sit invalidus etiam de jure naturæ, quia revera isto temporis momento, quo frumentum vendebatur, tanti istud fuit. Quod autem paulo post remissurum esset, ex lege beneficentiæ fors dicere tenebatur, quæ tamen ad validitatem contractus nihil facit. Idem judicandum de mercatore, qui vendit mercem, cujus usum mox interdicens novit; aut qui alicui solvit nummos, quorum pretium paulo post minuendum. At vero qui vitia alicujus rei ante contractum noverat, & nihilominus in rem consensit, post nequidquam ob ea contractum rescindere, aut de injuria sibi facta queri potest.

§. 6. Species ejusmodi contractuum frequentiores sunt *Permutatio*, qua fere sola antiquissimis temporibus, & ubi pecuniæ nondum usus erat, commercia exercebantur. *Collybus* seu cambium, cujus opera pecuniæ ex uno loco in alterum commodissime trajiciuntur. *Empio*
 L
vendi.

venditio, qua res pro æqualis pretii pecunia acquiritur aut commutatur. Circa quam notandum, plenum jus in rem transire in emptorem, obligationemq; rem eandem tradendi in venditore incipere statim atq; de pretio deq; modo id solvendi fuit conventum, adeoq; contractus plene est conclusus, siue arrha data sit, siue non. Et si perfecti contractus existentiam consuetudo civitatis, aut contrahentium arbitria diversimode definire soleant. Ubi græca fide contrahitur, cum numeratione pecuniæ validus fit contractus; ubi scripto exprimi consensum placuit, post perfectum & adprobatum scriptum. Quod si vis contractus non expresse à traditione rei suspendatur, sed pure contractum ac jus ad rem emptori fuerit datum, statim ut in pretium modumque solvendi fuit consentum, periculum rei ad emptorem pertinet, nisi dolus venditoris intervenerit. Nam cum statim traditionem rei venditor emptori præstare hoc casu debuerit, imputet sibi emptor, si dum moram interponit, detrimenti quid res sua passa fuerit. Nec obstat, quod alias dicatur res domino suo perire; heic autem à venditore rei venditæ dominium nondum videatur transiisse ad emptorem, non facta traditione. Nam pro domino amplius agnosci non potest, intra cujus spatia res adhuc aliqua est non jure aliquo, sed mero emptoris arbitrio, quam quodcumq; postulaverit, statim concedere teneretur, nulla interea isti circa eam disponendi facultate relicta. Nisi forte contractu inito certum temporis spatium pretio solvendo rei q; accipiendæ sit constitutum, citra istud non tradendæ. Nam intra illud spatium periculum rei ad venditorem pertinet, eo elapso ad emptorem, siquidem ob istas moras contractum non fieri irritum conventum sit. In *locatione conductione*, qua rei alicujus usus pro certa mercede conceditur, casus qui usum rei impediunt, damno sunt conductoris, nisi per leges aut conventionem aliter fuerit dispositum. Quod si tamen locator, cum conductor

primus

primus re uti impeditus esset, intra tempus locationis alii eam locaverit, quidquid consecutus inde fuerit, rependet primo conductori, aut pro mercede conductoria in solum accipiet, ne alterius damno fiat locupletior. Quod si tamen ipsa res citra culpam conductoris perit, locatoris id damno est, nisi peculiariter ad eam præstandam conductor se obligaverit. Quando autem una eademque opera pluribus simul utilis esse potest, etsi naturæ contractus non repugnet, singulis locare operam istam, quanti ea revera est, adeoque à singulis mercedem pacisci, quam ab uno quis exigeret; quia quæ singulis exhibetur opera tanti est, quanti merces, nec ideo minoris est cuilibet, quia eadem pluribus simul prodest, adeoque extrinsecum hoc contractui cum priori inito, quod illa opera pluribus quoque utilis esse queat: tamen vix cum lege humanitatis consistere poterit ejusmodi contractus. Quia cum ab uno mihi tantum solvatur, quanti opera mea in se est, respectu cæterorum, quibus eadem simul prodest, nec laboriosior existit, quam si uni duntaxat adhiberetur, velut res innoxie utilitatis æstimatur; quæ mihi nil obest, nec laboris plus exigit, alteri vero conducit. Nisi fors illa ars ita sit comparata, ut cum pluribus communicata in me quadantenus vilescat. Tunc enim cæteris tantum imputare possum, quanti mea scientia minoris est, ideo quod isti eam quoque norunt. Quia porro & illud durum videtur, unum solvere integrum pretium, cæteris, qui eundem inde fructum capiunt, immunibus, æquissimum est, inter eos, quibus opera præstatur, mercedis solutionem dividi.

§. 57. Frequentissimus quoque est ille contractus, quo pro mutuo datur merces, quam *usuram* adpellare verentur, quod lege divina quæstus sub isto vocabulo interdicitur. Unde potius diversum ab usura contractum hunc facere volunt, puta de pensando damno quod facit, qui pecunias mutuo dat; item de lucro ob mutu-

um cessante, seu de eo quod interest; aut pro impensis ejus, qui multis dat pecuniam mutuo, & in hoc paratam habet. Enimvero in hoc contractu, quocunq; veniat nomine, nisi quis enormem summam pro usu pecuniæ præprimis ab egente stipuletur, nihil est, quod naturali repugnet æquitati. Nam nulla est ratio, cur ego gratis pecuniam meam alteri commodare debeam, qui illa suum lucrum & commodum quærit, cum vel idem lucrifacere ego facere potuissem, vel certe subeam periculum amittendæ sortis per infortunium aut fraudem alterius, ita ut aut omnino mihi carendum, aut non sine molestia per actionem eadem extorquenda sit. Et revera pecunia non est res sterilis, quippe cum mediante ea commodissime parari possint aliæ res, ex quibus præsens capi lucrum queat; immo per solertiam humanam factum sit, ut etiam mercibus non impensa seipsam multiplicare queat. Quod attinet sacræ scripturæ dicta, quæ contra usuram adferuntur, siquidem hæc diversum quid est ab eo contractus genere, quo pro usu pecuniæ id quod interest solvitur, nihil huc faciunt. Si autem illo præcepto omnino mercedem pro mutuo data pecunia accipere interdicitur eum illorum finem esse dicemus, ne quis à cive suo, tenuiore præsertim aliquid pro usu pecuniæ, qua iste ad necessitates suas opus habet, exigat, sed gratuitum illius usum potius concedat. Nam eandem illam usuram à peregrino sumere lex divina concedebat.

§. 58. Est deniq; peculiare contractus genus, quod vocatur *societas*, in qua duo pluresve operas aut res communicant, ut de lucro quoq; pro rata quisq; portione participet. In hac quidam conferunt operas tantum, quidam pecunias tantum, quidam utrasq; simul, easq; vel pares alterius rebus aut operis, vel impares. Distributio lucri heic instituenda secundum æqualitatem respectivam, ita ut quomodo se habet pecunia aut opera unius ad pecuniam aut operam alterius socii; ita se quoq; habeant partes de lucro adsignatæ. Quod autem olim contra Scævola-

volam Servius Sulpitius pertendit, valere societatem, si v.g. Titius & Sejus inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia, ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia; non eo valet, quasi possit dari societas naturæ non repugnans. in qua æqualia conferentes inæqualia auferant. Sed illud duntaxat intenditur, non semper necesse esse, ut singuli socii æquales partes pecuniæ conferant, aut singuli præcise de lucro & damno participant ex proportione pecuniæ & mercium collatarum; sed contingere sæpe, ut qui minus pecuniæ contulit, plus lucri participet quam alter, ob collatam præstantiorem pecunia operam. Ubi quod ratione pecuniæ inæquale videri poterat, maxime redditur æquale ex æstimatione operæ. Id tamen contra naturam societatum est, ut quis damnum sentiat sine lucro, quippe quarum finis est utilitatum communio. Illud quoq; ab aliis subtiliter observatum, collationem operæ cum pecunia fieri duplici modo; scilicet ut comparetur opera vel cum solo pecuniæ usu, vel cum ipso pecuniæ dominio seu sorte. Priori casu fors domino perit & salva est, & socii opera comparatur duntaxat cum eo lucro, quod alias probabiliter ex ea pecunia sperari poterat, aut cum periculo amittendæ sortis, ita ut quomodo se habet opera alterius ad usuram pecuniæ; seu id quod interest; ita sese habeat etiam pars ipsius de lucro. In altero autem operæ pretium habetur quasi sorti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem obtinet, qui operam præstat; ita ut fors & pretium operæ in unam velut summam coaluisse videantur. Inde si tantidem erit opera, quanti pecunia alterius, non tantum æqualiter de lucro participabunt, sed & dimidia pars sortis hujus esse censetur. Si dimidiam duntaxat pecuniæ partem opera faciet, duas tertias lucri partes feret, qui pecuniam contulit, unam, qui operam; qui idem ad unam tertiam sortis jus habebit, & sic deinceps.

S. 59. Addendum deniq; aliquid de illis pactis in

quibus à partibus consentitur & quasi compromittitur in casum aliquem incertum, cujus eventu sese utrinq; staturas profitentur. Talia pacta publice ac privatim frequentantur. Publicè quidem tam in bello, quam in pace. In pace quidem sortis divisorix usus apud complures populos receptus, puta in iudiciis legendis, in provinciis assignandis, in officiis distribuendis, quando competitors sunt æquales tam quoad jus, quam quoad qualitates ad officium gerendum necessarias. Alias enim si inæquali jure nitantur iis, quorum jus præstantius; si inæqualibus artibus præditi, Reip. male consulitur. Harum sortium finis non est extraordinario modo voluntatem Dei inquirere, sed ut auferantur lites & discordiæ, utq; qui alias pro imperio disponere poterat, invidiam alterutrius partis declinet, neve querelæ circa iniquitatem sententiæ possint excitari. In privatis quoq; negotiis maximus sortis est usus in partibus hæreditatis assignandis; item si inter plures æquali jure aut obligatione præditos uni alicui bonum quoddam aut onus indivisibile sit attribuendum. Nec minus in bello talia pacta adhibentur, non tantum ubi totius belli finis in eventum pugnæ integrorum exercituum, aut duorum pluriúmve utrinq; lectorum confertur; sed & ubi inter duces periculosa aliqua statio est assignanda. Immo omnia fere bella solemnia, saltem in quæ rejecta utrinq; pacifica compositione descensum est, ejusmodi conventionem supponere videntur, ut scilicet possit imponere victo quidquid libitum fuerit ille, à cujus partibus fortuna belli steterit. Ea proprie causa est, cur more gentium in bello solemnium utrinq; belligerantes in compositione pacis quoad belli causam censeantur pro æqualibus, nec determinetur, uter justam bellandi causam habuerit. Nam qui in bellum cum altero descendere statuit, cum pacifica transactione controversiam posset componere, intelligitur causæ suæ decisionem a lex Martis commisisse, adeoq; nequidquam queri potest, quam illi cumq; conditionem deinceps accipites

pites belli vices dispensarint. Similem conventionem ineunt, qui privatas controversias eventui duellorum decidendas committunt. Quæ conventio facit, ne occisor alterius uxori vel liberis de damno ex cæde illa accepto satisfacere teneatur, (quod alias incumbit illi, qui citra eandem alterum occidit,) nisi id peculiariter ipsi à Magistratu pœnæ loco injunctum fuerit. Idq; quia alter sponte sua in periculosam pugnam descendit. Hæc duæ tamen quia directe fini institutarum civitatum adversantur, merito à Magistratu sub gravissimis pœnis interdiciuntur. Ad hanc pactorum classem quoq; referuntur, quæ vulgo audiunt *sponsiones*, quando eventus alicujus nondum notorii existentiam duorum alter adfirmat, alter negat, certo pignore utrinq; deposito, quod illi cedat, cujus adsertioni eventu, congruere deprehensus fuerit. Item quælibet ludorum genera, in quibus aliquo pretio certatur. Quibus annumeres quoque, quam Lothariam vocant, quando plures de re collatitia pecunia empta post sorte decernunt, cui soli ea tota cedere debeat. Item Ollam fortunæ, quam nuncupant, ubi, dejecto in urnam certo tesserarum seu schedularum numero inanium & inscriptarum, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio præ se fert. Ista omnia in se nihil iniqui continent. Nam & mutuo consensu ad ea descenditur, & uterq; rem suam æquali periculo exponit, & versantur circa res, de quibus disponere penes nos est, nempe circa bona cujusq; propria. Enimvero quia Reip. interest, ne quis re sua male utatur, & vero per ejusmodi conventiones ac ludos facile quis bonis potest everti, aut ad alia mala impelli; penes Magistratum est, talia pacta permittere aut interdiciere, adeoq; illis validitatem relinquere vel adimere, vel saltem pretia eorum, quæ deponuntur, certis terminis circumscribere,

DEFINITIO XIII.

Lex est decretum, quo superior sibi subiectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas dirigat.

I. Lex differt à consilio.

II. à pacto.

III. à jure.

IV. Legem laturus alicui in ipsū debet habere potestatem.

V. Objectum legum.

VI. An leges civiles possint adversari legibus naturalibus?

VII. Potest permitti lege civili, quod lege naturali prohibitum est.

VIII. An præcepta Decalogi sint leges naturales?

IX. Lex est norma notionalis.

X. Cognosci debet legislator & lex ipsa.

XI. Quinam lege obligentur?

XII. Quenam legi insit vis coactiva?

XIII. Legis divisio.

XIV. Diffinitiones de fonte velut juris naturæ.

XV. Lege naturæ non comprehensa relinquuntur juri positivo.

XVI. Leges naturæ sunt principia vel conclusiones, absoluta vel hypothetica.

XVII. Legum civilium necessitas.

XVIII. Origo & vis.

XIX. Objectum.

XX. Quenam leges actus contra se commissos faciant irritos?

XXI. Permissiones legales quid?

XXII. Æquitas.

XXIII. Dispensatio.

XXIV. Jus gentium.

XXV. Jura belli.

XXVI. De Legatis.

XXVII. Lex affirmativa, negativa.

S. 1. **I**nitio accurate discernenda est lex ab iis rebus, quæ cum ea cognationem quandam habere videntur, atq; inde à quibusdam cum illa confunduntur, ut sunt *consilium, pactum, jus*. Et à consilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex re ipsa petitis ad suscipiendum aut omittendum aliquid adducere quis conatur illum, in quem saltem quantum ad præsens negotium potestatem non habet, non allata ipsi obligatione, ira ut arbitrio ipsius relictum sit, parere velit consilio, an non.

non. Lex vero etiam si suis carere non debeat rationibus, istæ tamen proprie causæ non sunt, quare ipsi obligatio præstetur, sed potestas præcipientis, qui ubi voluntatem suam significavit, obligationem subdito adfert omnino juxta præscriptum suum faciendi, etsi fors ipsi rationes præcepti haud ita liquide adpareant.

§. 2. Nec vero satis accurate illi, qui leges communes quasdam conventiones seu *κοινωνία συνθήκη* vocant, qua ratione cum pacto legem confundunt. Nam certe nec divinæ positivæ, nec naturales leges à conventionem aut consensu hominum ortæ dici possunt. Nec leges civiles proprie pacta sunt, etiam si ex pacto originem habeant. Nam si vel maxime multitudo aliqua summo inter se imperio non connexa consentiret invicem in aliquas vivendi formulas; frustra tamen id foret, nondum constituto summo imperio, cujus vi contravenientes pœnis possint coërceri. Ista enim conventio non aliam haberet vim, quam quæ pactis ex jure naturæ inest. At vero legum civilium his finis est, ut arctiore vinculo ad faciendum quid homines adstringerentur, quam obligatione naturali; scilicet adjecta pœna in foro humano infligenda per homines tanquam potestatem in nos habentes. Quid quod ejusmodi conventio omnino non videtur posse iniri citra constitutionem summi imperii? Nam ubi nulli datur jus vi se adigendi ad præstandum conventum, si sponte nolim, nihil inter nos fuit actum. Si vero reliquis, ut universis, data fuit potestas vi reluctantes singulos coërcendi, & in ordinem redigendi, Democratix instar efficitur. Originem tamen legibus civilibus dat pactum, quia per illud constituitur summu imperium, penes quod est legum in coëru sibi subdito ferendarum potestas. Nec obstat quod in Democratiis ad legem ferendam saltem major pars civium consentire debeat. Nam iste consensus est modus, quo summi vis imperii sese explicat, quod ex pacto coëtui universorum est collatum, ut scilicet universi singulis pro
impe-

imperio possent injungere illud, quod major pars approbasset. Adde quod cum pacta quoad originem suam à nostro arbitrio dependeant, in iis prius determinetur quid faciendum sit, quam ad faciendum obligamur; in lege autem, quæ potestatem alterius in nos supponit ante obligamur ad faciendum, quid vero faciendum sit, post determinatur.

§ 3. Juris autem vocabulum uti cum lege sæpe idem significat, ubi præmissis pro complexu legum ponitur, ita cavendum, ne pro lege id accipiamus, quando potestatem agendi aliquid notat; v. g. ne quando dicitur, hoc vel illud lege divina faciendi jus esse, putemus, id quoque lege divina præceptum, adeoque recte à nobis fieri posse, etiamsi legibus humanis interdicitur. Cum enim homo omnia ea agendi potestatem seu jus habeat, quæ à viribus suis naturalibus proficisci possunt, nisi quæ per legem prohibentur; inde communis loquendi usus fert, ut quæ lege aliqua permittuntur seu non prohibentur, ea ex lege illa agendi jus esse dicatur. Id quod quam maxime differt ab iis quæ legibus præcipiuntur, uti mox adparebit.

§. 4. In eo autem, qui legem alteri laturus est, præmissis requiritur, ut in illum, cui injungenda lex, habeat potestatem talem, qua possit poena proposita ad observantiam legis illum adigere. Nam frustra est aliquid præcipere, quod impune potest negligi. Inde nemo obligatur legibus personæ aut cœtus alicujus, cui in ipsum nihil sit potestatis. Et facultas injungendi aliquid per modum legis aut præcepti infert superioritatem; quemadmodum obligatio parendi arguit inferiores nos esse eo, qui præcipere nobis potest, saltem qua imperium ejus se extendit. Ob eandem causam suis decretis immediate nemo potest obligari irrevocabiliter. Nam quod in pactis aut promissis ex consensu meo ita obligor, ut vel omnino eo liberari nequeam vel non nisi eo concedente, in quem consensus fuit directus, ex lege est,

est, quæ prohibet ab eo discedere consensu, quo alteri jus aliquod semel datum fuit. Talis lex ubi deficit (tam naturalis, quam civilis) nihil prohibet, quo minus determinationem voluntatis meæ à meipso semel factam, pro arbitrio queam immutare. Observandum autem & hoc, nihil interesse, quisnam in legibus ferendis formulas earundem concipiat, modo is, cui facultas legislatoria competit, eas pro suis agnoscat & promulget. Sic in Monarchia pro lege valet, quidquid Principis autoritate proponitur, quicumq; demum verba legis conceperit. Sic in Democratia fieri potest, ut populus uni aut pluribus injungat munus conscribendarum legum, quarum tamen vis non à scriptoribus istis, sed à populo sit, adeoque non in istis, sed in populo potestas legislatoria hæreat.

§. 5. Materia seu objectum legum in genere est, quidquid ab iis quibus feruntur, fieri potest, saltem eo tempore, quo leges feruntur. Nam si quis postea per suam culpam amittat facultatem præstandi legem, haudquamquam ejus vis omnino expirat, sed relinquitur legislatori potestas pœnam exigendi ob id, quod legibus jam suis satisfieri nequit. Alias vero legem alicui injungere, quam neq; implere queat, neque, quod non possit, in culpa fuit, non modo frustra est, sed etiam cum summa iniquitate conjunctum. In specie autem naturales leges circa ea versantur, quæ ita cum sociali rationalis hominis natura congruunt, ut nisi illa observentur, vis quodammodo ipsi naturæ inferatur, nec societas ordinata & tranquilla inter homines conservari possit. Quæ legibus naturæ non determinantur, circa ea per positivas leges constituere licet.

§. 6. Porro cum **D E U S** naturalium æque legum, quam positivarum suarum autor sit, quem sibi contradictoria statuere impium cogitatu foret, patet sane, leges divinas positivas legibus naturalibus haudquaquam posse adversari. Ut vero etiam leges civiles adversentur legibus

gibus naturalibus, sunt qui fieri posse negent, (nisi fors in **D E I** contumeliam latae sint;) idque hoc argumento, quod in civitatem coeuntes pacto sese obligent, quod velint parere mandatis ejus, qui summum habet imperium, i.e. legibus civilibus, atq; idem pactum lex naturae servare jubet. Cum autem illud pactum, adeo; obligatio ad servandas leges civiles sit antiquior ipsa legum promulgatione, ejusdem legis naturalis vi de non violando pacto juberi nos observare omnes leges civiles. Nam ubi obligamur ad obedientiam, antequam sciamus quid jubebitur, ibi universaliter & in omnibus obedire obligamur. Accedere, quod tamen si lege naturae furtum, homicidium, adulterium, &c. prohibeantur, penes leges tamen civiles sit definire, quid sit alienum, quid proprium, quae vis homini illata sit licita, quinam concubitus sit adulterium. Adeoq; etsi pueri Lacedaemoniorum res aliorum clanculum surripuerint, furtum tamen non commisisse, quia lex civilis definierat, taliter subtractum non esse alienum. Vel quando iidem permittebant seni invalido, ut juvenem aliquem robustum impregnandae uxori suae substituere posset, adulterium non fuisse, quia leges civiles talem concubitum cum uxore alterius autore marito sub adulterii nomine non fuerint complexae. Enimvero quia isthaec fluunt ex hypothese circa statum hominis naturalem, cujus incommoda suo loco ostendemus, tam crude eadem admitti non possunt. Nam initio apud nos, qui sacram scripturam veneramus, ex ipsis legibus, quae divinitus Judaeis sunt promulgatae, & ex revelationibus extraordinariis, quibus **D E U S** voluntatem suam hominibus declaravit, de multis sane criminibus lege naturae prohibitis constare potest, quam ratione **D E U S** autor naturae ea definiri velit; adeo ut licet de facto civitas quasdam actiones ab istius criminis nota exceperit, ex nihilo seorsus legi divinae adversentur. Praesertim cum sufficiens ratio monstrari non possit, quare istis rebus in legibus

populo

populo Judaico datis tales attribuerit definitiones Deus, quæ apud cæteras gentes non æque locum debeant habere. Sic cum ex legibus divinis adpareat, per legem de adulterio quemlibet concubitum cum muliere actu adhuc alteri matrimonio juncta prohiberi, utiq; contra legem naturæ exercitas istas apud Spartanos vicarias operas dicendum est. At si qui heic adversus sacræ scripturæ declarationem quid exceperint, iidem tamen hoc concedere cogentur, definitiones actuum lege naturæ interdictorum ita esse formandas per legem civilem, ne intentio & finis legis naturæ in irritum cadat, qui est, ut honesta & pacifica societas inter homines conservetur. Quod si igitur definitio aliqua legis civilis huic fini adversetur, eandem quoq; omnino legi naturæ repugnare fatendum est. Nec est quod credamus, paci hac ratione satis consuli, quod eju' modi definitiones sint universales, ita ut etiam si fors interdum incommodo aliquem afficiant, altera vice iterum juvare possint, ac æqualitatem juris, quam ejusmodi leges inter cives constituunt, causam querelarum submovere. Sunt enim nonnulla, quæ etsi tors, ut solis nobis licita essent, cuperemus; tamen si aliis quoq; adversum nos licita sint futura, ne nobis quidem ea licere desideramus: qualia si legibus civilibus constituentur, non potest non pax & decens ordo à natura intentus turbari. Quid quod si sola isthæc æqualitas sat valida esset juri introducendo, eadem opera omnes leges tollere liceret, qua ratione maxima æqualitas introduceretur; quod tamen nemo adserere sustinebit. Sic de Tataris nescio quis autor prodit, apud eos fuisse receptum, ut si, qui rem quampiam alteri eripuisset, id modo apud judicem excusationis proferret, se ea re opus habuisse, judex hanc diceret sententiam: quia tu opus habuisti, retine; tu vero alter, si itidem quapiam te egebis, ab alio eadem ratione sumere licebit. Per definitionem igitur Tataricam furtum erit, quando invito domino subtrahitur, quo is, qui subtraxit, opus non

non habuit. Quæ definitionis angustia quin legem illam naturæ de furtis tantum non plane subvertat, vix dubitare licet. Ac nulli sane talem legem fore optandam judico, cum sæpissime evenire possit, ut ipsi eripatur id, quo minime omnium carere velit, cujusq; simile apud alium non inveniat, aut ob custodiam domini id auferre prohibeatur.

S. 7. Quidquid tamen hujus sit, tota res perspicue expedire potest, si accurate observetur, aliud esse permissionem, aliud præceptum; seu aliud esse legibus civilibus præcipi, aliud iisdem permitti seu non prohiberi. Hæc enim invicem non adversantur, jure naturæ esse interdictum, & legibus civilibus permissum. Nam permissio legis civilis non facit, ut actus aliquis non sit contra legem naturæ, aut ut quis citra peccatum in **D E U M** eum possit admittere: sed duntaxat declarat, per potestatem civilem non prohiberi, qui eum velit committere, nec pœna adfici, atq; in foro humano istis actibus eisdem concedi effectus qui alias consequuntur actus etiam de jure naturæ licitos atq; legitimos. Sic apud Iatarios non jubebatur quis alteri sua bona subtrahere, sed si id fecisset non plectebatur, nec à Magistratu ad restitutionem adigebatur; adeóq; in foro isto ejusmodi subtractio instar legitimi modi acquirendi habebat. Idem de Laconicorum puerorum furtis judicandum, & de vicaria prolis procreatione; ubi sane nullum præceptum neq; maritum senem, æq; juvenem admisfarium ad id adigebat, sed si ipsi consensissent, leges non prohibebant, & eundem effectum concubitu illi in foro suo concedebant, quem alias cohabitatio maritalis habet, ut nempe liberi sic procreati pro legitimis ducerentur. An vero Magistratus talia recte possit permittere? alia quæstio est, quæ dependet ex illa: An Magistratus civilis teneatur quævis delicta contra jus naturæ admissa punire? Quod in universum adfirmare non aulam, Quippe cum homini hominem ob jus naturæ aut divinum

num violatum punire necesse sit, non quod autoritas legislatoris peccato læsa per homines necessario sit adferenda, cum iste suum sibi peculiare tribunal habeat: sed quatenus absq; ejusmodi pœna societas honesta & pax inter homines conservari non potest. Quod si igitur summa potestas civilis judicaverit, eam quam dixi, societatem satis commode posse servari, etiamsi præcepto alicui juris naturæ vis legis civilis non tribuatur, vix videtur eam teneri ad pœnas de istius violatoribus sumendas, saltem ubi peculiare civium ingenium, aut alias rationes ex civili istius rei prohibitione majora incommoda videntur consecutura, quam ex ejusdem permissione. Quod si tamen civitas per modum præcepti & cum comminatione pœnæ subjectis suis injungat aliquid agendum, aut intermittendum, quod lex naturæ interdicit aut præcipit, ei hæc obsequium deberi pernegamus. Ex quibus patet, pactum illud, quo se quis ad obsequendum summo imperio obligat, non esse adeo absolutum, quin involvat saltem hanc limitationem, quatenus quæ præcipiuntur legibus divinis & naturalibus non adversantur.

§. 8. Ex dictis & illud dijudicandum, legesne Decalogi de honorandis parentibus, de furto, adulterio, homicidio, falso testimonio, sint naturales, uti communiter statuunt, an vero civiles, quod non nemo sentit. Equidem illud certum est, quatenus considerantur, prout à **D E O** per Moysen Judæis sunt promulgatæ, eas revera esse civiles; quia ipse **D E U S** in ea Rep. etiam civilis munere legislatorisungebatur, ac habebant ea præcepta ibidem omnimodam vim legum civilium, pœna in transgressores constituta, quam exigere penes Magistratum fuit. At quando illæ leges quantum ad materiam suam considerantur, prout cum conditione humanæ societatis necessario congruunt, adeoq; omnes homines, etiam citra illam promulgationem Mosaicam obligant, revera sunt naturales. Nec obstat, quod illæ
pacta

paſta quædam humana ſupponere videantur, puta, conjugium, proprietatem bonorum, conſtitutionem civitatis, judicia, quæ paſtis inter homines ſanciuntur. Nam ut talia paſta ab hominibus ineantur, ipſa lex nature poſtulat, cum ſine illis ſocietas humana omnino ſervari nequeat. Ac omnino illæ quoq; leges nature dici poſſunt, quæ factum aliquod humanum ſupponunt, etiamſi exercitium iſtius facti, ſaltem heic & nunc, in arbitrio hominis ſitum ſit. Ac ſi quis pro ſtatu nature ſupponat bellum omnium in omnes, ac leges naturales vocet, quæ in illo tantum ſtatu obligant, tunc ſane leges iſtas non eſſe naturales ex dicta hypotheſi ſequi ſatemur. Enimvero de hac quid ſentiendum ſit, inferius exponemus.

§. 9. Conſiſtit autem natura legis potiffimum in hoc, ut ſit norma notionalis actionum, quatenus ad voluntatem ſuperioris alicujus debent formari. Dico *norma notionalis*, quia ad actiones duntaxat concurrunt notionaliter, dum intellectui repræſentat voluntatem ſuperioris circa aliquid agendum aut omittendum. Hæc enim ubi innotuit, ſtatim in ſubdito exoritur obligatio juxta legem illam faciendi. Idq; quia intelligit, eum qui iſtam injungit, poteſtatem habere detreſtantem malo imposito adigendi; quam poteſtatem in actu eum exferiturum inde conſtat, quod nemo actionis ſuæ nullum eſſe effectum velle præſumatur.

§. 10. Ex quibus conſequitur, ut lex vim ſuam exferat, in eo, cui fertur, requiri cognitionem tum legislatoris, tum legis ipſius. Quomodo enim obedientiam præſtare quis poſſit, ſi neq; cui parere debeat, neq; ad quid teneatur noverit? Ubi tamen ſufficit ſemel id cognoviſſe. Nam ſi quis ſemel cognitum id oblivifcatur, ideo obligatione haud ſolvitur, eo quod bene poterat meminifſe, ſi quam debebat parendi voluntatem habuiſſet. Et legislatoris quidem cognitio neminem facile poteſt fugere. Legum namq; naturalium eum eſſe

autorem, qui totius naturæ est, nemo ignorabit, qui ratione uti noverit. Multo minus legum civilium lator civi obscurus est, quippe cum ille vel expresso civium consensu constituatur, vel tacito, dum illius sese imperio quoquo modo subjiciunt. Porro lex naturæ quomodo ex contemplatione humanæ conditionis cognoscatur, infra exponemus. Civiles autem leges per promulgationem innotescunt, in qua de duobus constare debet; unum est, quod leges procedant ab eo, qui summum habet imperium; alterum quæ sit legis sententia. Prius cognoscitur, quando ipse, qui summo gaudet imperio, legem vel voce sua promulgat, vel per eos, qui sunt ab ipso delegati. Hos autoritate summi imperii leges proponere dubitandi nulla est causa, si constet, eos communiter ab imperante ad declarandam ipsius voluntatem adhiberi, si observent modum consuetudine receptum, si in usum judiciorum eæ leges recipiantur, si que nihil contineant, quod summæ ipsius potestati deroget. Nec credibile est, ministrum quempiam pro voluntate Principis venditaturum, quod revera non est, aut ejusmodi munus citra ipsius jussa usurpaturum; cum talia conanti nulla spes sit latendi, aut poenas tam protervi ausus effugiendi. Ut autem sensus legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri potest perspicuitate uti. De quibus si quid obscurum videatur, ejus interpretatio petenda est à legislatore, aut illis, qui ad jus secundum illas dicendum publice sunt constituti. Illorum enim proprium munus est, leges ad singulos casus interpretando adplicare, seu declarare factis singularibus propositis, quidnam circa illa legislatores disposuerint.

§ 11. Quæ porro subjecta legislator obligare voluerit, facile ex conceptis legum verbis percipitur. Nam in omnibus legibus subjecta obliganda designantur vel per expressam determinationem, quæ fit aut signo universalitatis, aut restrictione ad certi status homines, aut

ad certa individua; vel per conditionem & rationem quampiam, quam quisquis subditorum legislatoris in sese deprehenderit, simul etiam intelligit, se illa lege obligari. In universum igitur lex obligat omnes legislatoris subditos, in quoscunq; ratio legis quadrat, & ad quos materia ejusdem potest adplicari. Cum enim legislator censeatur voluisse harmoniam quandam per legem introducere aut conservare inter illos, quibus ea data est; & vero, si quidam subditorum, in quos ratio legis congruit, illa non tenerentur, dissonantia quasi inter istos maxima introduceretur; non censeatur exemptus esse ullus à lege, nisi qui peculiariter sua privilegia protulerit.

§. 12. Caterum quemadmodum ad obligationem alteri efficaciter injungendam requiritur, ut significetur ipsi, quid sit faciendum, & non impune fore, si quod injungitur non præstiterit; (frustra enim illi, cui per facultates naturales in contrarium ire datum est, quid præcipitur, si non plus mali sit ipsi expectandum præcepto impleto, quam neglecto;) ita eadem quoq; in lege deprehenduntur, nempe dum definiunt, quid sit necessario agendum, aut omittendum, (unde etiam quid licitum sit colligitur,) quid nostrum sit, quid alienum, quid ab alio exigere possimus, quid non, & similia; ac indicant simul, præceptum intermittenti vel interdictum facienti malum esse paratum. Quod posterius tamen leges naturales paulo obscurius faciunt, dum non ita clare determinant, qualem pœnam Numen ob eas violatas sit exacturum. Civiles autem leges id semper manifeste indicant, dum vel expresse determinant pœnam, vel ea non definita innuunt, arbitrio legislatoris relictum, quod genus pœnæ & quantum velit exigere. Inde quoq; intelligitur, quo sensu attribuantur legibus vis obligandi, vis directiva, & coactiva seu vindicativa, scilicet non nisi notionaliter, i. e. quatenus voluntatem & decretum legislatoris indicant, & pœnas ostentant,

tant, quas iste violatoribus legum sic impositurus. Proprie enim in ipso legislatore est potestas exigendi à subditis suis conformationem actionum ad normam ab ipso præscriptam, poenâsq; intentandi, & actu easdem infligendi. Cogere autem dicuntur legislatores qua tales, non quod per violentiam aliquam naturalem ita constringant hominem, ut diversum omnino facere nequeat, sed quod imposita peccantibus poena efficiant, ut nemo facile possit velle contra legem facere, eo quod poena reddat optabilius legi parere, quam eandem violare. Illa tamen naturalis libertas per leges voluntati semper relinquitur, ut siquidem periculo poenæ se subicere placuerit, de facto contraria legibus agere queat.

§. 13. Divisio legum respectu autorum fieri potest in *divinam* & *humanam*: divina ratione promulgationis iterum in *naturalem* seu generalem, & *positivam* seu peculiarem dispefcitur. Lex humana omnis *civilis* est. Quantum autem ad materiam, quædam cum ipsa humanæ naturæ, qua talis, conditione manifeste congruunt, & ex ea fluunt; quædam autem ex solo arbitrio legislatoris, tanquam peculiariter certo hominum statui congruentes oriuntur: quarum illæ *naturales*, hæ *positivæ* vocantur.

§. 14. Quid proprie lex naturæ, quæ ejus velut scaturigo, & quo indicio, quid juris esset naturalis cognosceretur, inter eruditos non bene convenit. Jcti Romani vulgo definiunt jus naturæ, quod natura omnia animalia docuit. A quibus non multum abeunt, qui legem naturæ vocant ordinem illum à Creatore omnibus rebus insitum, quo quidq; suæ naturæ congruentia agit, & ad finem sibi destinatum fertur. Enimvero nos tale jus naturæ quærimus, quod rationalis hominis actiones dirigat. Id etsi ex contemplatione creaturarum cæterarum & modo agendi illis usitato illustrari possit: tamen cum pleraq; agi ab iisdem videamus, quæ ipso-

rum quidem naturæ conveniunt, ab hominis autem natura abhorrent; nec unum animal deprehendamus, in quo omnia hominis officia adpareant, sed alia aliis usurpentur quæ cætera refugiant; ex solius hominis propria natura jus illud eruendum, nec à brutis aut inanimatis idem arcessendum. Nec minus illi in obscuro juris naturæ essentiam reliquerunt, quibus dixisse sufficit, illud esse, quod ratione temporis, loci, & hominum est universale. Plerisque in ipso Deo ideam & velut prototypum legis naturæ quærere visum fuit; qui tamen in duas discedunt partes. Nonnulli eam derivant à voluntate divina, quæ cum sit libera, concludunt exinde Deum legem naturæ posse mutare, immo contrarium ejus præcipere, quemadmodum in positivis legibus fieri solet. Alii autem in sanctitate & justitia Dei essentiali eam fundari adserunt, quæ cum sit immutabilis, legem quoque naturæ esse immutabilem concludunt. Enimvero etsi nobis semper profanum fuerit visum, mortalem curiosius divina rimari velle, quam qua ipse Deus ducit; paucis tamen monere placet circa priorem quidem opinionem, quod sane quidem in arbitrio Dei positum fuerit, homini talem tribuere naturam, cui lex ista necessario competeret. Nam nulla adparet necessitas, quæ Deum adegerit, ut aut omnino hominem crearet, aut cum obligatione ad legem naturæ, secus quam bruta, crearet. At vero cum Deus naturam hominis ita formarit, ut ejus velut splendori conservando lex naturalis omnino esset observanda; haudquaquam fas est credere, eundem velle istam tollere aut immutare, quamdiu quidem naturæ humanæ nullam mutationem infert; adeoque posita humanæ naturæ constantia, etsi arbitrio divino tali modo formatæ, lex naturæ nullam admittit mutationem, secus ac illæ leges, quæ ita à voluntate divina dependent, ut ab humana conditione non necessario desiderari videantur. Quod ad posteriorem, etsi nemo tam absurdus sit futurus, qui ad-

serere

ferere audeat, legem istam continere in se aliquid sanctitati & justitiæ divinæ repugnans: difficile tamen admodum probatu erit, legem naturæ ita ad divinam sanctitatem & justitiam velut ad prototypum esse expressam, ut qua ratione sese Deus erga creaturas, & peculiariter adversus homines gerit, tales etiam sese homines invicem vi legis naturæ gerere debeant. Quæ enim ex sacra scriptura adferri possunt, hominem ad imaginem Dei conditum esse, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amissam fatentur, legis naturæ sensum in hominis ratione remansisse agnoscunt. Inter homines sanctum vocare solemus, qui crassioribus vitiis sese abstinet, & officii observans est. Ad isthunc modum sanctitatem in Deo concipere oppido quam temerarium foret. Justitia inter homines hisce fere capitibus absolvitur, neminem lædere, suum cuiq; tribuere. At vero quin Deus creaturæ alicui etiam citra respectum ad antegressum meritum dolorificum quid possit inferre, immo omnino eam in nihilum redigere, dubitare non licet. Nec vero Deus ulli homini quidquam debere potest, ut eo negato injuriam fecisse dici queat. Quas regulas justitia Dei punitiva observare solet, supra captum nostrum est. Id saltem constat eam non usquequaque vestigia fori humani premere. Denique qui dicunt, jus naturæ esse dictatum rectæ rationis, indicans alicui actui ex ejus convenientia vel inconvenientia cum ipsa natura rationali inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem, & consequenter ab autore Deo talem actum vetari aut præcipi; satis bene cætera, nisi quod non exprimunt, quodnam sit fundamentum congruentiæ & incongruentiæ aduam illorum cum naturâ rationali. Id vero nos esse statuimus, quod homo à Creatore factus sit animal sociale. Hanc enim proprie causam esse, cur quæ dicuntur juris esse naturæ ita cum naturâ hominis congruant, ut si contrarium fiat, velut vis ipsi illata videatur. libro II. pluribus exponemus

§. 15. Heic porro probe observandum, quod & supra attingebamus, vulgo juris esse naturalis dici non tantum, quæ eo jure sunt præcepta, sed etiam quæ eodem non interdicta, aut permilla duntaxat. Quod qui non accurate discernit, multis sese erroribus ac difficultatibus involvat necesse est. At si proprie velimus loqui, ea quæ jure naturæ non interdicuntur, extra illud jus sunt, & (nisi à lege positiva fuerint prohibita,) ad objectum libertatis humanæ pertinent, qua illorum omnium potestatem habere agendi intelligimur, quæ nullo jure vetantur etsi fors naturæ conditio ad unam contradictionis partem magis accedat, quam ad alteram. Isthæc porro, siquidem per legislatorem aliquem præcipiantur aut prohibeantur, juris positivi esse dicimus; scilicet quæ talia sunt, ut non necessario ex conditione naturæ socialis fluant, aut quæ in genere quidem natura suadet constitui, particulari tamen determinatione in arbitrio hominum relicta. Nequaquam autem illud jus est positivum, quod ab æquitate naturali abhorret. Potest enim illud cum hac optime convenientiam habere, præfertim si referatur ad statum certarum societatum, non obstante, quod primario ex constituentium voluntate vim suam habeat. Sic & iste vocabulo abutetur, qui quaslibet leges civiles positivas quoq; vocare velit, eo quod ut civiles sint duntaxat ex arbitrio & impositione civitatis habeant. Dependet autem vis legum positiviarum, queis divinum & humanum jus refertum est, ab arbitrio legislatoris non in origine tantum, sed & in duratione, ita ut quamdiu iste eas valere vult, necessario ab ipsius subditis sint faciendæ; quando easdem abrogat, etiam ubi nulla humanæ conditionis mutatio obrigit, iterum actus isti liberi & indifferentes evadant. Unde in his ad solum legislatoris arbitrium est respiciendum, etsi fors ratio legis non appareat. At contra leges naturales tantum mutabiles dici possunt in sensu diviso, i. e. hætenus, quod in arbitrio Creatoris situm erat,

erat, ita naturam hominis formare, ut hæc leges necessario ipsi congruerent, quæ congruentia durat, quamdiu nullam humanam naturam mutationem subit. Quia tamen ista legum naturæ immutabilitas est tantum ex suppositione conditionis humanæ eodem tenore persistentis, non absurdum videretur dictu, Deum de istis quoque posse dispensare, ita tamen, ut tunc hominibus mera duntaxat istius actus executio speciali Dei mandato sit iuncta; sed quod nequaquam hominibus cæteris imitari, aut pro generali modo invicem agendi arripere licet.

§. 16. Dividuntur communiter leges naturæ, in *Principia*, quæ nos infra leges naturæ fundamentales dicemus, quorum veritas & necessitas immediate ex ipsa naturæ humanæ conditione resultat; & *Conclusiones*, quæ ex his principiis per necessariam consequentiam aut subsumptionem deducuntur: quas inter quædam clarior, quædam obscurior ex principiis deduci possunt, aliæ quoque ab iisdem propius, aliæ longius absunt. Deinde inter præcepta juris naturæ alia sunt *Absoluta*, quæ quosvis homines in quovis statu obligant; alia *Hypothetica*, quæ certum aliquem statum aut actum ab hominum arbitrio dependentem supponunt, seu quæ versantur circa ea, quæ voluntatem hominis consequuntur. Multa enim dantur, quæ quoad exercitium actus arbitraria sunt, seu ubi in arbitrio hominum situm est, actum aliquem suscipere velint an non; verum quando actus ille fuit susceptus, ex aliquo præcepto juris naturæ necessitas moralis seu obligatio ipsum consequitur, aut ex eodem modo & circumstantiæ determinantur. Sic v.g. etsi jus naturæ non præcipiat, ut ab altero quid emam; positotamen me libere emere, idem jubet, ne alterius damno lucrum meum quæram, nec in contractu eundem defraudem. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges positivas esse juris naturæ; eo quod per consensum nostrum alterius nos summo imperio subda-

mus, cujus jussis ut pareamus, ipsa lex naturæ præcipit. Equidem illud certum est, mediante dicto præcepto jus naturæ quolibet obligare ut legibus positivis superiorum suorum pareant, adeóq; qui has neglexerint, in ipsam legem naturæ peccare. Quo minus tamen illæ leges naturales dici queant, inde est, quod in præceptis hypotheticis juris naturæ ratio ex conditione hominum universali petatur; quod in legibus positivis fieri nequit, sed ratio parendi ex sola potestate ac voluntate legislatoris sit desumenda. Adeóque leges positivæ non sunt præcepta juris naturæ hypothetica, sed ex præcepto hypothetico vim obligandi in foro divino mutantur.

§. 17. Cæterum uti jus naturæ efficaciam obligandi habet à summo legislatore Deo, ita ut qui eam violarit, voluntati ipsius contravenisse censendus sit; ita nullum est dubium, quin penes eundem sit, violationem legis naturæ, qua talis, vindicare. Enimvero quia paucis ea ingenii modestia, ut sola adversus Deum reverentia velint agere, quæ natura jubet; quippe cum occultis plerumq; viis vindicta sese divina explicet, quam plurimi contemnunt, quia deprehendere eam ubiq; nequeunt: paci & societati inter homines conservandæ sola lex naturæ non sufficiebat, sed necesse insuper erat, pacto hominum constitui ex ipsis hominibus, qui in foro humano juris executionem administrarent. Cum enim jus naturæ peculiariter non determinet, quifnam alteri imperare, aut quis parere debeat, nec mensuram pœnæ inter homines sumendæ describat; pacto sane inter se inito homines constituere debebant, qui in cæteros imperium obtinerent, cujus vi aliis agendi regulas præscribere, & à transgressoribus earundem pœnas exigere possent, prout bono publico expedire judicarent.

§. 18. Quæcunq; igitur leges à summo imperio civili subditis observandæ injunguntur, sub comminatione

ne pœnæ ab earundem violatoribus in foro humano sumendæ, *Civiles* dicuntur. Hæ sive ex jure naturæ aut positivo desumptæ, sive ex mero imperantium arbitrio profectæ, omnem effectum, quo in foro civili pollent, ex visummæ potestatis, auctoritatem istis suam accommodantis, obtinent. Et habent quidem in omnibus Rebusp. pleraq; juris naturæ, saltem ea sine quibus pax in ipsa societate stare non potest vim juris civilis, seu in corpus legum civilium sunt relata. Quod si autem aliqua lex naturæ per imperium civile vim juris civilis non acceperit, obligat quidem illa homines, sed ita, ut ob eam violatam neq; in civitate actio intendatur, nec pœna ibidem infligatur, sed soli foro divino & conscientiæ istius violatæ persecutio relinquatur. Sic v.g. etiamsi ad officium gratitudinis per legem naturæ quilibet teneatur, ita ut revera peccet, qui quantum in se fuit, gratitudinem adversus benefactores non exhibuit: tamen ubi circa eam nihil est in leges civiles relatum, alter per vim fori civilis ad gratiam referendam adigi non potest. Quo proprie referendum illud Senecæ: *Quam angusta res est ad legem bonum esse? Quanto laxius officiorum patet, quam juris regula? Quam multa pietas, humanitas, justitia, fides exigant? quæ omnia sunt extra publicas tabulas.* Ratio autem, cur non omnibus juris naturæ præceptis vim juris civilis contulerint legislatores, est, quia ipsis de his potissimum cura erat habenda, sine quibus tranquillitas interna Reip. omnino constare non poterat. Reliqua committere visum, tum quod illorum executio immensam tribunalibus generatura esset litium segetem; tum quia bonis visis maximam suæ laudis velut parrem illibatam volebant relinquere, sola Naminis reverentia citra metum pœnæ ab hominibus imponendæ recte egisse. Quæ laus perit, ubi discernere non licet, formidine pœnæ quis recte egerit, an solo amore recti. Ex quibus obiter perspicitur, vulgare illud; prodesse alteri neminem

cogi, sed tantum obesse vetari, ad leges duntaxat civiles restringendum. In omnibus tamen civitatibus leges naturales juri civili succenturiantur, ut quando hoc defecerit circa casum aliquem, qui decisionem in foro humano omnino postulat, ad leges naturæ, & analogiam ex earundem collatione resultantem decurratur; quo ipso tamen id quod ex jure naturæ velut mutuo sumitur, vim legis civilis accipit. Eandem cum lege naturæ vim obtinet jus positivum divinum inter homines, scilicet ut legis civilis effectum per sanctionem summi imperii civilis sortiatur, alias in foro duntaxat divino obligatum. Etsi apud Judæos leges divinæ per promulgationem divinam immediate vim legum civilium accipiebant, quod Deus istius Reip. peculiari ratione civilis quoque legislator esset. Ex dictis tamen haudquaquam consequitur, jura humana aliquid juri divino posse derogare, aut ex potestate humana pendere, quatenus divinæ leges observari necesse sit. Nam quacunq; humana lege homines obligatione divina præstandi præcepta haud possunt solvi; nec potestati fori divini quidquam derogatur, quo minus in delinquentes animadvertat, etiam si forum civile poenæ gratiam fecerit, cujus velut ambitum utilitas Reip. circumscribit. Inde vere dictum est, utilitatem esse matrem juris scilicet civilis, qua talis, (non autem naturalis,) seu hanc dedisse causam ad illud constituendum. Nam nulla alia re, quam utilitate seu bono publico dijudicatur. quibusnam legibus naturalibus in hac vel illa Rep. effectus juris civilis assignandus, quibus non sit, quæ constitutiones juri naturali superaddendæ, quomodo poenæ intendendæ & remittendæ; quibus fere capitibus jus civile absolvitur. Nec alia præter isthanc adferri potest causa, cur in diversis Rebuspubl. aut diversis temporibus leges varient, nec iisdem delictis eadem ubiq; poena imponatur. Quo ipso tamen nihil sanctitati legis naturalis derogari, nec ipsum Magistratum peccare arbitramur, si-

quidem

quidem ideo præceptum quoddam juris naturæ pœna quoque civili sancire superfederit, quod majus aliquod incommodum ex eo oriri videat, quam si circa istud suæ quilibet conscientiæ relinquatur; de quo jam supra monuimus.

§. 19. Objectum legum civilium in genere est omne id, quod à summa potestate humana efficaciter potest injungi. A quo propterea excluduntur actus mentis interni, circa quos ab hominibus nequidquam leges feruntur, quippe cum aliorum cognitionem hominum effugiat, (quamdiu id exteriores actus non indicant,) obsequium legibus præstitum sit, an minus. Nec est, quod de illis potestas civilis sollicita sit, à quibus quamdiu tales manent, tranquillitati publicæ nullum periculum. Et si quando in exteriores actus erupere, quam maxime quoque internus animi actus attendatur crimini aggravando aut elevando, ut ex iis patet quæ de quantitate actionum infra dicemus. Nec contraria legibus divinis præcipere penes civile imperium est, eo quod obligatio validior à lege divina proveniens, obligationi ab homine profectæ & in contrarium tendenti nullum locum relinquat. De cætero cum sub directionem Magistratus civilis cadant præter cætera finem hominis naturalem spectantia, saltem exteriora cultus divini, patet quoque tam circa illa, quam hæc eundem leges posse ferre, quarum illæ generali vocabulo civiles vocantur, aut seculares, hæc *Sacræ* seu *Ecclesiasticæ*. Hæc sive immediate à potestate civili procedant, sive ab illis concipiantur, qui cultui divino exercendo peculiariter destinati sunt, omnem in Rep. autoritatem à summo imperio civili mutuantur. Implicat enim summum habere imperium, & alium hominem in eadem civitate posse ferre legem de quacunque re, quæ etiam invito isto sit valitura. At vero in ea, quæ jam per legem naturæ aut divinam positivam affirmative aut negative definita sunt, hætenus summo imperio civili potestas competit, ut utrisque legum

legum civilium vim tribuere possit, aut non tribuere, prout è Republica videatur, & in legibus affirmativis, siquidem ista per naturam rei aut ipsius Dei arbitrio determinata non sint, earundem exercitio certas circumstantias, puta tempus, locum, modum & personas signare.

§. 20. Illud quoque circa leges civiles observandum, in plerisque ita actus aliquos prohiberi, ut etiam, ubi contra leges exerciti fuerint, rescindantur. In quibusdam autem prohibetur quidem aliquid ne fiat, ast ubi factum sit non rescinditur, sed multa duntaxat aut pœna aliqua injungitur ei, qui contra fecit, qua soluta actus pro legitimo valet; quæ possunt dici leges imperfectæ. Inter ejusmodi leges, si curatius velimus attendere, quædam instar tributi sunt, ita ut licentia aliquid agendi certo pretio vendatur, & expresse in arbitrio subditorum relinquatur, utrum actum omittere, an multam solvere malint, quam etiam quandoque in antecessum deponere licet, actu post citra impedimentum exercendo. Quod haudquaquam in legibus pœnalibus perfectis locum habet, ubi pœna delinquentibus imposita haudquaquam æquipollet impletioni legis, sed potius eo spectat, ne ipse aut alii legem deinceps violent. Quædam autem leges actum quidem non rescindunt, pœnam etsi proprie dicam eum suscipientibus imponant. Cujus ratio est, quia indecentia major conspicitur in actu, quam in effectibus, & sæpe incommoda, quæ rescissionem sequuntur, majora sunt, quam incommoda ipsius actus, quando semel susceptus validus persistit. Idque contingit potissimum circa actus illos, quibus erga personam quampiam obligatio fuit contracta, de jure duntaxat naturali, non civili valida, cui satisfieri non potest, nisi actus semel susceptus efficax maneat. At vero nulla est illa lex, quæ tantum prohibet aliquid fieri, factum tamen non rescindit, nec pœnam in transgressorem constituit. Quem in numerum aliqui legem Cinciam

ciam referunt, quæ supra certum modum donare Advocato vetabat, donatum non rescindebat. Enimvero cum nemo præsumatur actionis suæ nullum voluisse effectum, sicubi talis lex extiterit, quæ poenæ mentionem expresse non faciat, arbitrariam poenam esse seu pro arbitrio judicis prout æquum videbitur, temperandam intelligitur.

§. 21. Solent quoq; corpore legum civilium comprehendendi, ac vulgo legum nomine venire illæ declarationes summi imperii, quibus duntaxat significant, quid in certo actus genere in foro civili licite admitti queat. Quæ proprie leges non sunt, sed permissiones, quarum hic est effectus, non tam ut quis eos actus licite suscipere queat, quippe cum quælibet legibus saltem non interdicta agendi cuilibet potestas sit; sed quod aut antea fuerint interdicti, aut quod dubitationes oriri poterant de eorundem licentia, ut de validitate obligationum, quæ ex istis oriri possunt, certo constaret. At si hac ratione permittatur aliquid legibus divinis adversum, non hoc efficitur, ut istud citra peccatum suscipi queat, sed tantum, ut impunitatem in foro civili obtineat, & ibidem iisdem gaudeat effectibus, quibus alii actus liciti gaudere solent.

§. 22. Circa rectam adplicationem sententiæ legis ad casus particulares, in qua officium judicis vertitur, diligenter observanda, quæ communiter dicitur *aquitas*. Hæc in eo consistit, ut prudenter declaretur, casum aliquem peculiaribus vestitum circumstantiis à legiflatore sub generali lege non fuisse comprehensum. Sæpenumero enim contingit, ut ex litera legis in adplicatione ad casus speciales sequatur absurdum aliquod, eo quod legiflatores eos ob varietatem ac multitudinem perspicere ac peculiariter excipere non potuerint. Cum autem nemo præsumatur absurda lege constituisse, intelligitur utiq; legiflator tales casus noluisse comprehendere; ad quos non adversatur legiflatorei iudex, sed
 potius

potius prudenter voluntatem ejus ex analogia & sensu cæterarum legum colligit, qui universalitatem literæ per æquitatem restringit. Est & alia significatio æquitatis, qua ex æquo & bono disceptantur lites, quæ legibus civilibus expresse non definiuntur, sed judici vel arbitro ex collatione juris naturæ, aliarumq; legum civilium decidendæ relinquuntur. Privati denique quæ tales invicem adhibere æquitatem dicuntur, quando quod ex vi legum civilium exigere poterant, ex lege humanitatis aut beneficentiæ condonant, aut de jure suo aliquid remittunt.

S. 23. *Dispensatio* autem est, quando singuli certo in casu obligatione legis civilis qua talis, per summam potestatem solvuntur, qui alias tenebantur. Hanc exercere penes legislatorem est, qui cum leges suas prorsus abrogare possit, utiq; etiam earundem effectum in certa persona suspendere potest. Differt autem dispensatio ab æquitate, quod hanc judex omnino adhibere teneatur, adeo ut, si nudam legis literam secutus fuisset in casu, ubi æquitati locus erat, contra mentem legislatoris fecisse judicandus sit. At vero dispensatio ex mera legislatoris gratia dependet, quæ non indulta nullam querendi causam præbet. Æquitas declarat, casum aliquem à legislatore sub generali lege non fuisse comprehensum; dispensatio autem personam, quæ lege tenebatur, obligatione solvit. In dispensatione tamen indulgenda prudentiam adhibebit legislator, ne dum vel promiscue eam indulget, vim legis enervet, vel si citra gravissimas causas, reliquis qui sunt ejusdem conditionis, invidiæ & indignationis causam præbeat, quod æquales æquali gratia digni non fuerint habiti.

S. 24. De *Jure Gentium* nunc quoq; aliquid addendum, quod quibusdam nihil aliud est, quam jus naturæ, quatenus illud inter se summo imperio non connexæ gentes diversæ observant, queis eadem invicem suo modo officia præstanda, quæ singulis per jus naturæ præscribuntur.

buntur. De quo non est, quod heic peculiariter agamus, cum ea, quæ de jure naturæ, deq; officiis singulorum tradimus, facile possint applicari ad civitates & gentes integras, quæ in unam quoq; personam moralem coaluerunt. Præter isthoc nullum dari jus gentium arbitramur, quod quidem tali nomine proprie possit designari. Pleraq; enim, quæ apud Jctos Romanos, aliósq; ad jus gentium referuntur, puta, quædam circa modos adquirendi, contractus & alia, vel ad jus naturæ pertinent, vel ad jus civile singularum gentium, quod istis in rebus cum legibus civilibus plurimorum populorum coincidit. Ex quibus tamen peculiaris juris species non recte constituitur, quippe cum ista jura gentibus inter se sint communia non ex aliqua conventionione aut obligatione mutua, sed ex placito peculiari singulorum legislatorum in singulis civitatibus constituta, quæq; adeo ab uno populo inconsultis aliis mutari possint, ac sæpenumero mutata deprehendantur.

§. 25. Solent deniq; sub nomine juris gentium venire illæ consuetudines inter plerasq; gentes, talem quæ cultiorum & humaniorum sibi famam vindicant, potissimum circa bellum tacito quodam consensu usurpari solitæ. Postquam enim inter cultiores istas gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam quærere, i. e. in eo præstantiam suam præ cæteris hominibus ostendere, quod quis multos homines auderet, & dextre calleret perdere, adeóq; in non necessaria aut injusta bella est procursum; ne ambitionem suam invidiæ nimis exponerent, usurpata omni licentia justii belli, humanitate nonnulla & quadam magnanimitatis specie bellorum atrocitatem temperare plerisq; populis est visum. Unde consuetudines circa exemptiones certarum rerum & personarum à vi bellica, modus nocendi hostibus, modus tractandi captivos, & similia. Quæ si quis legitimum gerens bellum neglexerit, scilicet ubi per jus naturæ recte fieri possunt, nulli obligationi validæ contravenisse dici potest, nisi

nisi quod ruditatis vulgo arguitur, quia non ad consuetudinem eorum, queis bellum inter artes liberales numeratur, sese composuerit. Non secus ac imperitiæ inter gladiatores accusatur, qui alterum non ex formula artis vulneravit. Igitur si quis justa gerat bella, solo naturæ jure ea regere potest, nec ullo jure ad istas consuetudines, nisi sponte ob commodum aliquod suum velit, tenetur. At ei, qui injustis grassatur bellis, istæ vel ideo sunt observandæ, ut qualicumq; cum temperamento injurias inferat. Illi vero operam sane ludunt, qui quid communiter inter gentes, in bello potissimum, usurpari solitum colligunt, eaq; de jure gentium licita esse concludunt. Quasi vero non minus injuste, crudeliter, avaro factum sit, quod sæpe factum deprehenditur ab iis, queis ideo scelera sua inter homines impune fuerunt, quia superiorem non habebant; quiq; ideo vehementer reprehensi non sunt, quod cæteri ab iisdem perpetrandis non abhorrent. Et sane, si ex crebro gentium usu jus aliquod peculiare debet constitui, primum utiq; caput in eo erit de bellis per solam ambitionem, aut ob adspæctum lucri licite gerendis, quibus apud plerasq; gentes nihil frequentius.

§. 26. Quod vero Legatos attinet, qui communiter unum ex præcipuis juris gentium capitibus constituunt, illi etiam ad hostes missi, siquidem speciem Legatorum, non speculatorum præ se ferant, quamdiu apud eum, ad quem missi sunt, in eundem hostilia non moliuntur, puta prodiones, seditiones & similia excitando, (etsi fors ordinario modo per tractatus domini sui commodum præ alterius quærant,) ipso naturæ jure sunt inviolabiles. Cum enim ejusmodi personæ sint necessariæ ad pacem conciliandam aut servandam, quam ipsum jus naturæ omnibus modis honestis amplecti jubet, utiq; intelligitur etiam idem jus cavisse securitati earum personarum, sine quibus finis ab ipso præceptus obtineri nequit. At vero quæ alia communiter Legatis tribuuntur privilegia, iis præsertim, qui magis ad expiscanda alterius Reip. secreta,

creta, quam ob pacem constituendam aut servandam in loco aliquo hærent, puta, quod eorum bona non debeant pignore capi ob eorundem debita, & similia; illa ex mera ejus, ad quem mittuntur, gratia & indulgentia pendunt, quæ si commodum videatur, citra violationem ullius juris denegare potest, nisi quatenus aliquid est dandum respectui, quod ipsius legati apud alium simili modo tractati fuerint.

§. 27. In universum autem circa leges notandum, quasdam esse *affirmativas*, quasdam *negativas*: Illæ cum requirant occasionem, quæ non semper & ubiq; adest, intelliguntur obligare ad exercendam actionem, quando ea fieri potest, i.e. quando objectum & cætera agendi requisita adsunt. Inde reprehensionem haudquaquam meretur, qui ex defectu occasionis actionem alias legibus præceptam intermittit; nec obsequium illius culpari debet, quem extremis connixum viribus moles negotii oppressit, aut eventus citra propriam culpam destituit. At præceptorum negativorum obligatio semper est velut uniformis, quippe quæ postulat intermissiones actionum voluntariarum malarum, i.e. non entia, quæ non indigent objecto, loco & tempore. Ex eodem fonte derivari quoq; (ut id obiter addamus,) potest tritum illud: Factam negantis naturaliter nullam esse probationem, scilicet directam. Cujus ratio est, quia qui factum aliquod negat, dicit, factum, quod actor intendit, esse non ens, quod nullam habet causam nec circumstantias. Omnis autem probatio ex causis, circumstantiis, & signis instituitur. Quod si tamen factum negetur certo loco & tempore, potest id per indirectum probari, nempe si ostendatur, illum qui arguitur facti, isto tempore, quo quid factum esse dicitur, alio in loco fuisse.

DEFINITIO XIV.

Potestas est potentia moralis activa, qua persona aliqua legitime & cum effectu morali directo potest edere actionem.

I. <i>Potentia naturalis, moralis.</i> II. <i>Potestas agendi circa que homini competat.</i> III. <i>Quomodo, cujus potestas</i>	}	<i>agendi ab altero dependet, voluntatem ipsius præsumere debeat?</i> IV. <i>Regulæ de potestate.</i>

§. 1. **D**uplex est potentia agendi in homine: una *naturalis*, qua is per vires suas naturales potest edere actionem aliquam aut eandem intermittere, non considerato, recte ea fiat, an secus. Sic de facto homines possunt facere legibus interdicta, & intermittere iisdem præcepta: Potentia autem *moralis* in homine est, qua actionem voluntariam legitime possit edere, & cum effectu morali, i.e. ut actio illa congruat, aut saltem non repugnet legibus, & in aliis effectus morales possit producere. Judicatur autem homo habere potestatem ad agendum omne id, quod per potentiam naturalem ab eo agi potest, quidquid legibus non est interdictum, sive iisdem quoq; præcipiatur, sive indifferens relinquatur. Quin & sæpe amplior est potestas, quam pro viribus naturalibus. At vero ad illa agenda potestas est adempta, quæ ipsi legitime fuerunt interdicta sive à legislatore aliquo universali, sive ab alio, cui peculiari-ter in actiones ipsius imperium competit.

§. 2. Enimvero communiter, quando quis edit actionem legibus præceptam, non solet quæri, an ejus suscipiendæ habuerit potestatem; quippe cum omnibus
queis

queis lex aliqua, superiori lege non irrita fertur, potestas secundum eam legem agendi ex negotii natura simul collata intelligatur. Et de cætero, quando de eo, quod quis agit, constiterit, legibus id non repugnare, nemo amplius dubitat, quin legitime id agere queat. Ast vero quam maxime inquiritur in potestate agentis, circa illas actiones, quibus effectus aliquis moralis apud alios est producendus, i.e. quibus alteri obligatio aut facultas ad aliquid agendum debet conferri. Irritus enim & nullus habetur actus, ubi potestas agendi defecit. Ubi tamen observandum, quod jam supra monuimus, quemadmodum leges imperfectæ ob commissum contra ipsas actum pœnam quidem exposcunt, actum autem non rescindunt: Sic, quæ legibus perfectis negativis potestas agendi prorsus tollitur, legibus istis imperfectis non tam extingui, quam cum onere pœnæ aut multæ concedi videtur. Porro non illa tantum licere dicuntur, quæ neq; divina neq; humana lege sunt interdicta; sed & quæ legi quidem divinæ naturali aut positivæ adversantia, jus civile permittit, i.e. in foro humano neq; prohibet, neq; punit. Illis quæ respondet potestas interna, quæ his externa vocatur, ejus effectus est impunitas in foro humano, & cætera, quæ actus licitos consequuntur, etsi in foro divino ea potestas nequidquam allegari queat.

S. 3. Cæterum illi, cui potestas agendi aliquid ex alterius voluntate est petenda, ubi expressa voluntatis significatio deficit, videndum, ut dextre eandem conjiciat & præsumat. Quod fieri potest, si sequentes observet regulas. 1. Qui potestatem agendi ex alterius voluntate accipit, ubi per expressam voluntatem contrarium non est significatum, recte potest agere, quod isti ita est utile, ut majus inde incommodum sequi non videatur. In defectu enim signorum expressorum aliud ostendentium præsumitur, quemque velle commodum suum promoveri, quia id maxime est secundum natu-

ram, quam præsumptiones communiter sequi solent. 2. Non recte contrarium ejus agitur, quod expresse fuit significatum. Idcirco enim expresse voluntas ostenditur, ne quis ex præsumpta voluntate diversum sequatur, quam quod ipsi fuit præscriptum. Nisi per generalem clausulam præsentis rei utilitatem aut necessitatem pro sua dexteritate sequi jussus fuerit. Hinc miles aut dux inferior, cui expresse est interdictum, ne ullo modo cum hoste manus conferat, non recte in pugnam descendit inscio supremo duce, etsi rem bene videatur gerere posse. 3. Qui agit sciente altero & facultatem habente nullo negotio dissensum significandi, ex silentio recte ipsius voluntatem præsumit. Inde est quod vota uxoris, filiarum sub patris potestate constitutarum, & servi ex lege divina valida erant, si maritus, pater aut dominus iis auditis siluisset. 4. Qui alteri quid agendum commisit, censetur consensisse in ea, quæ ille extrema coactus necessitate agit, nisi vel leges istud interdixerint, vel expresse isto modo effugere necessitatem prohibitus fuerit, aut id, quod necessitas allatura erat, minus malum sit, quam quod eidem evitandæ suscipitur.

§. 4. Deniq; circa potestatem duarum istarum observandæ regulæ; una, *Cui potestas est majus aliquid exercendi, est etiam minus exercendi*, scilicet sub majori illo contentum; seu qui potest majus, potest etiam minus. Quæ ex regula Justinianus emendavit caput illud legis Æliæ Sentiarum, qua prohibebatur dominus minor viginti annis manumittere servum, nisi vindicta apud consilium de causa legitima; cum tamen isti eo tempore testamenti condendi, i. e. de omnibus suis bonis disponendi potestas esset; cur igitur testamento non possit servo libertatem dare? Etsi contingere possit, ut, quando potestas à sola concedentis voluntate penderet, alicui concedatur facultas majus agendi, nego-

gato minore, quod alias ordinarie sub majore comprehendi videbatur. Altera est; *Qui dat potestatem ad finem, censetur etiam, quantum in se est, potestatem ad omnia ea dedisse, sine quibus finis non potest obtineri.* Alias enim idem vellet, ut aliquid eodem tempore fieret vel non fieret, quod est absurdum. Cum hac coincidit fere ritum illud: *Necessitas finis jus seu potestatem facit in moralibus.*

DEFINITIO XV.

Affectiones actionis voluntariæ sunt modi, quibus illa certa ratione denominatur aut determinatur.

I. *Affectiones actionum quarum nam?* | II. *Quid actio necessaria, quid licita?*

§. I. **A**ffectiones immediate in ipsis actionibus spectantur, quemadmodum effectus immediate vel in objectis, vel in ipso agente. Sunt autem affectiones istæ vel *denominativa*, vel *determinativa* seu *æstiativa*. Illæ sunt qualitates, quibus actiones dicuntur *Necessaria* vel *non necessaria*, *licita* vel *illicita*, *bona* vel *mala*, *justa* vel *injusta*. Quas uno vocabulo *competentia* possis exprimere, quæ spectatur, vel ratione subjecti, à

quo actio procedit, unde eadem necessaria, licita, bona; vel ratione objecti, in quo terminatur, unde justa. *Hæ sunt quantitates & actionum estimationes*, quæ proprio vocabulo carent. De necessario & licito heic paucis subjiciemus, de cæteris seorsim agemus.

§. 2. Actio *necessaria* est, quam ex lege aut jussu superioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut jussum est datum. Huic opponitur non tantum actio *vetita*, quæ legibus fieri prohibetur, sed etiam *licita*, quam leges neque præcipiunt, neque interdiciunt, sed quam suscipere aut omittere, in solo agentis arbitrio est relictum. Ubi observandum, quod jam supra monuimus, quasdam actiones dici posse *perfecte licitas*, quæ neque divina neque civili lege sunt prohibita; quasdam *imperfecte licitas*, quas legibus divinis prohibitas jus civile hætenus permittit, ut nullam illis in foro humano poenam imponat. Ex his quid actio sit illicita facile colligitur.

DEFINITIO XVI.

Actio bona est, quæ cum lege congruit; Mala, quæ ab eadem discrepat.

I. <i>Formale bonitatis & malitiae.</i>	III. <i>An actio in individuo indifferens?</i>
II. <i>Actio bona est, quæ omnia habet requisita; mala, in qua etiam unum deficit.</i>	IV. <i>Malitiæ causa nequaquam in Deo quaerenda.</i>

§. 1. **F**ORMALIS ratio bonitatis & malitiæ consistit in habitudine seu relatione determinativa ad normam directivam, quam dicimus legem; (eam semper heic intelligimus necessitantem, non permittentem, & si humana sit, juri divino non repugnantem.) Quatenus enim ex præscripto normæ proficiscitur, & juxta eandem instituitur actio proæretica, ita ut ad eandem exacte congruat, bona dicitur; quatenus contra præscriptum normæ suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & uno vocabulo, peccatum nuncupatur. Porro uti quævis norma directiva, v. g. pyxis nautica, causa dicitur rectitudinis itinerariæ & perventionis ad portum, non tam quatenus navis eum fecat cursum, qui cum directione ejus coincidit, quam prout ex præscripto ejusdem nauclerus cursum dirigit: ita lex dicitur causa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunque de causa suscepta ad illam quadrat, sed potissimum, quia ex legis dictamine & ex dependentia à lege, i. e. cum intentione obedientiæ eidem præstandæ proficiscitur. Unde si quis casu, aut alia inductus ratione,

tionem, quam ut legi sese morigerum præbeat, id agit, quod in lege præcipitur, recte quidem (sensu magis negante, quam aiente, i. e. non male) egisse dici potest, non tamen moraliter bene. Non secus ac is, qui fortuita sclopeti dispo- sitione avem dejecit, perite & artificiose jaculatus dici nequit.

§. 2. Cæterum cum lex determinet vel qualita- rem seu dispositionem agentis, vel objectum, vel finem, vel denique certas circumstantias actio- nis; inde actio aliqua est moraliter bona aut ma- la, vel quia agens ita est dispositus, uti lex requirit, aut secus; vel quia actio dirigitur in ob- jectum, eo fine iisque circumstantiis, quibus lege est dispositum, & contra. Ubi tamen notandum, ut actio aliqua sit bona, necessum esse tum ut se- cundum omnia requisita quasi materialia congruat ad legem, tum ut quantum ad formale non ex ig- norantia aut alia de causa, sed ad præstandam o- bedientiam legi debitam sit exercita. Unde actio alias velut materialiter bona, ob intentionem ma- lam agentis ipsi pro mala imputatur. Sic præmii nihîl meretur, qui dum nocere intendit, prodest. Sic qui potestate sua legitima malo fine utitur, (v. g. iudex potestate sumendi pœnas à noxiis ad satiandam privaram libidinem,) peccat. Etsi actio alias velut materialiter mala ob bonam intentionem agentis haudquaquam fiat bona. Inde est, quod ne- mo peccatis propriis possit uti velut mediis ad fi- nem bonum adsequendum, ac non sint facienda ma- la, ut eveniant bona. Ut enim actio reddatur ma- la sufficit, ut vel in unico requisito materiali aut formali ad legem non congruat. Inde est, quod sta- tim actio fiat mala si vel agentis qualitas, vel ob- jectum, vel finis, vel aliqua circumstantiarum, vel in- tentio à lege discrepet. Ac non solum perfectum fa- cinus,

cinus, & quod finem suum obrinuit, sed etiam cogitatum duntaxat & inchoatum pro scelere reputatur, quod etiam interdum leges civiles eadem pœna aut non multo leviore, quam consummarum plectunt, prout expedire judicant, etiam intra primos conatus scelus aliquod reprimi.

§. 3. Ex dictis quoque colligitur, an actio aliqua moralis in individuo seu heic & nunc spectata, sit indifferens? ubi proprie non est quæstio de actionibus licitis, seu quæ neque præceptæ legibus, neque interdictæ sunt, quas indifferentes esse, seu neque bonas neque malas in genere morum extra dubium est: sed de illis, quas leges præcipiunt aut vetant. Has in individuo indifferentes esse non magis fieri potest, quam ut inter congruere ad legem & non congruere medium detur. Ac vanum est, quod quidam dicunt, actionem quoad substantiam operis bonam esse posse, etiamsi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad essentiam actionis quam maxime etiam pertinet finis, quippe cohærens cum intentione, quæ est principium maxime specificans qualitatem actionis. Inde non modo peccatum est, referre actiones ad malum finem, sed id quoque, referre easdem ad diversum finem, quam qui legibus est præscriptus.

§. 4. Isthæc porro actionis bonitas & malitia uti formaliter in ea, quam dixi, convenientia & inconvenientia ad normam moralem consistit; ita efficienter unice ab illo dependet, cui ista actio lege præscripta aut interdicta exercetur. Huius quippe determinatio actionem ita constituit in genere entium moralium, ut ipsi soli & non alii ea queat imputari. Inde inanis sane illos torset metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque autorem facere viderentur, peccati formalem rationem in privatione congruentiæ cum lege collocarent.

runt. Enimvero etsi positio cujuscunque formæ privationem aut absentiam contrariæ formæ necessario inferat; tamen oppido quam falsus est opinionis, qui essentiam rei in ista privatione quæsierit. Nec multum profecerit, qui norit, rectitudinem esse privationem curvitatæ, & curvitatæ rectitudinis. Vanus vero fuit metus, qui eos in talia adegit. Deum enim omnium entium physicorum creatorem esse indubium est; at moralium quoque & notionalium omnium qui creatorem eundem facere velit, oppido quam absurdus foret. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium subtilitatis specimen autumant, Deum quoque modo inter peccati causas immiscuisse. Nam cui aliquis entium moralium intellectus, nihil absurdius judicabit, quam in uirere, an is sit causa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum suum commissam punit. Quod vero Deus ad id concurrat, quod in ista actione physicum est, non magis ideo peccati causa dici potest, quam v. g. deformitatis in veste à sartore imperite confecta, qui pannum ad istam supeditavit. Vocabulum autem causæ in impropriam, & à communi sensu alienam heic trahere significationem, est id agere, ne parum irreverens erga divinum Numen videaris.

DEFINITIO XVII.

Actio justa est, quæ ex proæresi recte adplicatur ad personam, cui illa debetur.

I. <i>Justitia universalis, particularis.</i>	V. <i>Injustitia.</i>
II. <i>Distributiva.</i>	VI. <i>Injuria quid proprie?</i>
III. <i>Commutativa.</i>	VII. <i>Injuria fit ex proæresi, ubi de Culpa.</i>
IV. <i>Vindicativa.</i>	VIII. <i>Volenti non fit injuria.</i>

§. 1. **J**ustitia duplici modo considerari potest, vel ut denominat personam, vel ut actionem. Ab illa non meretur titulum justitiae, nisi qui constantem & perpetuam voluntatem habuerit cuique tribuendi, quod ipsi debetur; ab hac etiam unica & solitaria actio, recte ad objectum adplicata, justa vocatur. De qua posteriori significatione nos heic magis, quam de priori erimus solliciti. Quando igitur alteri ex proæresi tribuimus, quod ipsi debetur, sed quando recte adplicamus actionem ad personam cui illa debetur, ea actio justa dicitur. Debetur autem aliquid alicui vel ex jure imperfecto, quod supra aptitudinem quoque vocari diximus, vel ex jure perfecto. Recta adplicatio actionum tam purarum, quam conjunctarum cum translatione alicujus rei ad personas, ad quam habendam his imperfectum duntaxat jus erat; ut & adplicatio actionum sub commercium non venientium ad personas, quibus ad istas habendas jus est, nobis vocabitur *Justitia Universalis*. Ut, quando quis consilio, opera aut re agenti subvenit, & officia debita pietatis, reverentiae, gratitudinis exhibet, adversum quos ista exhibere tenetur. Hæc justitia id tantum spectat, ut quod alteri quacunque ratione debe-

debetur, præstetur, non attendendo, num id, quod præstatur sit æquale causæ illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic gratitudinis officio satisficit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiamsi beneficium fors longe supra fuerit. Sed recta applicatio actionum, quæ in commercium veniunt, aut quibus res aliqua in alium transfertur, ad quam iste jus habebat, *Justitia Particularis* dicitur.

S. 2. Jus porro hoc oritur vel singulis ex pacto (tacito aut expresso) cum societate aliqua inito hoc fine, ut ipsius membra fiant; vel societati ex pacto eodem cum singulis, ut eos sibi membra adjungeret; vel denique circa res aut actiones alias in commercium venientes. Recta applicatio eorum, quæ ex pacto societatis cum membro, aut membri cum societate, sine jam dicto, debentur, vocatur *Justitia distributiva*. Quodcumque enim quis in societatem recipitur, tale pactum expresse aut tacite initur inter societatem & membrum recipiendum, quod societas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quæ societati, qua tali, competunt; membrum vero pro rata parte ferre onera, quæ ad societatem qua talem servandam faciunt. Determinatio autem ratæ partis de bonis socio assignandis fit secundum æstimationem operæ aut sumptuum impensorum ad societatem qua talem servandam, spectatorum in proportionem ad aliorum ejus societatis membrorum operam aut sumptus impensos. Uti contra determinatio ratæ partis de oneribus membro imponendis fit secundum æstimationem commodorum, qui illud ex societate percipit, spectatorum in proportionem ad commoda ab aliis membris è societate percepta. Inde cum ut plurimum unum membrum plus conferat ad societatem conservandam quam alterum, & unum quoque præ altero plus commodi ex eadem hauriat, facile patet ratio, cur in justitia distributiva sit observanda æqualitas comparata. Quæ in hoc consistit, ut quomodo se habet dignitas seu meritum

meritum unius ad dignitatem alterius ; sic se etiam habeat præmium unius ad præmium alterius. Sic v. g. si distribuenda sint VI. inter Cajum, Sejum & Titium, posito Titii merita superare merita Caji triplo, duplo Seji, Cajo dandum erit I. Sejo II. Titio III. Nec ad hanc æqualitatem requiritur, ut præmium simpliciter exæquet meritum personæ ; sed sufficit, ut quam proportionem habet dignitas unius ad dignitatem alterius, eam etiam habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam in oneribus imponendis observatur. At vero quod quidam æqualitati respectivæ, quæ in hac justitiæ specie observatur, evertendæ adferunt : de meo distribuere me posse plus merenti minus, minúsque merenti plus dare, modo id dederò, quod pactus sum, allato pronunciato Salvatoris ex Evangelio ; id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato exemplo ostenditur, non peccare in justitiam commutativam, (quæ contractum istum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem merito tribuit mercedem, modo cæteris justam, quam pacti fuere, non denegeret. Sed quid hoc ad nostram justitiam distributivam, in qua de re, ad quam plures jus habent velut ratione quantitatis inæquale, rata portio adsignanda ? Vox autem distribuendi in isthoc exemplo occurrens, haudquaquam innuit, ad justitiam distributivam id pertinere, sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuique merces fuerit danda.

§. 3. At vero recta applicatio eorum, quæ debentur ex pacto circa res & actiones in commercium venientes, vocatur *Justitia Commutativa*. Ea pacta cum hoc spectent ut pro re mea aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem æquipollentem facile adparet ratio, cur hæc justitia postulet æqualitatem simplicem, qua rei aut actionis in commercium venientis pretio alterius rei aut actionis pretium exacte, prout moralis æstimatio fert, respondere debeat.

§. 4. Enimvero, quæ in imponendis pœnis versatur, *Justitia Vindicativa* dicta, cum neutra specie justitiæ particularis exacte quadrat. Sunt autem in delicto accurate distinguenda ipsa actionis malitia in se, & damnum alteri per eam datum, quorum illi proprie responderet pœna, huic damni restitutio. In pensando damno ita proceditur, ut quod quis per alterius delictum minus habet, sive id adhuc penes delinquentem sit, sive perierit, id aut tantundem delinquenti adimatur, & addatur damnum passio; ita ut simpliciter sarciantur ex bonis delinquentis, quod alter ipsius culpa minus habet. Circa pœnam autem imponendam id quidem certum est, eam non posse infligi, nisi intuitu alicujus delicti; quando autem, & quanta qualisve sit infligenda, non tam ex ipsa delicti natura, quam ex utilitate inde vel in ipsum peccantem, vel in societatem redundante est judicandum. Nam rationi repugnat, hominem homini quacumq; de causa mali quid imponere, in quo nihil nisi dolorem patientis spectet. Igitur quemadmodum ob servandam inter homines societatem præcipuis naturæ legibus in cunctis fere civitatibus vis legum civilium fuit danda, ut etiam metu violentiæ humanæ ad eas servandas adigi possent, quibus alias reverentia Numinis parum efficax stimulus faciendo officio erat futurus: ita omnis quoque pœna in foro humano ad eundem scopum collineare debet. Adeoq; cum natura neq; quantitatem, neq; qualitatem pœnæ definiat, nec omnino pœnam homini de homine, nisi dicto respectu, sumere concedat; recte justitiam administrabit vindicativam, qui pœnas ad istum finem probe attemperaverit. Debetur itaq; proprie pœna non delinquenti, tanquam aliquid, quod non recte ipsi possit denegari (nisi fors quatenus ipse inde emendandus est,) sed societati; ac si eo casu, quo sumi debebat, intermitteretur, non delinquenti injuria fit, sed societati, quæ isthac impunitate aut maligna pœnæ dispensatione turbatur. In quantitate autem

tem pœnæ, quam utilitas publica mensurat, (quemadmodum castigationes seu correctiones peccantis ingenium,) delinquenti non fit injuria, si tantam pœnam, quanto delicto constitutam norat, subeat, (siquidem ad delinquendum ab ipso pœnæ exactore non fuerit impulsus:) etiamsi forte pœna absolute spectata delicto gravior videatur. Nam ejus periculi, quod quis, cum evitare id commode posset, sponte sibi arcessivit, ut ab alio ratio habeatur, nullo jure postulare valet. Inde haudquaquam violari Justitiam Vindicativam arbitramur à duce, qui etiam ob gallinæ raptum capitis pœnam antea denunciata & promulgata exigit, siquidem tam acri pœna securitati inermium consuli è bono publico judicaverit. Ubi vero iste, quem memoravi, finis non spectatur, aut alia ratione commodius obtineri potest, non modo pœnam recte posse, sed etiam debere omitti judicamus.

§. 5. Ex dictis facile perspicitur, quid actio sit injusta, scilicet quæ ex proæresi prave ad personam applicatur, cui diversa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipsi debebatur. Injuste enim agimus, quando inferimus alteri quid mali, quod nobis inferendi potestas non erat; (bona autem ejus sunt naturæ, ut cuivis etiam citra causam tribui possint, si id fiat citra fraudem tertii,) aut denegamus vel eripimus ei aliquod boni, quod ipsi debebatur; (nam mala, quæ quis meritus est, citra injuriam ipsi non inferre possumus, si id aliis damno non fit.) Adeoq; injusta actio vel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. (Nam & moraliter pro actione censetur actionis debitæ negatio si ve intermissio.)

§. 6. Solet autem injusta actio, siquidem alteri inferatur ex proæresi cum læsione juris, quod alteri competit, uno vocabulo dici *Injuria*. De qua ut accurate percipiatur, sciendum, aliquem lædi posse triplici modo,
 vel

vel ut denegetur, quod ipse debebat habere, vel ut ipsi suum, quod jam habet, auferatur, vel ut mali quid inferatur, cujus inferendi alteri potestas non erat. Circa priorem modum observandum, deberi aliquid alicui vel ex mero jure naturæ, ita tamen, ut ad ea perfectum jus non habeat, uti sunt officia humanitatis, beneficentiæ, gratitudinis; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione nostra ad leges civiles, qua nos adstringimus ad præstanda ea, quæ leges civiles alteri exhibere jubent. Hæc si denegentur alicui, proprie injuria dicitur; non autem si ista, etiamsi in jus naturæ peccetur. Nec per ipsum jus naturæ vi ad ista præstanda alterum adigere licet, saltem ubi imperium in istum non competit, nisi fors necessitas urgeat; quippe cum istorum genius officiorum requirat, ut sponte & citra metum pœnæ præstentur. Quo sensu verum est, injuriam non fieri nisi ei, cum quo pactum intercessit. At vero quando alicui invito dedita opera malum inferitur, sive erepto bono quopiam, quod jam possidebat, sive inflictio positive malo quopiam, semper injuria fit, sive pactum intercesserit, sive non. Id enim cuilibet homini natura juris tribuit, ne ab altero homini ipsi citra antegressum suum meritum mali quid inferatur; nec homini potestas est, ut ipse alterum non lacesitus lædat, nisi quantum necessitas imperii exercendi postulaverit.

S. 7. Ad injuriam quoque proprie dictam requiritur, ut ex præresi ea processerit. Inde non solent injuriæ venire nomine ejusmodi læsiones, quæ vel casu fortuito fiunt ab ignaro & invito; puta, si miles, dum jaculis se exercet in loco solito, transeuntem trajecerit, aut si putator in medio fundo ligna cædens, extraneum, cui nullum in eo loco versandi jus, improvise vulneravit: (Talia enim inter illa numerantur mala, quæ forte fortuna immittuntur, ubi de nullo homine querela institui, aut restitutio damni postulari potest:) vel ex negligentia, quæ evitari potuisset ab inferente, siquidem justam diligen-

ligentiam adhibuisset, v. g. si quis propter viam publicam opus faciens prætereuntem læserit, nullo edito signo, ut sibi cavere posset. Item si quis opus aliquod susceperit, supra vires positum, quo male confecto alteri damnum detur; cum nemo affectare debeat, in quo intelligit, aut intelligere potest, imbecillitatem aut imperitiam suam aliis periculosam fore. Ejusmodi læsio Jctis communiter *Culpa* dicitur, quæ est vel *levissima*, ubi in circumspecte & indeliberate deviat ab illa diligentia, quam supra communem modum diligentes homines solent adhibere: vel *levis*, cum non præstatur diligentium in eo genere hominum solertia: vel *lata*, quando non adhibetur communis industria. Culpa lata & levis in eo cum injuria conveniunt, quod obligationem faciunt resarciendi damnum per eam datum, quam levissima culpa non adfert, nisi quis expresse exactissimam & peculiarem diligentiam pactus fuerit. Sed & illæ læsiones communiter ab injuriarum classe excipiuntur, ubi intentio duntaxat est semiplena, puta, quando quis ad lædendum alterum impellitur vel ex adfectu necessario, ut fame, siti, &c. vel ex adfectu naturali, ut amore, dolore, metu, &c. Etsi proprie ista intentionis remissio non omnem injuriæ rationem tollat, sed duntaxat reatum temperet.

§. 3. Sed & invito debet fieri, quæ dicenda est injuria. Nam volenti non fieri injuriam etiam communi sermone tritum est. Cujus ratio est, quia bonum quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non præsto, condonatum mihi ab eo censetur. At quis injuriam me fecisse dicit, si quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari potest, quod quis sibi ipsi inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis necessario involvat. Ex quo etiam concludit nonnemo, antiquos quosdam barbaros, quæis senio confectos occidere, & ad dapis usum convertere solemne fuit, non fecisse injuriam, quod ex consuetudine, in quam communiter con-

senferant, adeoq; volentibus mors inferretur. Etsi in hoc istos legem naturæ violasse nemo inficias ibit, quod solo ræ dio molestiarum senectutis fata anticipare voluerunt. Ut nihil dicam, quam prorsus à communi sensu istius moris atrocitas abhorreat.

D E F I N I T I O XVIII.

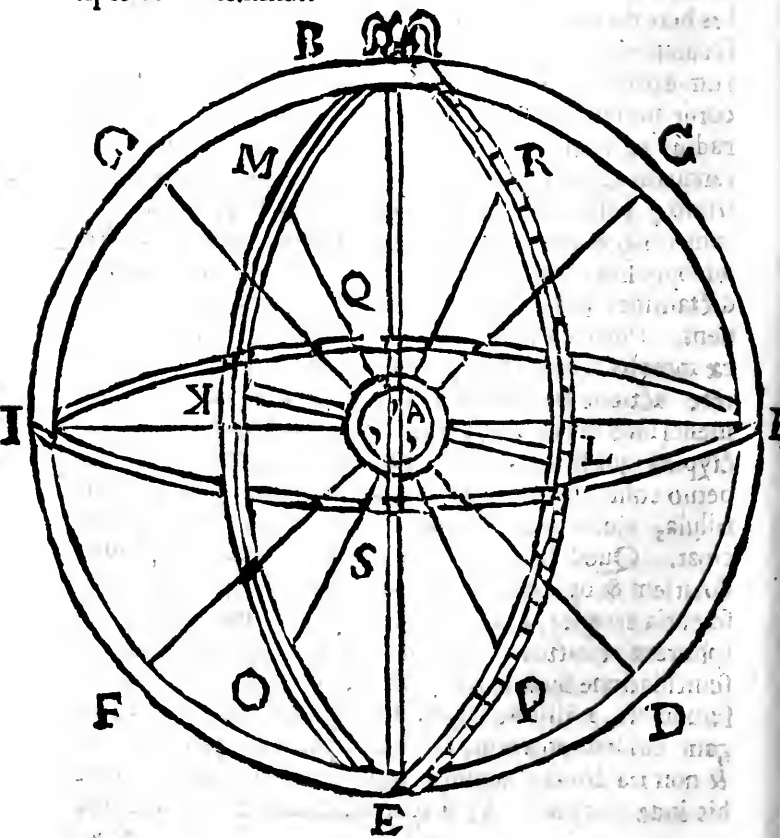
Quantitas actionum moralium est modus æstimativus, quo illæ dicuntur quantæ.

I. <i>Æstimatio absoluta actionum moralium qualis?</i> II. <i>Determinatio Sphæræ moralis.</i> III. <i>Defectus actionum quoad executionem.</i> IV. <i>Objecta actionum divisibilia vel indivisibilia.</i> V. <i>Defectus actionum quoad intentionem.</i> VI. <i>Gradus intentionis.</i> VII. <i>Actio perfectæ bonæ quænam?</i> VIII. <i>Peccatum maximum quodnam?</i> IX. <i>Peccata graduû remissorum.</i>	X. <i>Computatio quantitatis peccati.</i> XI. <i>Qualis cognitio hominibus sit circa quantitatem peccatorum?</i> XII. <i>Relativa actionum æstimatio ex eorundem objecto.</i> XIII. <i>Ex statu agentium.</i> XIV. <i>Ex conditione actionis.</i> XV. <i>Ex effectu & circumstantiis.</i> XVI. <i>Repetitio an intendat actionem?</i> XVII. <i>Quænam officia alteri cedant, ubi utraq; obiri simul nequeunt?</i>

§. 1. **Æ** Stimantur actiones morales vel *absolute* & in se, vel *relate* & ad se mutuo. *Æstimatione* absoluta moralis actionis & quidem bonæ præcise loquendo & quasi geometricè nulla est quantitas; sed ipsa bonitas velut in puncto consistit, & est quædam quasi coincidentia cum lege & congruentia, cujus nulla est mensura. Unde etiam formaliter & præcise spectata actio

Actio bona non est altera melior, quippe cum recto non possit dari rectius, etsi materialiter & ratione objecti una sit præstantior & nobilior altera. Mala vero actio quoniam à lege declinat, distantiam aliquam omnino habet à lege, majorem, minorem, unde peccatum majoritatis & minoritatis rationem sortitur; quemadmodum una curvitas à rectitudine magis discedit quam altera. Est autem hæc à lege distantia neq; longitudini, neq; latitudini, neq; profunditati similis, quæ rectitudine mensurari possit; sed habet instar anguli rectilinei, cujus magnitudo arcu circuli ex puncto crurum communi tanquam centro descripti, cruribus dictis intercepto, mensuratur. Etenim uti regula legis, quæ præcise quid agendum sit, instar lineæ rectæ ductu suo monstrat, cruris primi rationem obtinet; ita voluntatis nostræ determinatio, quæ legis regulæ per conscientiam in angulari quasi puncto semper copulatur, alterum crus est, quod, si actio declinet à lege, certam distantiam velut angularem habet à crure primo, unde malarum actionum quantitas æstimatur. Sed ut circa punctum spatii quodcumq; in quo duæ pluresve lineæ copulantur, infinitæ plagæ spherica ratione circumjectæ concipiuntur, ad quas dictæ lineæ à se variis modis divergendo excurrere possunt; ita infinitæ viæ sunt, per quas à legis regula declinantes institui poterunt actionum malarum excursus. Unde non incongrue moralium actionum tractum instar spheræ nobis imaginabimur, in cujus centro crurum anguli moralis tanquam radiorum concursus; in superficie vero puncta plagarum, ad quas radiorum est directio, noentur. Cæterum ut spheræ tribus distinguitur circulis quasi cardinalibus, quorum & circumferentiæ, & plana, & diametri communes ad se mutuo perpendiculariter incidunt, quales in spheræ mundana sunt Horizon, Meridianus & Verticalis primarius; quorum ille tractum spheræ longitudo-latitudinarium, iste crassitudinarium amplectitur; hic utrumq; priorem in duas partes,

tes, & totam sphæram in Hemisphærium polare & anti-
 polare dividit: ita similiter in sphæra morali tres no-
 tantur circuli quasi cardinales, quorum primus instar
 Horizontis terminos & objectum, circa quod versatur
 actio moralis, ipsúmque exercitium repræsentat: secun-
 dus instar Meridiani mentis velut elevationem & inten-
 tionem agentis innuit: tertius instar Verticalis prima-
 rii utrumque priorem in duas dispescit partes, totámque
 adeo sphæram moralem in hemisphærium polare & an-
 tipolare disternat.

S. 2. Quod ut melius intelligatur, sit in adjecto schemate, quod sphaeram repræsentat rectam, circulus BHEI Horizon rectus; circulus BKEL Meridianus, heic oblique visus, & in ellipticam lineam degenerans; sicut & circulus HSIQ Verticalis primarius, in sphaera recta cum Æquatore coincidens. Sit communis Horizontis & Meridiani concursus B punctum polare arcticum, quod plagam polarem adpellabimus; sitq; alterum eorundem circulorum commune, sed oppositum huic punctum E polare antarcticum, quod nobis heic dicetur plaga antipolaris. Concipiatur Deus scrutator cordium & oculatissimus actionum humanarum arbiter in centro sphaeræ moralis A, tanquam in corde nostro, ex quo excurrat, & quidem à parte Dei radius legis AB velut Dei digitus, plagam polarem B tanquam Cynosuram actionum nostrarum præcise monstrans, positivo quidem dictamine, ut hoc fiat; alteram vero, & huic oppositam plagam antipolarem E velut opposita sua facie post se relinquens, & negativo dictamine, h. e. prohibitione, ne hoc fiat, serio monens. Porro ex eodem cordis meditullio tanquam sphaeræ moralis centro concipiantur à parte hominis excurrere actionum moralium radii, & 1. quidem fundamenti loco radius conscientiae, tanquam radius legis egyptus; qui si rectus est, cum radio legis archetypo perpetuo coincidit. & uti quædam imaginis divinæ scintilla, ejusdem directionem ad plagam polarem participat. Quod si minus fuerit rectus, puta vel propter duritiem & opacitatem cordis reflexus, (quæ est conscientia erronea,) vel propter circumfusam sibi atmosphaeram refractus, (quæ est conscientia probabilis,) vel scintillatione fluctuans, (quæ est conscientia dubia & scrupulosa,) illic ad oppositas plagas, isthic versus plagam quidem polarem, sed velut per ambages quasdam & non ita directe tendit; heic circa plagam polarem hic inde vacillat.

2. Radii actionum moralium formales,

males, qui physice quidem, id est, quoad principium naturale, in puncto centrali A cum radio legis sunt contermini, hoc est, à D E O tanquam universali causa naturaliter movente simul dependentes; moraliter autem, i. e. quoad mobilitatis & tractus determinationem hominibus relictis, adeoque ex corde tanquam angulari puncto versus omnes plagas sphaeræ moralis libere circumducibiles, adeo ut si homo velit, radius actionis moralis cum recto legis radio coincidere, vel ad latus alterutrum magis ac minus declinare, vel prorsus ad oppositum è diametro se convertere possit. Cæterum licet infiniti esse possint actionum radii; duo tamen sunt quasi cardinales, à quorum situ moralis quantitas potissimum dependet: unus eorum est velut Horizontalis, qui dici potest *radius executionis*; alter velut in Meridiano decurrens, *radius Intentionis*. Cæteri qui extra utrumque circulum cadunt, sunt quasi collaterales, & licitorum potius quam necessariorum rationem habent.

§. 3. Quibus sic determinatis, quod ad primum atinet, si ad ipsam plagam polarem in Horizonte incidat radius executionis, nullam habebit à regula legis declinationem Horizontalem, & eatenus non erit peccatum. Quod si ab ea plaga declinet ratione executionis peccatum erit, & quidem si actionis radius ad oppositum punctum E se convertat, hoc est, si homo non tantum quod lex jubet omittit, sed & simul ejus contrarium, quod lex opposita facie prohibere intelligitur, patrat, maximam dicemus actionis à lege declinationem Horizontalem. Sin radius humanæ actionis ad punctum H vel I excurrat, ubi perpendicularis est ad lineam Syzygiarum conjunctionis & oppositionis cum lege B E, nec magis in positivam B, quam negativam partem E propendet, i. e. si, quod lex jubet ut fiat, tantum omittit, mediam à lege declinationem Horizontalem dicemus & peccatum omissionis. Quod si radius actionis inter

inter B & H, vel inter B & I consistat, v.g. in puncto C vel G, ubi propius ad B quam ad E accedit, fieri quidem dicemus, quod lex jubet, sed imperfecte, dum non omne, quod in illa lege jubetur, actio exprimit, sed aliquantum, plus, minus, omittit. Quod peccatum crimine omissionis tanto minus judicandum, quanto minus actio omittit. Sin radius actionis inter H & E constituatur, v.g. in puncto D vel F, ubi propius ad E, quam ad B accedit, i. e. ubi non tantum omittitur, quod lex jubet, sed aliquantum etiam eorum, quæ lex insimul prohibet, non tamen prorsus è diametro oppositum, actione exprimitur, commissionis jam peccatum est, & tanto quidem majus, quanto radius actionis ad oppositum propius accedit.

S. 4. Hæc autem notandum, quod objecta legum, quæ velut in Horizonte locantur, sint in duplici potissimum differentia. Quædam enim sunt *indivisibilia*, quædam *divisibilia*; i. e. quædam ita sunt comparata, ut necesse sit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorsus omitti, aut penitus contrarium fieri; in quibusdam autem etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis occurrit. Quædam enim objecta legum divisibilia comprehendunt eâ, in quæ dividi possunt, *velut species*. Sic affirmativa lex quinti præcepti est, succurre necessitatibus corporis proximi tui. Hæc comprehendit sub se velut species conservationem vitæ, membrorum, sanitatis, aversionem dolorum, suppeditationem alimentorum tempore famis, &c. Opposita vero lex, quæ prohibet lædere corpus proximi, comprehendit sub se homicidium, mutilationem, vulnerationem, verberationem, &c. Sic sexti præcepti lex affirmativa, quæ castimoniam jubet, sub se continet puritatem cogitationum, verecundiam sermonis ac gestuum, puritatem corporis, &c. lex opposita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, scortationem, gestus

gestus ac motus impudicos, verba obscœna, &c. Heic verbi gratia, verba impudica non habent ad adulterium instar gradus, nec puritas animi ad puritatem corporum, proprie loquendo. Sed quia legislatores compendii gratia sub uno actu generali multos actus speciales voluerunt comprehendere, inde radius executionis æque incidet in punctum B, si quis puritatem verborum conservet, quam si puritatem corporis; & contra idem radius æque incidet in punctum E, si quis proximo præter fas colaphum inflixerit, quam si eundem occiderit. Adeoque harum actionum, ut & earum, quæ objectum habent indivisibile, declinatio horizontalis non potest esse, nisi per quadrantem aut semicirculum, id est, ubi non fit, quod lege præcipitur. aut omittendum id est, aut contrarium faciendum. Ast vero quædam objecta legum ita sunt divisibilia, ut ea, in quæ dividi possunt, contineant *ad modum partium integralium*. Ubi non statim radius executionis per integros quadrantes declinat, sed in gradus intermedios potest incidere, quorum tot possunt constitui, in quot partes notabiliores objectum dividere quis velit. Sic v.g. quando operario pro labore debeo XXIV. si prorsus mercedem illi denego, radius executionis cadet in verticalem primarium: si partem duntaxat tribuam, reliquo subtracto, radius eo propius ad polare punctum verget, quanto minus de debiti summa detraho. Verum tales gradus tantum in hemisphærio polari existere posse videntur. Quando enim radius executionis in alterum hemisphærium incidit, i.e. si operario præter denegationem mercedis aliquid præter fas subtraham, prorsus alterius speciei fit actio, quæ priorem haud contingit, sed peculiari lege prohibetur.

§. 5. Quod alterum concernit, si radius Inventionis in ipsum punctum polare incidit, nullam hæbebit actio declinationem à Lege meridianam, id est, nullam poli elevationem aut depressionem, nullamq; adeo obliqui-

liquitatem intentionis. Quod si radius Intentionis in Meridiani quidem semicirculo polari maneat, & ita ad polum quidem vergat, linea æstimatoriva per verticale punctum & per intentionis plagam ducta, (uti illi solent æstimare, qui extra sphaeram sunt, & ad Horizontem tanquam visionis terminum omnia referunt;) nec tamen prorsus in ipsum punctum polare B inciderit, intentio quidem ferri dicetur in id quod lex jubet, sed cum remissione, tanto quidem majore, quanto radius intentionis propius ad Verticalem primarium accesserit. In eo enim constitutus radius A K, A L, cum perpendicularis sit ad lineam Syzygiarum B E, nec magis in B quam in E propendat, neque intentionem ejus quod lex jubet, neque oppositi habebit homo. Atq; ita quando fit, circa quod lege est dispositum. ex Ignorantia, aut Coacte factum esse intelligetur. Quod si fuerit actionis radius intra puncta Meridiani K B, vel L B, intentio quidem ferretur in id, quod Lex præscribit, sed cum remissione majore vel minore, prout ab ejusdem negatione ad summam intentionem magis vel minus, secundum diversos gradus, radius accesserit.

§. 6. Gradus porro intentionis notabiliores in utroq; hemisphaerio non inconcinne constitui possunt duodecim, quos in schemate limbus Meridiani repræsentat. Etsi ei, qui plures aut pauciores velit constituere, dicam haudquaquam simus scripturi. Quando itaque à puncto L versus B se movere incipit radius humanæ intentionis, in aliquem horum graduum incidat necessum est, qui hoc se ordine videntur excipere. 1. Species actionis bonæ in animum admissa. 2. Simplex adprobatio ejus tanquam honestæ. 3. Deliberatio an heic & nunc sit facienda. 4. Inclinatio in actionem per extrinsecam violentiam excitata. 5. Inclinatio in actionem ob metum damni. 6. Inclinatio in actionem improvise ex commoditate occasionis blandientis excitata. 7. Inclinatio in actionem qua utilem, i. e. ob præ-

præmium. 8. Intentio semiplena languida & facile mobilis sine legitimo, i.e. ad obedientiam legi præstandam. 9. Intentio semiplena cum impetu conjuncta. 10. Intentio plena facile mobilis, h.e. quæ diverso objecto proposito facile possit mutari. 11. Intentio plena difficulter mobilis. 12. Intentio plena firmissima, quæ præcise in punctum B incidit. Quando autem à puncto L versus punctum E disceditur, totidem quoque occurrere videntur gradus. 1. Species peccati in animum admissa. 2. Simplex adprobatio peccati tanquam utilis aut jucundi. 3. Deliberatio an sit faciendum. 4. Inclination in peccatum per extrinsecam violentiam excitata. 5. Inclination in peccatum ob metum damni. 6. Inclination in peccatum per seductionem aliorum ex inconsiderantia. 7. Inclination in peccatum ob utilitatem adparentem. 8. Intentio semiplena, languida & facile mobilis ex inobedientia. 9. Intentio semiplena cum impetu seu adfectu conjuncta. 10. Intentio plena facile mobilis. 11. Intentio plena difficulter mobilis. 12. Intentio plena firmissima, quæ in ipsum punctum E incidit. Fatemur tamen priores tres gradus utrinq; esse potius actus quosdam velut præliminares ad eliciendam inclinationem seu intentionem, quam gradus intentionis proprie dictos. Igitur si jam in eodem Meridiano progrediens radius intentionis incidat in antipolarem ejus semicirculum K E L, qui oppositum ejus, quod lex præscribit, puncto E completitur, intentio in oppositum ferri intelligitur; & quidem si radius punctum E præcise monstret, summa intentione totum oppositum perpetrabitur. Quod si in eodem Meridiani semicirculo radius actionis incidat in puncta intermedia, quorum insignes differentiarum gradibus sunt notatæ, minore vel majore intentionis remissione fieri dicetur actio, prout gradus, in quem radius inciderit, propius vel longius à puncto E abfuerit.

§. 7. Ex hactenus dictis adparet; I. Ut actio sit perfecte bona, requiritur, ut uterque radius tam Executionis, quam Intentionis præcise incidat in punctum B, i.e. ut non tantum omnia fiant, quæ lex præscribit, sed etiam, ea intentione atque animo, prout lex requirit. Equidem qui in Rep. hominum homines leges ferunt civiles, ut plurimum adquiescunt, si actus legibus præscripti fiant, quæcunq; demum agentium sit intentio; quippe cum legibus suis respiciant utilitatem Reip. quæ plerunq; ex actus exteriori exercitio sufficienter resultat, licet agens eam fors directe non intendat. Et si contra circa actiones legibus contrarias quam maxime de intentione agentis sollicita sint fora humana, adeo ut raro pœnam imponant, ubi dolus malus abfuisse probatur. Ast Deus, qui lege sua animos hominum in sui obsequium maxime voluit devincire, non tam actum exteriorum æstimat, quam intentionem agentis, qua sese ad obsequium legis determinat. Inde est, quod in illo legis divinæ compendio jubeamur **DEUM** diligere ex toto corde, ex tota anima, totisq; viribus, & proximum sicut nos ipsos.

§. 8. II. Si uterq; radius tam Executionis quam Intentionis præcise feratur in oppositum punctum E, maximum est peccatum in isto genere, nempe quando non solum directe oppositum ejus, quod lege jubetur, sed etiam cum ea intentionis firmitate fit, quam lex alias ad obeundam actionem bonam requirebat.

§. 9. III. Quod si alteruter aut uterq; horum radiorum à puncto B declinaverit, ita tamen, ut adhuc uterq; in hemisphærio polari maneat, in se quidem actio erit non bona, inter homines tamen utcunq; pro bona censebitur. Qui etiam actionem in qua uterque radius propius à puncto B abfuerit, dicere solent meliorem actione ejusdem speciei, in quo radii à dicto puncto longius abfuerint: etsi proprie ista minus mala sit dicenda quam hæc. At quando uterq; radius in hemisphærium

anti-

antipolare incidere, ne in humano quidem foro quidquam bonitatis tali actioni inesse judicabitur. Contingit vero etiam, ut radius Executionis incidat in hemisphærium polare, radius Intentionis in antipolare; & contra. Illud fit, quando actio ratione objecti bona suscipitur sine malo; ut si quis cum intentione alterum vulnerandi gladio difsecuerit vomitum alias incurabilem, qua secula iste sanitati restituatur. Hoc evenit, quando ex conscientia erronea cum intentione bona actio suscipitur, quam agens bonam putabat, licet in se mala sit.

§. 10. Cæterum determinatur quantitas actionis malæ ex quantitate anguli, quem uterq; radius executionis & intentionis facit cum radio legis; qui quo major est, eo majus etiam fit peccatum, & contra. Adeoq; attendendum est non solum, quantum quis actionis præceptæ omiserit, aut vetitæ præstiterit, sed etiam qua intentione idem fecerit. Et quidem jungenda est quantitas utriusq; anguli. Sic ponamus semicirculum Horizontis complecti gradus 24, Meridiani quadrantem 12. Hoc modo si uterq; radius incidere in punctum E, peccatum intelligetur esse graduum 36. Si radius Executionis incidere v.g. in gradum 15, Intentionis in 9, peccatum erit graduum 24, & sic deinceps. Sed cum peccati absolute spectati quantitas potissimum ex intentione crescat vel minuat, ideo istæ hæc quoque in illa determinanda cum primis erit respicienda.

§. 11. Ex dictis ista quoque fluunt consectaria. 1. **DEUM** in centro sphaeræ constitutum minutissimam etiam aberrationem accuratissime notare, nec vergentia tantum esse contentum, sed requirere omnimodam actionis cum regula legis coincidentiam, tam quoad radium Executionis, quam Intentionis. Quo rite expenso nemo erit, qui coram **DEO** probitatem suam jactare sustinebit. 2. **Judices humanos**, cum positi sint
extra

extra centrum sphaeræ, i. e. cum agentis cor penetrare nequeant, non adeo accurate judicare posse de actionum quantitate. Præprimis quia intentionem agentis, quæ tamen maxime huc facit, non possunt cognoscere, nisi ex signis in sensus incurrentibus, quæ nunquam absolute infallibilem gignunt scientiam de iis, quæ intus fuere voluta. Hinc isti actionum qualitatem æstimant duntaxat sensualiter, i. e. prout sagacitatis humanæ conditio permittit. Non secus ac in Astronomicis quæ ultra decades minorum secundorum excurrit parallaxis pro insensibili judicatur, & visus locus cum vero coincidere supponitur, licet indefiniti adhuc arcus minores inter utrumque intercedant; scil. quod oculus noster non consistat in puncto, sed crassis humoribus & pluribus lenticulis, in quibus radiorum fit refractione, sit circumdatus, ut tantam subtilitatem percipere haud valeat. Sic in foro humano, quæ acumen judicii nostri fugit intentionis, quin & executionis declinatio non attenditur, juxta tritum illud: minuta non curat Prætor. Quin illic circa actiones malas vix in plures dividi gradus intentionem audias, quam duos, plenam scil. & semiplenam.

3. Actionis bonæ formaliter & in se nullum omnino esse meritum; malæ vero tanto majus esse demeritum, quanto radius uterq; à puncto B longius recesserit. Et is defectus formalis actionis, nisi condonetur, satisfactione æquivalente erit compensandus. Atq; isthæc quæ hæctenus diximus, ad singulas actiones morales applicari possunt & debent.

§. 12. Relatæ & ad se comparatæ actiones æstimantur, prout hæc præstantior aut deterior vel nocentior altera dicitur, & quantum ad bonas, prout una alteri cedere debet, quando utraq; simul expediri nequit. Determinatur autem hæc quantitas relativa actionum, I. *Ex earundem objecto.* Prout enim hoc est nobile & pretiosum, ita præstans quoq; & nobilis censetur actio præ altera, cujus objectum minus est tale; & contra eo gravior

vior ac deterior habetur actio, quo præstantius bonum fuerit violatum. Inter ista autem objecta uti nobilitate immensum excellit Deus O. M. ; ita merito præ cæteris maxime detestanda habetur actio, quæ directe in ipsius contumeliam tendit. Eiusdem autem cultus in animo potissimum consistens uti universæ vitæ actum temperare debet ; ita ipso volente actiones illæ, queis externus in ipsum cultus expromitur, cedunt his, quæ insignem aliquam hominibus utilitatem adferunt. Proximum ab his gradum obtinent, quæ universam hominum societatem, post, quæ publicam civitatis tangunt. Inde singuli succedunt. Circa hos Christianam fidem professi maximum censemus bonum salutem animæ æternam, maximum malum ejusdem perditionem. Hanc excipit vita, quæ fundamentum bonorum omnium temporalium. Pari fere passu cum vita ambulant pudicitia, honestas civilis seu fama, & quæcunq; ita ad vitam sunt necessaria, ut sine illis aut prorsus non servari, aut non nisi miserrima trahi queat. Quo pertinent membra non vitalia, quæ nobilitate usus sui æstimantur. Inter cætera bona, quæ vitam duntaxat reddunt ornatiorem & jucundiolem, & queis, ea utcunq; carere possit, animi bonis cedunt bona corporis, & his bona fortunæ. Enimvero pleraq; bona aut mala varias admittunt intensiones & remissiones pro subjectorum, quibus exhibentur & inferuntur, disparitate quoad statum, felicitatem vel infelicitatem, ætatem, tempora seu necessitates, peculiarium adfectum, quo inclinantur in particulare aliquod bonum, vel à certa mali specie abhorrent, &c. quæ omnia accurate observantur in determinatione meriti actionum indebitarum, nec non ex parte circa pœnas imponendas.

S. 13. II. *Ex statu & conditione agentis.* Quo facit tritum illud : Omne animi vitium tanto conspectius in se crimen habet, quanto qui peccat major habetur. Sic idem specie peccatum notorium à sacerdote commissum

sum gravius censetur eo, quod ab alio. Sic ab hoste exhibitum beneficium majus judicatur eo, quod ab amico; & contra ab amico profecta injuria gravius afficit, quam ab hoste illata. Et à sordido aliquo homine illudi gravius, quam ab æquali aut majore; à liberis & servis propriis, quam ab alienis. Nec parum interest, mulier an fœmina, vir an adolescens & puer, senex an juvenis, magistratus an privatus, vir præclarus an obscurus, barbarus an culta ex gente aliquid faciat. Naturalis enim animi firmitas actionis malitiam aggravat; uti ejusdem imbecillitas ipsarum bonitatem illustrat. Et status splendor malefactis turpitudinem, ejusdem obscuritas præclare factis admirationem fœneratur.

§. 14. III. *Ex conditione actionis*, prout facile aut difficulter potuit exerceri. Bona actio, cæteris paribus, quo difficilior, eo pulchrior; mala contra quo faciliior vitatu, eo deterior censetur alia actione ejusdem speciei, cui ista conditio non adfuit. Huc quoque facit, an animus agentis affectu vacuus fuerit, an iisdem agitur. Nam hi ubi in objectum actionis tendunt, eandem facilem, si in contrarium, difficilem reddunt. Quos inter, qui mali specie excitantur, acriores plerunq; subdunt stimulos, certe plus favoris aut miserationis habent, quam quos boni species irritat. Inde multum differt, quantum ad turpitudinem, perjurium ex metu mortis commissum, quam quo lucri causa depositum abnegatur. Et fur famis aut egestatis causa aliena surripientis minus turpis habetur, quam qui per insatiabilem auri cupidinem alios expilat. Nec parum refert, recentine adfectu, an diu concocto quid feceris; quippe cum recentes impetus violentius ruant, eoq; difficilius iisdem non abripi; quos mora temporis imperio rationis magis reddunt obnoxios. Sic etiam qui primus in aliqua civitate peccatum quoddam committit & velut docet, gravius peccat, quam cui peccantium circumstans frequentia pudorem eripuit.

§. 15. IV. *Ex effectibus & consequentibus actionis bonis aut malis quorum illa, quo præstantiora & majora; eo præstantior actio; hæc, quo plura & graviora, eo deterior censetur alia ejusdem speciei, quam ista non consequuntur.* V. *Ex circumstantiis loci ac temporis, quæ facta non parum gravant aut elevant.* Sic idem peccatum in loco publico & coram arbitris commissum gravius est, quam quod occultari studetur; tum quod quæ teguntur saltem exemplo minus noceant, tum quod valde intensa judicetur fuisse malitia ejus, qui peccatum suum ostentat, & ex eo gloriam aucupatur. Sic cum rebus ad cultum divinum spectantibus reverentia aliqua debeatur, foedius est in templo stuprum committere, quam in caupona. Sic in confessa judicum pulsari gravius est, quam intra privatos parietes. Sic qui profesta die inebriatur, cæteris paribus, minus peccatum admittit, quam qui die precibus aut pœnitentiæ peculiariter destinatio helluatur, &c.

§. 16. Repetitio autem rarior aut frequentior ejusdem specie actionis in se non reddit actionem meliorem aut deteriore, nisi quatenus indicium est, eam ex habitu proficisci. Qui cum circa actiones morales maxime attendatur, (quippe cum ex habitu susceptæ actiones cum plena plerunq; intentione fieri intelligantur,) satis claret; cur communiter præstantior censeatur actio bona, quam quis sæpe ante ediderant, illa, quæ nunc prima aut altera vice exercetur; scilicet quod hæc non tam plena cum intentione, uti illa suscepta judicetur: item cur mala sæpius repetita gravior judicetur, quam quæ semel aut bis tantum ab eodem fuit commissa. Non obstante, quod habitus bonus actionem bonam faciliat, malus contra difficultatem à mala actione abstinendi pariat. Nam labor in comparando habitu bono facit, ne minoris sit actio facile & cum voluptate à bona exercita; & eo majus est odium mali, quod male agendo

agendo effecerit, ut vix aliter quam male possit agere. Id quod etiam in irrogatione poenarum ab hominibus facta observatur. Facilius enim venia donatur, aut levius plectitur, qui prima vice deliquit, (nisi forte enorme sit flagitium,) quam qui sæpius ad eundem impingit lapidem, idq; ob intensionem proæreseos, ex qua tale delictum adparet susceptum. Quandoq; etiam priorum venia delictorum à futura emendatione tanquam conditione suspenditur, quæ ubi deficit, cum repetiti illius peccati vindicta antegressorum quoq; omnium poena simul exigitur. Unde adparet, quo sensu verum sit illud vulgare: Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

S. 17. Quantum autem peculiariter comparationem actionum bonarum & officiorum concernit, de iis, quodnam alteri cedere debeat, ubi simul utrumq; expediri nequit, facile poterit ferri iudicium, si sequentia observentur. 1. Semper affirmativum præceptum cedit negativo, i. e. nemo potest recte aliquid agere à lege naturæ præceptum, ut simul necessario agat aliquid ab eadem interdictum. Cujus ratio est petenda ex natura præceptorum affirmativorum & negativorum, quod horum obligatio sit perpetuo uniformis & æquabiliter efficax, illorum autem occasionem supponat, quæ adesse non intelligitur, ubi quid citrà legis violationem fieri nequit. Unde talia moraliter impossibilia judicantur. Hinc nemo potest alterum injuria afficere, fidemve fallere, ut vel suum suorumve commodum promoveat, aut gratitudinis & beneficiorum materiam nanciscatur. 2. Obligationsi perfecte mutux homines utrinq; respicienti cedit obligatio imperfecte mutua. Sic quæ ex contractu debentur potius solvenda sunt, quam quæ ex promisso gratuito aut lege gratitudinis, si utraq; simul expleri nequeant. 3. Lex beneficentiæ cedit legi gratitudinis, cæteris paribus. Quia prius velut jus aliquod & favorabilius est gratitudini in istud objectum, quam beneficentiæ;

tiæ; quippe cum illa requirat ut reddas, hæc ut prior des; adeoque tali casu ob concurrentem gratitudinis necessitatem beneficentiæ obiectum deesse intelligitur. Quod eo usq; valet, ut beneficentia etiam propinquis nostris exhibenda post gratitudinem esse debeat, nisi ista forte cum arctiore aliquo debito sit conjuncta. 4. Inter illos, quæ ex affirmativo præcepto aliquid debemus, vim duntaxat legis naturalis, non civilis habentes, propinquitas personarum prævalet, quæ communiter ista habetur, ut post propriæ curam personæ sequantur liberi, parentes, propinqui, & deniq; quilibet homines, ac inter hos prout vel indigentia laborant, vel prout aliis deinceps utiles videntur futuri, si ipsi à nobis adjuventur. Ubi à prioribus semper subsequentes excludi intelliguntur in pari indigentia aut auxilii genere. Etsi major beneficii necessitas in posterioribus priores etiam cedere faciat, præsertim ubi his alia vice commodius satisfieri potest.

A P P E N D I X

*Ad Def. XVIII. in qua explicatur
Sphæra moralis.*

UBerioris doctrinæ & illustrationis gratia in schemate præter intensionis & executionis gradus etiam actionum moralium objecta in classes certas distincta per orbis exteriores repræsentari possunt. Idque omnium, ut videtur, commodissime, si decem velut orbis humanarum actionum constituentur secundum Decalogi ductum, singulisq; in duo hemisphæria, polare scilicet, quod complectatur præceptas actiones, & antipolare, in quo locentur oppositæ præceptis actiones, dispescantur. Et quidem ad analogiam systematis Copernicæ

pernicæi Sol in ipso mundi centro poni potest, utpote qui nobis repræsentabit ipsum Deum O. M., cujus alias naturam vix commodiore quis simili illustrabit, quam quod à centro & peripheria circuli est petitum. Præterquam enim quod uti ex centro peripheria, ita à Deo reliqua cuncta producantur, etiam in hoc est maxima convenientia, quod uti respectu centri in peripheria nihil adscendit, nihil descendit, nihil accedit, nihil præterlabitur, nihil propius adest, nihil remotius distat, nihil dextram partem obtinet, nihil sinistram, nihil supra, nihil infra situm est, sed omnia sunt ipsi centro eodem modo præsentia, quamvis continuo motu circum circa moveatur circulus, ita respectu Dei nihil præteritum, nihil futurum, nihil propinquum magis, nihil remotum, licet continua durationis successione circum circa quasi moveantur res creatæ, adscendant, descendant, orientur, occidant: *vid. Eschardi Weigelii disput. de Duratione Lipsiæ Anno c1070 Loc LII. habitæ thesi XL.* Quo inter alia respexere sine dubio Pythagorici longe sapientiores, quam à quibusdam vulgo putantur, dum Deum definierunt per sphæram, cujus centrum est ubique, peripheria autem nusquam. Peculiariter autem centrum actionum moralium, uti supra quoque dictum fuit, dici potest, dum in corde hominis velut centro constitutus, non solum ad esse physicum actionum influit, & digito suo polum, i. e. actionis rectitudinem designat, sed etiam dum ad eum omnes actiones humanæ, velut ex peripheria in centrum recurrunt. Deprehendimus autem digitum Dei omnium primo seipsum ostendere, adeoq; primarium objectum actionum moralium constituere Deum ipsum. Quemadmodum autem in Sole tria potissimum spectamus, substantiam, calorem & lucem: Ita in tres potissimum classes sese nostræ erga Deum actiones dispescunt. I. ut cum agnoscamus prout est Ens summum, unum, optimum, maximum, quod ob Majestatem suam à nobis sit amandum, colendum

dū & honorandum super omnia. 2. Prout ens est benevolū, cujus calore velut foveamur & animemur, quo respectū ipsius nomen unice à nobis invocandum & reverenter habendum. 3. Prout est ens gloriosissimum, quod laudis & gloriæ suæ splendorem ab hominibus vult videri & celebrari. Quæ tribus prioribus Decalogi præceptis continentur & tres priores orbes nostri systematis occupant. Solem sequitur Terra mater, quâ noramus personas hominum, à quibus dependemus, puta superiores nostros, qua tales, qui ex eadem nobiscum terra constant, & quorum Majestas intra terræ limites coercetur. Ut sunt Parētes, & qui Parētū sunt instar Tutores, Magistratus, Præceptores, Domini, quibus honorē competentem exhibere & jussa eorum legitima capessere tenemur, quæ in quarto præcepto sanciantur. Quinto loco succedit Sphæra Martis, quæ notat actiones hominis & vitam corpūsque concernentes, quod Mavortii actionibus violatur ac perditur. Ista quinto præcepto continentur. Excipit Martem Venus, quibus innuimus actiones ab illa denominationem sortientes, ita dirigendas esse, ut impolutum ab omni libidine illicita corpus animūmq; servemus, ac thori alieni septa ne sollicitemus. De his sexto præcepto cavetur. Septimam Sphæram obtinet Mercurius, apud Astrologos eorum significator tum qui per commercia rem faciunt, tum queis non amissæ res inveniuntur. Disponitur itaq; hic de illis actionibus, quæ à Justitia commutativa oriuntur, ac cuius interdicitur, ne dum piceatas Autolyçi manus æmulatur, stirpem suam à Mercurio arcessere velle videatur. Hæc septimi præcepti est summa. Octavo orbe noratur Jupiter, qui ex decreto Genethliacorum bene dispositus bonam famam promittit; læsus aut debilitatus arguit hominem virulentæ linguæ, detrectatorem, fronte serena, sed postquam coram blanditiis credulos demulsit, absentibus posticam aspergere infamiam gaudens. Linguæ igitur heic frena injiciuntur, ne illa a-

liorum

liorum famam præter fas involare aut mendaciis grassari audeat, sed ut honestis potius excusationibus eorum nævos tegat, & cuius debita laudem tribuat. Ista octavo promulgantur præcepto. Nonum orbem assignamus Saturno, decimum Lunæ, quorum iste ex mente Astrologorum index est domicilii, hæc vero conjugii & liberorum. De priori nono præcepto, de posterioribus decimo disponitur, ne ad ea animum adjiciamus cum intentione verum Dominum iisdem defraudandi. Sed si ex sententia multorum Theologorum nono præcepto actualem concupiscentiam, decimo originalem prohiberi statuimus, alio titulo orbis suos tenebunt dicti Planetæ. Non absurde enim frigidus ille & tardus ac tristis Saturnus denotare potest motus illos appetitus in homine, qui cum ad omne bonum agendum frigidum reddunt ac languidum, ac apud probos tristitiam excitant, dolentes hisce se sordibus prorsus heic liberari non posse. Luna autem fœcunditatis ac humorum Domina significat fœrale illud venenum naturæ nostræ penitus infusum & innumera semper peccatorum sobole fœcundum. Quod etiam facit ut ratio nostra non nisi in caligine rerum terrenarum aliquid splendoris habeat & perspicaciæ, in luce autem spiritali prorsus cœcutiat; non secus ac Luna, noctu quidem pallidos suos jactare audet vultus, per diem vero in obscuræ nubeculæ faciem evanescit. Sed hæc *ὡς ἐν τῶν πύλων* saltem doctrinæ gratia, & ut rerum moralium quantitas eò clarior reddatur.

DEFINITIO XIX.

Effectus actionis moralis dicitur id, quod ab ea producitur.

I. *Effectus actionum formalis.* II. *Effectus materialis.*

§. 1. **N**Os heic potissimum attendimus effectum actionum bonarum & malarum qua talium, qui est vel *formalis* vel *materialis*; ille iterum est vel *internus* vel *externus*. Internus effectus actionis bonæ est adprobatio conscientia consequentis in illius actus recordatione se suaviter delectantis. Internus effectus actionis malæ est condemnatio conscientia consequentis, & perturbatio animi cum anxietate in facinoris contemplatione hærentis, & conscius cum pudore averfantis. Effectus actionis bonæ externus est adprobatio istius facta ab hominibus probis, ac potissimum ab eo qui actionem illam præcepit, item bona existimatio & honor. Effectus externus actionis malæ est improbatio istius facta ab eo, qui illam vetuit, aliisque viris bonis; item mala existimatio & ignominia.

§. 2. Effectus materialis actionis bonæ proficua & quidem indebita est *Meritum*; malæ *Demeritum*; quorum illud pensatur per *mercedem* & *præmium*, hoc consequitur *Pæna*,

DEFINITIO XX.

Meritum est qualitas moralis æstimatoria in hominem ex actione indebita resultans, secundum quam illi debetur bonum æquipollens ab eo, in cujus gratiam ista actio fuit suscepta.

I. Ex actione debita nullum est meritum.	II. Sed ex indebita duntaxat.
	III. Quid merces, quid præmiū?

S. I. **F**undamentum & velut scaturigo meriti est præstatio operis indebiti, seu ad quod à nobis habendum alteri, in cujus gratiam id præstatur, jus non erat. Si enim alteri ea duntaxat exhibeo, ad quæ exhibenda perfecte obligor, ita ut iste potestatem habeat à me eadem exigendi, utiq; patet, eo ipso dum illud præsto, me tantum explere debitum atq; obligationem meam, ac in ipsa actione nihil velut redundans esse, ex quo meritum mihi queat nasci. Unde constat, mortali nullum omnino meritum adversus Deum esse posse, etiamsi demus, ipsum perfecte legem divinam posse implere, adeoq; Deum nullo modo fieri posse hominum debitorem, nisi ex gratuita promissionis veracitate, quæ ipsa tamen nullum homini jus confert. Sic & cæteræ actiones, quæ ab hominibus nobis pro imperio injunguntur, non possunt nobis immediate gignere meritum adversus eum, qui injunxit. Etsi tam Deus quam homines, qui aliquem perfecte possunt obligare, sæpe certa quædam bona soleant constituere & conferre iis, qui jussa sua impleverint, ad excitandam obsequii promptitudinem; ad quæ exhibenda non ex merito agentis, aut tanquam ex contractu, sed vi promissionis liberalis tenentur.

nentur. Unde ea non mercedis aut præmii debiti, sed doni aut præmii gratuiti nomine veniunt.

§. 2. Superfunt igitur ad acquirendum adversus homines meritum illæ actiones, quæ ipsis non debebantur, sive nulla prorsus obligatio ad eas præstandas adstringebat, sive natura quidem easdem suscipi jubebat aut suadebat, adplicatione tamen ad individua in nostro relicta arbitrio, sive jure saltem civili non præcipiebantur. Ratio horum est, quia quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipse jam habet jus, adeo ut si illa præstem, proprie nihil mihi decedat de eo, in quod ipse pro præsentis tempore jus habeo; quippe cum, ubi eadem retinero aut nega-vero, injuriam alteri faciam. Quod satis ostendit, ea istius jam esse, ac nequaquam amplius mea, adeoque illis exhibendis nullum merito relinqui locum. At vero quando extra obligationem perfectam aliquid alteri præsto, illud utiq; cum mihi decedat, alteriq; ad crescat, relinquit apud me jus perfectum aut imperfectum ad habendum ab altero, in quem istud fuit collatum, quod pretio ejusdem æquipolleat. Et hoc ipsum meritum est.

§. 3. Meriti expletionem quando expresse stipulamur, *Merces* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quantum ad modum, tempus & quantitatem in arbitrio & æquitate alterius relinquitur, *Præmium* vocatur. Quod est vel res corporalis, ut pecunia, ager, domus, &c. & incorporalis, ut concessio immunitatum, privilegiorum, certorumq; jurium; vel moralis, ut honor, laus, &c. vel notionalis, ut statua, inscriptiones, coronæ & similia.

DEFINITIO XXI.

Demeritum est qualitas moralis æstima-
tiva, ex actione mala in hominem re-
sultans, qua tenetur pensare damnum
alteri ista datum.

I. Qui læsit alteram, tenetur ad
restitutionem damni &
cautionem.

II. Qualis cautio requiratur de
jure naturæ?

III. In civitatibus cautio præ-
statatur per Pœnam.

IV. Fines pœnarum.

V. Pœnæ quotuplices?

VI. Ad pœnam nemo tenetur.

VII. Pro alio nemo potest puniri.

VIII. Ad quam mensuram pœ-
næ imponende?

IX. Lex divina an mensura pœ-
narum inter homines?

X. Quid de ratione judican-
dum?

XI. Quæ æqualitas in pœna ob-
servanda?

XII. Quenam obligatio Magi-
stratui ad pœnam su-
mendam?

§. 1. **I**n quibuslibet peccatis, saltem quæ ad alium
terminantur, duo inveniuntur; ipse defectus
seu distantia à norma legis secundum executionem vel
intentionem, & damnum alteri per id directe aut indi-
recte datum. Quid circa utrumq; in foro humano ob-
servari soleat & debeat, nobis heic dispicere labor est,
nam Tribunalis Divini edicta uti excutere non est no-
strum; ita isthæc eo trahi nolumus. Certum igitur est,
quemlibet hominem ex lege illa naturæ de non inferendo
alteri per quod pax & societas humana turbetur, teneri
ad pensandum alteri damnum sua culpa quoquo modo
datum, & si ex malitia id processerit, cautionem de
non offendendo in posterum dare.

§. 2. Inter eos porro, qui nulla civili lege nexi, solo
naturæ jure inter se utuntur, ad nullam aliam videtur
cautionem præstandam idem jus naturæ obligare, siqui-
dem

dem quis pœnitentia ductus, sponte & non vi adactus, ad damnum pensandum sese obtulerit, quam ut simplici adseveratione, vel etiam juramento fidem suam obstringat de omittendis in posterum offensis. Idq; quia isthæc pœnitentia sufficienti est indicio de mutatione animi ac firmo proposito ab injuriis sese deinceps abstinendi. Adeóq; si qui damnum acceperat, isthac contentus esse nolit, sed ex iniqua diffidentia aut asperitate quadam animi per vim ampliozem velit cautionem extorquere, cum per legem naturæ alter ad eam non teneatur, culpa violatæ pacis penes ipsum hærebit, ac recte vi alter resistere potest illi, qui ex vindictæ cupidine, aut nimio metu æqua satisfactione contentus esse non vult. Quo casu fit, ut, qui injuriam intulit, justum, qui accepit, injustum bellum gerat. Verum ubi per vim quis ad satisfaciendum est adigendus, cum id ipsum satis obstinationem ejus in malitia ostendat, nec satisfactio obtineri possit, nisi offensus viribus lædentem superaverit, penes victorem est, quali cautione securitati suæ quam rectissime judicet prospectum. Ubi non tantum ad ereptionem armorum, demolitionem aut occupationem locorum munitorum, ad obsides, perpetua vincula & similia potest procedi, sed etiam ad ipsam mortem, siquidem satis constiterit libertati restitutum exitium nobis intentaturum, nec commodius remedium sit eidem evitando. Cæterum ad hujusmodi cautionem præstandam aliquem teneri proprie dici non potest; quia ista in eo, à quo extorquetur, supponit & involvit virium aliquod animi, & peccatum in legem naturæ, scilicet denegationem spontaneæ satisfactionis, ac violentam peccati sui defensionem.

§. 3. Enimvero civitates uti sunt institutæ societati inter homines firmioribus adstringendæ vinculis; ita quas ipsæ ferunt leges eo tendunt, ut non tantum civibus præscribatur, quid cuiq; sit tribuendum, & quomodo cuiq; damnum alterius culpa aut malitia datum pensandum

sandum ; sed etiam quibuslibet, quantum fieri potest, in antecessum velut caveatur de injuriis & damnis non accipiendis, *Pœnis* scilicet in delinquentes constitutis. Præprimis cum rarissime inveniantur, qui ad injuriæ suæ pensationem citra vim aut metum descendant, nec sine turbis dentur damna & injuriæ, si vel maxime post sponte eadem sarciantur. Maxima igitur & commodissima cautio de securitate, quam quidem societatis humanæ conditio fert, est ista, ut per pœnam damnosius sit alteri nocuisse, quam non nocuisse. Ad istum finem omnes pœnæ, quas homines de hominibus sumunt, tendere debent. Nam ut homines nihil præter dolorem in eo qui punitur, spectent, tum humanæ mansuetudini naturæ repugnat, tum prorsus est inutile : ac non nisi puerorum ac muliercularum est, ex malo lædentis solatium dolori suo arcessere. Unde parum cum ratione congruere videtur, quod apud nonnullas civitates v. g. in homicidio penes occisi cognatos est, homicidæ pœnam condonare aut relinquere, quasi non ob exemplum, sed mulcendo ipsorum luctui hominem jugulari par sit.

S. 4. In civitate igitur, præterquam quod per summam potestatem, qui deliquit, adigitur, ut alteri damnum datum resarciat, quantum natura admittit, de futura securitate omnibus cavetur, per inflictionem pœnæ, cujus asperitate omnes à peccatis absterreantur. In quibus imponendis respicitur utilitas tum ejus, cujus intererat non esse peccatum, tum cæterorum promiscue omnium, nempe ne in posterum iste aut hi tale quid patiantur ab eodem aut ab aliis. Quorum prius effici potest, si vel tollatur qui deliquit, vel si vires nocendi auferantur, vel si malo suo dedoceatur delinquere. Ne ab aliis lædatur, pœna facit aperta & conspicua, quæ per exemplum aliis terrorem incutit. Quæ autem inflictiones dolorum præter emendationem ejus, qui peccavit, nihil aliud spectant, pœnarum nomine vix recte venire

nire possunt; etsi pleræque poenæ, quæ intra supplicium capitis subsistunt, istum quoq; effectum simul producant.

S. 5. Possunt autem poenæ tripliciter dividi, nempe in *reales*, quæ luuntur corpore vel ære, quo pertinent quoque remotiones ab officio lucroso qua tali: *morales*, uti sunt objurgatio, relegatio, ignominia, infamia, diminutio capitis, &c. & *notionales*, uti sunt nominis & effigiei in patibulum suffixio, demolitio statuarum, erasio nominis ex tabulis alicujus societatis aut operibus ab ipso statutis, adjecta eidem nota ignominiosa, & similia. Quæ omnia ideo adplicantur, ut illi, cui infliguntur passionem aliquam adferant. Hinc etsi quibusdam pro poena imponi soleant opera laboriosa; spectantur tamen eadem, quatenus agenti molesta sunt, adeoque pro passionibus heic reputantur.

S. 6. Ex quibus colligitur, quare haud recte dici possit, ad poenam aliquem teneri, seu poenam ab aliquo deberi; quia poena significat aliquid, quod invito est imponendum, & involvit abhorrentiam voluntatis ab illa; (alias enim non esset apta ad finem suum, nempe intuitu sui homines à maleficiis abstertere.) At verò ad quæ proprie tenemur, talia esse intelliguntur, ut ad ea præstanda sponte ac lubentes moveri debeamus. Unde adparet ratio, quare v. g. quando in eodem vallo extruendo idem opus faciunt rusticus aliquis imperio domini, & maleficus ad id condemnatus, huic opus illud poena sit, illi non item; quia ille ex obligatione, adeoque sponte id facere intelligitur, alteri vero tanquam aliquid ab ipsius voluntate abhorrens istud imponitur. Sic nec ille poenam patitur, qui dum pro altero fidejussor fit, solvere multam cogitur. Nam occasione quidem peccati alterius damnum sustinet, sed ita, ut alterius peccatum non sit causa proxima, cur damnum sentiat, sed propria voluntas, qua sese per fidejussionem obligavit. Ex quibus itidem conficitur, quemadmodum quis,

ubi

ubi damnum à se datum sarcivit, quod quidem sarciri potuit; haudquaquam seipsum deferre tenetur, quo pœna legibus statuta in ipsum decernatur; ita ob eandem rationem occultatione aut per fugam eandem recte declinare potest. Deniq; cum illud, quod mihi ipse infero, invito accidere nequeat, patet quoq; neminem à seipso pœnam posse exigere: ac cum invitus ad pœnam ferendam cogi nisi à superiori nequeat, neq; illum pœnæ humanæ posse subjici, qui in civitate aliqua superiorem non habet.

S. 7. Cæterum quemadmodum omnis pœna supponit delictum seu demeritum, ita ut contra naturam sit aliquem ob factum quoddam puniri, quod ipsi non potest imputari: Sic pœna vocari nequit dolor ille aut damnum, quæ ex alterius pœna consequenter in illos redundant, qui nihil deliquerunt. Nam uti per pœnam alii à peccando deterrendi sunt, ita directe quoq; intuitu delicti imponi debet pœna; & qui in altero pœnæ rationem habiturus est dolor aut damnum, delictum proprium tanquam causam respicere debet. Unde pœna non est dolor ille, quem quis ex pœna propinqui aut amici sui capit, nisi ipse fors ad istius delictum concurrerit. Sic proprie non puniuntur liberi, quando pater ob suum delictum pecunia aut amissione feudi multatur; præsertim cum isthac ratione liberis non directe damnum detur, ablato eo ad quod jus proprium habebant, sed duntaxat per consequentiam damnum illud veniat, nempe dum non habent, quod habituri alioquin fuissent, cessante nimirum conditione, sine qua jus non habebant; quæ erat, ut ea bona à parentibus ad mortem usq; essent conservata. Sic quando parentibus ob delictum in servitutem redactis, liberi ex illis post nati servi quoq; fiunt: in his nequaquam pœnæ rationem habet servitus, sed infortunii duntaxat; præsertim cum nemo, antequam sit, jus habere possit, ut tali & non alia conditione nasceretur. Quemadmodum nec infans in

utero

utero matris existens, siquidem dum mater plequitur, ipse quoq; vitam aut libertatem amittat, proprie punitus dici potest. Etsi merito leges multarum civitatum vetent prægnantem scœminam capitali supplicio affici, foetum nondum in lucem edito. Et Romanæ leges constituunt, si libera conceperit, dein ancilla facta ob delictum pariat, eum, qui nascitur liberum esse. Illæ autem locutiones improprie sunt, quibus v.g. extreme pauper aut morbidus à parentibus in pœnam natus dicitur.

§. 8. Porro uti naturæ quam maxime conveniens est, quemlibet decisionem controversiarum suarum cum altero cuiquam tertio incorrupto committere: ita qua ratione cuiq; de sua securitate sit cavendum, seu qui modus esse pœnæ debeat, commodissime à tertio determinatur; quod amoris proprii teneritas læsione irritata communiter in lædentem asperius nos animadvertere subigat, quam per rationis iudicium alias nobis sufficere poterat. Quorum utrumq; cum in civitatibus sit penes eos, qui summo in iis imperio gaudent, in eorundem quoq; arbitrio est positum, quibus peccatis quas & quantas pœnas injungere velint. In determinatione autem quantitatis pœnarum, etsi omnino defectus formalis actionis, præprimis quoad intentionem sit respiciendus, ita ut diverso modo tractentur, ex imbecillitate aut per malitiam delinquens; per adfectus, quos statim pœnitentia sequebatur, abreptus, aut deliberato ex consilio ad facinus accedens: tamen ut eadem semper inter pœnas sit proportio, quæ est inter objecta per delictum violata non est necesse. Quippe cum ratio peccatum aliquod omittendi proprie non resultet ex nobilitate vel ignobilitate objecti, sed ex potestate & decreto legislatoris, cujus voluntati æque contrariatur, qui circa minus objectum, quam qui circa majus peccat. Etsi heic non ita merum suum arbitrium sequantur legislatores, aut sequi debent, sed pœnas intendunt aut remittunt,

mittunt, prout Reip. aut præsentium temporum multum aut parum interest, peccatum aliquod non committi. Sic extrema pœna potest affici, qui etiam in minimo gradu illius sceleris deprehenditur, quo maxima damna inferri queunt. Inde quoq; adparet ratio tritius: Crescentibus seu increbrescentibus delictis exasperandæ sunt pœnæ. Sicut contra ubi vitium aliquod in mores abiit, ut propter delinquentium multitudinem pœnæ exigendæ locus non restet, nisi per supplicia civitatem prorsus exhaurire velis, aut evertere, Reip. necessitas pœnas remitti jubet. Quod fieri non posset, si talem fingamus justitiam vindicativam inter homines, quæ competentem in se delicto pœnam semper quibusvis promiscue infligi jubeat, & non potius, quæ temporibus atq; usui se Reip. accommodet; præsertim cum nullo alio respectu necesse sit hominem ab homine pœnam ob quodvis delictum sumere, nisi ut societas humana servetur. Sic ingruente bello, si alii idonei desint, quis dubitet, duci strenuo exilium aut capitis supplicium merito pœnam esse remittendam, ideo quod opera ipsius isto tempore Respubl. commode carere nequeat?

§. 9. Ut autem semper in omnibus Rebuspubl. illa delictis pœna imponatur, quæ lege divina exprimitur, necessarium non arbitramur. Idq; quia ista civilis erat lex Judæorum, in qua quæ adjectæ erant pœnæ, ex genio istius populi ac Reip. per positivam Dei dispositionem determinabantur. Sed cum diversorum populorum diversa sit conditio, ad hanc quoq; pœnas attemperari convenit. An vero isthæc ad capitalem quoq; homicidii pœnam in divinis literis expressam adplicari debeant merito dubitari potest, cum ea non uni Judæorum populo, sed universo hominum generi lata videatur. Cujus sane pœnæ ratio claret, quod cujus tanta est malicia, ut sanguinem humanum effundere ex deliberato consilio non vereatur, ab illo cæteris hominibus non possit

possit satis caveri, nisi idem vita exturbetur. Inde uti merito mitius puniri possunt, qui ex intentione duntaxat semiplena cædem commiserunt, quam mox poenitentia sequebatur; ita malitioso homicidæ, tanquam qui fundamentum humanæ societatis subversum sit, parcendum non est, nisi maxima fors Reip. necessitas id exegerit. Quo ipso tamen legem illam divinam haudquaquam violari putamus, tum quod omnis poenæ determinata quantitas sit juris positivi, quod ad necessitates Reip. attemperari par est; (qui casus etiam in ista lege divina merito exceptus præsumitur;) tum quod, si vel maxime interdum ejusmodi homicida hominum effugerit poenam, divina tamen plerunq; vindicta ita eum soleat persequi, ut casu aliquo violento vel alterius hominis ferro quacunq; via, vel ex alio crimine plexus cruenta morte pereat. Et sane videtur ea homicidii poena non tam constitutio per modum legis civilis hominibus data, quam declaratio vindictæ ab ipso Deo per homines aut alios casus tragicos in homicidas exercendæ, si vel maxime severitatem fori humani effugerint.

§. 10. Nec illud necessarium putandum, ut idem quis patiat, quod alteri intulit, seu ut per rationem delicta semper vindicentur. Nam plurima sunt, in quæ ejusmodi genus poenæ omnino non quadrat. Qua ratione enim per rationem commode punias adulterium, stuprum, foedos concubitus, crimina læsæ majestatis, & similia? In plerisq; autem criminibus ista poena esset justo levior, nec satis attingeret finem poenarum, qui est cautio de securitate singulorum. Istæ enim ratione audaciæ conditio longe esset melior, quam innocentia, siquidem illi nihil plus merus à legibus, quam huic à facinorosorum malitia foret, superante insuper spe fallendo, aut per fugam, vel alia ratione poenam declinandi.

§. 11. In hoc tamen, quantum fieri potest, æqualitas in poenis observanda, ut æqualiter peccantes æqualia patiantur, nec quod in uno plectitur delictum, alteri ci-

tra gravissimam causam condonetur; quippe cum ejusmodi inæqualitas periculosis Reump. turbis materiem soleat præbere; & effectu suo caret pœna, quæ non publico, sed privatæ libidini data videtur. Cæterum æqualitas isthæc intelligenda est de eodem delicto, non de diversis. Nam sæpenumero delicto, quod in se levius videtur, in foro humano gravior est pœna constituta, & contra, ex necessitate Reip. aut arbitrio legislatorum; quam inæqualitatem reus, tanquam inique secum agatur, haudquidquam potest allegare; quippe quam præscivit, & dum se Magistratui subjecit, ipse adprobasse censetur. Sic v.g. etsi furti crimen in se longe levius sit homicidio; nullam tamen fur querendi causam habet, si ipse, qui cum homicida æqualia non commisit, æqualia tamen cum eodem, nempe capitale supplicium, patiatur. Cujus ratio est, quia pœna velut seorsim singulis delictis imponitur ea quantitate, quam usus Reip. postulare videtur, nec ad aliorum peccatorum diversi generis pœnam necessario debet attemperari, ita ut quam rationem unius delicti gravitas ad gravitatem alterius delicti habet, eandem etiam eorundem pœnæ inter se habeant. Scilicet quia mensura pœnarum in foro humano non est sola peccatorum gravitas in se, sed eadem conjuncta cum respectu ad usum Reipublicæ. Sic multa quoque sunt delicta, quorum unum etsi altero gravius, æque tamen morte vindicatur, quia morte gravius supplicium inveniri nequit, nisi quod interdum, ubi atrocius fuit peccatum, morti cruciatus præmittantur. Cæterum ut idem peccatum peccantibus æqualis pœna recte imponatur, omnino ad conditionem personarum est respiciendum, quæ pœnam vel maxime intendit aut minuit. Sic quæ ignominia vili alicui homini exiguum est malum, virum insignem vehementissime afficit; & quæ multa copioso alicui levis erit, tenuem omnibus fortunisevertet. Quæ accurate illi observanda, cui istiusmodi pœnas rite attemperare cordi est.

S. 12. Ex quibus omnibus facile intelligitur, quousq; Magistratui incumbat obligatio ad sumendam poenam; scilicet ut tam in ipso poenæ exercitio, quam in ejus determinatione secundum quantitatem bonum civitatis promoveatur; quod ubi contrarium suadet, non est credendum, ad poenam sumendam omnino eundem teneri. Adeoq; si quis injuria adfectus Magistratum super ea imploraverit, siquidem restitutionem damni obtinuerit, Magistratui autem obtempora Reip. poenam insuper lædenti infligere consultum non videatur, haudquidquam ejus delicti reatum iste in se derivat; nec habet læsus, quare ob denegatam sibi justiciam queratur, quod dolori aut vindictæ suæ litare non potuerit. Sic quando quis in una civitate peccans in alteram confugerit, Magistratus hujus civitatis tenetur quidem curare, ut iste de damno dato satisfaciat; ad supplicium autem ut eum dedat, aut ut ipse eum plectat, necessum non est, nisi certæ id rationes in utilitatem Reip. vergentes persuaferint; præsertim cum priori civitati adhuc facultas sit moralibus & notionalibus in ipsum poenis grassandi. Hæc de actionibus humanis in genere, *Specialem* earundem considerationem angusti operis limites excludunt.

SAMUELIS PUFENDORF

ELEMENTORUM
JURISPRUDENTIÆ
UNIVERSALIS

Liber Secundus.

AXIOMA I.

Quælibet actio ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, potest ipsi imputari. *Et contra*: Id quod neque in se neque in sua causa penes aliquem fuit, non potest ipsi imputari, (scilicet ex debito, bene tamen ex gratia imputantis, si fuerit bonum aliquod.)

- I. Ordo hujus libri.
- II. Imputatio ex gratia, ex debito.
- III. Imputatio nuda, efficax.
- IV. Efficaciter quinam imputare possint?
- V. Diversimode imputantur bone & male actiones.

- VI. Quenam non possint imputari?
- VII. Quenam possint imputari?
- VIII. Actiones aliorum quomodo nobis imputentur?
- IX. De communicatione actionum.
- X. Imputatio an tendat retro?
- XI. Quenam intermissiones actionum imputari possint?

S. I. **P**ostquam Definitiones rerum Jurisprudentia Universali contentarum pro ratione instituti nostri libro superiore illustravimus, consequens est, ut hoc libro dispiciamus de *Principiis*, ad quæ ultimo in demonstrationibus juridicis adscenditur. Præter communia igitur axiomata, quæ ex prima philosophia petita hinc inde per isthoc opus occurrunt, duplicia deprehenduntur hujus disciplinæ Principia propria, *rationalia* scilicet & *experimentalia*. Illorum veritas, certitudo atq; necessitas ex ipsa ratione fluit absq; singulatum perceptione aut instituto discursu, nudo duntaxat mentis intuitu. Horum vero certitudo ex singulorum constanter sibi respondentium collatione ac perceptione intelligitur. Quæ *Observationes* nobis dicentur, uti illa, *Axiomata*. Cæterum cum homo in hoc mundo sit magis agendi quam contemplandi causa, adeoq; magis necessarium ipsi sit recte agere quam subtiliter contemplari res, quas mentis duntaxat obtutu obire licet; inde non citra peculiarem Creatoris providentiam factum est, ut theoreticarum veritatum certitudo operose ut plurimum, & velut per prolixam consequentiarum seriem ex principiis primis foret eruenda: practicarum autem rerum certitudo paucissimis, iisq; maxime perspicuis facillime staret fundamentis, ex quibus pieraq; facili negotio deduci queant. Scilicet ne quis, etiam cui exigua ingenii vis, peccatis suis isthanc posset obtendere excusationem, quasi per obscuritatem rerum, quid agendum foret intelligere non licuerit. Inde non videntur nobis plura hujus disciplinæ statuenda principia rationalia, quam duo, nempe quod *de illis actionibus homini sit reddenda ratio, qua penes ipsum est fieri vel non fieri, & quod agendi obligatio per potestatem alterius nobis injungi queat*. Quibus si quis addat quæ per communem sensum & experientiam sunt manifestissima, nempe homini, cui à natura datum *res intelligere, & ex intrinseco voluntatis motu ad agendum se movere posse, à DEO, cujus imperio*

imperio absolute subest, injunctum esse socialem agere vitam, & qua ad eandem tuendam ex dictamine rectæ rationis faciunt observare; in proclivi erit cuilibet cognoscere, quid sibi agendum aut omittendum, præsertim postquam per imperia civilia, quas constitui socialis necessitas vitæ exigebat, civilibus quoq; legibus pleraque ista fuerint sancita.

§. 2. Imputatio igitur est, quando actionis ab aliquo immediate vel mediate proficiscentis, vel in ipsum ab altero exercitæ effectus morales in ipso actualiter hæ-
rere, & vim suam exserere declarantur ab eo, quem actio illa spectat. Faciunt autem communiter imputationem duplicem, *ex gratia & ex debito.* Illa est, quando quis in alterum effectus actionis cujusdam tertii quos alias iste sibi jure adserere non poterat, ex benevolentia derivat. Qualis imputatio circa favorabilia duntaxat locum habet, circa odiosa non item. Quemadmodum enim ea bonorum est natura, ut etiam gratis recte alicui, & citra causam exhiberi queant, mala autem citra præcedens demeritum inferri non possunt: ita si quis alteri bonum aliquod sub nomine beneficii puri conferre nolit, licebit id sub titulo imputatæ actionis alicujus, quam alias iste sibi vindicare non poterat, facere. At malum aliquod alteri imputare haudquidquam licet, nisi ipse facto se suo reatus participem fecerit. Sic v.g. recte Princeps filio nullis meritis conspicuo benefacta paterna potest imputare, eorumq; intuitu ipsi honores alias non debitos conferre. At haud ita innocens filius paterna delicta luere debet. Nam poenæ rationem proprie non habet, quando occasione felonix à parentibus admixtæ feudis carere coguntur liberi. Ad ea enim jus non habent, nisi postquam à parentibus illæsa ipsis fuerant tradita. Nobis autem de posteriori imputationis genere potissimum heic sermo est, ubi causa imputationis in eo, cui quid imputatur, hæret.

§. 3. Imputatio quoq; dividi potest in *nudam* seu *simplici-*

simplicis approbationis & improbationis, & efficacem. Illa est, qua nuda tantum actionem aliquam approbamus aut reprobamus, ita ut nullus inde in agentem effectus redundet. Quæ imputatio fieri potest à quibilibet, sive eorum interfit, sive non. Hæc est, per quam effectus actionis in agente vim suam exerunt, de qua heic nobis agendum.

§. 4. Longe autem diversa sunt, *actualis imputatio*, & *imputabilitas*, ut ita dicam, seu actu imputari, & recte posse imputari. Non enim omnes actiones, quæ imputari possunt, etiam semper actu agenti imputantur, aut necessario impurandæ sunt; sed ut fiat actualis imputatio, eaq; efficax penes illum est, cujus interfuit actionem fieri vel non fieri. Qui ubi actionem aliquam imputabilem vel ab initio non imputavit, vel post imputare desit, omnes effectus morales in agentem ex illa actione alias redundaturi expirant. Ubi tamen notandum, quando plurium interest, actionem aliquam fieri vel non fieri, si unus eorum actionem illam non imputaverit agenti, cæterorum juri, quod quidem post illam imputationis velut condonationem remanet, nihil inde decedere. Sic illi qui injuriam mihi intulit, possum quod meum interest, condonare; nequaquam tamen ea ratione tollitur jus Magistratus, neque jus DEI, quod ex ista actione adversus delinquentem ortum ipsis fuit. Sic etiamsi DEUS alicui veniam imputationis per remissionem fecerit, jus tamen hominum ea ratione nequidquam tollitur. Nam v.g. homicidam, cui DEUS jam delictum remisit & accusator judicio persequi, & Magistratus capite potest plectere. At quod omnes, quorum interest, non imputant, quoad effectus morales pro non factis censetur, quippe qui non sequuntur, nisi ex arbitrio eorum quorum interest. Interest autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui vel sunt objectum actionis, vel directores, i. e. adversum quos actu aliqua suscipitur, aut quibus bono vel malo

ea est, & quibus competit potestas actionem dirigendi. Sic si injuriam à me alteri factam & is, cui facta est, & Magistratus mihi condonaverit, non habet ullus præterea hominum, quod mihi ea de causa negotium facessat.

§. 5. Discrimen tamen observandum est circa imputationem bonarum & malarum actionum. ALEX. actiones agenti semper ab iis, quorum interest, quando ipsi volunt, imputari possunt; eo quod & illas prohibenti jus est, ne eas fieri impune pati cogatur, & cuilibet alteri, ne easdem citra præcedens aliquod factum suum admittere teneatur. Actiones autem bonæ sunt vel debitæ, vel indebitæ. Illas imputatio duntaxat, quam nudam jam dicebamus, ab iis, quorum interest sequitur. Qui enim non nisi quod debuit præstitit, bene quidem egit, præterea autem nihil meretur. Indebitæ autem antehac actiones efficaciter possunt imputari. Quippe quæ aptæ sunt gignere effectus morales tam in agente, quam in eo, in cujus gratiam & usum exercentur. In illo, ut accipiat jus pensionem operæ exigendi; in hoc, ut obligationem contrahat alteri operam pensandi. Ut tamen ea obligatio actu enascatur, necesse est non tantum in agente adsit intentio alteri boni quid faciendi, sed etiam ut ex voluntate expressa vel præsumpta alterius, in cujus usum tendit actio, sit suscepta. Alias quæ invito obtruditur, operæ imputationem recte velut repellere possum. Quod si eorum, quorum interest, consensu determinetur, quanti aliquid sit imputandum, pactum sit, in quo terminum suum attingit imputatio, nec quo ulterius ista in re tendat, habet. Adeo; ubi quis actionis suæ æstimationem pacto expressam acceperit, nihil præterea illi, quod imputari possit, ibi relinquatur.

§. 6. Porro fundamentum imputabilitatis, seu ut actio agenti possit imputari, est, quod illa penes agentem, ut fieret vel non fieret fuit. Postquam enim ho-

mini ita non erat vivendum, ut quidquid libitum foret, facere ipsi liceret, nullo cujusquam respectu habito; proximum erat, ut de his actionibus ratio posset ab ipso repositi, quas faciendi vel omittendi facultatem ipse habebat. Unde patet, non posse alicui imputari, 1. Ea quæ contingunt ex necessitate physica, nec ea, quæ ex causis naturalibus, nisi quatenus forte quis effectui illi producendo activa passivis applicuerit, aut causam ista dirigentem aliqua ratione moverit ad effectum istum determinandum; ut si quis v.g. precibus à DEO impetret, ut in siccitate pluvia cadat, 2. Actiones facultatum vegetantium in se: nisi hætenus, quod quis objectum ipsis suggererit. Sic ex eo quod quis à natura præditus est corpore robusto, vegeto, procero, &c. nemo ut sibi quid immediate imputetur, postulare potest. Et contra, nemini corpus imbecillum, fragile, pusillum recte vitio dari potest, siquidem nulla ipsius culpa heic intervenit. Quo pertinent & cætera, quæ à natura citra nostram operam adiunt, puta, quod quis natura gaudet ingenio vegetiori aut tardiori, sensibus acrioribus aut hebetioribus, &c. 3. Actiones coactas; i. e. quibus quis membra sua commodare cogitur, aut applicare per inevitabilem vim robustioris, quæ ut sibi adferri posset, ipse in culpa non fuit. Quemadmodum enim nemo jussu aut imperio suo vel alia ratione alterum potest obligare, ut sponte agat aliquid legibus contrarium; ita si per vim membra istius applicuerit ad actum aliquem alias illicitum, efficere non potest, ut id ipsi recte imputetur. Inde nemo ab altero ad peccandum cogi potest, modo ipse peccare nolit. Sic v.g. etiam si virgo cogatur per vim commodare membra sua libidini actionis validioris, cujus violentiam à se auoliri nequit; ipsa tamen ea de causa nihil potest imputari, nisi fors propria culpa in eum se conjecerit locum, ubi vim sibi allatum iri probabiliter præviderat. 4. Quæ per vires nostras neq; prohiberi, neq; promoveri aut effici possunt,

possunt, siquidem illa impotentia per culpam nostram non fuerit contracta. Inde illud vulgare: Impossibile nulla datur obligatio, seu ad impossibile nemo tenetur. Et quemadmodum quod quis non præstitit ea, quæ ipsi impossibilia fuerunt, (siquidem ipse in culpa non fuit, quod talia forent,) aut quod non adprehendit ea, quæ ingenio suo sunt superiora, ipsi nihil potest imputari, & consequenter idcirco poena in ipso locum non invenit: (unde & illud efficitur, materiam legum possibilem esse debere illis, quibus ex feruntur:) ita nemo sanus impossibilia alicui præcepisse censetur. Unde in legibus humanis, in testamentis & in contractibus à proprietate literæ receditur, si ea quid impossibile involvat. Sic mera quoq; infortunia non imputantur, nisi si quis ad ea præstanda peculiariter sese obligaverit.

5. Actiones eorum, qui continuo rationis usu non gaudent, nisi sua culpa eam corruerint; ut sunt furiosi, quorum actus moraliter habentur pro nullis; item infantes, priusquam ratio dilucidius exserere sese incipiat.

6. Quæ ex ignorantia concomitante aut efficaci invincibili in se & in sua causa fuere commissa.

S. 7. Contra autem imputari possunt non tantum facta, quæ ex prævia scientia & plena ac deliberata intentione fiunt; sed etiam quæ ex semiplena, puta quando vehementiori affectu animus fuit concussus. Istum enim in ordinem redigere per rectum rationis usum homo poterat; nec invitam iste actionem proprie reddit, nisi fors objectum, quo idem excitatur, terrorem inferat humana constantia superiorem. Inde ridicula foret excusatio furis, rem ita sibi vehementer arrisisse, ut ea abstinere non potuerit. Quemadmodum nec ea ab imputatione sunt exclusa, quæ ex habitu proficiuntur, qui ita firmiter animum in unam partem disposuit, ut fere non possit quis non aliter agere, ac sæpe ignoret, quando vitiose agit. Nam penes ipsum erat, ne talem habitum contraheret. Possunt quoq; imputari non ea tantum

tum quæ pro præfenti tempore ut fiant vel non fiant in noſtra ſunt poteſtate, ſed etiam, quorum perficiendorum facultas nobis antea adfuit, noſtra autem culpa eſt amiſſa ; ſeu quæ pro præfenti quidem ſtatu ſunt impoſſibilia alicui, ut tamen ipſe in culpa fuerit, quo minus ea jam præſtare poſſit. Sic illi, qui ſe eo conjecit ſua culpa, puta per petulantiam aut inutilem curioſitatem, ubi adhibita diligentia debita providere poterat fore ut vis ſibi adferretur, poſſunt imputari actiones iſtæ malæ, ad quas in eo ſtatu fuit adaçtus. Qui enim ſponte admiſit actum aliquem, cenſetur etiam conſenſiſſe in ea omnia, quæ ex actu illo conſecutura providere poterat ; adeoq; qui tenetur de actu, tenetur etiam de hiſ, quæ vi actus ſunt conſecuta ; etiamſi, ubi ſemel actus iſte fuerit commiſſus, effectus exinde pendent ab ipſo non amplius poſſint inhiberi aut ſiſti. Immo licet quis efficaciter ignoret, ex actu ſuo illicito, quem ſciens committit, emersura, quæ deinceps emergunt, non tamen ab omni imputatione iſtorum conſequentium liber erit. Quamvis hæc imputari nequeant, quæ extraordinarie & præter communem rerum curſum actum aliquem ſunt ſecta, ac quæ futura omnino erant, eſſi actus ille nunquam præceſſiſſet. Ex iſto fonte fluunt iſta vulgata : cenſetur quis ſibi inferri voluiſſe, quod ſciens non avertit, cum commode poſſet ; nec morali iudicio illud æſtimandum periculum videtur, in quod ſe quis ipſum conjecit, aut unde ſeſe eximere poteſt. Item : Semper qui dolo fecit, quo minus haberet, pro eo tractandus eſt, ac ſi haberet ; & qui per luxuriam aut ambitionem opes ſuas diſſipavit, nullo cum effectū allegat impoſſibilitatem ſolvendi adverſus creditores. Deniq; & illa poſſunt imputari, quæ ex ignorantia voluntaria ſeu conſequente, ſponte aut per ſupinam negligentiam contracta, vel quæ ex ignorantia juris ſeu univerſalium commiſſa fuerunt ; præprimis illa, quæ procedunt ex ignorantia communium præceptorum juris naturæ, utpo-

te quæ ab homine, rationis usu gaudente, non possunt invincibiliter ignorari; etsi ubi per inadvertentiam ignorantia obrepfit, ob absentiam doli mali à tanto quis excusetur.

§. 8. Non autem illæ duntaxat actiones nobis sunt imputabiles, quæ immediatè a nobis proficiscuntur, sed & quæ ab aliis suscipiuntur, ut nos quoque ad easdem concurramus. Alias enim effectus morales actionum malarum non transeunt de persona in personam citra alterius factum aut omissionem culpabilem. Sic igitur imputari nobis possunt, quæ jubemus, quibus consilium adhibemus, consensum requisitum præbemus, ubi receptum facinori præstamus, scientes adjuvamus, veniam concedimus, absq; qua alter agere non poterat, non impedimus cum possemus & deberemus, exemplo nostro alterum ad factum accendimus, quod alias omisurus erat, &c. Idq; in solidum, si istud alias omnino futurum non erat, siquidem citra nos aut alium, qui similem præstitisset operam, fuisset; vel in tantum, pro modo influxus in istam actionem. Inde trita illa: Quod quis per alium facit, ejus ipse autor censetur: Nostra facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur: Quod iussu nostro cum aliis circa res nos spectantes ab altero gestum est, nos ipsos obligat. Item; Quælibet actio ab altero executioni data, quam citra nos omnino non suscepisset, nec suscipere potuisset, quoad effectus morales pro nostra censetur.

§. 9. Observandum autem est quod aliorum factum demum aliis possint imputari, si communitio quædam circa eadem ipsis invicem intercedat. Id quod fit duplici modo; vel si peculiariter circa certum aliquod factum producendum concurrant, licet modo agendi diverso, v.g. ut alter concurrat physice, alter moraliter, quod in plerisq; jam enumeratis contingit; vel si corpus aliquod constituent, pacto ita inter se colligatum, ut quicquid totum corpus, qua tale, vult, omnes & singuli quoque

quoque de illo corpore velle intelligantur, eo quod singuli voluntatem suam circa ea, quæ totum corpus spectant: à corporis voluntate, aut eorum, qui id regunt, prorsus suspenderit. Nam, uti alibi latius ostenditur, qui in societatem aliquam coeunt, unius personæ moralis instar habentem, omnes & singuli sese obligant, quod rata habere velint, quæcunq; ista persona aut concilium, in quod potestas pro arbitrio publica societatis negotia expediendi fuit collata, circa res societatis egerit, adeoq; quod istius actus pro suis sint agniture. Quæ non magis meræ sunt fictiones Juris, quam quod omnes societate comprehensi unius jussis possunt obligari. Inde est, quod singuli socii ob debitum nomine societatis contractum tenentur. Ita Syndicus quod egerit nomine populi, toti populo, à quo ille fuit constitutus, imputatur. Sic ubi Princeps aut Resp. alteri bellum fecerit, singuli sub ista Rep. viventes pro hostibus habentur. Sic ubi Magistratus jus non reddendo privatorum debita sua fecerit, pignorationes & repressaliæ in quemvis de illa civitate possunt adhiberi. Sic in exemplo Davidis, ob cujus factum populus pestilentia plectebatur, non necesse est ad jus Dei absolutum confugere, qui cum semper causam mortis in homine inveniat, eam ipsi, quando libitum fuerit, possit imponere; sed quia iste actus, nempe explorare vires populi, ad actus Principis qua talis spectet, ex constitutione civitatum populus quoque in istum actum consensisse intelligitur. Zedechiæ autem perjurium ob eandem rationem universo populo fuit imputatum, ob quam, Rege bellum alicui faciente, universus populus pro hoste habetur. Circa factum autem Alexandri Branchidarum gentem excidio dantis, quorum majores Miletum prodiderant, non illud sufficit dixisse, quod illi reatus, qui ex singularibus personis in civitatem derivantur, iisdem extinctis experirent; quia iidem continuari possunt, quamdiu factum istud à civitate defenditur, aut alteri satisfactionem postulanti

Itulanti ea non præstatur: sed illud potius dispiciendum, an cum isto populo hætenus Græcis aliquid commercii intercesserit, ex quo adparere queat, delicti hos ac debiti inde orti veniam istis fecisse. Quorum enim imputatio semel remittitur, ea postmodum repeti nequit. Quod si ex tempore delicti inter ipsos nunquam commercia pacis fuere exercita, etiam dudum extinctis facinoris autoribus, satisfactio de dato damno posci potuit; quam si isti negarent, qui in eorum jura atq; bona in eodem corpore morali successerant, jure belli in ipsos eadem statui potuerunt exempla, quæ autores facinoris erant meriti.

§. 10. Id quoq; heic notandum, futuri alicujus facti imputationem non posse retro velut tendere, nisi forte futurum illud factum à præsentis aliquo aut præterito nostro actu, tanquam effectus à causa necessaria dependeat, ita ut cui causa imputari potest, eidem quoq; necessarius effectus imputetur. Equidem istud haud absurdum, per imputationem ex gratia futurum aliquod factum ipsius vel alterius effectus in aliquo velut in antecessum exserere; eo quod, cum cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem sit sub aliquo titulo id ipsi impertiri. At cum malæ actiones non nisi ex debito queant imputari, inconueniens prorsus est, retro eas imputari aliis, queis nulla futuri istius facti notitia, nulla obligatio id intermittendi, nulla denique cum eo, qui factum illud commisit, actionum communiõ fuit.

§. 11. Ex eo autem, quod non entis nullæ sunt affectiones positivæ, facile patet, non posse efficaciter imputari nudas intermissiones actionum moralium malarum & legibus interdictarum. Unde nemini quidquam debeo, quod me injuria non affecerit. Imputari tamen possunt intermissiones actionum legibus civilibus licitarum, etsi mero jure naturæ fuerint prohibita, si qui in illis in alicujus gratiam peculiariter intermittantur.

tor. Nam omnino mihi debet, in cujus gratiam ipse potestate mea etiam imperfecta non utor. Nihil autem notius, quam imputari intermissiones actionum debitarum & legibus præceptatum, etsi præterea quis nihil mali fecerit. Ratio horum est, quia intermissiones istæ quas memoravimus, excepta prima, pro entibus moralibus positivis censentur, adeoq; positivos quoq; effectus producere aptæ sunt.

A X I O M A II.

Quilibet potest sibi subjecto efficaciter, seu cum obligatione præstandi injungere ea, ad quæ sua in ipsum potestas sese extendit.

I. <i>Actiones hominis necessarias facit potestas alterius.</i> II. <i>Unde potestatis efficacia?</i> III. <i>Unde potestas fiat legitima</i>	IV. <i>Potestas, in quam nunquam fuit consensus expressè aut præsumptè nulla est.</i>

§. I. **Q**uod homo possit ad certam normam actiones suas componere, inde est, quia talem à natura sortitus fuit animum, qui non necessario uno semper modo ageret, sed in utramque contradictionis partem flexilis foret. Ast ut idem quoque debeat, ex eo est, quia, præter dominium Dei generale, naturæ humanæ conditio hominum quoque in se invicem imperia constitui jubebat, quæ illis, quos complectuntur, necessitatem adferre queant actiones su-

as certo modo determinandi. Fit autem actio aliqua homini necessaria ex potestate superioris, qui ubi declaravit, quid ab altero fieri vel non fieri velit, eas habet vires, ut ipsum ab iis faciendis fors abhorrentem, formidine mali alicujus adigere queat, aut certe iusta violentem malo afficere. Alias enim nulla obligatio hominem eo potest disponere, ut omnino rem aliquam non velit aut possit facere, i.e. ut non amplius gaudeat naturali libertate contrarietatis aut contradictionis; sed hæc saltem libertas illi semper relinquitur, ut vel obsequium eligere vel periculum poenæ subeundæ queat.

S. 2. Cæterum revera non nisi in vim seu facultatem poenam infligendi ultimo efficaciam suam resolvit potestas, à qua obligationes generari aptæ sunt. Reliqua omnia imbecilliori vinculo voluntatem stringunt, quam ut ipsam in stabilem actionum suarum harmoniam temperare queant. Propria decreta neminem diutius tenent, quam ipsi collibitum fuerit. Spes futurorum bonorum plerumque languidius movet, quam ut præsentis suscipere labores, aut præsentia negligere commoda velint. Et paucos admodum invenias, qui ubi facientem nil nisi obsequii laus, negligentem præter famam inobedientiæ nihil mali sequatur, perpetuo uniformiter agere velint, & quidem plerumque contra libidinem voluntatis, tantum ideo, ut alteri constanter paruisse dicantur. Denique precaria est omnis imperiorum vis, nisi imperans ejusmodi polleat viribus, ut alteri gravius conciliare malum queat non parenti, quam molestia suscipiendorum necessario jussorum ipsius judicatur.

S. 3. Enimvero ne quis, dum ad alterius hominis sese arbitrium componere adigitur, de injuria sibi facta queri possit, necesse est, ut ista potestas quoque sit legitima, i.e. ex voluntate expressa aut probabiliter præsumpta ejus, cui imperatur, quæsi-

ra & constituta. Nam ob naturalem hominum inter se æqualitatem, de qua deinceps plura dicemus, non potest uni in alterum potestas oriri, nisi ex alterius consensu, qui vel expresse significatur in pacto, ut in subjectione civili, vel ex pacto velut tacito præsumitur, uti fit in servitute statum belli subsecuta, & subjectione filiali. At vero ubi semel alterius potestas consensu nostro fuit constituta, etsi postea eadem displicere incipiat, detrectari amplius nequit, eo quod alteri jam jus fuit quæsitum, quod ipsi invito auferri lex naturæ haudquidquam admisit.

S. 4. De cætero autem nemo alteri potest quid efficaciter injungere per modum præcepti, in quem nihil potestatis legitimæ habet. Utique enim quis ipsum per solam vim citra omnem ipsius consensum aliquantisper constrictum teneat; quandocumq; tamen occasio arriserit, recte jugum excutere, & in libertatem sese vindicare poterit; id quod illis haudquaquam licet, qui in subjectionem sui consenserunt. Cæterum ex dicto axioma isthæc fluunt consecutaria, quæ sese per universam juris materiam diffundunt: *Quicquid lex jubet est faciendum. Quidquid lex prohibet est omittendum. Quilibet tenetur præstare jussa ejus, qui potestatem in ipsum obtinet, quousq; illa sese extendit.*

OBSERVATIO I.

Homo de rebus adprehensivis vi intellectus recte judicare potest.

I. Intellectus facultas repræsentativa non est libera. II. Quatenus religionem alicui injungere possint imperia civilia? III. Intellectus judicium. IV. Quæ regula sequenda in	deliberatione circa res utiles qua tales? V. Conscientia quotuplex? VI. Conscientia Recta, Probabilis. VII. Erronea. VIII. Dubia. IX. Ignorantia quotuplex?

§. I. Intellectus in homine duæ sunt velut facultates, quas circa actiones voluntarias exerit *repræsentativa & judicativa*. Per illam velut in speculo objectum voluntati sistitur, & quæ in ipso ratio sit bonitatis ostenditur. Hæc facultas cum in earum classe censeatur, quas communiter naturales vocant, contradistinctas liberis, adeoq; penes hominem non sit aliter res adprehendere, atq; earum imagines intellectui sese offerunt; facile patet, nec circa eam legibus disponendi locum relictum, nec id quod quis rem aliquam vel omnino non adprehendere, vel non aliter valeat, imputari posse. Unde longe iniquissimum est, pœna proposita aliquem velle adigere, ut rem aliquam secus credat, quam eam se habere novit; quippe cum adensus seu fides non possit non respondere speciei ab intellectu adprehensæ. Quod tamen ita est restringendum, nisi supina alicujus negligentia in causa fuerit, dum rei oscitanter attendit; alias debitum adhibendo studium veram rei imaginem adprehensurus. Adeoq; circa hoc, ut quis rem aliquam recte animo concipiat, hactenus duntaxat legibus & obligationi locus esse potest

test ut informationem circa eandem admittat, & meditationi sedulo operam det. Sed & illud fieri potest ac sæpe solet, ut licet impune sit, peculiarem circa rem quampiam animo opinionem fovere, pœna tamen in eum constituitur, qui istam palam protulerit, aut in vulgus spargere laboraverit.

S. 2. Ex hisce dijudicandum, quousque Magistratui circa religionem hominibus injungendam vim adhibere conveniat. Scilicet cum persuasio circa res divinas formerur ex adprehensione intellectus, cujus modus hominis arbitrio nequaquam subjacet, facile patet non posse aliquem cogi, ut rei alicui adsensum præbeat, aliter quam ea se intellectui ipsius offert. Huic igitur fini non nisi placida suasionum locum habent; frustra sunt tormenta atq; vis, queis fortasse simulata confessio extorquebitur, verus adsensus haudquidquam poterit. Quanquam ad id pœnis compelli quis potest, ut informationem admittat, & media usurpet, quæ alias adsensus istarum rerum plerunq; sequi solet. Ubi autem ista nihil proficiunt, frustra imperium civile heic adhibetur: præsertim cum ad id, ut quis religioni Christianæ adsensum præbeat, gratia peculiaris divinitus concessa requiratur. Enimvero quia Reip. haud parum interest, quibus formulis religio publice proponatur, ac tranquillitati civitatis maxime proficuum, si omnes cives eundem sensum circa religionem, cujus magna vis in concitandis aut molliendis animis est, palam profiteantur; recte potest Magistratus, etiam sub comminatione pœnæ in foro civili sumendæ omnibus ipsorum jurisdictioni subjectis interdicerere, ne in publica aut privata doctrina quidquam proponant formulæ illi adversum quam Magistratus tanquam principio fidei congruam civibus sequendam promulgavit. Cui fini etiam in nonnullis receptum regionibus, ad munera publica admovendos in certam de religione confessionem sacramento adigi, quo obligantur, quamdiu istius Reipubl. membra manent,

nent, nihil publice docere aut præ se ferre, quod eidem confessioni adversetur.

§. 3. Per facultatem judicativam intellectus discernit ac dicitur, quid, quando & quomodo sit agendum, ac de mediis ad finem maxime accommodis consultat. Vocatur alias ista facultas ratio practica & judicium practicum; (nam quæ in nuda rerum contemplatione intellectui vis sit, nostrum jam non est disquirere.) Hæc facultas cum sit velut fax actionum humanarum, quæ ubi rite non præluxerit, labi hominem necesse est; & vero eadem diligenti cultura & meditatione in rectitudinem possit fingi, ne ex ipsa delinquendi oriatur causa: magnopere certe homini elaborandum, quo ita judicium istud formet, ut examissim respondeat sensui atque intentioni illius, cui actiones suas adprobare tenetur.

§. 4. Cæterum etsi nobis heic maxime de bono ac malo, justoq; & injusto agere propositum sit, disquisitione de utili & inutili ad aliam disciplinam rejecta; tamen non abs re erit paucis quoq; attingere, quæ regulas in deliberatione circa utile judicium intellectus respicere debeat. Quippe cum sæpe alicui injungatur obligatio eo modo agendi, prout maxime expedire ipse judicaverit; ubi sane male egit, qui per imprudentiam, quod minus utile erat, suscepit. In deliberationibus igitur, quæ circa talia institui solent, ad quæ necessitate aut obligatione determinata non adstringimur, (necessitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata solam executionem agenti relinquit:) id velut pro fundamento supponitur, ne quid suspiciatur, ex quo morali æstimatione tantundem mali ac boni, aut etiam plus mali quam boni videtur oriturum. Cujus ratio in proptatulo est. Tantum enim de cujusq; rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adjunctum, adeoq; exiit rationem boni, si æquale fuerit malum. Atqui suscipiuntur ejusmodi res, de quibus jam loquimur

ideo, ut emolumenti quid inde nobis adquiramus. Inde porro sequentia fluunt consuetaria. 1. Si res, de qua deliberatur, æqualem morali æstimatione efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, ita demum est eligenda, si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali. 2. Si videatur æquale esse bonum & malum, quod à re, de qua quæritur, possit procedere, ita demum erit eligenda res, si efficacia ad bonum, quam ad malum major sit. 3. Si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ita demum est eligenda, si efficacia ad bonum major sit collata efficaciam ad malum, quam ipsum malum est collatum bono, aut si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum. 4. Si utriusq; rei tam bonum quam malum, ut & efficacia ad utramq; sit inevidens, utraq; erit abstinendum, si fieri possit. 5. Etiam quæ proposito nostro per accidens accedere posse videntur, attendenda sunt, nisi multo majus sit bonum, quo nostra actio tendit, quam malum id quod metuitur: aut in pari bono & malo multo major sit spes boni, quam mali metus.

§. 5. Peculiariter autem iudicium intellectus circa actiones moraliter necessarias, quatenus iste cognitione legum est imbutus, *Conscientia* vocatur. Etsi hoc quoque nomine insigniatur iudicium velut reflexum intellectus de actis, adprobans bene, damnans male facta, cui comes sequitur tranquillitas aut inquietas animi, prout cuiq; ista testimonium fert. Differentiæ causa eam vocare possumus *conscientiam consequentem*, eo quod facta hominum sequatur, & sub examen eadem revocet; alteram vero *conscientiam antecedentem*, quæ antecedit facta, distitans, quid bonum, quid malum, & ideo agendum vel omittendum sit.

§. 6. Habet autem sese Conscientia vel recte vel minus recte. Ea quæ recte sese habet, vel certo scit se taliter habere, vel opinatur duntaxat. Illa vocatur *con-*
scien-

scientia recta, hæc probabilis. Recta est, quæ faciendum aut omittendum dicit, quod faciendum omnino est, seu quæ cum jure divino & humano certo & indubitato sese consentire novit. Probabilis nititur opinione extructa ex rationibus, quæ non evidentè infallibiles, sed probabiles tantum putantur, ita ut non impossibile statuatur, oppositam partem veram esse posse, quamvis ex præsentibus rationibus id non adpareat. De conscientia recta sciendum, quod omnis actio spontanea, quæ fit contra eandem, & omnis ommissio actionis, quam eadem necessariam dicit, sit peccatum. Quippe cum conscientia recta & sensus legis à legislatore intentus sibi invicem respondeant, adeoq; quæ contra illam fiant, ab hac quoq; discrepent. Idem judicandum de conscientia probabili, quæ quoad rectitudinem cum conscientia recta coincidit, differt autem duntaxat quoad evidentem & immotam cognitionem suæ rectitudinis. Pro informanda hac conscientia sequentia notare convenit. 1. In conscientia probabili, circa res per obscuriorem consequentiam ex legibus potissimum naturæ deducendas, duabus sententiis propositis, quarum cum neutra legi adversetur, una tamen firmiter rationibus nititur, altera tutior videtur, utralibet suscipi potest. 2. Duabus sententiis propositis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi præferatur. 3. In conscientia probabili vir doctus eam sententiam sequi potest, quæ sibi probabilissima videtur, etsi aliis fors talis non videatur. 4. Indoctus tutissime sequitur sententiam prudentiorum. 5. Alterius imperio obstrictus recte potest illud jussu superiorum agere, quod illicitum certo non novit, etiamsi non ita probabile sibi videatur. 6. In rebus parvi momenti, si utrinque sint probabilia argumenta, utrumlibet potest eligi. 7. In rebus magni momenti, si utrinque se ostendant

argumenta probabilia, præferenda est pars tutior. Inde probatione criminis illiquida præstat absolvere quam condemnare, si non sufficiat ad non liquet.

§. 7. Quæ minus recte se habet, vocatur *Conscientia Erronea*, dissentiens scilicet à jure divino aut humano per errorem ex bonitatis adparenti umbra conceptum; seu quæ id faciendum aut omitendum judicat, quod faciendum vel omitendum non erat. Est autem error, in quo conscientia versatur vel *invincibilis*, quem quis omni diligentia moraliter possibili discutere non valuit: vel *vincibilis*, quem adhibita diligentia moraliter possibili discutere debuit ac potuit. Circa hanc conscientiam notandum. 1. Si conscientia versatur in errore vincibili circa rem malam, peccat, qui secundum eandem agit. Ratio est, quia actio revera discrepat à lege, & iste verum legis sensum cognoscere tenebatur. 2. Si conscientia versatur in errore vincibili circa rem malam, peccat, qui sponte contra eandem agit. Etsi enim heic velut materialiter fiat, quod in se est faciendum; tamen quia intentio agentis repugnat legi, cui suam congruere conscientiam arbitratur, ista actio pro peccato ipsi imputabitur; quippe cum intentio mala agentis faciat actionem, quæ materialiter velut non est contra leges, malam videri adversus agentem. Unde quoque adparet, ex judicio intellectus erroneo non posse actiones rectas procedere; & ei, cui falso persuasum est, aliquid esse injustum, id tantisper pro illicito haberi, quamdiu persuasionem istam non correxit. Sic peccat, qui violat religionem falsam, quam ipse pro vera habet. Sic quantum in se fuit, adulterium commisit maritus, cui pro aliena, cum qua rem habere decreverat, propria uxor se subjecit, & vice versa. Sic parum ad

ad furis nomen illi deest, qui clam, dum alterius res surripere aggreditur, in proprias res imprudens aberravit. 3. Cujus conscientia tenetur errore invincibili circa rem in se indifferentem, i.e. si persuadet sibi, rem aliquam esse vetitam, quæ tamen est licita, peccat, si contra eam conscientiam faciat, non si secundum eandem; seu, peccat si eam rem suscipiat, non si intermittat.

S. 8. Quod si vero iudicium intellectus anceps hæreat, & discernere nequeat, utri parti contradictionis ad sensum applicare debeat, vocatur conscientia *Dubia*. De hac scias, quod neque secundum neque contra eam sit faciendum, quod utrinque peccatum committatur. Neuro enim modo ipsius intentio cum sensu legis congruit, id quod tamen ad actionem bonam requiritur. Agere enim constituit, etiamsi id, quod agit, sit contra leges, adeoque quantum in se leges violat. Cum hac cognationem habet, quam vocant, conscientia *scrupulosa*, quando anxia formido iudicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit quod bonum aliquis existimaverit, & contra. Eiusmodi porro scrupulus ubi probabilibus rationibus nititur, actio erit suspendenda, donec eximatur; qui autem ex molli quadam superstitione oritur, negligendus atque animo ejiciendus est.

S. 9. Absentia cognitionis in intellectu vocatur *Ignorantia*, quæ, quantum ad institutum nostrum, dividitur vel *ratione influxus in actionem*, vel *ratione originis*. Priori respectu est duplex; alia est causa ejus, quod ignoranter fit, alia non. Illam possis vocare *efficacem*, hanc *concomitantem*. Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua præsentem actio fuisset impedita: ut si Abimelech duxisset Saram, quam nunquam voluisset ducere si maritatum eam nosset. Hæc negat cognitionem, quæ factum non impediisset, ita ut aliquis

nihilominus illud facturus fuisset, etiamsi cognovisset, quod ignoravit: Ut si quis inopinato hostem suum occiderit, quem nihilominus voluisset occidere, etiamsi scivisset, in eo istum loco esse, quo ipse telum fortuito contorquet. Tale factum proprie dicitur committi *ab ignorante*, uti id, quod ex ignorantia efficaci proficiscitur, simpliciter *ex ignorantia*. Ast ratione originis ignorantia dividitur in *Voluntariam & Involuntariam*: illa quibusdam etiam vocatur *Consequens & Vincibilis*, hæc *Antecedens & Invincibilis*. Illa, (sive sit directe volita & affectata, sive per oscitantiam contracta) est, cum quis ignorat, quod scire potuit ac debuit: Hæc, cum quis ea ignorat, quæ nec scire poterat in hac vel illa re, nec scire tenebatur. Aliis illa vocatur ignorantia *Juris seu universalium*, uti hæc *Facti seu particularium*. Ignorantia porro invincibilis est talis vel *in se, sed non in sua causa*; vel *in se & sua causa simul*. Illa est, quando quis in ipsa quidem actione ignorantiam, ex qua actio illa procedit, vincere nequit; in culpa tamen est, quare in talem ignorantiam incideret. Sic sæpe, qui per ebrietatem peccat, plane nescit quid agat; est tamen in culpa, quare istud nesciat. Hæc est, quando quis non tantum ea ignorat, quæ scire ante actionem non potuit, sed etiam in culpa non fuit, cur in ista hæreret ignorantia, aut in eandem incideret.

OBSERVATIO II.

Homo ex principio interno potest se movere ad actionem aliquam suscipiendam vel omittendam.

I. *Voluntatis actus.*

II. *Actio spontanea.*

III. *Actio permissa.*

IV. *Coactio.*

V. *Liberum arbitrium.*

VI. *Voluntas imperat hominis facultatibus.*

VII. *Voluntas cogi nescit.*

VIII. *Voluntas potest se conformare ad normam.*

IX. *Unde obligationis est capax.*

X. *Voluntas, qua obligatio deficit, est libera.*

S. I. **H**OMO cum à Creatore formandus esset animal per leges gubernandum, voluntatem habere debebat, actionum suarum internam moderatricem; scilicet ut objectis propositis & cognitis ex principio intrinseco citra necessitatem aliquam physicam ad ea sese moveret, & eligere posset, quod sibi maxime congruum videretur. Ea sese per duas velut facultates exserere concipitur, per quarum unam agat *sponte*, per alteram *libere*. Spontaneitati communiter attribuitur certi actus aut motus, quorum quidam interiores, qui *Eliciti*, quidam exteriores, qui *Imperati* vocantur. Actus elicitus sunt, qui à voluntate immediate producuntur, & in eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, ut *Volitio*, *Intentio*, *Fruitio*; cæteri circa media, ut *Consensus*, *Electio*, & *Usus*. *Volitio* dicitur actus voluntatis quo ipsa simpliciter fertur in finem, non habito respectu, an iste sit præsens an absens: seu quo simpliciter ipsi probatur finis. *Intentio* seu proæresis est desiderium efficax finem obtinendi: seu est actus voluntatis, quo efficaciter fertur in finem absentem, eumque consequi nititur. Hujus etsi plures denuntur

dentur gradus, vulgo tamen ea dividitur duntaxat in plenam & semiplenam. Plenam intentionem vocant, qua voluntas re sufficienter expensa nec per affectuum vehementiam abrepta in aliquid fertur. Hanc, ubi sufficiens deliberatio non adfuit, aut adfectuum turbine ratio concussa. *Frustratio* est quies seu delectatio voluntatis in fine jam obtento & præsentem. *Consensus* autem dicitur simplex adprobatio mediorem, quatenus utilia judicantur ad finem; quæ *Electio*, ubi in potestate nostra sunt sita, ad finem obtinendum destinata, & *Ufus* applicat. Actus imperatos vocant, qui ab aliis animæ facultatibus executioni mandantur.

S. 2. Ad actiones autem *spontaneas*, quæ scilicet suscipiuntur ex interno motu voluntatis cum prævia cognitione, referendæ quoque sunt, quas mixtas vulgo vocant, quando minus malum non-morale, inutile vel injucundum, suscipitur ad evitandum majus malum, quod aliter declinari nequit. In lucro enim est ponendum, quodcumque de graviore malo alias inevitabili detrahi potest; adeoque hoc casu minus malum revera redditur adpetibile, & in quod voluntas pro præsentem statu sponte feratur; utpote cui declinatio mali totius, aut partis duntaxat boni instat sit. Inde tritum illud est: Ex duobus malis (non-moralibus) minus est eligendum, si alterutrum subire necesse sit. Sic etiam v. g. projectio mercium in mare in se non sit aliquid adpetibile; accedentibus tamen certis circumstantiis revera adpetitur, puta, si vitam aliter, oborta tempestate, servare nequeo. Præstat enim mercium jacturam facere, quam una cum illis, vitam perdere. Judicandum est autem de actionibus non tantum ex objecto nude spectato, sed etiam ex fine & circumstantiis, quæ heic & nunc adfunt; quippe quarum multæ ipsam actionis essentiam ingrediuntur, & quarum unica sæpe totam ejusdem naturam determinat.

S. 3. Cæterum dependent actiones spontaneæ à voluntate

luntate vel *directe*, quæ proprie dicuntur *volita*, quas positivo influxu producit voluntas; vel *indirecte*, quæ *permissa* dicuntur, scilicet, quæ cum ab aliis suscipiantur nobis non directe volentibus aut jubentibus; nostræ ramententur, quatenus eas, cum possemus, impedire negleximus eo modo, quo debebamus. Cæteræ autem quæ permissiones audiunt, nihil moralitatis involvunt; quippe cum sint puræ negationes actionum moralium. Ut quando Deus dicitur peccata permittere, ad quæ prohibenda non tenetur eo modo, quo omnino fieri non possent. Aut quando per jocum dicimur permittere, quæ ex necessitate absoluta aut physica fiunt. Sic nihili quoq; est permissio actionis ab altero susceptæ, quam prohibere supra vires est; (siquidem prohibendi impotentia per culpam nostram non fuerit contracta:) ut & permissio actionis susceptæ nobis ignorantibus: aut permissio actionis bonæ, quam de facto prohibere quidem poteram, sed non debebam. Enimvero quando permitto seu concedo v. g. famelico uti meo cibo, ea est actio directe volita. De permissione autem legislatorum libro superiore dictum

S. 4. Porro quemadmodum spontaneum duo involvit, intrinsecum voluntatis motum, & præviam cognitionem: ita quod ipsi opponitur *Invitum* notæ, tam quod ab extrinsecò principio per vim locomotivæ nostræ cum reluctantia voluntatis imperatur, quam quod ex defectu cognitionis procedit. De hoc jam superius dictum, illud autem peculiariter solet vocari *Coactum*. Sub quo nomine nobis proprie non habentur illæ actiones, quæ evitando majori malo, suscipiuntur, etsi non nisi præsens necessitas easdem adpetibiles faciat; sed istæ duntaxat, ad quas ab extrinsecò principio validiore adigitur quis membra sua adplicare, ita ut aversionem ac dissensum suum signis aut præcipue reluctantia actuali ostendat. Qualis in foro civili adfuisse præsumitur, circa quaslibet actiones aut passiones, quæ communiter

sponte

sponte admitti non censentur, ubi omnia signa actualis consensus deficiunt; quæ non nullis dicitur *reluctatio Interpretativa*. Ut quando in lege divina invita vim passa judicatur virgo, cum qua in agro remotis arbitris quis concumbit. Est autem coactum aliquid vel *in se*, sed non *in sua causa*, quando quis in tali statu versatur in præsens, ut vim allatam repellere nequeat, in culpa tamen fuit, ut in istum statum perveniret; vel *in se & in sua causa simul*, quando quis etiam in culpa non fuit, ut in talem perveniret statum, quo per vim ad aliquid cogi posset.

§. 5. *Libertas* est facultas voluntatis, quæ positis omnibus ad agendum requisitis ex pluribus objectis propositis unum vel aliqua potest eligere, reliqua rejicere; aut uno proposito id admittere vel non admittere, agere vel non agere. Peculiariter autem facultatem ex pluribus objectis unum vel aliqua eligendi, libertatem specificationis seu contrarietatis; facultatem autem circa unius duntaxat objecti electionem aut rejectionem versantem, libertatem contradictionis seu exercitii vocant. Superaddit igitur spontaneitati libertas tum indifferentiam suorum actuum quoad exercitium, ita ut voluntas alterum actuum suorum, nempe *velle & nolle* non necessario eliciat; sed circa objectum propositum particulare utrumlibet elicere possit, etsi fors ad hunc magis quam ad illum propendeat: tum liberam determinationem, ita ut voluntas ex intrinseco impulsu alterutrum actuum suorum, *velle aut nolle* heic & nunc eliciat.

§. 6. Constat autem voluntatem velut imperium gerere inter facultates hominis, quæ quidem illius directionis sunt capaces. Sunt enim, quæ omnino istud liberum voluntatis regimen respuunt; uti vires animæ vegetantis, naturalem agendi modum servant, quem homini immutare, aut actionis earundem exercitium, positis omnibus ad agendum requisitis, suspendere non conce-

conceditur. Objecti tantummodo adplicatio ipsi relicta, quæ cum mediante locomotiva contingat, penes voluntatem est, hanc in ipsarum ministeria citius aut tardius destinare; ita tamen, ut tempora, quando natura objectum adplicari desiderat, non ex voluntatis arbitrio dependeant. Sic fames & sitis urgent, non quando homini placet, sed quando crassius aut liquidius alimentum absumptum. Sed & objectum congruum aut minus tale ipsis præbere potest homo, ex quo istæ incrementi aut decrementi materiam capiant; ita tamen, ut adplicato semel objecto, voluntatis regimini locus non amplius supersit. Sic in arbitrio hominis situm, boni vel deterioris succi cibum stomacho suppeditare; ast hic ingestum semel alimentum modo naturaliter sibi infuso, non ad arbitrium hominis digerit. Sensus interni & externi, organo recte disposito, non possunt non objectum admotum percipere, ac de eo, prout ipsis adparet, judicare; etsi interveniente locomotiva voluntas iisdem objecta admovere vel subtrahere potest. Quæ eadem ad intellectum adplicare licebit. Enimvero in locomotivam voluntas absolutum exercet imperium, non solum quando ista sibi relicta est, sed & ubi ab appetitu sensitivo impellitur. Nam & in hunc voluntatis est imperium, etsi non ita quietum, quin identidem tumultibus in eo adfectus insurgant, queis reprimendis magnonisu opus est. Nunquam tamen victoria ipsi desperanda, ubi vires suas recte adhibuerit, etiam ubi per moram temporis aut consuetudine invaluerint. Ast in illis, queis per morbum mens est mota, nec rationi amplius locus datur, nec actiones talium pro humanis censentur.

S. 7. Sed & illud in propatulo est, voluntatem neque à principio extrinseco neque intrinseco ita posse cogi ad aliquod sibi conveniens averfandum, aut disconveniens adpetendum, ut nulla prorsus libertas, saltem exercitii, ipsi relinquatur. Vis enim externa non id proprie efficit.

cit, ut in id feramur, à quo voluntas nostra abhorret; sed vel propositio majori malo minus malum adpetibile, adeo que voluntati conveniens reddit; quemadmodum lucrum parte duntaxat soluta toto debito liberari: vel illud persuadet, ut rei alicujus adpetitionem & averfationem signis exterioribus mentiamur. Cætera omnia quæ blandis illecebris voluntatem delinire, aut per aspera terrere aggrediuntur, nullam obsequii necessitatem adferre possunt. Equidem bonum in genere semper voluntas adpetit, malum averfatur. At nullum particulare bonum est, etiam judicio intellectus commendatum, quin illud adhuc possit negligere. Quemadmodum & id, quod ratio malum morale judicavit, adpetere potest; prævalente boni specie per judicium sensuum commendata, quæ isti malo est adjuncta. Sic quacunque animus induatur obligatione, id tantum efficit, ut secundum eam tibi agendum ratio judicet, non ut in contrarium omnino tendere de facto nequeas.

§. 8. Ex quibus facile quoque adparer, homini datum esse ad normam notionalem dirigere actiones à voluntate immediate dependentes, vel ejusdem imperio subjectas. Cum enim voluntas sit libera facultas, cujus actus neq; quoad specificationem, neq; quoad exercitium naturali necessitate adstringantur; nec quæ ad unum agendi modum sibi semper similem determinetur, sed intrinseco velut impulsu ad agendum sese moveat, ac ipsa actionis suæ modum designet: manifestum sane est, si regula aliqua certum agendi modum monstrans innotescat, (semper enim præcedens cognitio intellectus requiritur, & fieri non potest, ut actiones quis suas conformet ad normam, quam ignorat;) posse ipsam actus suos elicere, & cæteras facultates sibi obnoxias ad præscriptum istius regulæ dirigere, si libitum fuerit. Circa quam tamen regulam præsupponitur, ut non pugnet cum universali voluntatis inclinatione, id est, ut non præcipiat voluntati aliquid adpetere, quod naturæ
 ipsius

ipſius adverſatur, aut averſari, in quod naturaliter fertur; ſeu ne jubeat averſari bonum qua tale, aut adpetere malum qua tale. Iſtud enim ut fiat impetrari ab ipſa nullo modo poteſt, etiamſi actus exteriores id, quod inclinationi voluntatis contrarium eſt, ſimulare queant.

§. 9. Cui conſequens eſt, ut hominis voluntas ſit apta recipere obligationem à principio extrinſeco, ut ex præſcripto iſtius actuum ſuorum ſpecificationem & exercitium, agendiq; modum determinet. Sane enim obligatio præſupponit naturalem facultatem agendi & non agendi, quam ſi quis per neceſſitatem aliquam phyſicam ita determinet, ut ad modum cauſarum naturalium in diverſa proſus niti nequeat, omnem actionum ipſius moralitatem extingueret; quemadmodum & qui non niſi vinculis phyſicis homines coërceret, ad brutorum ipſos conditionem redigeret. Aſt ubi moralia voluntati vincula injiciuntur, i. e. ubi indicatur quid agendum ſit, ni periculo alicujus mali ſubeundi ſeſe exponere velit, ab eo, cui malum iſtud imponendi poteſtas eſt; tunc utique, licet naturalis facultas in contraria tendendi ſuperſit, morali tamen neceſſitate libertas ipſius includitur, ut ex judicio rectæ rationis ſemper id potius, quod præſcriptum fuit, quam contrarium ejus agendum videatur.

§. 10. Aſt vero qua obligatio deficit, voluntas libera eſſe intelligitur, & habere poteſtatem agendi omnia ea, quæ per vires naturales ab eadem effici poſſunt. Quin & ubi ſeſe ad aliquid ſemel determinavit, ni lex aliqua obſtiterit, proprium decretum eam vim haudquidquam habet, ut recte id, quandocunq; libitum ſit, mutare aut tollere nequeat. Quæ mutatio contigiffe cenſetur non ſolum, quando quis eam expreſſe ſignificavit, ſed etiam cum quid fecit, quod cum prioris voluntatis decreto ſtare non poteſt. Sic ſi certa pugna ſit inter inſtrumenta conventionum de eadem re, quod poſterius inter contrahentes

trahentes placuit, prioribus derogabit; quia uno tempore nemo contraria voluisse potest; & ea est natura actuum, qui à voluntate pendent, ut novo actu voluntatis inde discedi possit, sive conjunctim, ut in contractibus & pactis, quæ utriusq; partis consensu dissolvi possunt, nisi per legem superioris irrevocabilia sint facta; sive *ἰνὸς μέρους* seu ex una parte, ut in testamentis, & legibus humanis positivis. Ubi tamen observandum, decretum, quod non nisi certo aliquo statu aut conditione præsentem condidit, post illa sublata non posse rescindi à condente, ubi semel rite conditum fuit. Sic quam legem Princeps tulit, ubi imperio abiit, tollere nequit. Nec obstat, si præcedente decreto dictum sit, deinceps condendum fore irritum. Recte enim ille: Absurdum est, per statutum præcedens statutum aliquod futurum velle frustrari. Absoluta enim potestas seipsam constringere nequit, neque, quod natura revocabile, figi potest. Non magis, quam si quis testamento suo declaraverit, quod si novum testamentum conderet, id irritum esset. Et si enim ejusmodi clausula præsumptionem possit fors gignere, in posteriori testamento veram voluntatem non fuisse expressam; tamen si hæc ea clausula revocetur, omnino prius vanum erit. Sic quod Principibus non infrequens est, constitutionibus quibusdam expresse addere, etiamsi peculiari rescripto quid istis adversum jusserint, ei tamen à Magistratibus aut Judicibus non esse parendum; id non eum habet effectum, quasi ista abrogare iterum nequeant; sed potius significant, posteriora rescripta non esse seria, aut sibi per imprudentiam excidisse; ac subtili hac arte procacium impudentiam petitorum amoliantur, quæ aperte negare non sustinebant. Bene tamen observandum, ita demum decretum voluntatis propriæ posse revocari, nisi per id collatum sit alteri cuidam jus aliquod, quod invito eripi non debeat. Inde adparet, cur v.g. in renunciationibus, quando quis jure suo in alterius gratiam

gratiam cedit, hæc soleant verba adhiberi: Contra hoc instrumentum à me aut meis hæredibus nihil tentari debet, & si fors fiat, irritum & nullum habendum. Per hunc enim actum jure me meo abduco, & id in alium confero. Unde sane, si quid contrarium isti renunciationi in posterum decernatur, id nullum erit; scilicet, quia nihil mihi amplius in illam rem juris; & sine effectu de re aliena disponere aggredior.

OBSERVATIO III.

Homo per naturam destinatus est ad agendam vitam socialem cum hominibus.

I. Quilibet homo sese maxime amat.

II. Eidem natura necessitatem & desiderium societatis colende implantavit.

III. IV. V. Respondetur ad ar-

gumenta eorum, qui hominem natura animal sociale negant.

VI. Vita non-socialis est vita bestiarum.

S. I. **H**abet hoc commune homo cum omnibus animalibus, queis, ut esse se sentiant, datum fuit, ut se maxime amet, seipsum studeat omni ratione conservare. quæ bona sibi videntur acquirere nitatur, mala repellere. Et communiter quidem iste cujuslibet erga seipsum amor tantus est, ut quævis inclinatio erga quemvis alium hominem ipsi cedat. Videntur equidem interdum aliqui teneriore adfectu alios amplecti, quam seipsum, ac magis gaudere ipsorum bonis, quam

quam propriis: magisq; eorundem malis dolere, quam suis. Sic sæpe parentes, quem liberos suos sentire dolorem vident, in seipfos mallent translatum. Sic multos æquo animo mortem oppetiisse constat, ut alios peculiari sibi vinculo nexos fervarent. Enimvero id factum, vel quia ob arctam necessitudinem aliorum bona aut mala pro suis duxerunt, vel quia ista adfectus aut fidei jactantia peculiare aliquod bonum sibi comparatum ivere. Sic parentes quidam effusius lætantur liberorum suorum bonis quam propriis; quia duplicari bonum judicant, quod ipsos pariter atq; ex se natos adficit. Sic proprio sæpe dolore nobis adamatam vellemus dolorem redimere, quod gravius velut sauciet telum per tam amicum corpus nos petens. Et qui pro alio perire non recusat, vel tantum gloriæ ex isto facto sperat, quod vita bene emi judicet; vel eo extincto id in se malum timet redundaturum, ut vita sibi non amplius sit exponenda.

§. 2. Enimvero parum homo abfuturus fuisset à bellis, nec multo cuitiorem aut commodiorem quam ipsæ vitam degeret, ni altera quoq; per naturam insita ei foret inclinatio, ut in societate sui similium versari gauderet. Quod manifestius est, quam ut pluribus ostendi debeat. Perpetua solitudine homini nihil tristius. Soli inter animantia datum articulado sono animi sensa aliis posse exponere, quo nullum aptius instrumentum societati contrahendæ aut servandæ. In nullo animantium genere unius commoda ab aliis tantum possunt promoveri, quantum hominum à se invicem. Vitæ humanæ ea indigentia, ut, non conspirantibus in mutuam operam pluribus, maligne admodum servari possit. Imbecillitas hominum recens natorum major est, quam ullius alterius animantis; & cum cæteris pauci dies aut menses sufficiant ad id, ut sibi ipsis de victu prospicere queant, illis vix anni aliquot sufficiunt. Adde quod bestiiis victum ubivis obvium terræ exposuit, sed quæ homini

homini congruunt, industriam plerunq; & cultum desiderant. Et tamen minima isthæc est pars, ut quis nominis humani dignationem mereatur, victum posse veniri suggerere. Quid? quod non solum bestiis præda essemus futuri, sed & belluarum more in nos ipsos invicem grassaturi, ni in pacificam societatem omnino coire nos natura jussisset.

§. 3. Ast ne quem forte moveant rationes eorum qui isthæc tam clara negare sustinent, sciendam. 1. Ducas hæc inclinationes, quibus homo seipsum amat, & societatem adperit, ex intentione naturæ ita temperari debere, ne per illam huic aliquid decedat. Scilicet homini ita sui amorem natura commendavit, ut ne tamen propter eundem aliquid committat, quod inclinationi ad societatem repugnet vel ipsam societatis naturam lædat. Quod ubi per affectuum exorbitantiam negligit, & suum quærit commodum cum iniqua aliorum læsione, enascitur quidquid est turbarum, queis homines inter se colliduntur. 2. Ut certa individua in certam coeant societatis speciem, id fieri vel ob peculiarem ingeniorum, aut aliarum qualitarum congruentiam, vel quod finem aliquem peculiarem magis apud hos, quam illos obtinere se posse putent. Nequaquam autem necesse est, ut omnes homines in unam coalescant societatem, in qua omnes inter se sint æquales; sed sufficit, si iidem in plures ac distinctos sese congregent coetus, qui tamen inter se haudquaquam infociabiles omnino sint, sed læsionibus injustis invicem abstineant, & quantum per arctiores possunt obligationes, commoda & bona invicem communicent.

§. 4. His positis non difficulter responderi potest ad id, quod quidam disserunt: Verum quidem esse homini per naturam, seu quatenus est homo, id est, statim atque natus est, solitudinem perpetuam accidere molestam; infantes ad vivendum, adultos ad bene vivendum aliorum indigere ope; hominesq; mutuos con-

gressus natura cogente adpetere. Enimvero societates civiles non meros congressus, sed foedera esse, quibus ineundis fides & pacta necessaria sint. Horum ab infantibus quidem & indoctis vim, ab iis, qui damnorum à societatis defectu ortorum in experti sunt, utilitatem ignorari. Unde fieri, ut illi, quia quid sit societas non intelligunt, eam inire non possint, hi autem, quia nesciunt, quid profit, non curent. Ergo omnes homines, cum sint nati infantes, ad societatem ineptos natos esse, plurimos per omnem vitam tales manere: disciplina autem, non natura, hominem aptum fieri ad societatem. Sed facile patet objectionis colorem fere oriri ex cavillatione vocabuli græci *πέρυξ*, quod Latinis interpretibus solemne est vertere *aptus natus est*, quo proprie significatur naturalis inclinatio ad aliquid, cum naturali potentia recipiendi actualem aptitudinem illi rei exercendæ; etiamsi ista actualis aptitudo non statim per nativitatem insit, sed per industriam demum sit introducenda. Sensus itaq; critici istius, homo natura est animal sociale, hic est: hominem à natura destinari ad societatem sui similium, eamq; ipsi quam maxime congruam esse atq; utilem; eundemq; tali præditum ingenio, ut per culturam possit recipere aptitudinem recte versandi in ista societate; immo hunc ex societatibus vel præcipuum enasci fructum, ut recens nati, quæ per naturam actualis istarum rerum intellectus non est insitus, in istis in idonea earundem membra efformentur. Nec intra connubia aut familias ista aptitudo consistit, sed etiam ad civitates constituendas sese extendit; ubi plures familiæ securitatis & copiosioris vitæ causa cœunt, communisq; consilio societatis negotia administrant, sub certis imperandi & parendi legibus. Quales societates natura omnino inter homines esse voluit; etsi hoc in arbitrio hominum fuerit relictum, adeoque per pacta determinandum, quæ individua cui societati sint adjungenda, aut quis iisdem gubernandis præficiendus.

cus. Nec ideo civitas in se naturæ congrua esse definit; quod multi per vim injustam & scelera ad ejus gubernacula nitantur. Verum uti civitatum complures dantur formæ particulares; ita diversa hominum ingenia diversis formis magis congruunt. Quod si vero alicujus ingenium conditiones æquas, sine quibus societas coalescere aut stare non potest, accipere per superbiam, dedignatur, haudquaquam id indicio est, hominem non esse animal sociale; sed istum vel minus aptum esse ad vivendum in peculiari aliqua societatis specie, puta, in qua omnes æquo fruuntur jure; vel vitiose proprio amori plus justo indulgere, quem tamen cum inclinatione ad societatem placide conspirare natura jubebat. Id vero nullius momenti, quod adfertur, commoda vitæ magis dominio posse juvari, quam mutua opera. Nam nec stabile dominium ullum sine societate est; nec ut omnes homines in alios homines dominium habeant omnino fieri potest.

§. 5. Quod autem ulterius objicitur; Si homo amaret hominem naturaliter, id est, ut hominem, nulla ratio reddi posset, quare unusquisq; unumquemq; non æque amaret, ut æque hominem; aut cur eos frequenter potius, in quorum societate sibi præ aliis honor defertur & utilitas; ad id sciendum; Omnes quidem homines naturæ inter se similitudinem conciliasse, adeo ut revera generalis illa amicitia ex communi natura resultans, communis quoque omnibus esse debeat, nisi si quis forte sceleribus ea sese indignum reddiderit. Enimvero ad communem istam naturam complura accedunt, quæ in causa sunt, cur hic magis amet hunc quam illum; puta quod ingeniorum major sit inter ipsos circa peculiare inclinationes congruentia, vel quod propius eorum origines distent. Tunc autem nulla ratio posset reddi, si velut fungi è terra omnes homines simul essent enati, nulla invicem cognatione; aut si omnimodam inter se similitudinem ingeniorum haberent. Qualis

hominum status uti nunquam exiit; ita ex illius suppositione contra id, quod res ipsa ostendit, nihil concludi potest. Cæterum ideo eos libentius frequentat homo, in quorum societate ipsi potius quam alteri defertur honor & utilitas, quod quisq; commoda sua amet. Id quod haudquaquam naturæ repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turbetur. Nec enim ideo societates colere natura nos jussit, ut nostri curam negligeremus; quippe cum illæ vel maxime id efficiant, ut per mutuam auxilii atq; bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possemus prospicere. Ac licet quis, dum societati alicui sese adjungit, primario suum, secundario sociorum commodum spectare soleat; nihil tamen obstat, quo minus debeat ita proprio studere commodo, ne commodum societatis lædatur, singulisve membris injuria inferatur; aut interdum neglecto proprio commodo bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum societatum, id est civitatum, non à mutua hominum benevolentia extitisse, sed à mutuo metu; (vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac præcautione futuri mali sumpto.) Nam id vel maxime naturæ humanæ conditioni congruit, ut cum singuli aut pauci injuriis essent expositi, plures inter se uniti contra mala sese munirent; nec solus hic civitatum finis aut usus, malum declinare. Nec id requiritur ad hoc, ut societas aliqua naturæ congrua dicatur, ex sola benevolentia mutua coaluisse; quæ tamen neque in civitatibus constituendis prorsus abest: quippe cum illi saltem, qui prima velut fundamenta civitatum ponunt, pleriq; mutua benevolentia invicem jungantur, etsi fors alii deinceps ex metu his sese associare compellantur.

S. 6. Operæ pretium est autem considerasse, quam conditione victuri essent homines, si omni destituerentur obligatione à natura ad colendam inter se societatem;

tatem; vel si non essent animalia socialia. Ubi sane adparet, cum nullum ipsis jus invicem fuerit intercessurum, futurum fuisse ut quilibet in quodlibet æquale cæteris jus habuerit; ac sine ulla injuria potuerit quilibet cuilibet inferre, quod ad conservationem sui ipsius facere videretur, quantum vires cujusq; id admisissent; ex quo oriturum fuisset bellum omnium adversus omnes, quæ ipsissima est bestiarum vita. Quemadmodum enim, ideo, quod homini cum brutis nulla juris communio intercedit, cuilibet, (ubi removeas respectum, quo in bruta jam certi homines jus sibi præ aliis quæ sivere,) quodlibet animal, ubi libitum fuit, vel occidere, vel ad ministeria præstanda cogere licet: quantum per vires conceditur, citra injuriam bruto illatam: sic si nulla mihi adversus ullum hominem esset obligatio, posita naturali facultate alterum lædendi vel etiam occidendi, liceret mihi utiq; vitam ac membra mea quantum possem tueri, omniq; media eo inservientia adhibere, quorum ad finem aptitudinem penes me solum esset judicare; adeoque possem non tantum mihi vindicare ea omnia, quæ conducere mihi judicasset, sed etiam quemcunq; hominem occidere, debilitare aut alio modo constringere, siquidem id securitati meæ expedire videretur; cui utiq; in tali statu, nulla obligatione mutua existente, nisi per vim, prospicere non possem. Atq; idem cum cuilibet in quemlibet licuisset, quid aliud, quam rapaces in proprium genus belluæ fuissent homines? Enimvero cum in tali statu homines nunquam extiterint, nec ex intentione Creatoris unquam existere debuerint; incongrue admodum, & vix citra contradictionem hic vocatur status naturæ. Unde quoque incommoda ex tali statu resultantia directe non debent substerni pro fundamentis legis naturæ, (etsi revera, ne iste status inter homines existat, lex naturæ facit;) sed illud potius, quod Deus directe destinaverit hominem ad colendam vitam socialem. Hæc enim nisi fuisset

directa DE intentione, non magis necessarium fuisset hominibus ob incommoda ex vita non sociali orta invicem pacta inire, quam cæteris animantibus cum ursis, lupis aut leonibus ad evitanda incommoda vitæ, quæ ipsis degitur, non socialis. Nec est, quod regeras, rationem his deesse, qua vim pactorum intelligant. Nam neq; hominibus rationem dedisset Creator, nisi societati colendæ eos destinare voluisset.

OBSERVATIO IV.

Homini ita curam sui agendam recta ratio dicitur, ut ne societas humana turbetur.

I. Lex natura innotescit per dictamen rationis. II. Quomodo limitandum illud; quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. III. Obligatio legis natura unde IV. Leges natura fundamentales. V. An ex solo amore suiipsius leges natura derivanda? VI. Quid in necessitate propria liceat in alterius vitam? VII. Aut res? VIII. Leges natura circa conservationem suiipsius. IX. An lex natura & instinctus circa idem objectum versari possint? X. Quid homini liceat in propriam vitam? XI. Ex cura propria salutis licitum sit bellum.	XII. Defensio propria quando locum habeat? XIII. Quousq; progredi possis? XIV. Bellicæ vis medium extraordinarium hominibus invicem agendi. XV. Bellum non ex quibuslibet causis recte suscipitur. XVI. Quid in hostem liceat? XVII. An subditos hostis corrumpere liceat? XVIII. Temperamenta licentiæ bellicæ. XIX. Bellum componendum, quantum fieri potest. XX. Qualis casus de non offendendo in posteram exigenda? XXI. Lex natura de colenda pace & exercenda humanitate. XXII. Qua

- XXII. *Qua ratione homines invicem aequales?*
 XXIII. *Lex naturæ generalis de non lædendo jure alterius.*
 XXIV. *Leges de non violando alterius corpore.*
 XXV. *De non violanda pudicitia.*
 XXVI. *De non diffamando.*
 XXVII. *De non mæchando.*
 XXVIII. *De non lædendis rebus alterius.*

- XXIX. *De servandis pactis.*
 XXX. *De restituendo damno dato.*
 XXXI. *De provocando ad arbitros.*
 XXXII. *De recte judicando.*
 XXXIII. *De gratitudine.*
 XXXIV. *De recte adhibendis signis, ubi.*
 XXXV. *De mendacio.*
 XXXVI. *De Interpretatione signorum.*

S. I. **E**T si, quando in lucem homo prodit, nulla rerum cognitione animus ipsius deprehendatur imbutus; ita tamen dispositum ipsius intellectum formavit **D**euS, ut postquam cum ætate ipsius se vires exserere cœperiat, ex inspectione rerum naturalium notiones quasdam concipiat, uberiori scientiæ post superstruendæ inservientes; & ex contemplatione sui agnoscat, quas actiones ipsum tanquam naturæ suæ congruentes Creator obire voluerit, & quas vitare, tanquam eidem repugnantes. Circa illas aliorum est occupari; nobis de posteriori paulo curatius heic dispiciendum. Per experientiam igitur constat, quod ubi ex infanti ignorantia sese rationis lumen in homine paulo clarius extierit, atque ad contemplationem suæ naturæ se convertit, ratio ipsi per adfectus aut vitiosos habitus non corrupta, distiter. par quidem esse, ut ipse se quantum potest, curet & conservet; quia tamen à Creatore ad societatem cum alijs hominibus colendam destinatum sese animadvertit, necessum esse, ita curam sui temperare ne cum alijs insociabilis fiat, aut ne societas inter homines turbetur. Id ipsum est, quod vocamus legem Naturæ. Hæc, uti dictum, ex consideratione naturæ & conditionis humanæ absq; adminiculo aliquo supernaturali innotescit. Nec ideo ea natura

nota esse desinit, quod aut multis haud ista ingenii vis, ut proprio ratiocinio eandem investigare queant, aut quod istius notitia plerisque per informationem aliorum adquiratur. Sufficit enim, quod ingeniorum saltem mediocrium eam eruere possit perspicacitas; ceteri autem, ubi ejus, docentibus aliis, adquisitam notitiam cum naturæ suæ conditione contulerint, perspicere queant, necessario sibi hanc legem congruere. Ac uti per legem naturæ humana societas coalescit & conservatur; ita hic haud minimus societatum jam constitutarum fructus est, ut in ipsis per aliorum institutionem, atque ipso exercitio legem naturæ etiam hebetiores addiscant.

§. 2. Qui vero valde commendatur modus facile in plerarumque cognitionem legum naturæ perveniendi; scilicet, ut facturus quid in alterum cogitet, se illius loco poni, quicum est agendum, & alterum vicissim ipsius loco constitutum; ita est restringendus, ut isto casu consideretur, non solum quid inferri nobis placeat aut displiceat; sed etiam quæ alteri obligatio aut necessitas nobis quid inferendi incumbat. Adeoque tritum illud; *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, hactenus duntaxat valet: quemadmodum tibi non vis fieri, ut alter quid ingrati tibi inferat, ad quod per obligationem aliquam aut necessitatem non adigitur; seu, quod eodem recidit, uti tibi non vis fieri ab altero, quod sit injustum aut inhumanum; ita tale quid tu alteri ne intuleris. Qua ratione per dictum illud iudex sane non impeditur, quo minus de fontibus supplicium sumat; etsi ipse fontium loco constitutus supplicium effugere, æque ut illi, sit desideraturus. Sic circa illud ab ipso **SERVATORE** prolatum: quidquid volueritis, ut alii vobis faciant, id iis ipsi quoque facite; itidem cogitandum est, non solum quid ab altero nobis fieri gratum sit futurum; sed etiam, quid iste alter commode facere possit. Unde haudquaquam oportet me servo meo
calceos

calceos purgare, quia volo, ut ipse mihi eos purget. Et injungitur isto præcepto justitiæ ac humanitatis potissimum exercitium; quæ sane humanitas haudquam requirit, ut aliquid alteri dem, quo ipse citra magnum meum incommodum carere nequeo, aut præstet, quæ vel ipse commode præstare non possum, vel quæ alteri, ut à me præstentur, adeo necessaria non sunt.

§. 3. Obtinet autem dictamen illud rationis, seu lex naturæ, vim obligandi homines ex autoritate Creatoris, tanquam supremum in ipsos imperium gerentis. Qui cum hominis naturam ita formarit, ut ad societatem colendam ipsum esse destinatum satis adpareat, eaque de causa eidem animum istarum fecerit notionum capacem; intelligitur sane eundem quoque voluisse, ut homo fini ab ipso præscripto sese attemperet. Adeoque cum per legem naturæ iste finis obrineatur, obligasse quoque ad eam servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expresse ab ipso DEO huic fini adsequendo constitutum. Qui enim alicui pro imperio injungit finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda illa, quæ fini obtinendo sunt necessaria. Ac habuissent perfectam vim obligandi hominem leges naturæ, etiamsi DEUS eas nunquam in verbo quoque suo revelato proposuisset; nec eo minus leges sunt, quod videntur tantum conclusiones quædam ratione intellectæ de agendis & omittendis, non autem orationes ejus, qui aliquid fieri vel non fieri jure imperet. Tenebatur enim homo Creatori suo obtemperare, etiamsi peculiari revelatione autoritatem ipsi suam non ostendisset; quippe cum alias imperio summi rerum Arbitri subjectum se etiam citra istiusmodi revelationem sentire posset; & lex est decretum superioris, quacumq; demum ratione subdito innotescat, sive per signa notionalia seu orationem voce aut scripto expressum promulgetur, sive ex

con-

conditione naturæ aut negotii, quod gerendum, ratiocinando sit colligenda & præsumenda. Ac nemo negaverit, eos quoque, queis Scripturæ Sacræ nunquam innotuerunt, in legem naturæ peccasse; quod dici non posset, siquidem ea vim legis ex promulgatione per Scripturâs facta mutuaretur.

S. 4. Sunt autem leges naturæ fundamentales, & ex quibus reliquæ omnes fluunt duæ: 1. *Ut quilibet vitam & membra sua quantum potest tueatur, seque ac sua conservet.* 2. *Ut ne perturbet societatem humanam, seu, ne faciat aliquid, quo minus tranquilla inter homines societas esse queat.* Hæ ita inter se conspirare, & invicem velut implexæ esse debent ut in unam velut coalescant legem, scilicet: *Ut ita quisq; conservare se studeat, ne societas inter homines turbetur.*

S. 5. Equidem sunt, qui ex sola priore lege reliquas omnes satis argute deducunt. Scilicet cum, remota omni societate inter homines, quilibet in quælibet æquale esset jus habiturus, ex quo bellum omnium adversus omnes fuisset oriturum; qui tamen status conservationi & securitati hominum quam maxime repugnet, ac infinitas secum molestias atq; miserias trahat; Igitur quærendam esse pacem, quatenus ejus habendæ aliqua spes affulserit; ubi haberi ea non possit, quærenda belli auxilia: Adeoq; jus in omnia non esse retinendum, sed pactis, queis omnino standum, societatem mutui auxilii causa constituendam, & sic deinceps. Enimvero cum supra ostensum fuerit, naturam directe hominem sociali vitæ destinasse; ita ut, licet peculiari se vinculo particulari alicui societati adstrinxerit, cum omnibus tamen, etiam qui extra istam degunt, hominibus quantum per ipsos liceret universalem pacem coleret, & quæ commode posset, humanitatis officia exhiberet; merito quoq; socialis vitæ conservatio pro fundamento legibus naturæ substernitur; non vero secundario assumitur tanquam aliquid, ad quod suscipiendum homines ex accidenti

cidenti fuerint compulsi. Unde incongruum quoq; est, ex dictamine rationis, præcisa suppositione socialis vitæ, velle derivare jus aliquod naturæ primævam; quippe cum omnia, quæ isthoc modo colliguntur, ad socialis vitæ naturam necessario sint attemperanda. Ac ponamus populum aliquem internam inter se pacem colentem, istis pollere viribus, ut reliquis omnibus queat esse metuendus; adeoq; ab aliis lædendis haudquaquam isto metu reprimatur, ne fors sua in ipsum exempla stantur: si talis populus in aliorum imbecilliorum personas aut res pro lubitu grassaretur, ageret, raperet, occideret, in servitutem abstraheret alios, prout sibi expedire judicaret, quis non agnoverit directe ab his jus naturæ violari? Aut quis à coetu luporum eosdem differre dixerit? Et poterat tamen (quod supponimus,) populus iste se conservare, etiamsi fors nullum adversus alios jus adhiberet. Quin præprimis ad violandum jus naturæ inducit illa persuasio, aliquem sibi ipsi sufficere; saluti suæ abunde prospectum; non esse, quod reliquorum officia mereri studeat. Nec ex alio fonte profluxit consuetudo, multis olim populis recepta, exteros latrocinii infestandi, & piraticam exercendi; eo quod civibus se tantum suis obstrictos putarent, extraneis nullo juris vinculo obligari; adeoq; cum civibus tantum suis pacem, cum cæteris omnibus bellum esse. Stat ergo, uti vita hominum sine societate bestiarum vitæ similis est futura; ita legem naturæ in eo præcipue fundari, quod socialis inter homines vita sit conservanda. Et usque adeo adsertioni nostræ non repugnat, ut potius eandem firmiter adstruat naturæ nostræ conditio, quæ, etiamsi nulla naturæ lege ad colendam societatem adstringeremur, sponte eam instituendam suaderet, ob commoda ex eadem fluentia, & effugiendis incommodis, quæ vitam non-socialem comitantur.

§. 6. Dispiciendum vero heic, an non illa lex de conservando seipso sine turbatione societatis aut læsione alterius,

alterius per necessitatis casum restringatur; seu an non alterius corpus aut res lædere liceat, siquidem ego me ac mea aliter servare nequeam? Ubi illud heic supponimus, teneri quemlibet, extra æqualem necessitatem positum, ex lege humanitatis alteri in extrema necessitate constituto pro viribus succurrere; idq; subsidium necessitatem eodem fere modo vindicandi potestatem facere, quo ea, ad quæ jus habemus; manente obligatione restitutionis, saltem per modum gratitudinis, ubi præsens necessitas remota fuerit. Merito enim ea vis necessitati tribuitur, ut prævaleat rationibus illis, quibus alias, quæ ex humanitatis lege debentur, non per vim vindicare jubemur. Potissima autem controversia est, an necessitas alicui det licentiam in vitam alterius? Ubi de distinctis casibus distincte est judicandum. Ac primo quidem, si v.g. Princeps, aut cui alias in vitam meam quocunque modo in præsens statuendi vis est, me jubeat alterum, de cujus innocentia mihi constat, interficere, ni ipse velim interfici; sane siquidem meram duxerat executionem mihi injunxerit, vix dubitabit quispiam, quin vitæ meæ servandæ manus meas isti ministerio recte commodate queam. Nulla quippe ratio est, quare vitam meam prodigam, altero nihilominus per alios tollendo, præsertim cum, qui eam mihi necessitatem admovet, totum sibi factum vindicet, nec ullam reatus partem in me derivare videatur. Etsi merito tale ministerium deprecor, ubi id citra ingens periculum effugere licet, etiam ubi sola mihi exsecutio mandatur. At vero alius casus est, si Princeps mortem interminatus jubeat, innocentem sua sententia tanquam fontem condemnare. Nam hac ratione iudex officii sui violationem commodat ad præbendam occasionem speciosam in insontem tanquam noxium sæviendi adeoque magnam reatus partem in se derivat. Cujusmodi facti turpitudinem vir bonus etiam cum periculo vitæ effugere præclarum ducat; Dantur præterea a-

lii casus, quibus, ut vita mea seruetur, alterius vita probabili mortis periculo exponi possit, non quidem directa intentione, sed indirecte & consequenter. Sic v.g. quando duo sumus in præsentis vitæ periculo, ut aut utriq; simul sit pereundum, aut unus duntaxat seruari queat, alteri sane alias perituro fata admove- licet, ne ipse cum eo perire cogar. Sic in naufragio, ubi tabulam ego occupavi duorum non capacem, si quis adnatans eidem se quoq; injicere velit, me simul secum perditurus, nihil obstat, quo minus quavis violentia eundem à me rejiciam. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, unus vel ponte post se dejecto, vel porta clausa alterum in præsentis vitæ periculo destituere potest, si uterq; simul seruari nequeat. Pari modo si robustior aliquis mortem intentans me persequatur, ac in via, qua fugiendum, forte quis occurrerit, cui alias ab isto nihil periculi, siquidem admonitus non efferit, aut id temporis locive angustia non admiserit, licebit sane illum prosternere, & per ejusdem stragem fugam capescere; etiamsi probabiliter ex isto impulsu corpus ipsius vehementer adpareat affligendum; nisi forte persona obstans ejusmodi sit, ut mihi etiam probabile vitæ periculum potius sit subeundum, quam ut ipsa mei causa graviter lædatur. At vero si quis petulantè aut inhumane mihi obstiterit, & viam fugiendi indulgere renuerit, cum directa quoque intentione tanquam hostem occidere possim, siquidem leviori modo non possit amoveri. Quod si vero v.g. in naufragio plures in cymbam insilierint, quam illa ferre possit, ita ut si ceteri seruari velint, necessario unus pluresve sint projiciendi, posito omne hæc æquali gaudere jure, forte erunt ducendi, qui projiciantur; si quis sortiti detrectaverit, tanquam qui omnium perniciem quærat, absq; ulteriori mora precipitari poterit. Quos casus, & si qui his similes occurrunt, qui probe expendit, haudquaquam metuet, ne ex hisce sequatur; posse quoque

que alterius vitæ noceri, ut membrum aliquod servetur; & ne eo usq; tandem res perveniat, ut quævis incommoda nostra alterius damno recte depelli arbitremur. Nam neq; qui servandæ vitæ favor adest, cætera æque bona comitatur; ac nulla lex humanitatis jubet, ut ejusmodi incommoda æquali aut majori meo incommodo ab altero avertam; unde nullo colore vis heic ab altero adhiberi potest.

§. 7. At quando tantum circa res alterius versatur necessitas, seu quando vita nostra non nisi per res alterius servari potest; vix est dubium, quin illæ per vim & invito domino, quem eadem necessitas non urget, ubi aliud medium non succurrit, vindicari possint. Idq; non ex exceptione aliqua, in pacto proprietatem initio constituyente addita aut subintellecta, ut in casu necessitatis communitio rerum rediret, sed ex ratione modo dicta. Unde si quis per vim tali necessitate oppressum rei suæ usu prohibuerit, proprie injuriam intulisse non dicitur, sed in caritatis duntaxat legem peccasse; quorum prius tamen necessario dicendum foret, siquidem expirante hoc in casu proprietate, indigentia æquale cum possessore in rem jus daret. Neque tamen domino injuria fit, dum officium alias à volente præstandum, ob necessitatem ab invito extorquetur, præsertim restitutione saltem per modum gratitudinis suo tempore facienda. At vero quemadmodum in pari casu indigentia sibi quisq; naturaliter est proximus; ita eripere quoque per vim mihi alter non potest rem meam, quo ego æque ac ipse opus habeo. Unde etiam minus cum veritate congruere arbitramur; debitorem in extrema necessitate destitutum non teneri rem debitam, statuto exhibendi eam tempore præsentis, restituere creditori, æquali necessitate laboranti. Certum enim est, creditorem hoc in casu debitori rem sibi debitam per vim jure eripere posse. Atqui absurdum videtur, alicui competere jus alteri rem quampiam per vim directa cum intentione

tionē eripiendi, siquidem in isto altero nulla in sit obligatio eam rem ipsi tribuendi. Nam quod necessitas res communes faciat, jam negavimus; & quod affertur, possidentis conditionem esse meliorem, valet duntaxat, quando petitoris jus nondum liquido est probatum. Ite autem casus parum dubitationis habet, an incendio exorto vicini ædes de jicere liceat, ut meæ serventur. Nam per istam dejectionem vicinus ex me proprie nihil damni patitur, cum ex alias sint conflagaturæ; nec querendi causam habet, quod manu potius hominum, quam flamma procubuerint, ut ea ratione à vicinis damnum averteretur.

S. 8. Ex priori autem fundamentali lege hæc generalis profluit: *Quilibet debet omittere ea, quæ vel rationis usum debilitant, vel corpori noxam aut labem inferunt.* Hujus legis exercitium, etsi immediate in propria cujuslibet persona terminetur; omnino tamen etiam respectum aliquem ad conservationem societatis involvit, & in ipsius usum consequenter redundat, dum vel ipsa membra, queis societas constat, se conservare jubet, aut ita se attemperare, ut ne sibi juxta ac societati oneri sint. Immo vix opus fuisse videtur hac lege, & suo quemq; instinctui natura circa curam sui relinquere poterat, nisi sociali hominem vitæ colendæ destinare voluisset. Porro ex isthac lege promanant præcepta juris naturæ de componendis & sub imperium rationis redigendis affectibus; quippe qui rectum de rebus judicium ferre impediunt, & frequenter in ea abripiunt quæ nobis aliisq; sunt noxia: de fugienda ebrietate; utpote quæ præter noxam corpori illatam mentem de statu suo deturbare suevit. Adeoq; efficit, ut in contraria legi naturæ tendamus, quæ ad sui observationem omnino rationis usum desiderat. Nihil autem interest, utrum contra officium directe quis faciat; an id suscipiat volens, per quod ineptus officio suo obeundo reddatur. Item de fugienda Venere irregulari, seu foedis illis com-

T

mixti-

mixtionibus, cum eodem sexu aut diversis speciebus, quæ turpem corpori animoq; labem adspargunt, violatam pudendis actibus humanæ naturæ dignitate; præterquam quod directe fundamenta societatis humanæ subversum eunt, quæ sine propagatione speciei durare nequit. Et deniq; *de non mutilandis membris*, (nisi fors ob salutem totius corporis,) & *vita non projicienda, non reposcente eandem natura aut obligatione*. Sed quod membrum aliquo morbo aut casu jam corruptum à corpore separari possit, ne contagio totum corpus inficiat ac perdat, extra dubium est.

§. 9. Cæterum sunt, qui heic controversiam movent, quasi isthæc lege naturæ non præcipiantur, ideo quod instinctus atq; appetitus sensitivus in talia jam antea satis valide feratur; nec necessarium fuisse, ut ad ista per legem naturæ homo obligaretur. Intelligunt autem heic non tantum conservationem sui, sed etiam appetitum societatis, ac matrimonii, curam atq; educationem sobolis; quæ antiquis nonnullis prima naturæ dicta fuere; circa quæ hæctenus duntaxat rationi locus sit, ne per ea injuste alter lædatur. Enimvero usque adeo non sequitur, jus naturæ ista non præcipere, quia instinctus naturalis in ea jam antea sat acriter feratur, ut potius naturam eadem, tanquam seminarium generis humani servantia, quam maxime observari voluisse luculenter adpareat; dum velut diffusa soli rationis dictamini, eidem succenturiari jussit instinctum naturalem ita vehementem, ut difficulter admodum homo in contraria niti possit. Quod si enim accurate expendantur molestiæ, quæ vitam humanam necessario comitantur, longe excedentes exiguum illud & vile voluptatum; ac quam multis vita producat, ut fortunæ materiam faciendi præbeant: quotusquisq; non primo quoq; tempore vitam hanc abrumperet, si sola ratio eam servari suaderet, nec instinctus naturalis ejus a morem tam anxie commendaret? Prorsus uti quotidie plurimos peccare

care videmus contra illas naturæ leges, quæ sola ratio dicitur. Sic quotusquisq; liberis operam daret, qui sæpe materiam dolendi, aut saltem certissimam curarum ac laborum causam præbent, ni super rationem etiam inclinatio naturalis eo propelleret? Intercedente præprimis actu tam parum decoro, & consortio mulierum, quod sapienti vile juxta ac tædiosum citra istas illecebras foret. Novimus quidem longe distinctissima esse, instinctum naturalem & dictamen rationis seu legem naturæ. In compluribus etiam hæc duo in contrarium tendunt, ita ut instinctus ab honestate abducat, quam ratio suadet. Quem rationi reluctantem uti homo superare debet; ita superare posse est animi non degeneris. Ast illum instinctum, qui cum rationis dictamine conspirat, retundere furiosi est. Adeoque non omnem instinctum naturalem superare cum laude conjunctum, sed illum duntaxat, qui dictamini rationis obluatur. Et quanquam solus instinctus nunquam ad aliquid agendum obligat; contingit tamen, ut ad aliquid obligemur, ad quod per instinctum quoq; inclinamur, quia idem rationis quoq; dictamen præscribit. Quemadmodum & bruta ideo haudquidquam juris capacia dici possunt, etiamsi solo instinctu ad ea ferantur, quæ ad individui aut speciei conservationem faciunt. Nec vero ideo excusatur mater à peccato in legem naturæ, quæ prolem occidit infamiæ vitandæ causa, licet instinctum erga prolem alio instinctu, nempe abhorrentia ab infamia superet. Nam non solo matris instinctu, sed etiam lege munita erat infantis vita; & nosse mater debebat, minoris esse infamiam suam, quam mortem ejus, qui ex isto actu existit, in quem ipsa antea consenserat. Unde si famæ cura pluri ipsi erat, quam voluptas coitus aut amor sobolis, ante admissum coitum expendisse istud debebat; post haudquidquam proles mori meretur, ne parentem peccasse innotescat. Non autem absurdum esse aut supervacaneum legibus quoque

civilibus talia sancire ; satis Spartiatarum ac Romanorum ostendunt leges ; ubi sane ad matrimonia ineunda præmiis aut per metum ignominia civis impellebantur. Quantum tamen ad jus naturæ, sane illud matrimonium inire præcipit quibuslibet per naturam habilibus, probabilissime nisi prospexerint, plus se humano generi allaturos commodi vita in casto coelibatu exacta, quam si similes sui procreaverint. Enimvero cum illud sit præceptum affirmativum, non obligabit, nisi commoda occasione data, quæ metienda est non tantum ex nubili ætate, & copia conditionis congruæ ; sed etiam considerandum est, an rationes status, quem quis in civitate tueri debet, id patiantur. Contractio autem matrimonio uti fermentatio duntaxat arvi genitalis in nostra est facultate, germinatio autem ex causis naturalibus arbitrio nostro hæudquidquam obnoxiiis dependet : ita ob eandem rationem, qui duos duntaxat liberos procreavit, siquidem uberio rem proventum natura negat, æque legi naturæ satisfecit, ac ille, quem numerosa sobole fecunda uxor parentem fecit.

§. 10. Illud porro heic hæud superfunctorie dispiciendum, quousque se præceptum illud juris naturæ de conservando seipso extendat, & num quis vitæ jucunditatem adspernans, aut declinandis ingentibus miseriis, fata sibi properare possit ? Heic cum magnæ sit invidia à communi persuasione discessisse, quid probabiliter duntaxat dici queat videbimus. Supponimus igitur illud, quod supra demonstratum, quemadmodum sibi ipsi nemo proprie potest obligari ; ita sibi quoque injuriam hæud facere qui vim sibi intulerit. Quod autem ad se ipsum conservandum quis obligetur ex lege naturæ, ejus rei istam rationem videri, quod à Creatore ad colendam societatem humanam sit destinatus, quam transfugæ aut infrequentis militis instar pro lubricine deserere hæudquidquam possit. Cum autem homo non-socialis omni quoque obligatione, bruti instar, fuerit cariturus ;

remoto

remoto isto ad socialem vitam respectu, videtur homini custodiam vitæ & corporis proprii solum instinctum fuisse commendaturum; qui solus cum vim legis non habeat, peccaturum quoque non fuisse, qui contrarium quid illi fecisset. Ex eo igitur, quod vita nostra ob bonum societatis humanæ lege naturæ est velut munita, conficitur; posse aliquem ex obligatione ab imperante injuncta, aut quam ipse cum ratione susciperet, pro salute plurium ejusmodi subire periculum deliberato consilio, ex quo prævidet probabiliter, se nisi insperato fors casu salvum non evasurum. Id quod non solum omnium consensus atq; usus gentium adprobat, sed & ipsæ historiæ autoritate divina consignatæ eos laudibus mactant, qui pro Rege aut civibus suis in pericula descenderint mortem præsentem minantia; etsi eos quandoq; propria virtute aut insperato casu evasisse contigerit; ex cujus tamen spe alias actum in se illicitum suscipere non licebat: Unde illud saltem constat, posse aliquem per legem naturæ ejusmodi actum suscipere pro salute plurium, in quo vitam sibi amittendam probabiliter prospicit. Qua ratione etiam isti navarchæ excusari possunt, qui, ubi hostis nave potitur, ignito fune pulveri nitrato injecto se juxta ac hostem perdunt. Etsi hoc probe sit dispiciendum capitibus Reipublicæ, an tali necessitate duces inferiores adstringi ex bono publico sit. Quod idem inferiori duci considerandum, siquidem ex voluntate duntaxat præsumpta superiorum tale quid suscipiat. Enimvero quid extra hunc casum liceat altioris est indaginis. Equidem istos à crimine autocheirias merito quis excusaverit, qui ex morbo rationis usum perturbante manus sibi inferunt. Horum enim actus, cum à ratione dirigi nequeant, pro non moralibus censentur; nisi fors quatenus ipsi in culpa fuerunt, ut ejusdem usu privarentur. Nec illud ad rem quidquam facere videtur, si quis propriis manibus cadat, seu alios quovis modo adigat ad mortem ipsi inferendam.

dam. Nam qui heic & nunc mori non debuit, non excusatur, si alterius manibus in morte arcessenda usus fuerit; quippe cum ipse fecisse censeatur, quod quis per alium facit; etsi qui manus suas huic ministerio commendavit, crimen quoq; contrahere possit. In universum igitur causæ expendendæ veniunt, queis ad tale quid permotus aliquis fuerit. Nam si ejusmodi sua morte plurium salutem servatum eat, videtur iisdem posse uti excusationibus, quæ iis patent, qui pro salute publica se devovent. Sed & illorum causa favorabilis est, certe miseratione, quam aspera sententia dignior videtur, qui manus sibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili prævident, mortem paulo post sibi ab hoste cum cruciatu adferendam, nec bono publico interesse, cur ad arbitrium alterius moriantur; aut quod ab aliis sibi vident intentari, quo admissio ipsi cæteris hominibus deinceps sint fastidiendi. Quales sunt, qui cum mortem sibi ab hoste truculento aut tyranno instare cernerent, festinare fata maluerunt, quo tormenta effugerent; item fœminæ, quæ pudicitix suæ violationem hoc modo declinarent. Plausibiliter sane in excusationem sui proferre possunt, ex admota tanta necessitate se collegisse, missionem sibi jam dari; ac parum interesse tantillo tempore mortem anticipare, ut tormenta & ludibria non sentiant, quæ ad grave fortasse peccatum stimulare ipsos queant; nec videri naturam generosis animis eam injungere voluisse necessitatem, ut omnino ad lubitum alterius, contumeliis prius vexati vitam ponant. Enimvero qui vel solo tædio molestiarum vitæ communium, aut indignatione malorum, quæ humana ipsum societate inutilem non erant redditura, vel metu cruciatuum, queis fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterat, vitam sponte abrumpit, illi sane nulla patet excusatio, quo minus in legem naturæ peccasse censendus sit.

§. 11. Cæterum uti posterior lex fundamentalis
quosli-

quoslibet homines obligat, ut sibi invicem sponte & amice præstent, quod debent; ex cujus accurata observatione pax resultat, quæ est status humanæ naturæ quam maxime conveniens, & cui constituendæ ac servandæ lex naturæ potissimum homini est insita: ita ex priori lege licitum ac quandoq; necessarium fit bellum, quando scilicet alter posteriorem naturæ legem in me violavit, & damnum inde datum sarcire detrectat. Heic enim prior lex de conservando me ipso, mihi potestatem facit quocunque modo meam aut meorum salutem defendendi, (scilicet ubi judicis copia non est,) contra eum, qui eandem injuste violat; non obstante posteriori lege, quæ alias corpori & rebus alterius læsionem inferri prohibet. Cum enim jus naturæ omnes homines æqualiter obliget ad exercenda invicem ex jure naturæ debita officia, patet sane, quamdiu alter mihi exhibet, quæ lex naturæ præcipit, me eadem ipsi præstare debere. At vero quando alter jus adversus me violat, tunc sane impudentissime idem à me postulaverit, ut ea ipsi exhibere officia pergam; nisi denuo acta poenitentia ad ea repetenda sese obstringat. Alias omnia quoque bona, quæ natura aut industria nobis dedit, frustra essent concessa, si alteri injuste ea violanti, vim opponere non liceret; quam velut proprium in bello agendi modum natura adhibere indulgit, ubi pacificis mediis salus mea expediri nequit. Quam exceptionem autem obligatio subditorum adversus summam potestatem habentes faciat, alibi explicatur.

§. 12. Porro duplici finè vi opus est, vel ut me ac res meas contra eum, qui eas lædere aggreditur, defendam; vel ut alterum adigam damna ab ipso mihi jam data restituere, cautionemque de non offendendo in posterum præstare; unde distinctio inter bella defensiva & offensiva (justa) exoritur. Circa defensionem autem observandum, jus belli, seu vim usurpandi incipere, quando alter lædere me aggreditur, sive id faciat ex de-

stinato consilio & per malitiam, sive ex ignorantia, puta, quod in persona mea erraverit, aut insania fuerit aggitatus. Nam qualicunq; causa impellatur aggressor, nulla mihi obligatio est in gratiam ipsius vitam meam prodigendi. Initium vero lœdendi non tantum actuali læsione jam facta definitur; sed etiam jam tum esse censetur, quando periculum aperte intentatur, & alterum in eo jam manifesto occupari adparet, ut me invadat. Ubi stolidum sane est, primo lese ictui præbere; sed in mature potius vis opponenda, & occupandus, qui in eo jam est, ut me lædat. Ast incerta periculi suspicio etsi ut munimenta tibi circumponas suadere potest; non tamen ut prior vim adhibeas, jus facit, ne ad hunc quidem finem, ut realem, quam vocant, cautionem alter de non offendendo præstet, puta, obsides, fidejussores, pignora, &c. Quamdiu enim aliquis alterum non læsit, nec manifesto in læsione inferenda deprehenditur, habet sane præsumptionem, quod in posterum quoque officium sit facturus; præsertim si id verbis & fide data confirmer. Ab tali realem cautionem per vim quis extorquere recte non potest; deterioris enim ut is esset, quam ipse, conditionis faceret, cum sibi citra cautionem fidem haberi postulet, quam ipse alteri citra eandem habere detrectat. Aut igitur vicissim alteri caveat, quod in tali casu est inutile, & absurdum quoque, nisi uterq; sponte ab initio in id consentiat; aut fide accepta datâq; contentus sit.

§. 13. Quod autem ad intensiorem & modum defensionis; non talem duntaxat naturæ jus adhibere permittit, quæ me ac mea in præsens servet, sed etiam ad cautionem in futurum obtinendum mihi procedere indulget; ad quam dum alter per vim adigi sese patitur, ostendit, sibi superesse animum etiam in posterum me offendendi; adeóq; ubi commodiorem obtinere cautionem nequeo, licite eum occidere possum, etiamsi noxa primum ab eo mihi intentata vitam meam haud tetigerit.

rit. Nam qui in una re jus naturæ in me violavit, ab illo nihil amici expectare possum, nisi ipse sponte resipiscens de damno mihi satisfecerit, aut in posterum mihi caverit. Nec à me injuriam accipit, dum majus malum patitur, quam inferre tentavit; quia dum ipse me injuste lædit, nullum sibi jus reliquum fecit, saltem adversus me valiturum, quo minus quantacunq; vis à me ipsi inferri possit. At quando quis alterum injuste lædit, ni me simul mediate lædat, aut ni ipse sim obligatus istum contra vim injustam defendere, non nascitur mihi jus ipsi vim inferendi, quamdiu quidem adversum me nulla hostilis animi signa ostendit. Nam injuria tertio facta non præbet mihi certitudinem moraliter firmam, istum quoq; in me fore injurium; cum peculiare causæ in tertium incitare ipsum potuerint, quæ in me non deprehenduntur. Etsi non immerito à tali accuratius sit cavendum. Enimvero in civitatibus, ubi communibus viribus singulorum securitas tegitur defensio sui ac rerum suarum cuilibet privatis viribus hætenus duntaxat suscipienda permittitur, quando præsidium publicum implorari tempus non concedit; & quidem intra eum modum, qui vitam meam aut res restitutionem non admittentes extra præsens periculum ponat; quippe cum cautionem in futurum Magistratus potestas ac poena lædenti inferenda satis præstet. Adeoq; qui moderamen inculpatæ tutelæ casui alicui in civitate applicare vult, non merum duntaxat jus naturæ, sed leges quoq; civiles positivas inspicere debet.

§. 4. Ulterius autem circa bellum observandum, illud esse statum hominum non naturalem; in certo casu tamen à natura homini permixtum, scilicet quando alterius injuriæ pace me frui non permittunt. Tunc enim omnia media meam expediendi salutem adversus eos, qui eam per nefas invadunt, mihi adhibere per naturam indulgetur; quæ cum cura sui acerbam injuriarum sensum animo hominis indidit, ut non velit injuriis

riis aliorum se perdi; manuum autem agilitate ac robore corpus armavit, ne easdem impune tolerare cogeretur. Ita tamen natura permittit bellum; ut id gerens pro fine sibi constituere debeat pacem; seu ut officia legis naturæ invicem exercere, & jure suo potiri eoque frui sine impedimento liceat. Alias certum est; eos qui bellum belli tantum causa gerunt, jure naturæ proculcato ipsissimam belluarum vitam agere, queis inter se & cum hominibus bellum est, sine ulla intentione pacis acquirendæ.

§. 15. Præterea etsi qui me læsit, statim mihi præbeat potestatem, quantum in se, bellum adversus ipsum gerendi; circumspiciendum tamen est, quantum boni aut mali ex isto in me aut alios, qui me non læserunt, sit redundaturum. Quæ enim injuriæ salutem meam non profus evertunt, eas bello persequi non debeo, si vel in me meosq; exinde graviora incommoda, quam commoda sunt oritura; vel si aliis, quibuscum mihi pax adhuc colitur, occasione mei belli ejusmodi damna sint eventura, quæ per ejusmodi injuriæ, qualis mihi illata est, insultam tolerantiam ex humanitatis lege avertere debebam. Unde injuriam sibi illatam, ex qua vindicata majus malum exsurgere judicatur, quam bonum, recte & laudabiliter quilibet bello persequi omittit.

§. 16. Cum autem exhibitio officiorum ex lege naturæ debitorum mutua esse debeat, ita ut qui prior ea abruperit, alterum quoque, quantum in se, absolvat obligatione eadem adversum se observandi; facile patet, eum, qui injuste me læsit, remisisse mihi ex sua parte, quicquid alias per jus naturæ à me postulare poterat, ac inter nos omnia juris commercia sustulisse: Adeoq; dedisse mihi facultatem bellum in ipsum gerendi, i. e. vim contra ipsum exserendi in infinitum. Idq; non solum si vitam meam imperat, sed etiam si minorem aliquam injuriam sciens volensque intenet.

Neque

Neque enim majus jus habet v. g. colaphum mihi injuste infligendi, quam me occidendi. Nam quod quidam heic obijciunt, retributionem fieri debere secundum proportionem, locum duntaxat habet in tribunalibus, ubi poenæ à superioribus infliguntur. Ast quæ jure belli inferuntur, proprie poenarum rationem non habent; quippe quæ nec à superiore qua tali proficiscuntur, nec ad emendationem lædenti aut cæterorum directe tendunt; sed ad defensionem ac vindicationem salutis ac jurium meorum, quæ ab altero injuste fuerunt violata. Heic cum lædens per injuriam suam commercia juris inter nos abruperit, licebit mihi quamcunque vim, aperte aut ex insidiis, adversus ipsum adhibere, quousq; poenitentia ductus fidem denuo dederit, de observandis erga me in posterum officiis juris naturæ. Atq; hæc locum habent inter eos, qui apud homines communem judicem non agnoscunt, sive singulæ personæ morales sint, sive compositæ seu societates. Nam inter membra ejusdem civitatis tale jus belli usurpare prohibitum; ubi quilibet injuriarum suarum persecutionem Magistratui committere tenetur, nisi qua præfens discrimen ejusdem subsidium implorandi spatium non relinquit.

S. 17. An vero quorumlibet promiscue opera in bello uti conveniat, quibusdam non satis liquidum videtur. Nonnulli enim discrimen faciunt inter proditores ac desertores suorum dominorum, qui se sponte offerunt, & inter eos, quorum fides promissis aut per præmia corrumpitur: Priorum operam etiam per mores gentium recte adhiberi posse, posteriorum non item. Quod tamen discrimen merum jus belli ignorare videtur. Quæ enim duo ista hostis mei subditorum sollicitatione quærentur, auxiliis & defensoribus illum nudare, & præterea damnum eidem inferre, utriusque, posita justa belli causa, faciendi mihi jus est. Eum finem cur non etiam corruptis per spem præmiorum civium animis

nimis adsequi liceat, nulla sufficiens ratio adparet. Cum enim etiam singuli illi, qui ad me transeunt, sub hostium fuerint numero, in quos per vim sæviendi licentiam bellum dabit; quam licentiam exercere aut remittere possum, prout ratio rerum mearum exigit: licebit utiq; mihi iis omnem belli sævitiam velut condonare, ac commodis insuper quibusdam eosdem cumulare; idq; vel omnino gratis, vel sub conditione facti cujusdam mihi utilis ab ipsis præstandi; scilicet ut citra laborem meum ab hoste se meo se jungant, aut aliquod insuper operæ pretium præstent. Quod etsi fors ipsi sine peccato proprio facere nequeant; tamen ex eo in me nihil culpæ videtur redundare: eo quod nulla adparet obligatio, ut quæ commodissima adparet via jus meum consequi intermittam, ne occasionem præbeam peccandi illis, qui mecum juris commercia per scelus suum in me suspenderunt. Præsertim cum in ipsorum arbitrio relinquatur, quæcunq; demum sollicitationes admoveantur, utrum hostem me experiri malint, an amicitiam meam per conditiones à me positas redimere. At cur in pace v. g. alterius servum non possim sollicitare, ut deserto domino suo ad me transeat, duplex ratio est; tum quia nulla mihi potestas competit istius res intervertendi; tum quia servo ipsi nullum malum recte inferre poteram, si isto suo transfugio me sibi non conciliaret, quorum utrumque in nostro casu adparet. Unde, quod alias huic sententiæ opponitur; non posse aliquem incitare alterum ad id, quo factis is peccet, seu peccare, qui alteri peccandi dat causam, inter non hostes duntaxat valere videtur. Hostis enim, in respectu ad me, in eo est statu, ut dum jus meum adversus illum persequor, non curandum mihi sit, peccandi is ansam inde sumat, an minus. Quod si quis tamen dicere malit, etsi tali ratione neq; ejus qui sollicitatur, neque principalis hostis jus aliquod lædatur, intermittendum tamen istum nocendū hostibus modum ideo, quod lex

naturæ

naturæ licentiam belli, quantum fieri potest, ad modum justitiæ vindicativæ in pace exerceri solitæ temperari velit, nos non valde habiturus sit repugnantes.

§. 18. Enimvero istam licentiæ bellicæ latitudinem valde restrinxit tum mos gentium, qui certos modos hostem perdendi illicitos aut indecoros declaravit, ac in favorem fortitudinis bellicæ quædam velut armorum commercia constituit, ne infelicem fortitudinem pro crimine victor interpretaretur; an quod innocentium quoque intererat, ut injusta moventium bella injuriæ essent tolerabiliores; tum vel maxime jus naturæ. Id enim uti bellum hominibus tantum velut extraordinarium medium stabiliendæ paci indulsit; ita etiam voluit, ut justus bellator vim in hostem, quam quo minus in infinitum grassari pateretur, in ipso hoste nullum erat jus, temperaret, quantum ejus fieri posset, ad modum sumendæ pœnæ ac restituendi damni in pace usitarum. Inde plurima sunt, quæ hostis citra injuriam pati potest, quæ tamen inferre humanus victor recte intermittit. Sic in bello publico justoque, etiamsi hostium censeantur loco omnes, qui intra fines hostium sunt, etiam qui fato ibi suo fuere deprehensi, etiam foeminae & infantes; dux tamen humanitatis observans non debet aliquem interficere, nisi in pœnam justam, aut quatenus absque eo vitam ac res suas suorumque tueri nequit; nec nisi magnis & ad multorum salutem perventuris causis tale quid aggredi, unde innocentibus imminere pernicietas possit. Ex quo constat, non interficiendos pueros, nec foeminas, nisi quid peculiariter vindicandum admiserint, aut virilia officia & ipsæ usurpent. Nec mares, quorum vitæ genus ab armis abhorret; quales sunt, qui sacra curant, agricolæ, mercatores, opifices & artifices quæstum ex pace facientes, item, qui se dedunt, supplices, &c. Nisi si quid hi facinus dignum morte peculiariter commiserint. Humanum quoque est,

ob multitudinem eorum qui mortem meruerant, de summo jure aliquid remittere. Prohibentur quoque hac ratione omnes commissiones, quæ ad jus nostrum consequendum aut bellum finiendum nulli sunt usui, sed meram duntaxat virium ostentationem habent propositam. Similiter etsi injuria hostis mihi adversus res suas licentiam in infinitum concedat, humanitatis tamen lex postulat, nihil perdere rerum hostis, nisi aut necessitatis gratia, aut in compensationem debiti & impensarum in id adsequendum profusarum, aut in locum velut multæ delicto hostium æqualis. Nequaquam autem perdenda res frugifera, quam quis ita tenet, ut hostibus non possit esse in fructu; nec in dubia licet possessione ager vastandus, si magna sit spes celeris victoriæ cujus præmium & ager & fructus sint futuri, aut si hostis aliunde habeat, quo sustentare se possit: Nec res perdendæ, quæ ad bellum faciendum aut ducendum nihil momenti habent. Nec rebus sacris aut religiosis temere admovendæ manus; aut facile ad direptiones violentas aut demolitiones urbium descendendum. Sic cum supra matronarum ac virginum ad consecutionem juris nostri aut stabiliendam pacem nihil faciant, humanus hostis magis considerabit, quid honeste alteri inferre possit, quam quid impune. Sic etsi injuria hostis, quantum in se, licentiam faciat, omnes bello captos in servitutem redigendi, & incircumscriptam in servos potestatem usurpandi: humanitatis tamen erit, (ubi per consuetudinem istud servitii genus non abrogatum) servitio imponendo non grassari, nisi quousq; debiti primarii aut subnascentis quantitas patiatur, aut ni forte in aliquibus peculiare sit delictum, quod libertatis damno puniri mereatur. In taliter captos jus vitæ & necis eadem religione est exercendum, qua à judice publico; circa minores pœnas adhibenda clementia, operæ cum modo exigendæ, & valetudinis servorum humane habenda ratio. Item si quid suum defraudantes genium

comparferint, ipsis relinquendum, nec nisi necessitate exigente eripiendum, & post diuturna aut valde utilia ministeria libertas concedenda. Sic circa repressalias humaniter quis faciet, si his, qui extra culpam sunt injuriæ, relinquat istas res, quibus ipse facilius careat, quam isti; præsertim si adpareat, eisdem id, quod tali modo amiserunt, à civitate sua non recuperaturos. Nec temere usurpandum hoc jus in bona subditorum innocentium, quamdiu spes est, nos nostrum satis facile consequi posse ab originariis debitoribus, aut qui jus non reddendo debitum suum fecere. Pleraq; tamen isthæc, quæ per legem humanitatis circa licentiam belli restricta diximus, communiter Jure Gentium licita esse dicuntur; non quod proprie ex conventionem gentium originem habeant, (nam ea non usurpasse, apud cultiores gentes maximam meretur laudem;) sed quia per communem aliquam inter cultiores gentes consuetudinem pro barbaro non reputatur, qui ista utilitatis suæ causa, aut per affectuum vehementiam, & incutiendo aliis terrori usurpaverit.

S. 19. Enimvero quia belli gerendi facultatem ideo tantum natura indulsit, ut nobis securitas constet contra illos qui pacem nostram turbant; de cætero autem in omni bello ruram pacem tanquam finem spectari, eamque ubi commode haberi potest, servari jubet; inde finiendis bellis jus naturæ præcipit, *ut alter alteri, sumptu cautione futuri temporis, præteriti veniam, petente & pœnitenti concedat*: id est ut pacem ineat cum illo, qui lædendo causam belli dedit, postquam injuriæ pœnitens, restitutione damni facta, pacem petierit. Hanc enim ubi alter obrulerit, nulla mihi amplius justa in ipsum bellandi causa superest. Pacem autem concedere non petenti, i.e. animum hostilem adhuc retinenti, nec futuri temporis cautionem præstanti, i.e. occasionem gravius nocendi capranti, est salutem propriam per degenerem metum prodere. Communiter tamen inter gentes

gentes receptum, ob rationes alibi adductas, & quia ægerrime lædentes ob metum infamiæ ad pacem per confessionem injuriæ animum erant adplicaturi, ut in pacificationibus partes quantum ad justiciam belli haberentur pro æqualibus, præsertim quando æquis utrinque viribus ad pacem descendunt. Cum hoc præcepto cognatum est, quod *pacis mediatoribus præstanda sit securitas & incolumitas*, quippe cum circa rem à natura præceptam laborent, quod facere non possunt, ni securitati suæ satis sit prospectum.

§. 20. Ex eodem fundamento & illud fluit, quod *in imponenda pœna hominibus duntaxat spectanda sit præcautio futuri mali*; (damni enim pensatio proprie pœna non est,) id est, ut aut ipse qui peccavit corrigatur, aut alii ejus supplicio moniti peccare metuant, adeoq; pœnæ gravitatem esse temperandam, prout ad finem istum obtinendum requiri viderur. In pœna enim exigenda tantum præteritum spectare delictum, & punire hoc duntaxat sine, ut peccanti ægre sit, hominis est pacem respicientis, ubi illa haberi potest, & pro belli fine ipsum bellum habentis. Quem enim ita teneo in potestate, ut pœnas de eo sumere queam, eum certe ita constrictum habeam necesse est, ut etiam cautionem de non offendendo in posterum ab ipso possim obtinere. Extra quem finem nulla adparet ratio, quare homo naturæ ejusdem consortem ob quodcunq; factum malo afficere velit aut recte possit.

§. 21. Alteram legem naturæ fundamentalem diximus; *Conservandam esse hominibus invicem vitam socialem, nec quidquam committendum, ut ea turbetur*. Socialis isthæc vita his fere officiis generalibus continetur, ut nulli læsio aliqua in persona aut rebus inferatur, citra antegressum aliquod factum suum, per quod nobis ipsum lædendi licentia aut necessitas adferatur; & ut quilibet ea alteri præster sponte & citra adhibitam coactionem extrinsecam, tam quæ ex obligationibus peculiari-
ter

ter contractis ipsi debentur, quam quæ communis cog-
natio exposcit. Qualia vulgo habentur, queis citra in-
commodum nostrum alteri prodesse possumus, v.g. er-
ranti aut percontanti viam indicare; aquæ proflu-
entis usum ad aquationem concedere, ubi fundus no-
ster inde deterior non fiat; innoxium transitum, quique
ad nullius injuriam tendat, per terras nostras via pub-
lica indulgere, præsertim ubi idonee cavetur, nec à con-
tagio periculum est; non corrumpere, quod mihi neq;
obstat neq; prodest, alteri vero utile esse potest, naufra-
go litoris usum indulgere & similia. Sed & istud vi
præcepti hujus requiritur, ut quilibet sese libenter ad jun-
gat peculiaribus illis societatibus, quas institui necessi-
tas, aut insignis vitæ commoditas suasit.

§. 22. Cæterum cum ista obligatio vitam colendi so-
ciale comitetur humanam naturam qua talem, adpa-
ret eandem omnes homines æqualiter stringere, & ea-
tenus omnes homines esse æquales, ut quantiscunque a-
liquis cæteros antecellat animi corporisq; bonis non plus
habeat juris alios injuriis afficiendi quam cæteris; quem-
admodum & contra neminem maligna naturæ in se libe-
ralitas, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, ut
deterioris conditionis circa fruitionem communis inter
homines juris sit quam alii. Hanc æqualitatem qui de-
dignatur, non magis commodum societatis humanæ
membrum præbere potest, quam qui in particulari ali-
qua societate vivere cupit, nec tamen ejusdem legibus
sese attemperare studet. Ac habet ista vim mutæ con-
ventionis, abs qua, ubi unus discedit, nec alter ea am-
plius tenerur, & præterea jus accipit istum vi ad con-
venta præstanda adigendi. Nam & qui alios non pro
obligatione communi tractaverit, non potest recusare,
quin sua in ipsum exempla statuantur, ac præterea vi in
ordinem ab cæteris redigatur. Est tamen hæc æquali-
tas intelligenda citra præcedens aliquod factum huma-
num, quo isthæc vel ex consensu vel ob delictum re-

stringitur quantum ad actionem, quæ læso adversus lædentem enascitur. Et si enim æqualiter legem naturæ violet, quicumq; alterum ad præscriptum ejusdem legis non tractaverit; ob necessitatem tamen summorum imperiorum humano generi expediebat, ut illi, in quos imperia collata, paulo melioris hæc essent conditionis, hæctenus, ne aliis competat facultas ipsos in ordinem redigendi, etiam si fors in aliquibus legem naturæ violaverint. Idq; non quia ipsi ea re non æque peccent ac alii, sed quia vis summi imperii ipsis subjectos inhabiles reddit, quo minus eosdem coercere possint; cum alias omnis imperiorum efficacia evertatur, si inter subditos atq; imperantes reciprocam quandam fingere velis potestatem, ob legis naturæ violationem poenas mutuo sumendi. Cujus tamen prærogativæ invidia, si qua est, inde lenitur, tum quia per hæc efficitur, ut cæteri eo securius æquali inter se jure fruantur; tum quia ab aliis in eam consentitur, idq; vel ex deliberato consilio & directe; vel indirecte injuriam alteri inferendo, & dum hic per vim repressum it, imperium simul in illum, abs quo injuria profecta acquirit. Alias ex æqualitate, ut hoc quoq; obiter hæc addamus, facile colligere licet, quæ ratione res inter plures dividi debeant, scilicet ut cæteris paribus, si æquale jus fuerit singulorum, res ad partes æquales dividantur. At quæ dividi non possunt, communiter, si fieri possit, sunt utenda, idq; si quantitas rei permittat, quantum quisq; velit. Sin quantitas rei non permittat, tum præfinito & proportionate ad numerum utentium. At si res neq; dividi, neq; communiter haberi possit, usus ejus vel alternus sit, vel unitantum sorte adjudicetur; commodius enim medium hæc inveniri nequit. Ista fors est vel arbitraria, quæ fit consensu contendentium, ac mero casu dirigitur; vel naturalis, ut est prima occupatio, & primogenitura. Circa quas fortis species id communiter observatur, ut arbitraria adhibeatur, ubi plures ad aliquam rem con-

concurrunt, ad quam actu aliquo præcedente jus sibi quæsierunt; naturalis autem, ubi nemo præcedente aliquo actu suo jus sibi ad eam quæsit. Inde res, quæ habentur pro delicto, cedunt primo occupanti, & dignitas patris hæreditaria indivisibilis primogenito, nisi expresso statuto aliter fuerit dispositum.

S. 23. Ex ista fundamentali lege hæc generalis profluit: *Ne quis erga alterum ita se gerat, ut iste æqualitatem illam juris in se violatam queri recte possit.* Contingit hoc quam maxime, si ab altero jus ipsius violetur. Id jus circa ea versatur, quæ per naturam, aut ex instituto hominum ita alicui peculiariter sunt assignata, ut siquidem ipso invito ab altero non tribuantur, eripiantur, aut lædantur, ægre illi fiat. Hæc lex in complures sese speciales diffundit.

S. 24. I. *Ne quis corpori alterius noxam inferat.* Qua lege prohibentur non tantum, quæ directe corpus lædunt, sed etiam quæ consequenter, v. g. terror, & similia affectus tristiores excitantia, queis corpus quoque, non animus tantum, graviter affligitur. non tamen comprehenduntur heic castigationes, modicum corpori dolorem inferentes, quo pueri potissimum aut servilia ingenia admonentur recta agere, aut pravis abstinere. Quod genus tamen castigationis ex instituto hominum non cuilibet promiscue in quemlibet exercere conceditur, sed certis personis, peculiari potestatis genere in alios gaudentibus, adsignatum; idq; evitandis turbis, quæ existere poterant, si castigato de bona intentione castigantis non constaret, ac si idem, quod in se humanitatis est officium, injuriam ab inimico profectam animo interpretaretur. Inde si v. g. quis, cui id à parente commissum non est, alterius filium castiget, ni fors ex præsumpta parentis voluntate id agat, tam parenti, quam filio injuriam facit. Huic, quia ex lege aut consuetudine ab alieno castigationem non admittere tenebatur, illi, quia domino invito & ignaro alienam pote-

statem usurpat. Excipiuntur quoq; ab hac lege poenæ corporales ob antegressa delicta à Magistratibus juste imposita. Hæ enim querendi nullam præbent causam, cum qui civitati sese adjungit, legibus se quoque istius subjiciat, quarum violatoribus eas poenas constitutas norat; præsertim cum cæteri concives eadem quoq; conditione gaudeant.

§. 25. II. *Ne quis invita pudicitiam violet.* Hujus enim integritate foeminae præprimis æstimantur. At quod consentientes utrinq; usq; indulgere Veneri non debeant, siquidem libidini tantum explendæ id faciant, inde est, quia in fundamenta societatis humanæ impingunt, quæ per istas illecebras propagationem speciei promovere voluit. Si vero prolem quæsitum eunt, civilem turbant societatem, cujus concinnitas matrimoniorum religione quam maxime continetur. Peculiariter autem peccant virgines, queis nubendi spes, quando in deflorationem sui pudoris consentiunt. Hæ enim postea corruptas merces pro integris emptoribus subjiciunt.

§. 26. III. *Ne quis alterius famæ detrahat, aut estimationem minuat.* Hujus enim integritas ad pleraq; commoda in vita communi viam velut munit, queis excluduntur infamia adpersi. Et talis quilibet apud eos, queis propius non innotuit, habetur, qualem fama ipsum fert. Præterquam quod acerrimo animos sensu rangit, & maximus ad bella stimulus est ab aliis contemni, ac contumelia affici; & fere quo quis generosior, eo ægrius fert, cum ludibrio ab altero se minoris æstimari, quam quanti ipse sibi judicatur.

§. 27. IV. *Ne quis uxorem alterius adulterio polluat.* Per pacta enim nuptialia marito jus fuit acquisitum, ne alterius cujusq; voluptatibus uxor pateat; scilicet ne is alienam sobolem pro sua alere cogatur. Hoc præcepto prohibentur mares, cælibes juxta ac maritati, ne alterius thalamo insultent. Uxores autem ex lege de servandis pactis obligantur, nemini corporis sui copiam præterquam

terquam marito facere ; id quod etiam finis matrimonii omnino requirit. Quod quo minus etiam consentiente marito fieri nequeat, cum aliàs rei suæ usum alteri concedere liceat, divinæ atq; apud plerasq; gentes civiles prohibent leges, quæ tam nobilis propagationem animantis magna velut religione circumscripsere. Ex eisdem quoq; pacti vigore maritus, monogamia, seu polygamia legibus sit introducta positivis, non debet se aliis fœminis, præterquam uxoribus impertiri. Etsi delicta maritorum in hoc genere, quando fors in solutam inerraverint, haud ita directe cum fine matrimonii pugnent, uti uxorum perfidia.

S. 28. V. *Ne quis rem alterius invito ipso usurpet, corrumpat, aut intervertat.* Cum enim illas res, queis homo ad conservationem sui opus habet, communiter possideri, & promiscue abs quovis usurpari, tranquillitas socialis vitæ non ferat, ex conventionione mutua cuiq; in id, quod recte adquisivit, tale est jus, ut aliis circa id nulla disponendi potestas, multo minus idem corrumpendi aut auferendi, fuerit relicta. Et hoc tam circa incorporales, quam corporales res valet. Æque enim in hanc legem peccat, qui potestate aliquem aut imperio suo uti prohibet, quam qui ipsius pecunias furim aut vi aperta eripit.

S. 29. VI. *Ut quilibet præstet, quod ex pacto aut fide data debet.* Cum enim longe plurima sint, quæ ab homine in alterius usum præstari possunt, extra illa officia, generali humanitatis lege comprehensa ; quo ea jure exigere quis queat, iisdemq; velut rationes suas superstruere, servandæ inter homines societati necessum fuit, ut, quando consensum meum circa rem aliquam præstandam signis expressum alter velut acceptaverit, apud me quidem obligatio seu necessitas interna nasceretur rem conventam præstandi, altero vero jus eandem exigendi. Et hæ conventioniones pacta vocantur, quorum religione societates hominum tanquam firmissimo

vinculo continentur, & quibus violatis justissimæ querelarum exsurgunt causæ. Nam siquidem ego ex pacto quid præstiterim, altero fidem fallente, mea mihi frustra res aut opera periit; sin vero nihil adhuc præstiti, nihilominus rationes meas turbari molestum est, & indignum alterius fidem sequentem ludibrio haberi. Cur autem aliquis alterius fidem, etiam nulla præterea cautione data sequatur, aut quare fidei datæ aliqua inesse vis judicetur, inde est; quod, cum ista nullum commodius vinculum sit sociali hominum vitæ conservandæ, ad quam natura homines destinavit, quilibet præsumatur fini sese huic attemperaturus, quamdiu quidem ipsius facta contrarium non ostenderunt.

§. 30. VII. *Ut quod quis damnum alteri sua culpa dedit refarciat.* Deterioris enim conditionis forem, si alterius malitia aut socordia efficere posset, ut ego invitus re mea gratis carere cogerer. Dicimur autem damnum pati proprie circa illas res, in quæ jus perfectum nobis competit, scilicet ubi vel læditur, perditur aut eripitur, quod jam possidemus, vel ubi non tribuitur, quod ex pacto aut lege civili debetur. Ad quæ enim lex naturæ jus duntaxat imperfectum seu aptitudinem tribuit, ea si denegentur, proprie damnum non judicatur; adeoq; nec ad restitutionem agendi facultas inde nobis competit. Quod autem quis teneatur, quantum in se est curare, ut res alterius, quæ inculpabili modo ad ipsum pervenit ad verum dominum redeat, i.e. indicare aut fateri talem rem apud se esse, & ubi reposcatur restituere; ex universali lege humanitatis est, de curando cujusq; commodo, & avertendo damno, quantum sine proprio incommodo aut damno fieri potest. Id enim hominis ad socialem vitam obligatio exigit, ut aliquid sibi acquirere, seu pro lucro legitimo habere non debeat, quod cum alterius immerentis damno sit conjunctum; nec pro damno reputare, si indebito lucro careat, quod se sine alterius immerentis damno tenere non

non posse novit. Quia tamen generali duntaxat vinculo ad id obstringor, alter sane postulare non potest, ut dum ipsius rem servo, propriæ rei damnum patiar; adeoq; tenebitur mihi saltem impensas, quas in rem ejus servandam impendi, refundere, nisi fors per leges positivas peculiariter quid hæc fuerit constitutum. Cæterum, uti plurimis modis, directe aut indirecte damnum alteri potest dari; ita lex de restituendo damno in plurimas sese particulares diffundit leges, quarum nonnullas velut per saturam hæc subjiciemus. 1. In contractu, qui alterum defraudavit, tenetur ad restitutionem ejus, quod alter minus justo accepit, ac si mora temporis intercessit, cum eo quod interest. Hac lege comprehenduntur, qui mercede debita aut ejus parte operarios fraudant: qui operam quamcunq; locantibus stipendia non solvunt: qui mercedem ampliorem paciscuntur, quam quanti ipsorum opera est: mercatores, qui ad iniquum pretium solvendum emptores adigunt: qui iniqua mensura aut pondere utuntur: qui monetam adulteratam pro genuina subjiciunt; queis illa tamen eodem, quo ipsi dederunt, valore alia occasione reddi poterit; etsi haudquaquam tertio, quippe in quem mihi nihil indulget injuria à tertio accepta, &c. 2. Commodatarius tenetur resarcire, si quid in re commodata fuerit corruptum, aut si prorsus perierit, nisi omnino etiam apud dominum fuisset peritura. 3. Mandatarius tenetur ad restituendum mandanti, si quid ejus culpa aut dolo fuerit damni datum circa negotium mandatum. 4. Fidejussor circa ea, quæ fidejussarii causa impendit, indemnis haberi debet. 5. Amissio aut corruptio pigoris per creditoris culpam facta imputatur eidem in solum. 6. Qui id, quod ex officio gratis tenebatur facere, non nisi accepto pretio voluit, idem restituere debet. 7. Magistratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam non adhibuit ea, quæ possunt ac debent, remedia, tenetur ad restitutionem damni viatoribus ac navi-

gantibus dati. 8. Debitor, qui in culpa fuit, ut creditor ad juris sui consecutionem sumptus facere cogetur, ad restitutionem istorum sumptuum teneretur; & recte temere litigans ad impensas litis solvendas condemnatur. 9. Advocatus, qui calumniis & cavillationibus impedit, ne alter jus suum obtinere possit, tenetur pensare id, quod alter ex ista mora damni accepit. 10. Verus debitor, licet coram tribunali per iniquam sententiam fuerit absolutus, natura tamen debitor manet: etsi subditus, ob imperii civilis in ipsum efficaciam, etiam contra injustam sententiam jus suum exsequi non possit. 11. In populo aliquo illi, qui non solvendo quod debebant, aut jus non reddendo causam dederunt pignorationibus, tenentur ad refarcienda damna aliis, quibus ea de causa inique aliquid decedit. 12. Qui jubet, consilium adhibet, adjuvat, receptum præstat, non verat præcepto aut opem fert ei, cui damnum datur, cum possit & debeat ex obligatione perfecta; qui non dissuadet cum debeat, aut factum reticet, quod notum facere tenebatur ex obligatione perfecta, tenetur restituere, quantum ipse ad damnum momenti attulit, & si à principali lædente restitutio nequeat obtineri, in solidum. 13. Qui promissit aliquid intuitu alicujus rei, quam explorare neglexit, aut si sensum suum de industria recte non expressit, tenetur refarcire, quantum alter damni inde fuit passus. 14. Qui dolo aliquem conjecit in errorem, cujus intuitu ad promittendum induceretur, tenetur pensare, quidquid ex eo errore damni promissor acceperit. 15. Si is, cui promittitur aut cum quo contrahitur, metum irrulerit injustum, ex quo secuta est promissio aut contractus, tenetur liberare promissorem, siquidem hic velit. 16. Qui factum alienum promissit, ad id quod interest tenetur, si facere omisit, quod ex sua parte ad id factum obtinendum præstare poterat. 17. Monopolia exercentes, quando de compacto id agunt, ut res supra pretium, quod summum nunc est in communi pretio vendant;

dant; aut quando vi vel fraude impediunt, ne major copia importetur; aut ideo merces coemunt, ut vendant pretio, quod tempore venditionis sit iniquum, reparare tenentur id, quod alii hanc ob causam minus habent.

18. Homicida injustus (i. e. qui eum occidit, cui jus erat, ne ab isto occideretur; quale jus non est in eo, qui cum altero in pugnam ex provocatione descendit, aut alterum injuste invadit, quia hi censentur renunciassse isti juri; etsi hoc non obstat, quo minus à Magistratu punire possint, quantum id ipsius interest:) tenetur solvere impensas, si quæ factæ sunt in Medicos; & iis, quos occisus alere ex officio solebat, tantum dare, quantum illa spes alimentorum, habita ratione ætatis occisi, valet.

19. Qui mutilavit, tenetur ad impensas in curationem vulneris factas, & æstimationem ejus, quod jam, qui mutilatus est, minus potest lucrari.

20. Adulteri non tantum indemnem debent præstare maritum de alenda prole adulterina, sed etiam legitimis rependere liberis, si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem.

21. Qui imminuit virginem vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum.

22. Fur & raptor tenentur restituere rem subtractam cum incremento suo naturali, & cum subsequente damno ac cessante lucro, ac si res perierit, æstimationem saltem mediani. Idem debent, qui judicio injusto, accusatione per calumniam intentato, falso testimonio damnum dederunt.

23. Qui bello se miscent injusto, obligantur ad sumptus & damna restituenda, quæ opera sua dedere illi, qui justum bellum gerit.

24. In bello injusto quisquis damnum dederit tenetur ad restitutionem. Duces tenentur de his, quæ suo ductu facta sunt: milites in solidum omnes, qui ad actum aliquem communem, puta incendium urbis concurrerunt; in actibus divisis, pro damno quisque, cujus ipse causa unica, aut inter causas fuit.

25. Dux qui debita militibus stipendia non solvit, non tantum

mili-

militibus obligatur, sed & subditis aut vicinis tenetur sarcire damna, quæ isti inopia coacti ipsis intulere. 26. Subditus, qui parte tributorum aut vectigalium dissimulatis mercibus aut facultatibus suis, aut quacunq; ratione Magistratum fraudat, tenetur restituere id, quod hac ratione ipsi est subtractum, quocunq; titulo idem imperium teneat, modo cives expresse aut tacite sese ei subjecerint; non obstante, quod illa portio, quam subditus subtrahit, ipsi supra æquam mensuram videatur imposita, nisi ipse Magistratus ista subditis remittat, aut illi prætensioni renunciet. Quæ tamen renunciatio non facit, ut subditus antea non peccaverit. 27. Quisquis rem alienam vi injusta à se ereptam detinet, tenetur ad eam restituendam, etiam cum eo quod interest, etsi spoliatus ipse illi renunciaverit ad redimendam vexam, uti vulgo loquuntur; idq; sive eam repetat, sive non. Nam ejusmodi renunciatio, utpote per vim injustam extorta, non impedit, quo minus quis ex jure naturæ in integrum debeat restitui. Ast ubi quis rem ereptam domino iterum obtulerit, ac ipse eam recusarit recipere, tunc deum velut titulo donationis eandem possidere incipit. Ex quibus omnibus patet, quod nocentissimus quisque sit obratissimus; & quantum quisque damni dolo aut per culpam alteri dederit, tantum illi debere intelligatur.

§. 31. VIII. *Ne quis in controversia propria jus sibi ipsi dicat, sed eandem coram arbitris disceptet.* Frequentissimum est inter homines, etiam qui leges naturæ observare student, ut de recta adplicatione legum ad facta specialia controversiæ oriantur, nempe, an quod factum est, sit contra leges, nec ne? (quæ quæstiones juris dicuntur.) Heic sane, priusquam ab altero quid jure postulari possit, constare debet, utrius intentio legibus congruat. Ejus rei definiendæ facultatem neutra pars litigantium recte sibi vindicare potest. Fingamus enim, alterutrum in propriam causam serio velle inquirere, & candidum ferre judicium; alter tamen eo stare non tenetur;

netur: quia tanquam inter æquales nulla ratio reddi potest, quare hic potius illius, quam ille hujus sententiam sequi debeat: (si enim utrisq; conveniat, nulla amplius controversia restat.) Ac semper quilibet sibi plus quam alteri favere judicabitur. Necessum igitur est, utrumq; de re quapiam ambigentium in tertium aliquem consentire, cujus sententiam sese secuturos esse, pacto se invicem obligent. Nequaquam autem ad arma statim provolandum, quæ non nisi in eum stringi recte possunt, qui manifestus injuriæ est, etsi fors ex pervicacia id ipse negaverit. Nam illud est in propria causa pronunciare, ob causam nondum liquidam bello aliquem persequi; quod non nisi in manifesta injuria natura indulget.

§. 32. IX. *Ut arbiter utriq; parti æqualem sese præbeat.* Qui enim inter sese controversantur, tanquam æquali jure digni ad arbitrum accedunt. Qui ubi uni plus justo favet parti, quam alteri, statim querelarum exsurgunt causæ, & parata bellis materia. Ex quo consequitur, nullum pactum aut promissum intercedere debere inter arbitrum & partes, cujus vi teneatur in gratiam alterutrius partis pronunciare. Sed nec pactum intercedere potest inter eosdem, cujus vi arbiter obligetur ad pronunciandum id, quod æquum est, aut quod æquum iste censuit. Cujus rei ratio est, non tam, quod alias per legem naturæ arbiter teneatur id pronunciare, quod justum videtur; cujus legis obligationi nihil queat accedere ex pacto, adeóq; supervacuum sit tale pactum; quam quod hoc modo finis arbitri sumpti reddatur irritus, ac fiat progressus in infinitum. Pactum enim ejusmodi ita esset concipiendum, ut staturas se iudicio arbitri partes promittant, siquidem ipse æquam tulerit sententiam. Quod si itaq; post sententia istius alterutrius partium iniqua videatur, aut revera iniqua sit, iterum oritura foret controversia circa æquitatem sententiæ. Cujus decisio cum neq; huic arbitro, neq; partibus competere queat, ad alium necessario arbitrum erit decur-

decurrendum; de cujus sententia si iterum dubium oritur, rursus alius erit constituendus, & sic in infinitum. Ast ubi quæstiones facti arbitro sunt decidendæ, scilicet quando quæritur, an revera factum sit, quod ab una parte factum esse dicitur; itidem partibus sese æqualem debet exhibere, & æque utrique, i.e. quia contradictoria simul vera adseverant, neutri credere. Sed ubi signa in cognitionem veritatis haud perducunt, secundum effata testium sententia erit ferenda; quos alterutri parti non ita oportet esse addictos, ut alteri vix æqui esse possint.

§. 33. X. *Ne eum, qui fiducia humanitatis tuæ prior tibi benefecerit, eam ob rem deterioris esse conditionis patiare: seu; Ut qui prior beneficium accepit, operam det, ut alterum dati pæniteat.* Id quod fit, quando qui beneficium accepit neq; danti significat, gratum id sibi esse, & occasionem paria faciendi negligit, aut, quod deinceps plerunq; sequi solet, odium pro gratia rependit. In quo etsi proprie dicta non fiat injuria, quippe cum heic jus aliquod per pacta quæsitum non violetur, nec beneficium soleat vocari, quod ex pacto præstatur: Odiosa tamen & detestabilis res censetur ingratitude, quod & omnem inter h. mines beneficentiam, gratiæq; conciliandæ initia tollat; & degeneris valde animi sit, non ostendere velle, alterum in honesto de te judicio haudquaquam falli. In beneficiis tamen reddendis non necesse est, ut præcise tantum reddamus, quanti fuit, quod nobis est exhibitum, sed duntaxat quantum commode possumus. Unde grati nomen tueri potest, etiam cui haudquaquam ex facultates, ut benefactoribus suis paria reponere queat.

§. 34. XI. *Ne quis signis ad exprimenda animi sensa institutis alterum decipiat.* Cum enim societatis humanæ plurimum interesset, ut sensa animi invicem cognoscere homines possent, quod non nisi per certa signa efficitur; omnino necessum erat, certam quandam vim, per

per tacitam conventionem istis signis tribui, quorum interventu de sensu alterius judicare, & cogitata invicem communicare liceret. Quæ etsi non infallibilem de animo alterius certitudinem generarent, sed probabilem duntaxat, aptis ad quævis simulanda & dissimulanda hominibus; conservationi tamen societatis illud utcunq; sufficebat, quod circa actus potissimum, queis obligatio aliqua est contrahenda, pro eo sensu eadem valerent, quem communis usus ac præsens negotium ostenderet. Sunt autem signa isthæc voces seu verba articulata, per linguam formata, aut post scripto expressa; eo commodius alendæ vitæ sociali instrumentum, quo volubili magis lingua manibûsq; agilioribus homines præ reliquis animantibus gaudent. Quibus vis determinate hoc vel illud significandi non ex natura aut aliqua intrinseca necessitate, sed ex mero hominum arbitrio inest. Cui non obstat, quod Adam dicatur summa ratione vocabula rebus imposuisse ex propria ipsarum natura; & quod in quibusvis linguis sint aliqua primitiva, ex quibus cætera magis ratione quam arbitrio deducantur. Nam etsi concedamus, animantibus atque aliis quibusdam rebus nomina imposita, ipsarum naturam aut præcipuam affectionem denotantia; tamen illa ipsa primitiva, abs quibus ista deflexa, ex mero sunt arbitrio. Post autem uti cognatis invicem rebus cognata plerunq; vocabula fuere indita, servata in plerisq; inflexionis conformitate, quam analogiam vocant: ita neq; perpetua est isthæc, pluribus vocibus peculiarem sibi viam observantibus; & illa ipsa quoq; analogia, certa vocabulorum flexione & combinatione constans, itidem ex arbitrio est determinata. Etsi autem alia quoq; sint signa, quibus sensa animi utcunq; possunt exprimi; circa nullum tamen præterea ejusmodi tacita conventio, eaq; universalis est inita, ut conformiter in communi vitæ usu id adhiberi necessum sit, nisi fors peculiaris intervenierit conventio. Cum itaq; nemo al-

terum,

terum, cum quo juris naturæ commercia adhuc mutuo exercentur, nisi fors ex occasione demeriti lædere debeat; sed contra quilibet pro facultate alterius commoda promovere, & quæ ex pacto debet, omnino exhibere teneatur; patet sane cuilibet adversus alterum, qui vel ex pacto, vel ex sola humanitatis lege, animi istius sensum intelligendi jus habet, ita adhibenda esse signa, ut ne per ipsa in fraudem inducatur. Quod ipsum est fundamentum veritatis moralis, seu veracitatis, quæ in hoc consistit, ut signa commode animi nostri conceptus repræsentent alteri, cui eos intelligendi jus, nobis eisdem illos aperiendi obligatio perfecta aut imperfecta est.

§. 39. Ex quibus quid *Mendacium* sit, haud difficulter colligitur, scilicet ubi signa alium præ se ferunt sensum animi nostri, quam qui revera erat, cum tamen hunc ipsum is, ad quem signa diriguntur, intelligendi & judicandi jus haberet. Ubi in universum constat, tum demum me teneri signa ad animi mei sensum conformare, quando mihi obligatio perfecta aut imperfecta est eum alteri indicandi, idque vel ut ipsum directe intelligat, vel ne si diversum ego expresserim, damno præter meritum ipsum maestem: alteri autem itidem est jus perfectum vel imperfectum eum intelligendi, quod quidem jus oppositione valentioris obligationis aut juris non fit sublatum. Talis obligatio aut jus ubi non extiterit, haudquidquam mendacium admittet, si quis vel discrepantia ab animi sui sensu signa proferat, vel omnino eum tacendo dissimulet. Sic cum inter hostes obligatio sensu animi indicandi cesset, citra mendacii culpam poterit quis adversus hostem falsa proferre, aut fictis ipsum rumoribus terrere, aut detrimenti quid inferre, prout ex re sua judicaverit, modo ne tertio alicui præter fas damnum inde enascatur. Quem modum nocendi hostibus si qui reprehendunt, non inde est quod per eum jus aliquod violetur; sed quia apud erectiores animos illa tantum hosti illata gloriæ ducuntur, quæ vigorem quen-

dam

dam animi aut corporis præferunt, non quæ imbellibus quoq; & timidis nullo negotio præstantur; ex quo posteriori genere quoq; est, fabulas hosti fallendo spargere. Quod tamen haudquaquam ad ulla pacta, cum hostibus tollendi aut suspendendi belli causa ineunda, est extendendum. Cum enim lex naturæ pacem, quantum commode fieri potest, servari aut ruptam sarciri jubeat; jubere quoq; intelligitur, ut ea usurpentur media, sine quibus iste finis non potest obtineri; scilicet ut de animi sensibus invicem judicare hostes queant. Alias enim in pacem coire ipsos impossibile est, ni diffidendi invicem necessitas obligatione veritatem adhibendi circa compositiones pacis tollatur. Adeoq; statim atq; cum hoste pactum iniri incipit, utrinq; enascitur jus intelligendi sensum alterius, saltem circa negotium præsens; quem qui non recte expresserit, mendacium commisisse, atq; injuriam fecisse censendusest. Sic plurima sunt, quæ ego alteri significare non teneor, quæ scilicet ab altero, cui ad ea à me scienda nullum jus, cum detrimento meo sciuntur; de quibus percontanti optimum quidem omnino denegare responsum. Quemadmodum etiam tacita gentium conventionem introducitur, uti sigillo munitæ literæ ab illo solo aperirentur, cui sunt inscriptæ; & si quis alius eas resignaverit, nisi ex præsumpta aut expressa voluntate istius fecerit, injuriam ipsi inferat, ac communem gentium conventionem violasse censeatur: quod jus tamen, uti cætera, inter hostes expirat. A sit ubi commode alterius importunam curiositatem amoliri tacendo aut dissimulando nequeo, tunc sane licebit vel conficta fabella ipsi illudere, vel ambiguo sermone uti; etsi istum in diversam, quam nos sentiamus, partem alterum intelligere adpareat. Ubi tamen cavendum, ne præter ludibrium, quod curiositas ipsius meretur, quidquam præterea damni ipsi inferatur. Quod etiam in eum casum valet, si tertius quis cui sermones meos arbitrandi nullum jus, meum colloquium cum

cum altero captans, frustra habeatur, cum altero fictis de compacto sermonibus collatis. Sic in tribunalibus humanis, cum nemo, quando restitutionem damni delicto suo dati fecit, aut facere paratus est, ad poenam se sponte offerre, aut nomen suum de crimine deferre teneatur, haudquaquam quoq; tenebitur quis de suo facinore sponte confiteri; sed vel negare illud, vel fictis eludere argumentis potest. Etsi ubi juramento res adferenda, ob reverentiam divini Numinis non debeat aliud, quam quod res est, fateri. At vero ubi de alterius crimine quis à Magistratu interrogatur, etiam injuratus verum fateri debet, ex vi obligationis, quo ad bonum publicum promovendum tenetur; quod spectari præsumitur circa quævis delicta punienda, de quibus quæstionem habendam Magistratus judicat. Sed & mendacium committit v.g. Judex, qui ut rem à reo expiscetur, aliquid fingit, puta, ab alio sese jam rem rescisse, hoc vel illud se facturum, si dissimulare pergat, & similia. Sane enim judici quocunq; modo verum exculpendi jus est, etiamsi reo non sit obligatio quolibet modo rem aperiendi; adeoq; si callido quodam modo veritatem judex eruat, cum jure suo utatur, injuriam non facit. Sic laudem quoq; insuper meretur, qui ficto sermone alterius innocentiam tegit, vel iratum placat, moestum solatur, aut quidpiam commodi alicui adfert, quod aperta rei confessione obtineri non poterat. Quia enim ista officia ex lege humanitatis, vel arctiore etiam obligatione exhibere alteri tenebatur, constat sane, non esse ipsum obligatum ad signa isto modo adhibenda, quo finem suum, nempe alterius commodum, non adsecutura erant. Quo etiam pertinent figmenta Medicorum, quibus ægroto moroso medicinæ dulcedinem aut lenitatem persuadere satagunt. Item quando infans aut amens commentis demulcetur. Aut si quis in prælio labantes suorum animos ficto nuncio erigat. Multo minus autem mendacii notam contrahimus, quando ipsi prædicimus

imus nos falsa dicturos, (quod fit, quando fabulæ nar-
rantur aut scribuntur,) vel quando joco aut facetiis uti-
mur; cum vel ad usum alterius istud fiat, vel præsuma-
mus alteri discrepantiam istam verborum à sensu animi,
aut figuratum sermonem haudquaquam molestum fore.

§. 36. Cæterum heic non incongrue aliquid subjun-
gitur de Interpretatione signorum, absq; qua eorundem
usus prorsus in irritum cadit. Ubi isthæc generalis ob-
servanda regula: Signa seu verba valere pro eo sensu,
quem communis inter ejusdem linguæ homines usus tu-
lerit. Penes hunc enim jus & norma loquendi est; &
sine suo destituerentur verba, si quilibet pro lubitu, quem
velit sensum, iis posset affingere, à communi usu abhor-
rentem. Artium vero peculiaria vocabula in eum sen-
sum valent, qui à peritis artis istius usurpatur, siquidem
constet, pro artificiosis illa fuisse prolata. Quod si arti-
fices circa definitionem illius vocabuli dissentiant, vel a-
lias quædam ipsi insit obscuritas, optimum erit commu-
nibus vocabulis determinare, quid proprie per talem vo-
cem intelligi velis. Ast ubi obscuritas aut ambiguitas
verbis inest, tunc verus sensus erit eruendus vel ex ipsa
materia subjecta, vel ex effectu, vel ex ratione, qua quis
ad illa proferenda fuit inductus. Sic & ubi vocabulum
aliquod plures habeat significationes. unam strictiorem,
alteram laxiorem, ni ambiguitas possit tolli, merito in
odiosis strictior, in favorabilibus laxior significatio obti-
net; ita tamen ne dum per favorem una pars subleva-
tur, altera contra nimis prematur. Idq; vel quia præ-
sumitur quilibet maluisse ad plures pervenire commo-
dum, quam onus; vel quia levior est error, si favor longi-
us, quam si odium extendatur. Sic cum nemo censea-
tur voluisse absurda, aut nullum actionis suæ esse effe-
ctum; ille verborum sensus recte rejicitur, qui vel ab-
surti quid involvit, vel ad nihilum recidere facit actum;
aut qui est contra rationem, cujus intuitu verba, de
quibus ambigitur, prolata fuerunt.

OBSERVATIO V.

Ad vitam hominis sociale[m] servandam non sola lex naturæ immediate sufficit, sed, ut in particularibus societatibus imperia quoque constituentur, necessum est.

I. Cause, cur sola lex naturæ ad sociale[m] inter homines vitam non sufficiat. II. Necessitas particularium societatum inter homines constituendarum. III. Quale imperium marito per naturam in uxorem? IV. De obligatione ad contrahendum matrimonium? V. De pudore circa actus matrimoniales. VI. De prohibitis gradibus. VII. De polygamia. VIII. De imperio parentum in liberos. IX. An matri quoque imperium in sobolem? X. De officio parentum erga liberos. XI. De imperio domini in servum. XII. Quod absolutum.	XIII. Quomodo dissolvatur? XIV. Coalitio in familias paci conservandæ non sufficit. XV. Sed constituendum denique est summum imperium civile. XVI. Partes imperii summi. XVII. An & quatenus imperio civili resistere liceat? XVIII. Summæ potestatis affectiones. XIX. De subiecto summæ potestatis. XX. An semper ea sit penes populum? XXI. An tyrannus possit in ordinem redigi à populo? XXII. Principi, qui in hostem abiit, ut hosti potest occurrere. XXIII. Respondetur argumentis eorum, qui Monarchis iniquiores.

S. I. **E**tsi omnia juris naturæ præcepta, quæ ex altera lege fundamentali profluunt, eo tendant, ut pacifica inter homines societas, citra injurias invicem illatas, colatur; tamen quo minus ista præcepta immediate sufficiant huic fini producendo, multæ deprehen-

prehenduntur causæ. Nam etsi cuiq; conscientia, quid agendum aut omittendum, satis inculcet; tamen paucis ea ingenii modestia, ut illud sequi perpetuo velint, ubi nulla id violanti præsens ac terrorem sensibus incutiens poena fuerit proposita; præprimis ubi per adfuetudinem dulcedo vitiorum subiit, & ejecto pudore ad monita rationis animus affectibus obnoxius obsurdit. Cum igitur, ubi suæ quisq; conscientia circa servandam naturæ legem relinqueretur, longe uberrima esset futura seges hominum in reliquos injuriorum, cæteris quoque non nisi à vi petenda foret salutis suæ protectio; unde futurum, ut omnia bellis perstreperent, inter repellentes injuriam aut inferentes. Huc accedit quod etsi jus naturæ jubeat, ad arbitros controversias deferri; tamen cum hisce qua talibus in litigantes nulla competat jurisdictio, per quam ad sententiam omnino sequendam adigi possint, in irritum quoq; istud pacis servandæ remedium cadet, siquidem alter judicium arbitri, quod sibi displicet, rejecerit. Et quid futurum esset, si nemo ullius in se hominis imperium agnosceret, cum hodie inter tam paucos ab imperio humano in se absolutos tot bella, continuata prope serie, gerantur; postquam amplitudo humani generis, & infinita negotiorum multitudo omnes homines in unum corpus coalescere non permittit; quippe cui in ea vastitate eadem à turbis intestinis, ac prope majora imminerent incommoda, quam quæ nunc humanum genus, in complura minora divisum imperia exercent.

S. 2. Omnino igitur necessum fuit servandæ inter homines paci atq; securitati aliquid constitui, per quod communiter hominibus optabilius redderetur, debita invicem officia præstare, quam per injurias velut mutuas clades pacisci. Heic vero nullum commodius medium potuit inveniri, in quod ipsum quoq; naturæ intentio fertur, quam ut in mutua invicem auxilia ferenda sese homines conjungerent; & quidem non pauculi aliqui,

sed quibus ex numero eæ vires; ut injuria istos impeturos, ex adjunctione pauciorum quorundam parum momenti accessurum sit ad eosdem opprimendos. Ubi tamen illud certum, quantumcumq; sit eorum numerus, qui ad mutuam defensionem coivere, si non conveniat inter ipsos de optima ratione, qua id fieri debeat, sed ex proprio quisq; judicio vires suas adhibeat, finem propositum haudquidquam obtentum iri. Nam vel discrepantes sententiæ circa modum defensionis vires eorum distractas enervabant, vel invicem concedere detrectantes æmulatio intestinis involvet bellis; nisi communi aliquo vinculo coërceantur, quo circa communem defensionem ac salutem omnes ac singuli unam sententiam ita sequi teneantur, ut in alia omnia discedere non possint; etsi paucis quibusdam ea displicuerit, aut privatis suis rebus parum proficua videatur. Istud vero commodiori ratione obtineri nequit, nisi unusquisq; voluntatem suam alterius unius hominis vel concilii voluntati ita subjecerit, ut pro voluntate omnium valeat, quidquid illi circa salutem publicam visum fuerit; idemque singulorum viribus & facultatibus uti queat ad communem salutem. Huic fini duplici pacto opus est; uno, singuli sese cum singulis obligant, unius alicujus imperio simul sese subicere; altero, uni sese illi omnes & singuli obstringunt, quod usum opum & virium suarum ad ipsius arbitrium bono publico præbere, ejusq; jussis non resistere velint. Quo ipso etiam singuli sese abdicant jure illo, ex proprio judicio lædentem se bello aggredi, injuriarum suarum persecutionem ab imperantis judicio expectaturi, nisi fors præsens necessitas ipsius opem implorare non permittat. Unde fit, ut, quia in ipsum jus est translatum viribus & facultatibus omnium utendi ad id, quod ipse rebus communibus expedire judicaverit, iisdem viribus polleat, quibus omnes ad harmoniam & pacem internam queat componere, si vel maxime quidam adpectu commodi peculiari in diversa velint

velint tendere; & exteriorum quoq; injurias valide propulsare. Inter quos igitur talia pacta intercedunt, illi in unam personam moralem seu societatem coaluere, quæ suam sibi voluntatem res ac jura habet propria, distincta à rebus ac juribus singulorum qua talium, quæ neq; pauci aliqui ex sociis, neq; etiam universi, si excipiatur ille, in quo imperium hæret, sibi queant vindicare.

§. 3. Cæterum talia pacta societates generantia existunt vel occasione natiuitatis, vel belli, in quo altera pars succubuit, vel intuitu amplioris securitatis. Prioribus modis constituuntur *Familie*, per quas is, quem diximus finis non ita plene potest obtineri; posteriori *Civitas*, quæ prædictum finem perfecte, prout res humanæ ferunt, adsequitur. Societas autem nuptialis seu matrimonium, etsi scaturigo & velut seminarium sit omnium societatum, proprie isthoc fine non contrahitur. Nam & inter pauciores personas subsistit, quam quarum vires conjunctæ mutuam præstare queant securitatem; quippe cum uni viro à conjunctione unius aut particularium sceminarum exiguum accedere præsidium queat; nec securitatem humani generis, sed propagationem ejusdem pro fine habet matrimonium; nec per illud in se imperium aliquod constituitur. Equidem non tantum ex sexus præstantia, sed etiam ex ipsa pacti matrimonialis natura hætenus in uxoris corpus jus marito competit, quantum sufficit ad hoc, ut probabiliter certus esse possit, partus uxoris à se procreatos. Unde cum suo quisq; jure uti præsumatur, quilibet pro ejus filio habetur, cum quo mater sua, cum ipse nasceretur, nupta fuit. Et non citra omnem rationem maritis vulgo ex uxorum impudicitia ignominia aliqua labes adspargitur, eo quod ex imprudentia aut abjectione animi potestate sua non recte fuerint usi; etsi sint, qui ejus rei causam inde derivent, quod opprobrio videatur, carere aliquem iis dotibus, quæ amorem mereri, aut stipulatum con-

servare queant. Adeoq; quod circa res matrimonium concernentes uxor mariti, non hic illius sequi voluntatem teneatur, proprie & immediate, est ex vi pacti matrimonialis, non ex imperio aliquo: quemadmodum mercenarius operas suas adplicare tenetur ad arbitrium locatoris, etsi huic in illum nihil imperii proprie competat. Unde quoque, si conductor quod debuit non præstitit, locatori adversus ipsum actio competit non tanquam refractarium subditum, sed duntaxat tanquam pacti violatorem. Sic uti hæc quidem ex pacto matrimoniali fluunt, quod uxor viro cohabitare teneatur, quod eo invito peregre abire aut secubare non possit; ita an directio cæterarum uxoris actionum, quæ essentiam matrimonii non tangunt, ut & plena potestas in bona ejusdem marito competat, ex peculiari conjugum conventionione, aut civilibus dependet legibus. His enim utiq; standum, siquidem definierint, an foemina cum dote sint elocandæ, an bonorum inter conjuges debeat esse confusio, an maritus plenam aut restrictam potestatem in bona dotalia habeat, & similia. Ubi civiles leges nihil heic disponunt, circa ista pro lubitu inter se pacisci conjugibus licebit.

§. 4. Possunt autem, quantum ad legem naturæ, matrimonium contrahere, quicumque per constitutionem corporis aut ætatis habiles sunt. Et cum per eandem ad colendam vitam socialem adstringamur, cujus fundamentum velut est matrimonium, patet, homines quoque ad id ineundum obligari, per modum tamen præcepti affirmativi indeterminati, scilicet quando occasio ipsis suppetit, & quando non valde probabiliter prævident, sese in cœlibe vita, ad quam per continentiam exigendam habiles se deprehendunt, plus humano generi aut civitati suæ utilitatis posse præstare, quam conjugatos. Unde haudquaquam peccare arbitrari sunt, qui matrimonium differunt, quo commodius soluti animi excolant, ac ad præstanda egregia societati humanæ ministrant.

nisteria sese præparent, quod maritis propter mores civitatis aut genium sceminarum non ita licebat. Nec si quis sublimiori agatur spiritu, ut stimulos istos vel non sentiat, vel facile tetundat, quiq; alias bene merendo utilem se universi civem præbere queat, putandus est per naturam obligari, ut omnino præclaris suis conatibus per muliebras illecebras velut compedes injiciat. Leges autem civiles uti non nisi per summam iniquitatem certos homines habiles matrimonio sint prohibitori; ita si exploratum sit, munus aliquod longe commodius à cœlibe, quam à conjugato posse obiri, nihil sane videtur obstare, quo minus cœlibes tantum ad istud munus admittantur; aut si uxore carere amplius nolint, eo excidant. Non secus ac v.g. Legato, aut Duci vel militi potest interdici, ne peregre aut in expeditionem proficilcens uxorem secum ducat. Sic potestas civilis alia quoq; recte hæc disponere potest, puta, circa ætatem connubio jungendorum, circa eorundem statum, v.g. ne civis peregrinam, nobilis plebeiam ducat; item circa ritus contractus adhibendos, aut consensum aliorum à contrahentibus imperrandum, v.g. ne quis parentibus aut tutoribus invicis, vel etiam ipso Magistratu inconsulto, matrimonium ineat, aut similia. Cujusmodi legum civilium hæc esse vis potest, ut vel effectibus legismi matrimonii in ista civitate careat connubium, cui aliquod lege præscriptum requisitum deest, puta ut liberi non fiant pleni cives, ad hæreditatem paternam aut ad certas dignitates civiles non admittantur; aut ut concubinatus nomine duntaxat censeatur tale connubium; vel ut etiam omnino licet jam consummatum possit dissolvi. Nam nec commixtio corporum in se per naturam eum habet effectum, ut inter quos ea aliquoties vel semel intercessit, cohabitare semper teneantur; & ad firmitatem pacti connubialis saltem in foro civili requiritur, ut quæ hæc leges civiles adhiberi jubent, tanquam citra quæ pactum non sit valiturum omnino adhibeantur. Ex qui-

bus facile potest colligi, quid judicandum sit de vexatissima illa quaestione. an parentes matrimonia liberorum, sese insciis & invitis inita possint rescindere? Ubi illud praecipuum videndum, extra civitatem, an in civitate vivat parens. Si enim extra civitatem degat, cui ipse subjectus sit, utiq; ipse in suam familiam instar summi imperii habebit, adeoq; quicquid circa ista suis praescripserit, vim legis civilis habebit; cui ubi filius contravenerit, vel poena affici à patre poterit, vel contractus quoq; matrimonialis rescindi, siquidem id expresse fuerit praedictum; aut si imperio patris sese subtraxerit, familia, & haereditate paterna excludi. Quod, si autem nullum circa istud patris praecipuum extiterit, tunc intelligitur iste eam rem in arbitrio liberorum reliquisse; uti ea quae legibus non interduntur, pro licitis habentur. Ubi nihilominus observantiae officium requirit, ut cum de tanti momenti negotio agatur, parentis consensus decenter requirant liberi, cujus non parum interest, per quos genus suum propagetur, aut in quos bona sua devolvantur: Ita tamen, ut eo consensu non requisito, nihilominus matrimonium firmum maneat; quippe cum omnino per modum civilis legis antea fuerit promulgandum, tantam vim habiturum expressi consensus paterni defectum, ut matrimonium eo irritum sit reddendum. Quando autem semel valide id fuerit contractum, ubi post conditio filii fors patri displicuerit, non magis recte rescindi potest, quam ex lege post lata antegressa facta licita puniuntur. Ast ubi in civitatibus vivitur, tota ea res ex legibus civilibus est dijudicanda. Harum enim est definire, quid civibus potestatis in liberos suos, praesertim qui confirmata jam sunt aetate, competat.

S. 5. Cæterum uti & ex dignitate hominis erat, non per vagos concubitus pecorum instar procreari; & maxime ad decorum in societatis ordinem facit, pacti religione cohabitationes marium & foeminarum velut muniri: ita illud mirum sane videretur, quod, inter cultiores

riores saltem gentes, tum membris procreationi destinatis, tum ipsi generationis actui tenera admodum adhaereat verecundia, cum tamen illa neq; ex naturali aliqua membrorum deformitate, aut absurda figura oriri videatur; & actus iste in se naturæ sit conformis ac omnino necessarius speciei conservandæ ac aptus tantæ dignationis animal producere. Quo exercendo cur magis erubescere quis debeat, quam edendo aut bibendo; cum citra istum æque species servari nequeat, quam citra hæc individua? Nec satisfaciunt rei, qui heic ad divinas confugiunt literas, ubi isthæc verecundia statim post lapsum sese exseruisse memoratur. Nam nihilominus quæstio manet, cur his potissimum in partibus pudor velut sedem fixerit; cum manus ac lingua hominis non minus in turbidarum ac pravarum ministeria cupiditatum præsto sint. Probabilissima igitur hujus rei causa hæc videtur adferri posse, quia tantum momenti in eo situm erat ad socialem inter homines vitam servandam, sobolis propagationem decenti ordine, secus quam apud bestias, circumscribi. Hinc insita quadam verecundia, quæ animos vehementius fere, quam legis interdictum moveret, natura actuum eo facientium innocentiam munire voluit, ut & solícite ista membra tegerentur, ne oculis semper exposita nimis irriterent libidinem nullo temporis termino circumscriptam; & eo cautius venere illicita abstineretur, quod & legitimam non nisi tectè & remotis arbitris obire pudoris teneritas subigeret. Et hic pudor quam maxime est efficax inter immediate generatos ac generantes, adeo ut qui per eum non reprimatur, quo minus cum ejusmodi persona ita sibi juncta in familiarem istam corporum commistionem descendere non vereatur, effroni prorsus ingenio, & qui nullum præterea facinus sit formidaturus, judicetur.

§. 6. Inde putamus arcessendam causam cur ipso naturæ jure interdicta censeantur connubia in recta linea ascendente & descendente; præsertim cum nullus ca-

sus extiterit, nec probabiliter existere possit, ut eorum admittendorum necessitas foret. Illa enim ratio, haud prorsus conficere rem videtur, quod nec filius maritus lege matrimonii superior eam reverentiam possit præstare matri uxori, quam natura exigit; nec patri filia, quæ quamvis lege matrimonii inferior, tamen ob familiarem illam consuetudinem istius necessitudinis reverentiam exhibere prohibeatur. Nam si naturalem illam verecundiam, quam dixi, removeas, non sane ita absurdum esset, matrem cum filio sui juris, adeoque observantiam duntaxat debente, jungi posse; cum & alias sexus conditio quoad contractus matrimonialis essentialia ordinariè eam alterius arbitrio obnoxiam faciat, cuiuscunq; demum jungatur; observantia autem filialis in aliis rebus sese exserere possit. Multo minus autem, si verecundiam commixtionis removeas, filia per matrimonium prohiberetur patri marito observantiam exhibere; cum nequaquam necessarium sit, ut uxor in imperii domestici partem adsciscatur, multo minus ut viro adversetur. At vero licet inter fratres quoque & sorores, reliquosque propinquo admodum gradu junctos ejusmodi verecundia remissior utique quam inter parentes & liberos deprehendatur; tamen quo minus inter hos quoque matrimonia, jure naturæ prohibita dicamus causa est, quod prout origines hominum divinarum nos scripturarum docet autoritas, necessario inter primorum conjugum liberos, fratres certe & sorores, matrimonia fuerint invicem contrahenda. Non autem videtur probabile, Deum ejusmodi casum procurasse, ut omnino legi naturæ vis esset inferenda; præsertim cum facile fuisset istum casum evitare, creatis ab initio duobus conjugum paribus. Monuit tamen verecundia illa, ut postquam necessitas ejusmodi connubii expiravit, aucto sufficienter hominum numero, iste gradus per leges positivas prohiberetur; præsertim cum eorum victus quotidianus & inobservatus stupris & adulteriis occasionem

valde

valde pronam esset daturus, si amores tales nuptias possent conglutinari. Quæ ratio etiam ad alios consanguinitatis & affinitatis gradus est extendenda, quos præterea leges positivæ prohibent, aut non nisi peculiari Magistratus indultu privatis permittunt.

§. 7. Quod vero polygamiam attinet, certum quidem est, talem qua una pluribus simul viris uxor est, à natura & sine matrimonii prorsus abhorrere; at vero ut unus pluribus foeminis simul jungatur, etsi lege divina positiva inter Christianos jam credatur interdictum, legi tamen naturæ in se haud repugnat. Non enim necessum est, ut quemadmodum uxor nemini viro corporis sui copiam debet facere, præterquam uni marito; sic & maritus alii foeminæ præterquam unicæ uxori. Nam prius necessarium est ob certitudinem sobolis. At vero ut unius foeminæ libidini mulcendæ omnes quis impendat vires, quæ apud plures soboli excitandæ sufficere poterant, haudquidquam à natura præcipi videtur. Illæ vero rationes de zelotypia uxoribus inter se, de discordiis domesticis, de odiis novercalibus in ipsa quoque prole continuandis, apud istas duntaxat nationes valent ubi erecta nimis foeminarum ingenia; quales hodie pleræq; apud Europæos; ubi strenue officio viri fungitur, qui uxori ipse non est obnoxius. At vero apud Asiaticos, aliosque, ubi foeminis obsequii tantum gloria relinquatur, domesticam pacem plures uxores nihil magis turbant, quam alibi unius viraginis præpostera imperandi libido. Omnino tamen gravissimis de causis concessam antehac polygamiam post per positivas leges prohibitam fuisse censendum est. Sed & illud ex positiva Dei lege matrimonio accessit, quod violata quidem essentiali contractus conditione per adulterium, quando uxor alteri copiam sui fecit, dissolvi possit; ob cætera tamen incommoda, cohabitationem molestam facientia, etiam mutuo consensu non possit. Cum alias jus naturæ non prohibeat, quo minus quis ob sterilitatem, aut ob de-

formia

formia vitia & intolerabiles mores uxorem dimittere queat, præsertim si contractui nuptiali fuerit insertum, ut divortii facultas foret, siquidem tale quid in uxore deprehenderetur; & alias quæ mutuo consensu fuere constituta, contrario consensu iterum dissolvi possint, ubi lex positiva non obstiterit.

§. 8. Per generationem porro atq; nativitatem existere incipit societas inter parentes & liberos. Hæc enim præbet occasionem acquirendi jus in prolem, quod non tantum adversus alios non parentes valeat, ut quemadmodum maxime naturale est eum esse dominum fructuum, qui est dominus rei, ita proximum habet gradum ad imperium in prolem quærendum, qui est dominus corporis, ex quo illa fuit generata: sed &, quod in ipsam prolem valeat. Præterquam enim, quod ipsa natura parentibus liberorum curam, liberis adversus parentes reverentiam injunxit; eo ipso dum tollitur infans, parens quidem declarat se obligationem à natura injectam impleturum, eumq; quantum in se, bene educaturum. Ubi quanquam infans, eo quod ratione uti non novit, reciproca officia per naturam injecta expresse promittere nequit; nihilominus ex natura negotii obligatio erga parentem contracta in ipso, non minus ac si expresse fuisset consensu contracta, sese exserit, quam primum, quid à parente gestum sit erga se, intelligere potest. Præsumitur enim, si usum rationis eo, quo sublatus est, tempore habuisset, expresse in tale imperium parentis in se citra quod commoda educatio fieri nequit, fuisse consensurum, commodamq; sibi educationem ab eo vicissim stipulaturum. Qui consensus cum ratione præsumptus pro expresse valet. Non secus atq; is, cujus absentis atq; ignorantis negotia alter gessit, obligationem contraxisse intelligitur isti pensandi, quod quod in ipsius utilitatem impendit; eo quod præsumitur, ipsum expresse in talem contractum fuisse consensurum, si negotia sua alterius operam desiderare scivisset. Quod

si extra civitates vivitur, in adultum jam filium imperium patris quasi civile continuatur ex pacto tacito; suadente etiam æquitate & lege gratitudinis, ut viribus suis illi se potissimum adjungat, per quem ipse habet, quod talis jam est; donec ipsius patris consensu isto imperio prorsus solvatur.

§. 9. Enimvero cum ad procreationem sobolitam pater quam mater concurrat, utri potestas in sobolem competat, & quousque, ex pacto matrimoniali est judicandum. Nam si nullum inter ipsos intercessit pactum, matris proles est; quia in tali statu pater sciri, nisi indicio matris non potest, saltem ea certitudine, qua res facti inter homines probantur; nec alteri heic proprius jus ad prolem competere intelligitur, præ illa quæ eam proprium intra corpus gestavit atq; aluit. Hinc etiam ex legibus Romanis, qui citra pactum matrimoniale genitus erat partus ventrem sequebatur. Ubi autem extra civitates degitur, pactum matrimoniale satis ostendet, utri in prolem imperium competat; nam ut uterq; parentum æquale simul imperium habeat, fieri non potest. Quo in pacto cum ordinarie maritus velut locatoris, mulier conductricis vicem sustineat, adeoque vir non tam uxori, quam sibi prolem quærere intendat, patet quoq; ordinarie in prolem patri imperium competere. Quod si tamen præter ordinem contingat, ut mulier sibi adsciscat virum, non contra; adeo ut non solum viro in uxorem nullum competat imperium, sed & in pacto matrimoniali uxor locatricis, maritus conductoris loco sit, tunc sane uxori quoq; in liberos imperium competet. Cujus rei exempla dantur in scæminis, ad quas summa imperia devolvuntur. Hæ enim sane maritos sibi adsciscere possunt, & adscivisse aliquoties leguntur, ut marito neque in ipsam, neque in sobolem imperium concedant. Huc quoq; referre possis, quod aliqui de Amazonibus tradunt, eas non per vagos concubitus prolem quæsisse, sed certum sibi quamq; maritum habuisse

isse in diversa regione habitantem, ad quem certis duntaxat temporibus accesserint, prole quoq; mascula ipsi remissa. At in civitatibus per viros constitutis, uti ordinarie viri sunt capita familiæ; ita privatum in liberos imperium penes patres est, ita ut matrum jussa in se fere consiliorum duntaxat vim habeant, ac vim obligandi ex communicata à patre potestate obtineant. Quod ipsum tamen privatum in liberos imperium, uti plerisque in civitatibus per leges civiles tantum est parentibus relictum, & relinqui quoq; debuit, quantum ad educationem ipsorum requiritur; ita quæ circa cæteras liberorum, præprimis adulatorum actiones & res parentibus sit potestas & quousque, ex iisdem legibus est judicandum.

S. 10. Cæterum est quoque per jus naturæ injuncta parentibus obligatio, ut non solum prolem intra viscera conceptam per abortus non elidant, nec in lucem editam projiciant, nec entve; sed & (alter ambòve, prout in pacto matrimoniali inter se convenerunt.) alimenta suggerant, quousq; sese ipsa commode possit alere, & pro viribus ad vitam sociale bene colendam educari atque instrui curent. In quo posteriori potissima pars paterni officii vertitur, & unde maxima gratitudinis necessitas liberis incumbit. Quippe cum non tam nudam generationem, quæ molestia caret, aut propria voluptate pensatur, parentes liberis imputare queant, quam laboriosam juxta & fidæ sollicitudinis plenam educationem, qua pro cujusq; facultate in membra societati humanæ utilia formantur. Quod officium ut eo curatius observaretur, quippe cum inter præcipua sit socialis vitæ firmamenta, natura tenerum in sobolem adfectum parentibus implantavit, ut nemo istud officium facile negligere velle possit. Quod si qui tamen parentes, non solum lege naturæ violata, sed & communi adfectu superato, prolem alere nolint, & eam projiciant, illi nihil in eandem amplius juris prætendere queunt, nec ab ipsa ullum amplius officium

cium velut parenti debitum exigere. Is autem, qui expositum educaverit, in parentis jura succedit, cui ab alumno eadem, quæ alias genitoribus, officia debentur: nec ipso invito sub parentum naturalium potestatem redire potest.

§. 11. Ex præcedente bello oritur Societas herilis, scilicet quando ei, quem licite poteram occidere, vitam concedo, & quæ ad eam servandam faciunt suppeditaturum me recipio isthac lege, ut in perpetuum meus sit, & quicquid operarum ab ipso præstari potest, in meum cedat commodum, utq; imperiis meis, quousq; efficaciter valere queunt, absolute obsequatur. Enimvero quemadmodum bestix, quibuscum perpetuum nobis existit bellum, eodem quidem belli jure victæ perpetuam nobis serviunt & absolutam servitutem; quia tamen obligationis non sunt capaces, vinculis tantum corporeis cohiberi possunt, quibus ubi ruptis aufugerint, in naturalem iterum libertatem abeunt: ita quem non nisi vinculis physicis coërceo bello captum, cum eo nullum adhuc contraxisse pactum censeor; adeoq; cum ex bello in pacem non nisi per pacta veniatur, durare adhuc inter nos belli status intelligitur, nec illi ad serviendum obligatio est. Unde talis non modo licite aufugere, sed etiam ubi facultas fuerit, captorem tanquam hostem tractare potest. Adeoq; non simpliciter ex vitæ condonatione oritur obligatio serviendi, sed ex eo, quod ipsi non victo aut in ergastula compacto fides habeatur.

§. 12. Porro cum absoluta potestas domino in servum sit quæ sita, ac servi persona propria domini facta fuerit, adparet quoq; absolutum eidem jus competere in omnes res servi, non solum, quas deinceps adquisiverit, sed & quas ante servitutem habuit, siquidem eas dominus simul cum ipso ceperit. Nam quæ cum domino in captoris manus non inciderunt, in eum veniunt statim, quo mortuo capto erant perventuræ, nisi leges civiles aliter disposuerint, ut postliminio locus esse possit. Quod

si quid dominus servo concedit peculii, in id hætenus proprietatem obtinere censetur, ut istud retinere & defendere possit contra alium quemvis non-dominum. At ubi contigerit ut dominus sub alterius potestatem tanquam subditus concedat, manifestum est, in servos quoque ipsius dominium saltem eminens in eundem transire, ita ut dominus velut intermedius non plus potestatis in servum queat exercere, quam quantum supremo domino visum fuerit. Unde si quibus in civitatibus jus dominorum in servos absolutum fuerit, non id demum per leges civiles illis datum fuit, sed quod patresfamilias extra civitates antea habuerant, id ipsis relictum.

§. 13. Dissolvitur autem ista societas, quando jus domini in servum extinguitur. Quod fit, 1. Si libertate eum dominus donarit. 2. Quando abs se abegerit. Id quod à manumissione differt non quoad effectum, sed quoad modum. Libertas enim heic velut in pœnam datur, eo quod, cum tam improbi hominis molesta sit possessio, judicetur longe damnosius ipsi fore, si sui juris fiat, quam si domino serviat. 3. Si captus fuerit servus, veterem servitutem nova abolet. 4. Si dominus moriatur, nec jus suum ad alium transtulerit, servus liber esse intelligitur, quia nulla ipsi adversus quemvis ad serviendum obligatio superest. An vero in civitate quoq; pro libero cive sese gerere possit, ex legibus civilibus erit judicandum. Porro contingit istud, si domino nullus hæres extiterit, naturaliter aut civiliter mortuo. Non enim, quemadmodum bona pro derelicto habita cedunt occupanti; ita ejusmodi quoq; servus quasi pro derelicto habitus ab quovis in servitutem potest abstrahi. Nam cæteræ res sive sint inanimatæ, sive animatæ, ut bruta, nullo muniuntur jure, quo minus abs quovis possint sibi vindicari, nisi jam alteri in ea jus fuerit quæsitum. In hominem autem nullum sibi jus adferere quis potest, nisi quantum ex ipsius consensu aut antegresso facto, istum spectante, oriatur. Exincto itaque

itaque illo jure, quod victor ex bello peculiariter in servum quaesierat, redit naturalis libertas, etiamsi fors ingenio ipsius servitium magis congruat. Inclinatio enim ingenii in se, uti quidam absurde putant, nemini jus dat invitum in servitutem rapiendi, nec quod alteri fors utile est, id statim mihi licet per vim illi imponere. 5. Ubi servus non ex praecedente delicto, neq; per modum poenae in vincula conjicitur, aut quovis modo libertate physica corporis privatur, obligatione illa ex pacto nata liberatur, qua ipsam dominus adstringere amplius noluit dum physica ipsi vincula injicit; adeoq; heic ejusmodi servo licebit, quod captivis vinctis, & qui fidem nunquam dederunt, licere diximus.

§. 14. Enimvero per neutram harum societatum in se segura & stabilis hominibus pax obtingere poterat; eo quod multiplicatis hominibus in maximum excrecebant familiae numerum, quae neq; propter exiguas vires sibi contra quamvis violentiam defendendis suffecturae, & quo plures, frequentius bellis inter se erant collidendae. Equidem si quae familia multiplicatione sobolis & servorum acquisitione ita numerosa extiterit, ut sine belli incerta alea subjugari nequeat, eandem quae alias civitates solent, securitatem membris suis praestare poterit. Enimvero nisi vivus adhuc paterfamilias partium familiae saltem praecipuorum consensu ita eam velut colligaverit, ut deinceps quoq; una manere debeat; ipso defuncto in totidem illa familias sese disjunget, quot filii ad haereditatem concurrerint, adeoq; divisae vires debiles reddentur. Nam praerogativa primogeniturae non est tanti, ut ex eodem parente nati omnes sub primogeniti imperio esse debeant, nisi ipsi in eam subjectionem vel per dispositionem paternam, vel propria conventionne se submiserint. Quae conventio eo magis est necessaria, quo longius a stipite communi membra familiae discesserint.

§. 15. Ut igitur securitati hominum plene, quantum

quidem rerum humanarum conditio fert, prospiceretur, & qua prohiberi non poterat, ne omnino alter injuste ab altero læderetur, id tamen efficeretur, ne impune posset; complures tandem familias conjungi necessum fuit. Quæ ubi pactum invicem circa procurandam salutem communem iniverint, & illi, cui ista administranda ab ipsis committitur jus imperandi ea, quæ ad hunc finem facere videbuntur, contulerint, contracta simul obligatione jussa ejus capeffendi, Civitas existit.

§. 16. Ex Civitatis porro sine facile est colligere, quale & quantum esse debeat imperium, quo ista continetur. Huic enim cum, uti supra dictum, non sufficiat, ut quilibet eorum, qui in civitatem sunt coalituri, fidem det, se adversus cives suos leges naturæ observaturum; necessum est, ut, cui summa civitatis administranda committitur, facultatem habeat malo aliquo seu pœna afficiendi illum, qui facere detrectaverit, quod ille tanquam publice expediens observandum præceperit. Tunc demum enim non habeo probabilem à concivibus metuendi causam, quando illum, qui me injuria est affecturus, æquale aut gravius malum manet. At cum frustra pacem inter se colant, qui contra externos sese tueri nequeunt; neq; contra externos tueri se queant, quorum vires non sunt unitæ; inde in civitate necessario penes aliquem esse debet potestas tot uniendi & armandi cives in quovis periculo vel occasione, quot pro viribus hostium ad communem defensionem opus esse videbitur; rursusq; cum hostibus pacem facienti, quoties ex usu fuerit. Hæc penes eundem quoq; erit, cui pœnas exigendi potestas; cum nemo ad arma & bellum sumptus cives jure possit cogere, nisi qui punire etiam detrectantes queat. Nec minus idem habebit adjudicationem de factis eorum, de quibus, an pœnas dare debeant, ambigitur. Si enim potestas judicandi penes unum esset, & potestas judicatum exsequendi penes alium, nihil ageretur. Frustra enim judicaret, qui sententias

téntias latas exsequi non posset ; aut si exsequeretur ipse ex jure alterius, non ipse haberet potestatem puniendi, sed alter, cujus iste minister tantum foret. Cum etiam per unum hominem aut concilium immediate omnia negotia nequeant obiri, eidem quoq; facultas erit, certis hominibus delegandi certorum negotiorum curam & executionem, qui tamen omnem suam autoritatem ab ipso mutuentur. Deniq; cū mutua inter cives officia recte exhiberi aut exigere nequeant, nisi quousq; singula debeantur definitum sit, ejusdem summæ potestatis erit, certas regulas, quas leges civiles dicunt, promulgare, quibus declaratur, quid juris uni civium adversus alterum sit, aut quæ obligatio ; quid præstare invicem debeant ; aut quid quave ratione ab aliis exigere possint, verbo, quid per imperium civile necessario ipsis invicem faciendum aut omittendum.

S. 17. Cæterum quemadmodum qui imperium in se alteri confert, simul obligationem contrahit non resistendi illius jussis ; quippe cum implicet, alicui esse jus imperandi, ut tamen alteri resistendi potestas maneat : ita quousq; sese hæc non resistendi obligatio extendat, dispiciendum. Ubi illud certum, cum omnis potestas intelligatur alicui delata salvo jure ac potestate superioris, cives quoq; constituta aut agnita civili potestate imperio Dei in se renunciare neq; potuisse, neq; renunciasse censeari ; adeoq; debere detrectare & non implere jussa summæ potestatis, quæ aperte mandato Dei repugnare constat. Quod si autem ideo summa potestas vitæ meæ vim inferre aggrediatur, an ea de causa vim ipsi recte opponere queam, difficilis quæstio oritur. Ubi discrimen faciendum arbitramur inter ea, quæ proprie ex religione Christiana, qua tali, præcipiuntur, & quæ ex religione naturali, cujus praxis magna ex parte in exercitio juris naturæ consistit, fluunt. Quid liceat, ubi vis intentatur, circa prius, nostrum non est definire ; cum ex iisdem scripturis, uade ista religio hauritur, cui-

libet constare possit, quanti debeat ipsi esse, suæ religioni nihil contrarium egisse aut præ se tulisse. Ut autem summa potestas civilis jubeat profiteri aliquid contrarium capitibus theoreticis naturæ, casum non putamus dari; præsertim cum ista religione populus quam maxime ad obsequium adversus imperium civile adstringatur. Quod vinculum ab ipso, cujus id valere plurimum interest, convelli furiosum esset. At ut etiam contra præxin religionis naturalis, quæ fere in observatione juris naturæ, per intentatam ab imperio civili mortem quis peccet, vix fieri posse arbitramur. Ubi enim vis vitæ nostræ admovetur, ut faciamus quid alias per legem naturæ interdictum, mera duntaxat exsecutio actus illius nostra erit, cujus reatus non nobis, sed ipsi summæ potestati imputari potest; adeoque non penes nos, sed penes illam solam hoc casu peccatum erit; unde cur resistamus causa nulla videtur. Quod si tamen exsecutio actus ejusmodi sit, ut vel omnino citra proprium peccatum suscipi nequeat, vel in se ipsa morte acerbior judicetur, ubi nulla ostenditur aut saltem probabiliter simulatur ratio neque ex meo delicto, neque ex bono publico, quare mihi potissimum tanta necessitas istud exsequendi admoveatur, quod per alium fieri poterat, vel omnino fieri absurdum est; adparet sane id agi, ut ego innocens nullo juris aut boni publici prætextu per solam imperantis libidinem & hostilem ejus in me animum perdar. Qualis adversum me ubi imperans deprehenditur, non utrique; amplius pro subdito me, sed pro hoste habet, adeoque ipse obligationem, qua imperio ejus devinctus tenebar, mihi remisisse intelligitur. Hoc casu, cum ego ex subdito in liberum hostem transeam, nullum sane in ipso imperante jus remanet, quo minus mihi adversus ipsum mei defendendi causa omnia in hostem usurpari solita media adhibere liceat, præsertim ubi fugæ copia deficit; nisi quatenus civibus meis aliquid dandum est, ne hoc modo magnis turbis involvantur. Idem judican-

dum arbitramur, si imperans extra dictum casum citra nostrum delictum, innocentes nos perditum eat. Ubi licet optimum sit, fuga aut per latebras sibi salutem querere in civium nostrorum gratiam; tamen ubi fugæ aut latebrarum copia non sit, vim defendendæ saluti adhibere licebit contra eum, qui pro subditis non amplius nos habet. Quo casu etiam tertius, cui adversus istum nulla obligatio est, nostri defensionem recte suscipere potest. At vero quando ob delictum aliquod imperans pœna plectere nos instituit, etsi non teneamur ipse pœnam nobis arcessere, sed per fugam aut latebras eandem declinare; tamen quo minus per vim nos heic defendere queamus, ratio est, quia jure suo imperans utitur, quem ea de causa quocunq; respectu lædere sane injurium foret.

S. 18. Ejusmodi autem imperium summum uti in qualibet civitateprehenditur, & in quo illud non est coëru, is pro civitate non est censendus: ita ex sese patet illud in terris neminem habere cui sit obnoxium, aut qui per potestatem legitimam illud in ordinem redigere possit. Non in ipsa civitate; id enim implicat; nec extra eandem; quia ob naturalem hominum æqualitatem nemo in alterum jus aliquod imperii potest præterdere, nisi illud antegresso aliquo actu aut consensu ipsius quæsierit, qualem heic non intercessisse supponimus. Ex quo consequitur, id quoq; esse absolutum, i.e. quod actus illos, quos fini suo expedire judicaverit, pro arbitrio exercere possit, ita ut neq; potestatem exercendi eos ab altero mutuari velut cogatur, nec eorundem rescissionem ab altero factam admittere. Multo minus autem, qui isto imperio gaudet in foro civili conveniri, aut pœna plecti ob aliquod suum factum potest. Nam neque judicari neq; puniri possumus, nisi ab eo, qui imperium in nos habet. Quæ enim ab illis, qui extra civitatem æquales nobis sunt, mala ob injuriam ipsis factam inferuntur, proprie pœnæ rationem non habent, cum

ex jure belli procedant, quod inter illos versatur, quos tribunalium humanorum vis non stringit. Inde quoque non difficulter colligitur, quatenus legibus obligetur, qui suprema in terris potestate gaudet. Legibus enim naturalibus, & divinis positivis, quæ talibus, omnes æque homines obligari indubium, de quibus violatis Principi æque ac privato coram divino tribunalī actio intendetur. At quando quaeritur, quidnam efficaciz insit obligationibus, quæ adversus alios homines ipsi contrahuntur, tunc discrimenprehenditur inter ea, quæ debentur exteris, & ea, quæ subditis. Nam exteris quidem nihil summa illa potestas obstat, quo minus adversus ipsum ex ejusdem obligatione perfectum jus adquirent, cujus vim, cum commune inter homines tribunal deficiat, per arma detrectantem ad debitum suum explendum adigere queant. At quamcumque erga subditos tuos contraxerit obligationem, modo jus summi imperii illibatum servaverit, imperfecta dumtaxat erit, i.e. iis violatis in foro quidem divino reus erit; subditi autem neque in foro humano actionem ipsi intendere poterunt, quippe quod nullum heic est; neque vim eidem adhibere, propter illud ipsum imperium in se constitutum, quod in irritum cadit, quando tam subditis imperanti, quam huic illis vim intentare ob legem naturæ violatam conceditur. Ubi tamen meliori longe conditione Monarchæprehenduntur quam aut Optimates aut singuli de populo libero. Heic enim cum summa potestas in universo concilio, qua tali, hæreat, si qui singuli de eo quid deliquerint, sane à cæteris, quorum major pars vim universorum habet, ob quamcumque obligationem violatam in foro civili juxta leges civitatis judicari ac plecti poterunt; id quod in Monarchis locum non habet.

S. 19. Summa isthæc potestas, quam diximus, uti in quolibet cœtu alteri non subiecto qui quidem unum corpus morale constituat, est tanquam in subiecto communi;

muni; ita prout peculiare Reip. formæ variant, modo in una persona hæret, modo in paucis quibusdam, modo in universo populo. Ac in democratiis quidem summam potestatem eo quem descripsimus modo in universo esse populo, ita ut ejus actus à nemine alio possint irriti reddi, nec ipse in ordinem redigi aut plecti, nemo in dubium facile vocaverit. Nam quando comitia seu conventus populi in confusam turbam seditiosorum hominum degeneraverint, jure suo major pars populi istos turbatores coercere atq; punire potest; eo quod in ejusmodi Reip. forma major pars obtineat vim totius, nec pauciores isti seditiosi jus aliquod peculiare habeant præ bonis iisq; pluribus civibus Remp. curandi. Talis potestas quod in paucis adeóq; in uno quoq; tanquam in subjecto proximo illimitata esse possit, non minus certum est. Nam nihil sane repugnat, quo minus & victus bello populus evitando excidio victori ita se subdere possit, ut nihil prorsus sibi potestatis circa imperium relinquat; & liber alias populus, nec tali necessitate pressus imperio se suo prorsus abdicare, & in alterum id conferre queat, ut circa idem nihil sibi juris reservet. Etsi enim per jus naturæ necessarium videatur, ut quis non solum peculiariter suæ sibi salutis curam agat, sed etiam in societate degens, adeóq; suæ salutis rationes cum aliis implicatas habens, communi consilio eandem defendendam curet: tamen posterius naturaliter nemini ita est injunctum, quin, si commodius videatur, id jus eamq; curam in alium absolute & irrevocabiler possit transcribere; saltem si probabile sit, alterum provinciam istam recte gesturam, quæ præsumptio omnibus communiter adest, qui munus istud in se suscipiunt. Atq; istud non solum licitum fit, sed etiam necessarium, quod, uti supra dictum, communis illa salus non nisi uno consilio recte administrari possit. Cæterum tali potestate summa gaudere intelligitur, cuicumq; populus ita imperium in se contulit, ut sibi non reservarit jus conventus

agendi per se aut deputatos suos, cum potestate inquirendi in acta imperantis, eaq; irrita faciendi, ac ipsummet in ordinem redigendi: aut ubi non ab initio consensum expressum populi circa actus imperii exercendos tenetur requirere Princeps, absq; isto irritos futuros. Ubi tamen non est putandum, si principes quidam nolunt acta sua valere, nisi à certo aliquo consilio ab ipsis constituto probentur, istud statim majorem Principe potestatem habere. Nam si quæ acta heic rescindantur, intelligi debent rescindi ipsius Principis voluntate, qui hoc modo cavere sibi voluit, tum ne quid parum considerate statueret, tum ut eo commodius amolliatur importunas hominum sollicitationes quibus aliquid annuit, quod ab isto consilio improbatum iri novit. Quemadmodum & Ordines in puro regno summæ potestati Principis nihil detrahunt, quippe qui consiliariorum duntaxat auctoritatem habent, ut eo melius necessitates populi innotescant. Quod si quæ ex ista absoluta potestate penes unum hærente incommoda videantur sequi, ea neq; faciunt, ut tali modo constitui quis non potuerit; nec sane graviora erunt, quam quæ alias Rerump. formas comitantur; cum ubiq; singulis sub absoluta potestate sit vivendum, qua non Monarchæ duntaxat, sed & Optimates atq. universus populus abuti aliquando potest.

§. 20. Inde oppido quam periculosum errant errorem, qui ex proprio in Monarchas odio, aut ex certo scriptorum genere hausto, contendunt, necessario & semper summam potestatem penes populum, quatenus suo capiti contradistinguitur, esse, adeo ut ille de Regum factis cognoscere, ac pœna eosdem afficere possit ac debeat. Nec saniores illi, qui mutuam quandam subjectionem fingunt, ita ut Principes quidem nulli subsint, quamdiu secundum leges, & civiliter imperant; abutentes autem potestate, coercitioni populi subjiciantur; eóq; prius ab officio deponendos, quam in eos exse-

executio fiat. Quid enim? si Rex adseveret, ac fors vere, se potestate sua recte usum, populus id neget, quis arbiter erit? Cum præsertim tanta plerunq; actuum civilium sit obscuritas, ut plebs eorum æquitatem aut necessitatem agnoscere raro queat, aut per turbida affectuum sæpe non velit; ac Reip. ut plurimum expediat, ne rationes consiliorum pluribus pateant. Eiusmodi confusio uti finem imperiorum prorsus subvertit; ita nullus populus citra exceptionem alicui imperium tradens, eam voluisse introducere præsumitur. Nam qui omnino in aëta Principum inquirere voluit populus, is expresse sibi reservavit potestatem proprio jure conventus super ea re agitandi, ac certas præscripsit formulas, ad quas illa forent exigenda. Atqui talis ubi Princeps est, is summum imperium haudquaquam habet & Magistratus proprie dicti vicem duntaxat gerit, quocunque fulgeat titulo; quemadmodum & ille, qui circa negotia publica, aut saltem graviora, nihil discernere potest, nisi cum consensu expresso populi, aut ejus deputatorum seu statuum, suo jure, non precario, in consilio ledentium.

§. 21. Nec magis admitti possunt, qui dicunt, Regem ubi in tyrannum degeneraverit, posse à populo imperio exui & puniri. Nam eadem, quæ antea difficultas redibit, quænam actiones faciant, ut aliquis recte vocetur tyrannus. Cujus vocabuli invidiam, à Græcorum vanitate ortam, Principi adplicabit, quemcunq; ipsius aut præsentium rerum odia ceperint. Nec hæctenus à quopiam liquido definitum est, quinam actus aliquem tyrannum redderent, à propriis subditis in ordinem redigendum. Privata enim vitia tyrannum non facere, nec paulo negligentiorum Reip. administrationem, communis sententia est. Tributa graviora imperantur? Atqui subditus ad consilia non admissus judicare nequit, an necessitas Reip. ea flagitet. Supplicia aspera sumuntur? Atqui si secundum leges aut ex præcedente delicto fiant, nemo jure queri potest, etiamsi fors clementia rectius ad-

adhiberetur. Quod invidiosissimum vulgo habetur, quidam magni viri, aut alij ob privata odia innocenter è medio tolluntur? Atqui si vel delicta vel machinationes in Remp. aut statum Principis prætexuntur, vel ordinaria judiciorum forma observatur, etsi fors isti, qui tolluntur de sua innocentia, & pauci præterea alij, certi sint; aliis tamen id liquido constare qui potest? cum præsertim præsumptio justitiæ semper à Principis partibus stet. Promissa non servantur, aut privilegia antehac concessa (quibus pars aliqua summi imperii non condonatur,) violantur? Atqui si Princeps vel delictum, vel necessitatem aut insignem Reip. usum præterdat, jure egisse censebitur; de quo ipso subditis liquido judicandi facultas deerit. Ex his cætera quoque incommoda hujus sententiæ judicari facile possunt.

§. 22. Ne quis tamen credat, nos infinitam Principibus licentiam dare, ac subditos velut pecora ipsorum libidini addicere, erepta omni facultate repugnandi, omnino arbitramur, siquidem Princeps etiam absolutus hostilem prorsus animum erga subditos induat, & aperte ipsorum perniciem quærat, absq; prætextu causæ saltem speciem justitiæ habentis, recte posse subditos media adversus hostem usurpari solita, in hunc quoq; salutis suæ defendendæ gratia expedire. Idq; quia ipse hoc casu obligationem, qua sibi erant devincti, remisisse censetur, cum implicet, aliquem velle simul Principem esse, & hostem adversus omnes subditos agere. Talem tamen animum erga populum universum induere Principem fieri vix potest; nisi si quis forte pluribus imperet, ut uno extincto vel oppresso, lautiores alteri condiciones conciliet. At ut talis sit erga singulos aut paucos quosdam facilius contingere potest. Hos cum itidem ex subditorum numero ejiciat, defensionem alias in hostem licitam adhibere iidem fas erit, observatis tamen, quæ supra circa hunc casum monuimus. Cæteris tamen subditis ideo obsequium exuere, aut innocentem vi defendere

dere non licebit, siue prætextum aliquem adhibeat Princeps siue non. Præterquam enim quod ipsis in Principis facta, quæ velut ex potestate judiciaria exercet, inquirere non licet, ac sæpe contingat, reum aliquem falso iactare innocentiam invidiæ Principi conflandæ, facta concivi injuria nequaquam cæteri obligatione sua erga Principem solvuntur; eo quod quisq; subditorum pro sua persona curam sibi & protectionem ejusdem stipulatur, nec pro conditione supponit, si omnes quoq; & singulos cives tanquam subditos tractaturus sit. Nec metus, ne similiter secum agatur, sufficit obligationi abrumpendæ, quippe qui incertus est, cum peculiare in isto odii causæ esse potuerint, quæ in me non deprehenduntur. Stante autem adhuc obligatione subditi erga Principem, neq; in acta hujus inquirere, neq; ulla de causa ullõve prætextu vim eidem opponere licebit.

§. 23. His ita distincte propositis, facile erit respondere ad argumenta, quæ communiter contra absolutam Principum potestatem objiciuntur. Pleraque sponte sua ruunt, si observetur, haudquaquam eadem esse: populus habet potestatem Reges etiam absolutos in ordinem redigendi, siquidem ad libidinem ipsorum non imperaverint: & populo competit jus in casu extremæ necessitatis, quando nempe Princeps in hostem abiit, suam salutem adversus ipsum defendendi. Nam quæ posterius probant rationes, haudquaquam prius similiter inferunt; quæ tamen à multis confunduntur. Sic quando dicitur, populum; etsi se in servitutem addixerit, non tamen amisisse omne jus in libertatem aut securitatem sese vindicandi; siquidem intelligatur de tali jure, quo quis contra extremam vim injustam salutem suam prospicere potest, quod ubi bene successerit, libertas quoq; sequitur, (nam adversus dominum, postquam semel in hostem abiit, i. e. obligatione mea ipse solvit, nullum mihi amplius vinculum; etsi post fortasse animum mutare velit,) lubentes concedimus. Extra hunc casum populo, qui se in ser.

servitutem addixit, non magis jus in libertatem sese vindicandi competit, quam mihi rem, quam alteri jam ex pacto tradidi, per vim iterum eripiendi. Nec enim adeo abhorret à natura ista civilis servitus, quod quidam somniant, ut etiamsi quis aliquando, evitando majori malo in eam consentire necessum habuerit, post per occasionem, ipsa natura jus dante. eam excutere iterum queat. Et licet ea repugnet ingenio certi alicujus populi vel ab initio vel post mutatis animis; nequaquam tamen Principi hanc solam ob causam jus quæsitum eripere licebit; non magis quam emptori rem pacto partam, etsi post venditor contractum ex re sua non fuisse deprehenderit. Inter privatam porro dominum & Principem magna est diversitas. Ille enim rebus suis abutens recte à Magistratu coercetur, quia huic jus eminens in eadem bona competit. At vero quis dixerit, in bona Principum, quæ inter etiam jus imperii, populo potestatem esse eminentem? Quæ enim adferuntur dicta bonorum Principum, puta Trajani, Antonini, &c. Remp. esse populi non suam, nihil aliud populari dictionis formula indicant, quam imperium non tam imperantium solorum bono, quam subditorum esse gerendum. Ex quo non magis inferre licet, populo jus in Principes competere, quam liberis in parentes aut eorum bona, quia & horum potestas liberorum gratia & bono communiter esse dicitur. Id vero libenter concedimus, populum cum ipse jus non habeat seipsum extinguendi, aut in corpus suum injuste sæviendi. Regi quoq; non potuisse tale jus dare. Nam tale jus nemo sanæ mentis Rex sibi unquam vindicare voluit. Enimvero quemadmodum populus jus habuit Remp. ex arbitrio plurium absolute administrandi, etiamsi fors id paucis quibusdam displicuerit: ita quin idem jus in Regem conferre valuerit, ut, quod plures ante poterant, id solus deinceps Rex posset, dubium non est. Bene autem sequitur: qui rationibus reddendis obnoxius non est, eum ab hominibus non posse puniri.

Certe

Certe enim Principes absoluti neq; ob Remp. non ad placitum populi gestam, (id enim implicat) possunt puniri, nec ob privata delicta, quod apud omnes in confesso. At postquam personam hostium induerunt, quæ ipsis fors inferuntur ex jure belli mala, pœnæ proprie dictæ rationem non habent. Consules Romanos aut quoscuq; Magistratus (proprie sumpto vocabulo) heic adducere incongruum, qui longe ignobiliori modo supra populum fuere, quam Principes absoluti. Unde quid mirum, ipsorum imperium valde fuisse restrictum, cum revera populus superiorem ipsis potestatem haberet. Illud vero oppido quam periculosum est dictu, populum Regi fidem dedisse, quamdiu is boni Principis officio fungitur, tamdiu sese parituros: manifestum tyrannum, in quo intelligendo nemo fallatur, quidquid inter se & populum in constitutione imperii factum est, ipsum irritum reddere & sic parendi obligatione populum solvere. Nam uti posterius concedimus, si per tyrannum is intelligatur, qui destinato consilio & hostili animo perniciem populi molitur: ita obligatio subditorum à bonitate Principis, modo hostilem animum non induat, haudquaquam suspenditur; nisi velimus populo potestatem dare, quandocunq; lubitum fuerit, Principes dejectiendi. Nam bonus videri statim desinit, cujus imperium quacunq; de causa displicet. Nec adhuc definitum est, quibus actibus aliquis boni Principis nomen amittat; & an malum Principem unus aut pauci actus, an plures mali quam boni, an mali sine intermissione bonorum constituent. De quibus qui plebi querulæ facultatem judicandi velit tribuere egregie scilicet de generis humani tranquillitate merebitur. Itaque, quando per expressam conventionem inter populum & Principem formula non fuerit constituta, ad quam hujus bonitas sit exigenda, reservata quoq; isti potestate acta hujus examinandi, ipsuq; in ordinem redigendi; bonus an malus sit, modo non hostis, populi, quantum ad obli-

liga-

ligationem parendi, nihil intererit. Nec ad rem facit, quod de uxore adfertur, super quam licet vir sit constitutus, illa tamen haudquaquam denegationem debiti conjugalis, violationem pacti matrimonialis, adulteria & alias graves injurias tolerare teneatur, sed divortio sibi consulere possit. Nam siquidem conjuges in civitate ut subditi degant, superiorem sane habent, qui controversias ipsorum ex jure civili decidat. Ast ubi extra civitatem degitur, aut conjuges legibus civilibus sint superiores, videndum, quid hi in se sint pacti. Nam si imperio mariti sese uxor subdidit, ab eo discedere non potest, nisi is hostem induerit. At si præter pactum matrimoniale nihil ipsis invicem negotii intercessit, tanquam inter æquales pacto quoq; alter non amplius tenebitur, si unus prior eo non stetit. Atqui posteriori modo subditi nequaquam cum Principe absoluto paciscuntur. Deniq; frustra adferuntur exempla è sacris scripturis petita, ubi Israëlitaë jugum Moabitarum, Ammonitarum, Palæstinorumque excussisse leguntur, postquam DEO lat poenarum ob idololatriam visi sunt dedisse. Nam vel in statu belli adhuc fuerunt, nec per pactum istis populis aut eorum Regibus se subjecerunt; vel expressum DEI mandatum super ea re acceperunt, quod præter istos, quibus id peculiariter datum, nemo pro se allegare poterit.

F I N I S.

Δ. T. Ε.

INDEX RERUM

In Elementis Jurisprudentiæ
Universalis SAMUELIS PUFEN-
DORFII contentarum.

A

- A**rogatio legum civilium cur quocunq; tempore suscipi
possit à civitate ? 103.
- Absentis negotia gerere quale pactum ? 110.
- Acceptilatio quid & quosuplex ? 149
- Acquirendi modi quosuplices ? 43
- Actio aliorum mea directioni subjeetorum est actio
mea 3. 133. 251.
- Actio alterius ut pro mea haberi possit, quid requira-
tur ? 3
- Actio bona 151. 199.
- Actio bona esse nequit quoad substantiam operis, nisi &
ipse finis sit legitimus 201.
- Actio civis adversum civem alterius civitatis ubi institu-
enda ? 163.
- Actio humana moralis quid ? 1.
- Actio humana quosuplex ? 4. 5. 199. 244
- Actionis humana affectiones 197. effectus. 230. objectum
7. principia 76.
- Actiones male semper imputari possunt ab iis, quorum in-
terest easdem fieri vel non fieri 247.
- Actio quando principi in foro humano possit intendi ? 86
- Actioni quo sensu inesse dicatur moralitas ? 6.
- Actio

INDEX.

<i>Actio voluntaria quid ?</i>	1
<i>Adami dominium in res quale ?</i>	41
<i>Adactus ab altero ad implendum pactum illicitum, in quod prius consensit, cur non patiatur injuriam ?</i>	132
<i>Admissa contra juramentum ex quo dijudicandum licita sint an irrita ?</i>	140
<i>Adulterio alterius uxor non est polluenda</i>	308
<i>Adventitia obligatio quid ?</i>	82
<i>Aedes vicini quando dejicere liceat ?</i>	289
<i>Aequalitas comparata cur in justitia distributiva observanda ?</i>	136
<i>Aequalitas simplex cur in onerosis contractibus attendenda ?</i>	160
<i>Aequalitas quanam in pœnis infligendis adhibenda ?</i>	240
<i>Aequalitas summa quo sensu inter homines ?</i>	305
<i>Aequalitas summa inter homines quomodo ledatur ?</i>	307
<i>Aequitas quid ?</i>	189
<i>Aequitas in quo à dispensatione differat</i>	190
<i>Aer an sit nullius</i>	58
<i>Aes alienum, quod civitas multis retro seculis contraxit, cur civis pro rata solvere teneatur ?</i>	124
<i>Aetas quid ejusq; gradus.</i>	18
<i>Aetas puerilis an proprietatem tollat ?</i>	56
<i>Affectus cur componendi</i>	289
<i>Affirmativis praeceptis quando quis obligetur ?</i>	193
<i>Affirmativa praecepta cur cedant negativis</i>	225
<i>Agentis potestas ubi maxime attendatur</i>	195
<i>Aliena quando contractus objectum</i>	133
<i>Alienum quid sit, an penes Leges civiles sit definire.</i>	172
<i>Alteri qui se obligat, ad quæ potestatem dare intelligatur</i>	126
<i>Alterius post mortem valitura obligatio an mihi possit injungi</i>	127
<i>Alterum an possim actu meo obligare tertio</i>	112

R E R U M.

<i>Ambiguo sermone quando & quomodo alterum illudere liceat ?</i>	319
<i>Ambiguus verborum sensus quomodo eruendus ?</i>	321
<i>Amentes cur obligationem non possint sibi accersere ?</i>	103
<i>Amentes quando manus violentas sibi inferunt, cur à crimine autochérias excusentur</i>	293
<i>Amentes an commensis demulcendi ?</i>	320
<i>Amicitia fœdera quid ?</i>	154
<i>Amicorum conditia cur nos fortius moveat quam propria ?</i>	274
<i>Amissa improviso casu & ab alio inventa p̄r q; tempus retenta an mea maneant ?</i>	44
<i>Amor hominum cur in hunc potius feratur quam in alterum ?</i>	277
<i>Amor proprius an sit sufficiens principium, ex quo omnes Leges naturæ deducenda ?</i>	284
<i>Amor proprius erga seipsum qualis quantumq; sit ?</i>	273
<i>Animal sociale homo</i>	274
<i>Animal liberum dimittens homo aut in potestatem non redigens an in legem naturæ peccet ?</i>	36
<i>Animantium cades cur improbaverint antiqui Philosophi ?</i>	37
<i>Animi actus an sint Legum civilium objectum ?</i>	187
<i>Animi puritas an habeat se ad corporis puritatem instar gradus ?</i>	216
<i>Animæ vegetativæ vires in homine an voluntatis imperio subjaceant</i>	268
<i>Antecessoris fœderibus quibus princeps teneatur ?</i>	125
<i>Appetitus sensitivus an voluntati pareat</i>	269
<i>Appetitus sensitivus in quæ fertur an lex naturæ præcipiat</i>	290
<i>Apprehensio rei possidenda quomodo efficax ?</i>	34
<i>Apitudo quid ?</i>	62
<i>Aqua profluens quando concedenda</i>	305
<i>Arbiter quid & quomodo se gerere debeat</i>	114. 314

315. 316

Z

Arbi-

I N D E X.

<i>Arbitrio laforum an pœna sumptio relinquenda in civitate</i>	235
<i>Arbitrium nostrum in quas res se extendat</i>	25
<i>Arbitrium liberum</i>	269
<i>Arma in quem recte stringi possint ?</i>	315
<i>Area globi terrestris qualem figuram habeant ?</i>	59
<i>Aristocratia quid ?</i>	22
<i>Articulatus sonus quid & cur hominibus concessus ?</i>	274.
	317
<i>Artifices in justo bello non interficiendi</i>	301
<i>Artificiales fructus qui</i>	48
<i>Assertio nuda quid ?</i>	89
<i>Asseveratio quantum differat à juramento.</i>	138
<i>Atheismus ne invalescat, quantopere rerum humanarum intersit</i>	101
<i>Antoheria cur prohibita</i>	290
<i>Autoritas quid</i>	71
<i>Auxilii fœdera quid</i>	154
<i>Axiomata quid ?</i>	244

B

B <i>elli civilis tempore num una pars civium obligatione ab altera contracta teneatur ?</i>	124
<i>Belli finiendi causa inita pacta cur sint servanda ?</i>	108
<i>Belli jura quid ?</i>	191
<i>Bellum inter animantes intercedere & ipsos homines ex quo pateat ?</i>	37
<i>Bellum quid, quotuplex & quando incipiendum ?</i>	13.
	294. 297. 303
<i>Bellum cur quantum fieri potest, componendum ?</i>	303
<i>Beneficentia quando cedat gratitudini ?</i>	225
<i>Beneficia quomodo reddenda ?</i>	316
<i>Beneficium ab hoste datum majus est eo, quod ab amico proficiscitur</i>	223
<i>Bestiæ cicures ex quo usibus hominum se prabeant ?</i>	38
	Bonis

R E R U M.

<i>Bona publica quid ?</i>	
<i>Bonitas moralis quid & in quo consistat.</i>	199. 200. 210
<i>Bonum summum quid ?</i>	77
<i>Bonus vir quid ? 114. in quo ejus laus consistat ?</i>	79
<i>Brutis non morales actiones cur hominibus tales sint ?</i>	6
<i>Brutis cur homo non possit obligari</i>	112
<i>Brutis cur homo nullam injuriam faciat, si id ex suo arbitrio tractat</i>	279

C

C <i>Ælibatus quando præ matrimonio eligendus ?</i>	292
<i>Calibes non insultent aliorum thalamis</i>	308
<i>Cambium quid ?</i>	161
<i>Captus bello ex quo victori servire teneatur ?</i>	335
<i>Carnifex qualis persona moralis ?</i>	19
<i>Carnificum questionibus quinam subjiciendi ?</i>	130
<i>Castra hostium an subditi præmiorum spe corruptis transire possint ?</i>	299
<i>Causa moralis quid ?</i>	3
<i>Cautio de securitate quamam jure natura requiratur à latente ?</i>	234
<i>Cautio de securitate quamam in civitate commodissima ?</i>	235
<i>Cautio realis in bello quando ab altero per vim extorquenda ?</i>	296
<i>Civile bellum quid ?</i>	13
<i>Civis quid ?</i>	17
<i>Civis obligatio erga civitatem</i>	86
<i>Civis cur ea, quæ ipsi jure natura debentur, non possit per media jure natura concessa sibi recuperare 96. sique reperat, quale crimen committat ?</i>	50
<i>Civis quando de Magistratus delicto participet ?</i>	118
<i>Cives æqualiter delinquentes cur æqualiter puniendi ?</i>	241
<i>Civitas quid ?</i>	325
<i>Civitates cui bono instituta ?</i>	234

I N D E X.

<i>Civitas an peccet, qua exteros pro hostibus habet?</i>	69
<i>Civitatis jus quid & quale?</i>	67
<i>Civitatis obligatio cum cive</i>	85
<i>Clayitas quid?</i>	71
<i>Clementia cur in bello adhibenda?</i>	302
<i>Coacta actiones non possunt imputari</i>	248
<i>Coactio quamvis insit Legibus?</i>	178
<i>Coactum quid & quotuplex?</i>	267
<i>Cogere quo sensu dicantur Legislatores</i>	179
<i>Cogitationes an sint objectum legum civilium?</i>	187
<i>Collybus quid?</i>	161
<i>Commercia quomodo in Oceano libera?</i>	33
<i>Commerciorum libertas utrum sit ex jure natura nec ne?</i>	12
<i>Commodatio quid?</i>	157
<i>Communio quotupliciter circa aliorum facta nobis inter- cedere possit?</i>	251
<i>Communione omnium bonorum an jus natura dicti- tet?</i>	39
<i>Communione à proprietate differentia</i>	26
<i>Condonatione an tollatur obligatio?</i>	149
<i>Confirmationes pactorum</i>	135
<i>Conjuges quando circa numerum procreandorum libero- rum legi natura satisfecerint?</i>	292
<i>Conjux mea cur alteri corporis sui copiam facere neque- at?</i>	308
<i>Connubia in linea ascendente & descendente cur jure na- tura prohibita?</i>	330
<i>Conscientia quid & quotuplex?</i>	260
<i>Consensus quid?</i>	266
<i>Consensus cur in contractibus necessarius?</i>	103
<i>Consensu meo quassum in me alterius imperium an possim iterum excutere?</i>	256
<i>Consensus parentum an requiratur ad matrimonii essen- tiam?</i>	328
<i>Consentiens in pactum illicitum, si ab altero postea vi adigi-</i>	

R E R U M.

<i>adigitur ad illud implendum, cur non patiatur injuriam ?</i>	132
<i>Consilium quomodo à lege differat ?</i>	168
<i>Contingentia ex necessitate physica vel causis naturalibus an possint imputari ?</i>	248
<i>Contractus quid & quotuplex ?</i>	93. 157
<i>Contractus objectum an possint esse actiones vel res mea, in quas alteri jam jus est quasiuum ?</i>	133
<i>Contractus, in quo qualitates expressæ vel præsumptæ non apparent, ex quo irritus ?</i>	105
<i>Contrahere an hostes possint ?</i>	108
<i>Controversiæ cum altero cur tertio committenda ?</i>	238
<i>Corpori quæ noxam aut labem inferunt, cur homo omittere debeat</i>	289
<i>Corpus alterius non ladendum</i>	286. 307
<i>Credere quod quis rem non aliter vult, quam se habere novit, non potest pœna affici</i>	258
<i>Creditor quando sciens instrumentam pacti debitori restituit, quid fecisse censeatur ?</i>	136
<i>Creditoribus principum an actio in privata subditorum bona competat ?</i>	120
<i>Crimen alterius à Magistratu interrogatus injuratus fateri debet</i>	320
<i>Culpa quotuplex apud Fictos ?</i>	209
<i>Culpa mea licet facultatem præstandi legem amitto, vis ipsius tamen non expirat</i>	171
<i>Curam sui ipsius gerere cur homo teneatur</i>	102
<i>Curator qualis persona moralis ?</i>	20

D

D <i>Annium quid ?</i>	310
<i>Dammum alteri per delictum datum quomodo pensandum ?</i>	206
<i>Dammum alteri mea culpa datum cur resarciendum ?</i>	310
<i>Dammum ab altero passus quando ladentem jure ad car-</i>	tionem

INDEX

<i>tionem praestaudam vi possit adigere.</i>	233
<i>Dammum in contractu mihi datum ut alter penset, quando ipsum adigere possim?</i>	106
<i>Dammum ob fidejussionem acceptum an dici possit pœna.</i>	148
<i>Davidis factum, ob quod populus pestilentia plectebatur, cur & ipsi populo imputandum?</i>	252
<i>Debita à principibus boni publici gratia contracta an solvere teneantur subditi?</i>	120
<i>Debita cur societati adhareant, licet omnia membra mutata fuerint?</i>	123
<i>Debita ex contractu cur potius solvenda quam quæ ex gratitudine</i>	225
<i>Debitor in extrema necessitate constitutus cur teneatur rem debitam Creditori pari necessitate laboranti exhibere?</i>	288
<i>Debitoris principalis conditio cur apud Rom. melior ipsius fidejussoris?</i>	147
<i>Debitor es qui non sunt solvendo, quando pœna se reos faciant?</i>	128
<i>Decalogi præcepta an sint Leges naturæ?</i>	175
<i>Decalogi quintum præceptum & sextum quid in se complectantur?</i>	215
<i>Decreta superiorum quocumque modo innotescant obligant subditos</i>	283
<i>Decretum quod factum non rescindit nec pœnam in transgressorem constituit, Legis titulo venire non potest</i>	188
<i>Decretis propriis an quis immediate obligari possit irrevocabiliter?</i>	170, 271
<i>Declarationes summi imperii</i>	189
<i>Defensio in statu belli quando incipiat & quousq; à jure naturæ permittatur</i>	295
<i>Defuncti bona quomodo in successione ab intestato in cognatos dividenda?</i>	43
<i>Defuncti bona nondum in alterum translata vel alienata cui tribuenda</i>	54
	De-

R E R U M.

<i>Deliberationem circa utile iudicium quomodo institueri debeat intellectus ?</i>	259
<i>Delicta quousq; Magistratus punire aut prohibere tenea- tur ?</i>	118. 174
<i>Delictis iisdem cur non ubique equalis pœna impona- tur ?</i>	186
<i>In delicto quanam observanda ?</i>	206
<i>Delinquenti an societati pœna debeatur ?</i>	206
<i>Demeritum quid ?</i>	233
<i>Democratia quid ?</i>	22
<i>Demonstrationes Ethicæ non eruantur per adeo multa me- dia seu principia complexa</i>	244
<i>Depositum quid ?</i>	158
<i>Depositarius cur amisso deposito deponenti culpam saltem levem præstare teneatur ?</i>	158
<i>Dei libertas qualis ?</i>	14
<i>Dei concessio qua homo rerum dominus factus quomodo se habeat ?</i>	29. 36.
<i>Dei sanctitas & iustitia an sint origo Legis naturæ</i>	180
<i>Petervisio quid ?</i>	78
<i>Deum testem in iuramento invocare quid sit ?</i>	138
<i>Deus cur non possit esse causa peccati ?</i>	202
<i>Deus quaratione hominum debitor ?</i>	91. 231
<i>Deus an possit de lege naturæ dispensare</i>	183
<i>Deus quomodo actiones nostras æstimet ?</i>	220
<i>Dido an jure naturæ Æneæ socios hospitio arenæ prohibe- ris ?</i>	28
<i>Dispensatio quid ?</i>	190
<i>Distimulationem in purgatoriis iuramentis cur quis adhi- bere nequeat</i>	130
<i>Dissuasio quid ?</i>	78
<i>Dolor ex alterius pœna in me redundans cur pœna dici ne- queat</i>	237
<i>Dolor cadentis an possit esse causa cur ipsi pœna infera- tur ?</i>	206. 235
<i>Domini imperium in servum unde ?</i>	335

INDEX.

<i>Domini promissio seruo facta qualis ?</i>	90
<i>Dominium quatuorplex</i>	24. 63
<i>Dominium emaneus ex quo cognoscatur.</i>	26
<i>Dominium hominis in bruta ut & in res reliquas ex quo fit licitum ?</i>	29. 30. 36. 37. 38
<i>Dominium in res an possit sibi acquirere, qui easdem possidere nequit ?</i>	41
<i>Dominii modus ex quo dependeat ?</i>	38
<i>Dominus qui seruo extraordinarium promittit premium neq; tamen solvit, peccat</i>	88
<i>Donatio quid ?</i>	43
<i>Donum an sit, quod ex dolo in contractu in me redundat ?</i>	159
<i>Dotes quid ?</i>	44
<i>Discordiarium seminarium</i>	98
<i>Duella cur Magistratus prohibere possit</i>	167
<i>Duci bellico quando pœna recte remittatur</i>	239
<i>Duci bellico cur licitum subditos alterius pramiis corrumpere & militum loco uti ?</i>	299
<i>Dux bellicus qualis persona moralis</i>	20
<i>Dux bellicus quando possit militem probabili mortis periculo exponere ?</i>	145
<i>Dux bellicus quando iura belligerantium circa bellum observare teneatur</i>	192
<i>Dux bellicus cur in bello neminem interficere debeat, nisi in justam pœnam ?</i>	301
<i>Dux bellicus inferior cui expresse est interdictum ne cum hoste manus conferat, cur non possit recte inscio superiore in bellum descendere ?</i>	195

E.

E <i>Brietas cur fugienda ?</i>	289
E <i>Briosis quibus mens penitus loco mota est, cur nihil contraxisse censeantur ?</i>	103
<i>Electio quid ?</i>	266
<i>Elect-</i>	

R E R U M.

<i>Elemosyna quid?</i>	43
<i>Embryo si dum mater plectitur, vitam amittit vel libertatem an puniatur?</i>	238
<i>Embryoni quocunq; titulo quid tributum si eripiatur, an fiat injuria?</i>	8
<i>Emptio Venditio quid?</i>	162
<i>Emptor rei furto erepta an Domino genuino, ad quem eam pertinere noverat, restituere teneatur?</i>	26
<i>Erranti via monstranda</i>	305
<i>Error in quo conscientia versatur quotuplex</i>	262
<i>Error circa pacti essentiam cur id irritum faciat?</i>	104
<i>Existimatio quid & quotuplex</i>	69
<i>Existimatio alterius cur non minuenda</i>	308
<i>Executionem agentis cur Legislatores humani potius respiciant, quam intentionem</i>	219
<i>Exteris ex quo littora maris prohiberi possint?</i>	31
<i>Exteros pro hostibus quae habet civitas an peccet?</i>	69
<i>Extraordinaria non possunt imputari</i>	250

F.

F <i>Abulis hostem illudere non est mendacium</i>	319
<i>Facta paterna filio princeps imputare potest</i>	245
<i>Facultas Locomotiva quid?</i>	78
<i>Faeminae cur in bello justo non occidenda 301. cur jure natura uni saltew marito possint sui corporis copiam facere 331. per mortem declinantes violationem pudicitiae an ab Autoheria excusentur?</i>	294
<i>Fama alterius cur non ledenda?</i>	308
<i>Familiae quid?</i>	325
<i>Fata an sibi quis ob miseras properare possit</i>	293
<i>Feudi amissione si multatur pater, liberi non puniantur</i>	237
<i>Fide mutua quomodo sent pacta</i>	94
<i>Fideicommissa quid? 159. cum inter modos acquirendi lucrativos referri possint?</i>	43

Fide-

INDEX

<i>Fidejussio</i>	147
<i>Fidejussor multam solvens pro altero, an pœnam patiatur ? 236. an teneatur latroni servare fidem ?</i>	107
<i>Fides cur servanda</i>	309
<i>Filius matri matrimonio jungi non potest</i>	330
<i>Filius innocens delicta patris cur luere non debeat ?</i>	245
<i>Filium alterius quando quis castigare possit</i>	307
<i>Finis quid ? 76. an per media illicita obtinendus</i>	78
<i>Fœdera quid & quotuplicia 154, an paci universali quid superaddant 12. continuo durant, quando summa potestas est penes plures uno</i>	125
<i>Fœtus inanimati animantium cur consumi & usurpari ab homine possint</i>	37
<i>Forma artificialis quando materiam sequatur</i>	48
<i>Fraus quid ?</i>	50
<i>Frater an connubio jungi possit sorori jure naturæ ?</i>	330
<i>Fruitio quid ?</i>	266
<i>Fructus rerum quotuplices ?</i>	47
<i>Frugiferae res in bello non sunt perdendæ</i>	302
<i>Fuga an recte possit pœna declinari ?</i>	237
<i>Fundus quid ?</i>	60
<i>Fur ex co, quod sibi res vehementer arrisit, se excusare nequit 249. si equali pœna cum homicida afficitur, non patitur injuriam</i>	241
<i>Furiosi se obligare nequeunt 203. alienare non possunt</i>	57
<i>Furor an proprietatem tollat ?</i>	56

G.

G entes cur sanciverint, ut in pace sancienda utraq; belligerantium pars exaquetur	109
<i>Gentes cur ob jus in principe aut civitate persequendum laeso in subditorum bona manus injicere permiserint</i>	172
<i>Gentes cur licentiæ bellicæ fortitudinem restrinxerint</i>	301
<i>Gentes quæ pro derelictis habuerunt, cur ab uno aliquo non possint occupari</i>	40

Gen-

R E R U M.

<i>Gentium jus</i>	190
<i>Gratitudo erga parentes unde</i>	83. 129
<i>Gratitudo cur benefactoribus exhibenda</i>	316
<i>Gratitudini quando cedat beneficentia</i>	225

H.

H <i>Abitus quid?</i>	79
<i>Habitus vitiosus cur delinquentem non excuset</i>	249
<i>Habitus cur in moralibus maxime attendatur</i>	224
<i>Hæreditas quid</i>	67
<i>Hæreditas quando vim pleni jaris obtineat</i>	67
<i>Hæres cur de antecessoris ære teneatur</i>	123
<i>Hæreditates quomodo ab uno in alterum transeant?</i>	43
<i>Homines nasci liberos quo sensu accipiendum</i>	15
<i>Homo cur sibi ipsi obligari nequeat</i>	101
<i>Homo animal sociale</i>	274
<i>Homo cur legibus conformiter possit agere</i>	270
<i>Homo cur suam probitatem coram Deo jactare nequeat</i>	220
<i>Honor quid?</i>	71

I.

I <i>gnorantia quid & quotuplex?</i>	263
<i>Imperare nobis quinam possint</i>	256
<i>Imperium quid & quotuplex</i>	21
<i>Imperium summum civile cur constituendum, quantum esse debeat, & quousq; eidem liceat resistere</i>	339. seqq.
<i>Impossibile nulla obligatio</i>	127
<i>Imprudentiorum obligationes an jure natura irrita?</i>	325
<i>Impudicitia uxoris marito est ignominia</i>	325
<i>Inputatio quid & quotuplex</i>	3. 245
<i>Inciatio quid</i>	78
<i>Inclinatio potentia physica in objectum in moralibus habet rationem actionis</i>	2
<i>Incedendi tempore vicini ades dejicere licet</i>	288
	In-

INDEX

<i>Indifferentia quid</i>	268
<i>Inducia quid,</i>	157. 109
<i>Infamiam qui irrogare possint</i>	70
<i>Infantes an commentis demulcendi?</i>	320
<i>Injuria quid</i>	207
<i>Instinctus naturalis quinam superandus</i>	291
<i>Instrumenta pactorum cur in vita civili tantopere attendantur</i>	136
<i>Intellectus quid, ejusq; facultates</i>	257
<i>Intentio quid 265. ejusdem gradus</i>	217
<i>Intermissiones nuda actionum inalarum moralium imputari nequeunt</i>	253
<i>Interpretatio quid?</i>	321
<i>Invitum quid</i>	267
<i>Invito domino quando alterius res non usurpanda</i>	288
	309
<i>Invito nihil promittitur</i>	92
<i>Judex in quo ab arbitro differat, 114. actiones humanas accurate aestimare nequit 221. ejus officium in quo consistat</i>	259
<i>Judicium practicum quid?</i>	232
<i>Juramentum quid & quotuplex</i>	137
<i>Jus quid & quotuplex 66. 190 191. quantum à lege differat</i>	170
<i>Jussio quid?</i>	77
<i>Justitia quid & quotuplex</i>	203

L.

L <i>Edens alterum ad qua teneatur 234. qualem vim contra seipsum alteri concedat</i>	73. 298
<i>Lesio fortuito casu facta ab ignorante & invito an possit dici injuria</i>	208
<i>Lesus in civitate si ad jus suum Magistratus auxilio pervenire non potest, an à civibus id postulare possit</i>	121
<i>Latrocinium quid?</i>	14

Latro-

R E R U M.

<i>Latrocinium quid ?</i>	14
<i>Latrocinii infestandi exteris consuetudo cur gentibus olim familiaris ?</i>	285
<i>Latroni vi iniusta me ad pactum compellenti an fides servanda ?</i>	107
<i>Legatus qualis persona moralis 20. cur apud hostes jure natura inviolabilis</i>	192
<i>Legata quid 44. cur immediate à testatore in legatarium transeant</i>	114
<i>Leges civiles non sunt pacta 169. quid respicere debeant 234. cur abrogari possint quocumq; tempore</i>	103
<i>Leges positivæ ex quo suam vim habeant in origine & duratione</i>	182
<i>Legislatoris potestas qualis esse debeat 170. ex quo cognoscatur, quamam subjecta obligare voluerit</i>	177
<i>Lex quid & quotuplex 168. 179. ejus materia 171. 301. promulgatio</i>	177
<i>Lex divina an sit mensura pœnarum</i>	239
<i>Lex natura 183. cur ex parte facta fuerit positiva 95. 171. 323. an possit positivis divinis & humanis ad-versari</i>	172
<i>Liberi, si amissione feudi pater ob delictum multatur, non puniuntur</i>	237
<i>Liberorum jus in bona parentum adhuc viventium quale</i>	42
<i>Liberorum reverentia in parentes quando cesset</i>	83
<i>Libertas quid & quotuplex</i>	14. 17. 63. 268
<i>Libertas commerciorum utrum sit ex jure natura nec ne ?</i>	
<i>Libertas naturalis an legibus tollatur</i>	179. 21
<i>Licita quamam esse dicantur</i>	195. 303
<i>Littor qualis persona moralis</i>	19
<i>Littora maris ex quo exteris prohiberi possunt</i>	31
<i>Locatio Conductio</i>	162
<i>Locomotoriva facultas quid 78. an voluntati pareat</i>	268
<i>Lotharia quid</i>	167
<i>Lucrum ex dolo in contractu non est donum</i>	159
	Lucra

M.

- M**agistratus quid 19. quousq; delicta prohibere te-
neatur 118. quousq; ad pœnam sumendam tene-
atur 242. quomodo in se derivet obligationem civium
121. 148. an possit ea permittere, quæ sunt contra jus
natura 174. an pœna humana possit subijci 237
- Majestas ex quo melioris conditionis ac alii homines 306
an possit legibus divinis contraria præcipere 187. an
potestatem habeat vitam subditi in periculum mortis
pro salute publica exponendi 144
- Maleficio cur non deferri soleat juramentum purgatori-
um 137
- Malitia moralis quid 199. est instar anguli rectilinei 211
- Mala citra præcedens demeritum non possunt imputa-
ri 245
- Mala actio quid 199
- Malum summum quid 77
- Malus vir quis 79
- Mandatarius cur sumptus ex mandatis præscripto impen-
sos repetere possit 158
- Mandatarii gestis quando quis tertio obligatur 112
- Mandatum quid & quoruplex 158
- Mare an proprietatis capax 29. ejus littora ex quo exteris
prohiberi possint 31
- Mares cur aliorum thalamis non insultent 308
- Maritus quale jus in corpus uxoris habeat 325. cur uxoris
impudicitia ei ignominia 325. cum propria uxore ad-
ulterium committere potest 262
- Mater an habeat imperium in sobolem 307
- Materia quando formam artificialem sequatur 48
- Matrimonium quid 325. in quo consistat & cur non possit
dissolvi 84. quando hominibus jus natura præcipiat?
292. 326. in linea ascendente & descendente jure
na.

R E R U M.

<i>natura prohibitum</i>	330
<i>Matrona in bello non sunt stuprandae</i>	302
<i>Membra citra totius corporis salutem non sunt mis- landa</i>	290
<i>Medium quid</i>	78
<i>Mendacium quid & quadruplex</i>	318
<i>Mentis actus non sunt Legum civilium objectum</i>	187
<i>Mercator quo titulo rem faciat 45. cur in justo bello non occidendus 301. an recte possit mercem, quarum usum mox à Magistratu interdendum scit, vendere</i>	162
<i>Merces quid? 232. an pro praestita opera turpi sit sol- venda?</i>	131
<i>Merces in ditione mea natas aut factas exportare an jure naturae permittere teneat</i>	286
<i>Meritum quid 231. an insit actioni bona formaliter tali</i>	221
<i>Metempsychosin cur finxerit Pythagoras</i>	37
<i>Miles ob gallinae raptum capite plecti quando jure possit 207. quando probabili mortis periculo possit exponi</i>	144
<i>Minorenes in iis, qua ipsis sunt oneri, se obligare ne- queunt</i>	104
<i>Miserias ingentes ut quis declinet, fata sibi properare non potest</i>	292
<i>Molendina alata & navalis an inter res mobiles refe- renda?</i>	60
<i>Monarchia quid?</i>	22
<i>Monarcharum pactis imprudentioribus subditi obligan- tur</i>	1.7
<i>Motus physicus in moralibus quid?</i>	
<i>Mors sibi nec ipsi non inferenda</i>	290
<i>Mortem ad perferendam an quis se obligare possit?</i>	128
<i>Mutilantes semetipsos plectendi</i>	102
<i>Mutuum quid?</i>	157

I N D E X

N.

N atura cur actus & membra genitalia insitã verecun- diã muniverit?	329
Naufragorum bona an sint nullius	59
Negligentiã contracta imputari possunt	250
Nihilo datur minus	35
Numi quid	75

O.

O bjectum unde dicatur morale?	5
Obligatio quid & quæruplex	80
Oblivione legis nemo obligatione solvitur	176
Obses firmandis pactis publicis datur	142
Obvium via factum quando occidere possum	287
Oceanus an dominium unius populi agnoscere possit	32
Occasio quid	77
Occidenti ne resistat, an quis se possit obligare	128
Occultatione cur quis pœnam recte declinare possit	165
Occupatio modus acquirendi originarius	40
Officium quid	17
Opera nostra quomodo astimanda	165
Opifices in justo bello non occidendi	301
Opinionem singularem circa rem quampiam fovens, quan- do pœnã afficiendus	258

P.

P acificaciones quid 156. cur partes in iisdem pro aqna- libus quantum ad justitiam habeantur	304
Pactum quid 11. 93. quæruplex 154. quomodo à lege differat 169. cur posterius per prius reddatur in- validum 134. cur servandum 310. quibusnam con- firmetur	135
Pa-	

R E R U M.

<i>Patris imperium in liberos</i>	332.	<i>promissio filio facta</i>	
<i>qualis</i>	90.	<i>si uni plus donat quam alteri non peccat in</i>	
<i>Legem naturæ</i>			42
<i>Parentes ad quæ perfecte exhibenda liberis obligentur</i>	42.		
<i>an liberorum causa omnia acquirant</i>	56.	<i>prolem si pro-</i>	
<i>jiciunt an quid potestatis habere in eam possint</i>			334
<i>Passio saepe est actio moralis</i>			3
<i>Pax quid & quotuplex</i>	11. 295.	<i>quamdiu servanda</i>	295.
<i>ejus mediatoribus servanda fides</i>			303
<i>Peccatum quid</i>	199.	<i>quæ in se complectatur</i>	233
<i>Peccator cui Deus peccatum remisit an possit à Magistra-</i>			
<i>tu plecti</i>			246
<i>Pecunia quid</i>	75.	<i>an sit res sterilis</i>	164
<i>Peregrinus quid</i>	17.	<i>quando de actibus societatis eo tempo-</i>	
<i>re, quo in ea versatur, contractis teneatur</i>			115
<i>Permutatio quid</i>			161
<i>Persona moralis quid & quotuplex</i>			19
<i>Personæ cur in pænis infligendis habenda ratio</i>			241
<i>Persuasio quid ?</i>			78
<i>Permissiones LL. civilium</i>			174. 189
<i>Pignora quid & quotuplicia</i>			141
<i>Pæna quotuplex</i>	205.	<i>quomodo imponenda</i>	236.
<i>delinquenti an societati debeat</i>	206.	<i>cur à tertio commo-</i>	
<i>disissime determinetur</i>			238
<i>Populus absolute se Regi subjiciens an citra peccatum pos-</i>			
<i>sit formam Reip. quæ commodior videtur arripere</i>			150
<i>Potentia quotuplex</i>			5
<i>Potestas quid & quotuplex</i>			62. 194
<i>Potestas summa cur constituenda</i>			338
<i>Possessio quid & quotuplex</i>			34
<i>Possessor rei alienæ quando conveniendus</i>			53
<i>Præda ad quos militantium spectet ?</i>			45
<i>Premium quid & quotuplex</i>			43. 232
<i>Præscriptiones quid & cur introductæ</i>			51
<i>Prætensiones quid ?</i>			67
<i>Pretium quid & quotuplex</i>			72

I N D E X

<i>Primogenito cur cedat patris dignitas hereditaria indivi- sibilis</i>	307
<i>Princeps cum subdito circa imperium summum contra- here possit 86. quando ex delicto subditi reatus quid in se contrahat 118. an pœna humana possit sub- jici</i>	237
<i>Privatio saepe est actio</i>	2
<i>Probatio facti unde instituenda</i>	193
<i>Proœresis quid in moralibus</i>	3. 265
<i>Prohibitio delictorum ex parte imperantis quousq; exten- denda</i>	118
<i>Promissio quid & quotuplex</i>	88
<i>Propinqui. nostris cur & quando potius benefaciendum ac aliis</i>	226
<i>Proprium quid ?</i>	25
<i>Pudicitia invito non est violanda</i>	308
<i>Pudicitia servanda gratia fœminæ violentas manus sibi inferentes an ab Autocheria excusentur</i>	294
<i>Pueri cur in bello justo non interficiendi</i>	301
<i>Pupillis cur LL. civiles curatores constituerint</i>	57
<i>Pythagoras cur finxerit Metempsychosin 37. scire definit Deum per spheram</i>	212

Q.

Q uestiones juris	314
Q ualitates rerum in contractu quamquam indi- canda	161
Q uantitas actionum moralium	210

Rebellio

R E R U M.

R.

R ebellio quid?	13
Ratio practica quid & cur summa diligentia excolenda	259
Rationis rectæ dictamen quid & ex quo obliget?	141.
	283
Rationis usum qua debilitant cur homo intermittere debeat	289
Rarum quid	72
Religionem falsam qui violat, quam pro vera habet, peccat	262
Religionis circa negotium quousq; Magistratus vim adhibere possit in subditos	258
Religiosis cur in bello non manus admovenda	302
Reluctatio interpretativa	268
Renunciationes quid	273
Repressaliarum jus unde derivandum 123. cur non temere in subditorum innocentium bona usurpandum	302
Res moralis quid & quotuplex	23. 25
Res sacræ quo censu habendæ	27
Res pro derelictis haberi unde præsumatur	40
Reservationes mentis circa juramentum non excusant à perjurio	141
Restrictiones imperiorum quales esse debeant	64
Rex invito populo regnum alienans an proli nondum natæ nocere possit	10
Reo an iudex injuriam faciat, si ex ipso callide veritatem eruit	320
Reus an seipsum accusare vel deferre teneatur	130
Reverentia liberorum in parentes quando cesset	86
Rumoribus falsis hostem illudere non est mendacium	318

S.

S alutem meam quibuscunq; modis defendere quando concessum	295
Sanctitas Dei an sit origo Legis naturæ	180
Sanctus inter homines quis dicatur	181
Scelus aliorum fraudi non potest esse tertio	99
Scelus minimum committens quando extrema penã possit affici	239
Scripto car pacta plurimq; comprehendantur	136
Securitati meæ quomodo prospiciendum, si vita hominum non esset socialis	276
Seditio quid?	13
Semen informe ut intra primos conceptionis dies elidatur qui agit, an sit in id injurios	9
Senibus cur leges civiles Curatores constituant	57
Sensus interni & externi an voluntatis directioni sub- jecti	269
Sermoni ambiguo quando & quomodo alterum illudere liceat	339
Servile ingenium an necessario in servitutem abstrahendum	337
Servitus quid 14. quot modis introducatur	15
Servos dari natura quomodo capiendum	16
Signa voluntatem hominis exprimentia quotuplicia	135
Societas quid? 21. quotuplex 323. est contractus 164. quando mutetur	22
Socialis vitæ conservatio est lex fundamentalis Legis naturæ	284. 304
Solicitationibus qui abhorrentem à scelere corripit, ad quæ tenentur	132
Sors quotuplex	306
Spatium quid 7. an sit res immobilis	59
Sponsiones quid 154. cur Magistratus interdicere possit	306
	Spon-

R E R U M.

<i>Spontaneitas ejusdemq; actus</i>	265
<i>Status moralis quid & quotuplex</i>	7
<i>Stipulationes juri meo subjecto factæ quo sensu dicantur inutiles</i>	88
<i>Stuprum in templo committere fœdus quam in caupona</i>	224
<i>Subditus quando imperantis jussis recusandi potestatem habeat 64. ne circa religionem quid proponat, à Magistratu sub pœnæ comminatione constituere potest 258. an teneatur mortis periculum pro salute publica jussu Magistratus obire 144. statim atq; ipsi Legislatore voluntas circa agenda vel omittenda innouit, obligatur</i>	176
<i>Subjèctio quid & quotuplex</i>	82
<i>Suffragia plurium in societate, quæ per plures administratur, vim universorum habent</i>	117
<i>Summum bonum</i>	77
<i>Supplices in bello justo non interficiendi</i>	301
<i>Suasio</i>	78
<i>Syndicus nomine populi quod agit ipsi p. populo, à quo constitutus est, impunitur</i>	252

T.

T <i>Alio quando ex jure gentium recte inferatur non est mensura pœnarum</i>	143 240
<i>Templis in bello non temere manus admovende</i>	302
<i>Testamentorum effectus</i>	61
<i>Testator de bonis quæ diminuto habendi modo possidet in fraudem ejus, qui prius jus habet aut eminentius, disponere nequit</i>	56
<i>Testatore vivo an heredi jus competat in ipsius bona</i>	67
<i>Thesaurum inventum quando quis retinere possit</i>	44
<i>Titulus quid & quotuplex</i>	61
<i>Tor-</i>	

I N D E X

<i>Tormenta quæ reo admoventur quo loco habenda</i>	130
<i>Tormenta quousq; circa religionis negotium adhibenda</i>	258
<i>Transitus innoxius quando concedendus</i>	29. 305
<i>Tutelæ quid</i>	158
<i>Tutores cur minorennibus constituantur</i>	131
<i>Tyrannus an possit in ordinem redigi à populo?</i>	345

V.

V <i>As ad pœnam pro reo subeundam se obligare nequit</i>	148
<i>Vegetabilia cur homo usurpare & consumere possit</i>	36
<i>Venditor quando rem emptori tradere teneatur</i>	162
<i>Veniam cur facilius consequatur qui prima vice deliquit quam qui sæpius</i>	225
<i>Veniam imputationis cui Deus per remissionem peccatorum fecit, an Magistratus politicus plectere possit</i>	246
<i>Venus irregularis fugienda</i>	289. 340
<i>Verba impudica an se habeant ad adulterium instar gradus</i>	216
<i>Verbis cur alter non decipiendus</i>	111
<i>Verba quo sensu valeant</i>	320
<i>Verecundia cur insit membris procreationi destinatis</i>	329
<i>Via publicæ quando exteris prohibendæ?</i>	28
<i>Vicarius qualis persona moralis?</i>	20
<i>Vicius an possit areæ meæ imminentem structuram excitare</i>	60
<i>Victor an obligationes ad hostem pertinentes possit solvere</i>	151
<i>Victo ex quo victor imponere possit quicquid libitum</i>	166
<i>Vis quid 50. in quem finem adhibenda</i>	295
<i>Vis externa an possit voluntatem cogere</i>	269
<i>Vi iniusta qui me ad paciscendum adigit an fides servanda?</i>	107
<i>Vir bonus quid 79. ejus laus in quo consistat</i>	185
	<i>Vir-</i>

R E R U M.

<i>Virtus moralis quid</i>	79
<i>Virginem pactione matrimonii ad concubitum pelliciens ducere eam tenetur</i>	132
<i>Virgines in sui pudoris deflorationem ne consentiant</i>	308
<i>Virgines in bello non stuprandæ</i>	302
<i>Vita humana quid & sine societate indigens</i>	274
<i>Vitam alterius lædere quando licitum</i>	286
<i>Vitæ commoda an dominio magis quam mutua spera jumentur</i>	277
<i>Vitioso moraliter an quis se obligare possit ?</i>	106
<i>Vitium morale quid</i>	79
<i>Vitium rerum de quibus contrahitur indicandum</i>	160
<i>Vitium rei spurio modo acquisitæ an elapso tempore expiret ?</i>	51
<i>Volenti an fiat injuria ?</i>	209
<i>Voluntas quid ejusq; facultates 265. an possit cogi 269. in quas hominis facultates imperium gerat 268. cur se possit obligare</i>	271
<i>Voluntas alterius, ex quo potestas agendi nostra dependet, quomodo præsumenda ?</i>	196
<i>Voluntatis mutatio quando facta censeatur</i>	271
<i>Vota quid & quando ea valide possint suscipi</i>	111
<i>Vota jurata bonum aliquod morale majus impediuntia sunt irrita</i>	139
<i>Vota mea potestati subjeclorum quando valida</i>	196
<i>Usucapiones quid & cur introductæ</i>	51
<i>Usura quid</i>	163
<i>Usura pecuniarum in scenore locatarum quomodo acquiratur</i>	45
<i>Usus</i>	266
<i>Ususfructus</i>	65
<i>Usus rerum ex quo definiatur</i>	72
<i>Utilitas juris mater</i>	186
<i>Utilitatis innoxie res</i>	28
<i>Vulnera qui accipit in pugna vetita de injuria queri nequit</i>	

I N D E X

- Uxor cum proprio marito adulterium committere potest*
189. circa quas res mariti voluntatem sequi teneatur 326
- Uxoris impudicitia marito ignominia* 325
- Uxori & liberis satisfacere tenetur de damno ex cade accepto, qui alterum in duello occidit* 167

Z.

- Z** *Edechia Regis Israelitarum perjurium cur & ipsi populo imputandum* 252

F I N I S.

41

